ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БЕЧКЕРЕЧКИ ТИПИК ИЗ 14. ВЕКА

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига IX

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига IX

БЕЧКЕРЕЧКИ ТИПИК ИЗ 14. ВЕКА

Аутори каталошког описа и прилога

Душица Грбић
Катица Шкорић

Редактор
Вера Јерковић

Нови Сад
2003

Уредник
Миро Вуксановић

КАТАЛОШКИ ОПИС

81. РР II 16 (РР 173 – 352 С 3) – 113439

БЕЧКЕРЕЧКИ ТИПИК

XIV век, трећа четвртина

Пергамент, мастило црно, на доста места избледело па делује тамније или светлије мрко, и киновар, 205 л. 187x138 мм, текст 134x90 мм. Број редова на пуној страни је углавном 21, осим на првих пет листова, где је 20. Иза последњег реда са десне стране понегде се налази реч (ређе део речи или две речи), којом се завршава реченица. Редови су извлачени "хараксалом", трагови извлачења још се добро виде. Један писар.

Рукопис се састоји од 27 свешчица, сигнираних ћириличким словима у бројној вредности. Ознаке се налазе на првој страни у десном углу горње маргине и у левом углу доње маргине последње стране. Све свешчице имају по 8 листова, осим св. 1-2, 17-18 и св. 27 које су некомплетне. У св. 1, 17 и 18 налази се по 7 листова (у св. 1 недостаје 1. л., у св. 17 нема 3. л., а св. 18 је без 2. л.). Свешчице 2 и 27 садрже по 4 л. (немају л. 1-2 и 7-8). Услед тога што књизи недостају листови, или што су они приликом њеног преповезивања јаче опсечени, сигнатуре се не виде на предњој страни 1. л. св. 1-4, 23-27 и на полеђини 8. л. св. 2, 18 и 27. На полеђини 8. л. св. 5 делимично је видљива само титла од броја.

Рукопис није рестаурисан, али је преповезиван. Неки листови су крпљени или су међусобно спајани хартијом. Листови нису исте дебљине. Неке стране су светлије, неке су жуће, неке храпавије, а друге су глатке и сјајне. На више места постоје мале рупе настале приликом обраде коже (л. 14, 16, 45, 94, 98, 101, 110, 158, 159, 190 и 205). Оне се разликују од рупа које су последица оштећења, јер имају правилан облик (округао или овалан) и глатке ивице. Писар је те рупе обилазио или је реч растављао као на крају реда. На л. 34 начињен је шав прошивањем коже дебљим концем да би се закрпио лист. Трагови распараног шава видљиви су и на л. 116. Прогорела места јављају се на л. 12 и 101-107. Више листова је зацепљено, већином на ивицама и марги-

нама. Срећу се и оштећења од црвоточине, претежно на унутрашњој маргини листова на почетку и на крају књиге, ближе корицама. Текст је углавном сачуван, јаче је оштећен само на листу 140, којем недостаје део. Неки листови су потамнели од влаге, а видљиви су и трагови од капања свеће.

Корице су дашчице закошених рубова према унутрашњој страни пресвучене тамномрком орнаментираном кожом. Обе имају две оквирне траке – валовите гранчице. Средње поље је правоугаоник. По њему су симетрично поразмештани мали цветови, који нису исти на предњој и задњој корици. У средини тог поља налази се стилизовани украс, четвртастог облика на предњој корици, а округлог на задњој. Судећи по орнаментици, повез књиге датира из каснијег времена од преписа књиге, тј. из 15-16. века.[1] Хрбат са пет ребара такође је украшен. Копчи није било. Даска је доста црвоточна, нарочито на ивицама, а кожа повеза је излизана и такође са оштећењима од црвоточине.

Тип писма јесте устав, уз присуство и неких полууставних и брзописних слова. Слова су лепа, али нису увек исте величине. Она немају строгу геометријску правилност, већином су непропорционална, а линије су им пуно пута извијене, а не праве.

Постоји разлика између пуних и танких линија. Подвучене и надвучене црте чешће су присутне, док се почетне јављају недоследно. Украсна црта код малих слова у врсти долази у неким случајевима на стубу слова і(і, ї) и ф, на десном краку 8 и χ, на спојници слова п и лигатуре ıа и на подници ц. Слова су типолошки доста устаљена. Више од једног типа имају: а (уставно и брзописно), є (уставно обло и тип на прелазу ка брзописном у виду двоструког симетричног лука улево окренутог), з (уставно и брзописно), р (уставно и брзописно), т (једноногo, троногo и високо), 8 (са птичицом и лигатурно), ф (са елипсастом петљом и са петљом као слово ѡ), ıа (уставно и са брзописним а) и ѱ (са крацима сличним слову ѵ и у виду надоле окренуте лучне линије). Од брзописних облика најчешће се користи слово а, које се јавља у свим позицијама у речи и у реду на страни. Слово є на прелазу од устава ка брзопису употребљено је понегде, а брзописно з и р виђени су по једанпут. Високо т, карактеристично и за брзопис и за полуустав (у полууставу улази у састав већих слова), долази у више случајева самостално или у лигатурном споју са и, в и р, и то скоро увек у речи на крају реда. Од троногог т, које такође одликује и брзопис и полуустав, запажено је пет примера. Већина слова има стандардне облике за 14. век. Архаични облици, који су престали да се користе у 14. веку, ређе су присутни. То су слово 8, чији су горњи и доњи део срасли или су одвојени, а доњи део чини о по величини као када стоји самостално, и слово ы са водоравном цртом, односно са спојницом између ь и і. Архаично је и слово

---

[1] Иванка Веселинов, *Бечкеречки типик 14. века*, Трагом српске прошлости, Нови Сад 1991, 32.

ѯ писано између линија низа, које се сређе и у 14. веку алтернативно са ѯ чији врх залази у горњи међупростор. Од нових облика који се јављају у 14. веку присутни су: слово и са косом спојницом (поред чешћег и где је спојница хоризонтална), слово п са украсном цртом на спојници (ређа варијанта у односу на облик без украсне црте), ѕ са знатније продуженим десним краком на којем је украсна црта (сређе се понегде на крају реда), троного (пет примера) и високо т, лигатура ґа са украсном цртом на спојници (алтернативна варијанта са чешћим ґа без украсне црте), слово ҙ са облим врхом, а не са круницом у виду слова ч. Лигатурни спојеви су чести. Надредна слова су такође доста присутна. Она су по облику већином као у реду, само што су мања. Одступају слова в и з која се потврђују само у брзописном типу. Поред полуустављног и брзописни тип имају а, к и р. У оквиру полуустава типолошки варирају ж (облик као у врсти и облик са супротно искошеним развученим крацима који се секу на кратком стубу), м (са унутрашњом лучном спојницом и четворокрако м где унутрашње линије образују оштар угао), ѕ (лигатурно и о са птичицом) и ч (са кратким стубом и без стуба, само рачваст део). Значајнија варијантска варирања имају: д (са ножицама на подници и без њих), о (округло и елипсасто, по ширини или ређе по висини) и т (облик са троугластим привесцима и четвртастим кратким стубом и облик где су и привесци облика као стуб – троного). Већина надредних слова долази скоро увек са титлом. Изузетак је веома фреквентно д, које нигде није са титлом. Титла изостаје и изнад ређе присутног надредног ѕ (тип о са птичицом и лигатурни облик), које се јавља на крају реда. Без титле су понегде и надредно обрнуто э, ж, з, ф, χ, ц, ѯ као и још нека друга слова. Од већих слова у рукопису постоје широко є и о и високо т и ѣ. Осим њих сређу се и слова која су по облику као мала, само су нешто крупнија. Она су већином писана киноваром и стоје иза тачке у функцији великих слова, а ређе су црна и у позицији где им не претходи тачка. Велика слова су по облику претежно као мала слова у врсти, само што су крупнија и линије су им пуније, а од украса нека од њих имају тачку или цртy.

Претежно коришћење облика слова који су се усталили у 14. веку, као и присуство готово свих нових облика насталих у том веку, сведоче о великој стабилизацији употребљених облика. На основу тога намеће се закључак да је рукопис настао средином 14. века или касније, могуће у његовој трећој четвртини.

Рукопис је скромно украшен. Заставица нема. Иницијали су изведени киноваром и једноставног су геометријског облика. Писани су углавном као велика слова, а својом висином заузимају обично простор од два до три реда (ретко четири). Јављају се на почетку реда и већим делом су укомпоновани у маргинални простор, а мањим у блок текста. Наслови су изведени великим црвеним словима, која су у везу или су одвојена, и малим црвеним словима. При томе велика слова долазе у реду где наслов почиње, а у сваком наредном

реду где се наслов наставља јављају се мала слова. На левој маргини л. 18б уз почетак поглавља изведен је крупнији црвени цвет, а на средини доње маргине тог листа је слично стилизован црни цвет. На левим маргинама л. 38б, 119б, 125а, 137б, 138б и 151б налазе се мањи украси црвене боје, који упућују на почетак поглавља или става. На доњој маргини л. 108б, са десне стране, црним мастилом нацртана је "стиснута рука са витицом", а киноваром су обојени крајеви витица и манжетна. На доњој маргини л. 124а (десно) јавља се црна витица делимично украшена и црвеном бојом. На доњој маргини л. 82б и 153б, такође десно, постоје само црне витице.

Правопис је уређени рашки, уз присуство и неких ресавских црта. Од *јерова* користи се танко *јер*, а јавља се и *јајерак*.

Иницијална група *ја-* у *словенским лексемама* писана је увек са **ꙗ-**. У позицији иза вокала рашка пракса поштује се редовно у групама *-оја* и *-уја*. Спој *-аја* нешто чешће је означен на рашки начин (**-аꙗ**), него на ресавски (**-аа**). Правопис **-аа** доста је заступљен у наставку сложене придевске промене, где се може схватити и начином обележавања дугог *а*. Секвенца *-еја* углавном има лигатуру **-ꙗ**, а само једанпут среће се са **-а**. Група *-ија* већином је писана по рашким начелима (**-иꙗ**). У неким случајевима на крају реда јавља се и комбинација рашког и ресавског типа, тј. **-иа**. Ресавски спој **-їа** је редак. Група *је-* на почетку *словенских речи* скоро увек је обележена у складу са нормом, односно лигатуром **ѥ-**. Слово **є-**, ретко је присутно. И широко **є-**, раширено у ресавским споменицима, само се понегде јавља. Иза вокала рашка пракса се такође већином поштује. Употреба **-ѣ** или **-є** налази се понегде на крају реда. У овој позицији ретко се користи и надредно обрнуто **-э**.

У *несловенским лексемама* у групи *-еја* (*-аја* се не потврђује) подједнако често се примењује **-еꙗ** и **-еа**. У означавању *грчке* иницијалне групе ια- (=*ија-*) преовлађују случајеви са **иꙗ-** над **иа-**. Иза вокала *-ија* је најчешће написано са **-иꙗ**. Понегде, али нешто ређе него код *словенских речи*, долази и **-иа**. У односу на *словенске лексеме* спој **-їа** чешће се потврђује, а употребљава се како на крају реда тако и ван те позиције. Једанпут, на крају реда, јавља се и ресавско-рашки спој **-їꙗ**. Секвенце *-оја* и *-уа* или *-уја* писане су са **-а**. Јављање слова **-а** у означавању групе *-ја* иза готово свих вокала у *страним речима* објашњава се наслеђеним старословенским правописом. *Несловенске речи* које у грчком на почетку имају Е- већином су у складу са тим правописом писане са **є-**. Понегде се среће и широко **є-**. Изговор тих графема, *е-* или *је-*, дискутабилан је. Лигатура **ѥ-**, која одликује рашку школу, такође није ретка. У *несловенским речима* групе *-аје*, *-оје* и *-ује* писане су само по рашким начелима, тј. са **-ѥ**. У обележавању *-еје* превагу има ресавска над рашком праксом. Иницијална група *ује-* означена је чешће са **иѣ-** него са **иѥ-**. Ресавски спојеви **їѣ-** или **їє-** су ретки. У једном примеру среће се и рашко-ресавска комбинација **иє-**. Ван

почетка речи ова група већином се потврђује по рашкој норми (**-иѥ**), више пута јавља се и рашко-ресавски спој **-иѥ**, док је ресавско **-їѥ** ретко. Постоји и једна потврда с надредним обрнутим **-э** на крају реда.

Секвенце *ља*, *ња* већином су писане по норми (**лꙗ**, **нꙗ**), док је употреба **ла**, **на** ређа. Групе *ље*, *ње* долазе углавном са **лѥ**, **нѥ**, а само понегде срећу се и спојеви **лє** (**лѣ**), **нє**.

Графема **ї** испред *ј* у складу са ресавским правилима јавља се ретко. Ван те позиције **ї**, као и **ı**(**і**), користи се на почетку неких страних речи по узору на грчки правопис. Ова слова долазе више пута и на крају реда услед штедње простора за писање.

Слово **ѕ** изведено у обрнутом смеру потврђује се само у бројној вредности.

Од интерпункцијских знакова долазе тачка, две тачке, стављене једна изнад друге (:) или понегде једна до друге (..), четири комбиноване тачке (·:·), иза којих је понегде дужа таласаста црта, ретко се употребљавају три тачке (:·, .·.), а у доста случајева среће се и запета. Јављање тачке на линији реда, а не на средини висине словног низа, као и употреба запете, упућују на то да рукопис није старији од половине 14. века, што се слаже и са датирањем ове књиге према њеним палеографским одликама.

Од акцената и спирита најчешће је заступљен *спиритус ленис*, који се среће у свим позицијама у речи и готово изнад свих вокала. У доста лексема налази се и *кендема*, и то превасходно да обележи дужину. Полукруг окренут навише није редак, а користи се такође већином у функцији означавања дужине. Понегде су стављени и *спиритус аспер* и удвојени знак (*спиритус ленис+оксија*). Тачка или неправилна црта без јасних правила потврђују се пуно пута у свим позицијама у речи и над свим вокалима, па и над сугласницима.

Језик је српскословенски. Речи са потврдом вокализације српског типа, односно са **а** на месту *јерова*, у тексту се не јављају. Нема ни примера у којима место етимолошког *а* стоји **ь** или *пајерак*. У одређеним речима, које су ушле у књижевни језик, сачувана је старословенска вокализација (нпр.: **любовь** 52а/7-8, **праведно** 44а/18-19). Најчешће је употреба *јата* правилна. Постоје и примери са међусобном заменом **ѣ** и **є**. Српски изговор слова **ы** са *и* одразио се у писању. Нема нарушавања норме кад су у питању групе **чр-** и **жд**. Према књижевној норми нема ни замене **вь-**, **вьз-**/**вьс-** са *у-*, *уз-*/*ус-*. Сачувано је свако *л* на крају речи и слога, као и вокално *л*. Пример **глоубородител҆ноую** 89а/16 није сасвим поуздан да би се закључило да је рефлекс вокалног *л* у језику писара *лу*, јер је можда први део ове лексеме био **гл ѫб-**. Свако етимолошко **ѕ** је замењено са **з**. Књижевна норма није спроведена до краја у погледу чувања предлога **вь**, група **чьт-** и **щ** и заменичког **вьс-**. Место српскословенског предлога **вь** писар је у А и Л 13 пута ставио српско *у* (**оу**, 8). Група **чьт-** је углавном неизмењена, али у одречној заменици *ништа* 13 пута прелази у српско *шт*

(нпр. **ницıа** 63а/20). Писар скоро доследно употребљава групу **цı**. Само се у 5 примера прилога **вецıе** уместо ње среће **к** за фонему *ћ*, која је у српском језику добијена јотовањем сугласника *т* (нпр. **векє** 12б/14). Постоји заменичко **вьс-**, али су примери без *јера* најбројнији. Они откривају старију црту српског језика, а упућују на старији српскословенски изговор са *вс-*. Метатезе у заменичком **вьс-** нема. Српскословенски фонетски систем у рукопису нарушен је наведеним цртама које су општештокавске.

На морфолошком плану потврђују се сва правила српске редакцијске норме, али број примера у неким категоријама није висок, јер су облици написани скраћено, суспензијом. Облици А јд. м. рода који означавају биће исти су са Г јд. Од именица *Бог* и *Господ* А није једнак Г, већ Н. У два примера исте именице м. рода са основом на **ĭ* и у једној именици ср. рода са основом на сугласник наставак И јд. је **-емь**, у Д мн. **-емь** се види у именици м. рода на консонант и у три именице ж. рода на **ĭ*, а Л мн. на **-ехь** постоји у именици ср. рода на сугласник и у три именице ж. рода на **ĭ*. Код именица ж. рода са основом на **ū* и именица са основом на консонант (сва три рода) увек је задржан стари наставак **-є**, нема примера са наставком **-и** који се налазио већ у старословенском. У Д јд. сложене придевске промене примери м. и ср. рода су на **-омоу/-емоу**, а има и **-оумоу**. У косим падежима множине су облици сложене придевске промене. Неколико примера просте придевске промене у множини налази се само у конструкцији апсолутног Д. Атематски глаголи су у 1. л. мн. доследно на **-мы**. Према књижевној норми у 3. л. дв. је **-та** (потврђују се облици презента и аориста). Није употребљен супин, а ни асигматски аорист.

У *Типику* су у непродуктивним именичким врстама и стари дублетни облици који су настали под утицајем народних језика, а присутни су већ и у старословенским споменицима. Срећу се у рукопису и старословенске иновације у продуктивним именичким врстама.

Морфолошки систем српскословенског језика није до краја испоштован. Кршење српскословенске норме у главним променама именица, у заменичко-придевској промени и у конјугацији није незнатно, а настало је уношењем наставака, па и облика из српског језика. Нарочито у неким категоријама српски облици нису уопште ретки.

У систему деклинације присутне су неке српске црте. У Л јд. именице ср. рода **jo* промене је наставак *-у* (**по ловизанию** 7б/7). Нису ретке именице м. рода **o* основа (нађено их је 29) и поименичени придеви у м. роду (33 примера) с наставком *-е* у А мн. (нпр.: **тльковнике** 17а/11-12; **непороⷱчне** 15б/11). Именице ж. рода са основом на **a* имају наставак *-е* у Г јд. 23 пута (нпр. **сестре** 122а/21), у Н мн. двапут (нпр. **деветине** 138б/12) и у А мн. 19 пута (нпр. **похвале** 54б/13). У И јд. 36 пута именице ж. рода **a/ja* основа долазе са *-ом* (нпр. **прѣ|д| трапезомь** 197а/13-14). Пример **с литиѡ|в|** 99б/17 има у И јд.

наставак *-ов* који се у старијим штокавским споменицима потврђује од првих времена.

У заменичкој и сложеној придевској промени наставци из српског језика у једнини су: Г с наставком **-га** код придева (7 пута, нпр. **оть великга** 8а/20), редних бројева м. рода (4 пута, нпр. **·г̃· га ча|с|(а)** 12б/2) и компаратива ср. рода (**болкга** 5б/15). У Г је наставак **-є** код показне заменице **та** (6 пута, нпр. **тєж|д|є** 146а/15), код придева (16 пута, нпр. **развѣ цвѣт'нє** 24б/20) и редних бројева ж. рода (3 пута, нпр. **прьвє** 62б/15). У Д је **-ои** у придевима ж. рода (43 пута, нпр. **кь дє|с|ноі и лѣвои** 154б/8) и у једном редном броју ж. рода (**кь дроүгои** 197а/4-5), а А с наставком **-га** имају лична заменица 3. л. јд. м. рода (**в нкга** 149б/18) и односна заменица (**кгаже** 7а/2). У И је наставак **-омь** код личне заменице 3. л. јд. ж. рода (**прѣ|д| но|м|** 196б/18) и код придева ж. рода (5 пута, нпр. **прѣ|д| сто̃мь** 197а/13-14). Л са наставком **-омь** је у придева (11 пута, нпр. **на маломь** 1а/3) и редних бројева м. рода (7 пута, нпр. **на второ|м|** 65б/8), у придева ср. рода (5 пута, нпр. **ѡ сто̃мь** 201б/20) и у поименичених придева такође у ср. роду (4 пута, нпр. **на тр|с|томь** 138а/7), док је на **-омоү** у придеву м. рода (**ѡ зла|т|(о)үстомоү** 28а/18-19). Л са наставком **-кмь** је у придева м. рода (2 пута, нпр. **о свышнкмь** 164а/11), а са **-ои** у одређеној заменици ж. рода (**по всои** 157б/5), у придевима (9 пута, нпр. **на сто̃и** 27б/13-14) и редним бројевима ж. рода (5 пута, нпр. **ѡ прьвои** 203б/13). Према српском језику у множини су: А с наставком **-є** постоји у м. роду у одређеној заменици (**вь вса кє** 136а/7), у показној заменици (**вь тє** 169а/16), у придевима (3 пута, нпр. **в'скр|с|нє** 149б/17) и у једном редном броју (**пр'вє** 139а/19), у ж. роду у неодређеној заменици (**инє** 81б/17), у одређеној заменици (2 пута, нпр. **вь всакє** 8б/6) и у придевима (45 пута, нпр. **вь бѣлє** 171а/16).

Српском народном језику одговарају и следећи облици: енклитика *му* личне заменице 3. л. јд. м. рода у Д (2 пута, нпр. **моү** 191б/18) и *га* у А (2 пута, нпр. **га** 8а/19), Г јд. на **-є** присвојних заменица ж. рода (15 пута, нпр. **прѣж|д|є свок** 158а/1) и одређене заменице ж. рода (**ѿ в'сє** 200а/11). Са извршеним сажимањем у наставку и скоро доследним присуством основе *ко-* је упитна придевска заменица *који* / *која*.

И у области конјугације, поред књижевних форми, налазе се српске црте: презент 2. л. јд. с наставком **-шь** (6 пута, нпр. **хощешь** 40б/2), 3. л. јд. без **-ть** (8 пута, нпр. **гони** 70а/19), као и 3. л. мн. (13 пута, нпр. **вьзгл̃ю** 88а/16), 1. л. мн. на **-мо** (2 пута, нпр. **вьсиламо** 4б/19), енклитика *је* помоћног глагола у 3. л. јд. (8 пута, нпр. **к** 13а/6), аорист 1. л. мн. с наставком **-смо** (3 пута, нпр. **прѣ|д|ложисмо** 148б/17), помоћни глагол *смо* у 1. л. мн. перфекта (**смо пѣли** 162а/21). Као у српском језику облик партиципа презента активног неколико пута има прилошко значење. Понегде је, такође под утицајем народног језика, место облика двојине стављена множина.

У рукопису се од дијалекатских црта налазе облици придева сва три рода са заменичком основом на -ѣ-, којима народни говор писара није ближе дефинисан јер се они истовремено срећу у групи дијалеката на различитим странама, у косовско-ресавском, источнохерцеговачком и зетско-сјеничком. Њихов списак је: м. род И јд. **малѣмь гл|с|мь** 1б/17 и Д дв. **х|с|вѣма м|ч|кома** 40б/19, ж. род Д мн. **х|с|вѣмь таина|м|** 156б/9, И мн. **сь босил'ковѣми вѣт'вами** 30а/4, Л мн. **на стр|с|тєхь х|с|вѣ** (испуштено крајње **х**) 42б/5, ср. род Г мн. **мадєшвѣ|х| єѵ|г|ли** 194а/18.

Постоје у тексту и друге дијалекатске особине. Писар је двапут место Л мн. ставио Г (**ѡ грѣхъ нашихъ** 4б/17-18 и **ѡ грѣ|х| нашихъ** 139а/13), а једанпут А мн. одређене заменице м. рода има облик једнак Г/Л (**на всѣхъ** 6а/15). Употребио је из свог говора и компаративе са аналитичким образовањем (**повели|м| гл|с|мь** 2а/2-3, **повышимь гла|с|мь** 9а/13-14, **пове|л|кмь гл|с|мь** 173б/6), а и прилоге компариране аналитичким принципом (**заране** 8б/11-12, 156б/7, **побрьже** 13б/6, **побрьзо** 92б/8, **позаране** 98б/6, **позарана** 192а/10). Једначење облика у неким падежима множине и примери замене компаратива с наставцима везом *по + позитив* постоје у призренско-тимочком дијалекту, а исте појаве срећу се и у косовско-ресавском.

Фонетска и морфолошка анализа показује да се писар није строго придржавао српскословенске норме. Српски говорни облици су углавном општештокавског карактера и не омогућују да се рукопис ближе локализује. Међу дијалекатским цртама које је писар унео налазе се црте које нису типичне ни за један локални говор, а и црте које дозвољавају да се закључи да је народни говор писара припадао призренско-тимочком или косовско-ресавском дијалекту.

Садржај[2]

1а-7б: *Поредак бденија када је велико вечерње.* Нема почетка, текст почиње упутством "кандиложигатељу": од речи: **жизакѣть кандила. и оѵго|т|(о)ваѥть / кадил'ницоѵ**... На л. 7б текст се прекида речима: ... **чтє|н|(иѥ). проло|г|. по д̑· пѣ|с|(ни) сть̑ Гь̑. свѣ|т|. / єѵ|г|л'ска ре|д|. и сто̑м. аџе има|т|. и Бц̑и.**

8а-8б/8: *Поредак бденија за цео годишњи круг.* Недостаје почетак, текст почиње: **м|с|ца де|к|б(ра): на всаки дн̑ь сти|х|логи|с|ѥ|м|. / на ѵ|т|(рьни). ка|д|(измоѵ) ·г̑· а на ве|ч|(є)рнии. ка|д|(измоѵ) ·иг̑· / кь Го̑ѵ кг|д|а скрьбѣ|х|. прилагаѥм' же / и полиелєѡ. на агрипниѥ. а ѿ ·к̑ / де|к|бр(а). м|с|ца. до ·дг̑· мс|ц|а генара...**

---

[2] Консултант у опису садржаја је Станимир Јакшић, библиотекар Библиотеке Матице српске.

8б/9-17а/10: **Ска|з|(а)ниѥ како по|д|(о)баѥ|т| кле/пати.** На л. 11б текст се прекида: ... **бе̑ wцѣсти ме грѣш'наго. по|т|(омь). тр|с|то. / и ме|т|нига ·г̑· и по wч̑ена|ш|. Гн̑ помл̑оуи / в̑і· и w|т|поу|с|(ть). по|т|(омь). обы|ч|на лу|т|(и)га вь папра/тоу. и кон'чны ѿпоу|с|(ть)·⁘** На л. 12а почетак текста је: **знамениѥ метежоу. / нь да чекають вь папратѣ. дон'/дѣже боудеть ѿпоу|с|(ть)·⁘**

17а/11-18б/7: **Се |ж|(е) вѣди. како чисти еу|г|лига и тль/ковнике ихь. вь с̑тоую и великоу/ю не|д|(ѣлю). пасхи...**

18б/8-131б: **Послѣдованиѥ цр̑квнаго / пѣнига, сбраниѥ всего лѣта. ѿ м|с|ца / сеп'тебра. до м|с|ца авгоу|с|(та). по оуставо̑ / икр|с|лмкоу·⁘** Садржи: **М|с|ць септе|б|(рь). има|т| дн̑и / л̑· дн̑ь има|т|. ча|с| ·в̑і и ноць ·в̑і·** (л. 18б/11-38б/10), **М|с|ць, wкте|в|(рь). има|т|. дн̑и ·л̑а̑ / дн̑ь има|т|. ча|с| ·а̑і· а ноць ·г̑і·⁘** (л. 38б/11-46а/17), **М|с|ць. ноѥ|б|(рь). има|т| дн̑і л̑· дн̑ь / имать ча|с| ·і̑· а ноць ·д̑і̑·** (л. 46а/18-57а/5), **М|с|ць. деке|б|(рь). има|т| дн̑и ·л̑а̑· / дн̑ь има|т| ча|с| ·к̑д̑· а ноць ·е̑і̑·⁘** (л. 57а/6-72б/18), **М|с|ць. гена|р|. има|т| дн̑и ·л̑а̑· дн̑ь / има|т| ча|с| ·і̑· а ноць ·д̑і̑·** (л. 72б/19-90б/3), **М|с|ць фев|р|а(рь). има|т| дн̑и ·кѝ· им(ать) / к̑д̑· дн̑ь има|т| ча|с| ·а̑і· а ноць ·г̑і·** (л. 90б/4-96а/6), **М|с|ць мард̑ь. има|т| дн̑и ·л̑а̑· дн̑ь / има|т|. ча|с| ·в̑і· а ноць ·в̑і:** (л. 96а/7-108а/12), **М|с|ць апри|л|. има|т|. дн̑и ·л̑· дн̑ь / има|т| ча|с| ·г̑і· а ноць ·і̑:·** (л. 108а/13-110б/3), **М|с|ць маи има|т| дн̑и. л̑а̑ / дн̑ь има|т| ·д̑і̑· а ноць ·і̑** (л. 110б/4-114б/3), **Мс|ц|ь. ию|н|. има|т| дн̑и ·л̑· дн̑ь / има|т| ча|с| ·е̑і̑· а ноць ·к̑д̑·⁘** (л. 114б/4-119б/4), **М|с|ць. ию|л|. има|т|. дн̑и ·л̑а̑· / дн̑ь има|т| ча|с| ·д̑і̑· а ноць ·і̑·** (л. 119б/5-125а/13), **М|с|ць авгоу|с|(ть). има|т| дн̑и ·л̑а̑· / дн̑ь има|т|. ча|с| ·г̑і· а ноць ·а̑і:** (л. 125а/14-131б, али текст није потпун, прекид је на л. 125б код речи: ... **на у|т|(рьни). сл(о)у|ж|ба кр|с|тоу и м|ч|комь. / по|д|(о)баѥть же вѣ|д|(ѣ)ти. гако по сврь(шении)**, на л. 126а текст истог месеца наставља се речима: **wбраженига. и с̑тго м|ч|ка Єв'сеѓнїа...**, прекид текста је и на л. 131б: ... **аллу|г|а. гл|с| ·д̑·** / **прав|д|никь гако фи|н|(икь). с|х|. насаж|д|ень / вь домоу г̑ни вь дво|р|(ѣхь). еу|г|(елиѥ). ѿ Ма|р|(ка).** Крај текста недостаје. У месецослову се не налазе српски светитељи.

132а/1-15: *Поредак Велике Четрдесетнице*. Нема почетка, текст почиње речима: **литига. на у|т|(рьни). слу|ж|ба. дн|в|(и)·⁘ по|д|(о)баѥть |ж|е / вѣ|д|(ѣ)ти гако ст|х|рь ·а̑і· еу|г|л'ски|х|. ѿ сиѥ / не|д|(ѣ)лѥ. до не|д|(ѣ)лѥ всѣ|х| сты|х|...**

132а/16-133а/13: **Не|д|(ѣлга). в' ню же ч'тет' се с̑тоѥ еу|г|лие. при/т'че заблоуж|д|ьшаго.**

133а/14-134а/8: **В' пе|к|. ве|ч|(е). паме|т| творимь всѣмь / ѿ вѣка оусьп'ши|м|. хр|с|тиганомь / правовѣр'ны|м|, wц̑емь и бра|т|гамь / наши|м|.**

134а/9-135а/9: **Не|д|(ѣлга) ме|с|пу|с|(тьна) на агрип'нии.**

135а/9-136б/2: **В пне|д|(ѣльникь), сырныи.**

136б/3-137а/5: **Соу|б|(ота) сыропоу|с|(тьна). в' ню же паме|т| творимь / всѣмь прпо|д|(о)бны|м| и б̑гоносны|м| wц̑емь / наши|м|. вь постѣ вьсиавшихь..**

137а/6-137б/13: Не|д|(ѣлга). сыропу|с|(тьна). в' соу|б|(отоу). ве|ч|(є). на аг-рипнїи / по wбы|ч|ю.

137б/13-138б/17: По|д|(о)бакть |ж|є вѣ|д|(ѣ)ти га/ко w̃ сиѥ не|д|(ѣ)лѥ до не|д|(ѣ)лѥ вьз|д|виженїа / кр|с|та w|с|влгакмь полиеле.

138б/18-149а/12: В пне|д|(ѣльникь) ·а̃· не|д|(ѣ)лѥ по|с|(та). клюплѥ|м| не ве|л|ми / рано. ве|ч|(є)р'нгаго ра|д|(и) оутѣшенига.

149а/13-149б/18: В пе|к| ·а̃· не|д|(ѣлѥ). по|с|(та). на ве|ч|(ерьни).

149б/19-150б/5: Соу|в|(ота) ·а̃· по|с|(та). на у|т|(рьни).

150б/5-151а/15: В' соу|в|(отоу). ве|ч|(є). на / агрип'нии.

151а/16-152а/5: Вь не|д|(ѣлю) ве|ч|(є).

152а/5-153а/8: Вь пне|д|(ѣльникь) ·в̃· по|с|(та). бы/ваѥ|т| сл(о)у|ж|ба вса гако прѣж|д|є ска|з|(а)но ѥ|с|(ть)·:·

153а/8-17: Не|д|(ѣлга) ·в̃· ст̃го / по|с|(та).

153а/18-156а/10: Не|д|(ѣлга) ·г̃· по|с|(та).

156а/11-156б/9: В че|к| ·є̃· не|д|(ѣлѥ). по|с|(та).

156б/10-16: Вь пе|к| ·є̃· не|д|(ѣлѥ) по|с|(та).

156б/16-157б/1: Вь соу|б|(отоу). на у|т|(рьни) клеплѥ|м| / вь ·д̃· ча|с| ноци.

157б/2-4: Вь не|д|(ѣлю) ·є̃· по|с|(та). бываѥ|т| сл(о)у|ж|(ба) гако |ж|(є) ска|з|(а)но ѥ|с|(ть).

157б/4-19: Пе|к| ·s̃· не|д|(ѣлѥ). по|с|(та).

157б/20-158б/9: На у|т|(рьни). вь соу|б|(отоу) ст̃го и праве|д|наго Лаза-|р|(а).

158б/10-160а/5: Вь тоу |ж|(є) соу|б|(отоу). ве|ч|(є). на агрип'ни.

160а/6-160б/9: В' не|д|(ѣлю) цвѣ|т|ноу ве|ч|(є).

160б/10-161а/10: Вь ст̃ы и ве|л|ки пне|д|(ѣльникь). на у|т|(рьни).

161а/11-165б/8: Вь ве|л|ки вто|к|. и вь ве|л|коу ср|д|(оу)·:·

165б/9-170а/8: Вь ст̃ыи и ве|л|ки че|к|. клеплѥ|м| вь ·в̃· ча|с| / ноци.

170а/9-176а/21: Вь ст̃оу и ве|л|коую соу|б|(отоу).

176а/21-177б/4: Вь пне|д|(ѣльникь). / свѣ|т|лыѥ не|д|(ѣлѥ).

177б/5-20: В вто|к|. свѣ|т|лиѥ не|д|(ѣлѥ).

177б/20-178а/15: Вь срѣ|д|(оу) свѣ|т|лыѥ / не|д|(ѣлѥ).

178а/15-178б/11: Вь че|к| свѣ|т|лыѥ не|д|(ѣлѥ).

178б/11-179а/6: Вь пе|к|. свѣ|т|лиє / не|д|(ѣлѥ).

179а/6-182а/12: Вь соу|б|(отоу). свѣ/тлыѥ не|д|(ѣлѥ).

182а/13-182б/8: Вь пе|к| ·в̃· не|д|(ѣлѥ). антипа|с|(хы). ве|ч|(є).

182б/9-184а/5: Не|д|(ѣлга) ·г̃· по па|с|(хѣ). ст̃ы|х| мѵроносицьь

184а/5-184б/14: Не|д|(ѣлга) ·д̃· по па|с|(хѣ) w ра/слаблѥно|м|.

184б/15-185б/11: В ср|д|(оу) ·д̃· по па|с|(хѣ). прѣпо|л|(о)влѥниѥ пен'/ти-ко|с|ѥ.

185б/11-19: **В срѣ|д|(оу). ве|ч|(є). wбы|ч|на / сти|х|ло|г|(иа).**

185б/19-186б/8: **Не|д|(ѣлa) ·ѥ̄· по па|с|(хѣ). w самаранинѣ.**

186б/9-187а/16: **Не|д|(ѣлa) ·s̄· по па|с|(хѣ) w слѣп'ци.**

187а/17-187б/2: **И в вто|к|. ве|ч|(є). по wбы|ч|ю.**

187б/3-17: **Вь ср|д|(оу) ·s̄· не|д|(ѣлк) по па|с|(хѣ).**

187б/18-189а/10: **В че|к| ·s̄· не|д|(ѣлк). по па|с|(хѣ). пра|з|ноуи|м| вьзне-|с|(є)/ниѥ Гā нашего їс̄ Хр|с|а.**

189а/11-190б/4: **Не|д|(ѣлa) ·з̄· по па|с|(хѣ) ст̄ыхь wц̄ьь ·т̄и· иже / вь Никеи.**

190б/5-10: **Вь пе|к|. ве|ч|(є). паметь творимь всѣ|м| ѿ вѣка / ѕсьп'шимь. хр|с|тиaномь правовѣ/рнымь. wц̄емь и бра|т|aмь нашимь.**

190б/11-193а: **Вь не|д|(ѣлю) ст̄оую ·н̄· ноу. на агрип'ни ве|ч|(є).**

193б/1-12: **Вь пе|к|. ве|ч|(є). творит' се вса сл(о)у|ж|ба.**

193б/13-195а/1: **Не|д|(ѣлa). всѣхь ст̄ыхь.**

195а/1-196б/3: **Вь пне|д|(ѣльникь). по всѣ|х| сты|х|. / по|ч|наѥмь по|с|(ть). ст̄ы|х| всехвалны|х| ап|с|ль.**

196б/3-197а/18: **Сказаниѥ како по|д|(о)баѥть ка|д|ти.**

197а/19-197б/7: **Про|к|м'ни в'скр|с|нии wсмигл|с|мь на / л|т|(о)ург(ии).**

197б/8-17: **Аллу|г|aри. на л|т|(о)у(ргии) wсмигл|с|мь. в'скр|с|ни·:·**

197б/18-198а/20: **Про|к|м'ни и аллу|г|ари. тако |ж|(є) и при|ч|(естьни).**

198а/21-198б/8: **Про|к|м'ни. в'скр|с|ни. поѥмы на у|т|(рьни). в н|д|лѥ.**

198б/9-199а/15: **Свѣ|т|лны. wсмигл|с|мь.**

199а/16-200а/5: **·:·Николы ар|х|икп|с|па Коста/нтина гра|д|(а). кь протѕ ст̄ыѥ горы сло|в|(о)**

200а/5-201б/2: **Заповѣди стараго зав|ѣ|та.**

201б/3-18: **ϬЭ плодѣ ст̄го дх̄а. ст̄го ап|с|ла Павла·:·**

201б/19-202б/8: **Исповѣданиѥ w ст̄омь кр'щении·:·** После једног реда текста испод наслова на л. 201б/20 је прекид: **Нь прѣж|д|є сихь всѣ|х|, и ины|х| всѣ|х|. бж|с|**(...). На л. 202б текст почиње речима: **нбс̄наго ѕлѕчити хощеши. ѿлѕча/и се всѣ|х| злы|х|. а добраа прикмли...**

202б/9-203а/16: **ϬЭ вл|д|чних пра|з|ницѣ|х|·:·**

203а/17-204б/7: **ϬЭ срѣдних праз'ницѣхь·:·**

204б/8-205а/3: **ϬЭ срѣда|х| и пет'цѣхь пен'тикостиѥ·:·**

205а/4-17: **ϬЭ двѣю постоу сты|х| ап|с|ль и Бц̄е·:·**

205а/18-205б: **О поклонѥни колѣномь всего лѣта·:·** Текст се прекида на л. 205б речима: ... **Не|д|(ѣ)лю тоу аже к|с|(ть) прѣж|д|є / ме|с|поу|с|та юже именоуѥмь арцивоурь. / м'нозии wбычаи прикше раз|д|рѣшати ю / всоу. в' срѣ|д|(оу) и пе|к|. простии лю|д|к ме|с|(о). та/ко и мниси сыра в'коушати. злѣ/дѕмѣвающе вь истиноу и творе**(...). Недостаје крај књиге.

Записи

На доњим маргинама л. 1б-5а црквеном ћирилицом, црним мастилом, запис о историјату рукописа: **Сію к҆нигꙋ гл҃ѥмꙋ / типикь даде Вꙋкь / дꙗкь ва цр҃ковь бе/чкеречкꙋ ·҂з҃·р҃·о҃·д҃·** (= 7174, тј. 1666) / **м|с|ца маіа ·к·г҃· на ваз҆несе/нїе Х|с|во и т҆ко ѣе ѥ ѿниміти / ѿ ѡве цр҃кве да е прокьлеть / васи векь и ва бꙋщихь**(!).

На горњим маргинама л. 16б-17а курзивом, мрким мастилом: **Бысть Јѡаннъ Сремчевичъ / магістеръ в҆ Беркасовꙋ 799°**.

На доњој маргини л. 75б курзивом, мрким мастилом: **Здѣ имѣю 36 флориновъ**.

Из новијег времена, на више места, налазе се "нота бене" Александра Сандића, професора Српске велике гимназије у Новом Саду, последњег власника књиге. На горњој маргини л. 1а од дужег записа који је избрисан у левом углу, црним мастилом: **N° 9**. На л. 83а уз 14. јануар, подвучен љубичастом бојом, савременом српском писаном ћирилицом, тамно плавим мастилом: **Нема / св. Саве**. На л. 93б уз 13. фебруар, подвучен зеленом бојом, савременом српском писаном ћирилицом, црним мастилом: **Нема / св. Симеу/на (Не/мање) / 13. II**. На десној маргини л. 116а, уз 15. јун, подвучен зеленом бојом, савременом српском писаном ћирилицом, тамноплавим мастилом: **Нема цара / Лазара**. На левој маргини, уз почетак л. 189б оловком: **NB**.

Историјат књиге

Књига је купљена од Александра Сандића, професора Српске велике гимназије у Новом Саду, 1903. године. У важећи инвентар Библиотеке Матице српске унесена је 18. новембра 1953. године.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванка Веселинов, *Значајније рукописне књиге Библиотеке Матице српске,* Библиотекар, бр. 5, Београд 1963, 384-386 (исто у: Иванка Веселинов, *Трагом српске прошлости*, Нови Сад 1991, 2).

2. *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, књ. III, *1899-1918*, Нови Сад 1966, 294 (бр. 258), 302 (бр. 258).

3. Иванка Веселинов, *Бечкеречки типик 14. века*, Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје 1970, 35-49 (исто у: Иванка Веселинов, *Трагом српске прошлости*, Нови Сад 1991, 29-41.

4. Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 298 (сл. 85).

5. *Изложба српске писане речи. Каталог*, Народна библиотека СР Србије, Београд 6. април 1973, 95.

6. Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1974, 323, 324; *Исто*, Београд 1990, 347, 348.

7. Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске, I, Нови Сад 1977, 53-54.

8. Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске*: *послератни период (1948-1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 43, 45-46, 48.

9. Димитрије Кириловић, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 66 (бр. 41).

10. Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI-XVII) века*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXXI, Београд 1982, 107 (бр. 1533).

11. *Изложба раритета Библиотеке Матице српске*. *Каталог*, Библиотека Матице српске, Нови Сад 1988, 11.

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Душица Грбић

ПАЛЕОГРАФСКИ И ОРТОГРАФСКИ ОПИС *БЕЧКЕРЕЧКОГ ТИПИКА*

Уводне напомене

Типик (грчки τυπικὸν διάταξις) је зборник правила којима се регулише црквено богослужење и монашки живот по манастирима.[1] По карактеру то је црквеноправно, строго гледавши, некњижевно дело.[2] Пуни типик састоји се из три дела. У првом делу се излажу општа упутства о поретку богослужења у току године, о молитвеном расположењу, о животу и владању монаха. Други део чини синаксар или месецослов, где је дат редослед богослужења у све дане црквене године и у време посног и цветног триода. Трећи део садржи такозване измењене песме читаве године (тропари, кондаци, ипакоји, ексапостилари итд.).[3] У српску цркву типик је прешао из Византије. Најпознатији византијски и уопште источни типици били су: *Студитски типик*, односно *Типик Теодора Студита*, чувеног игумана манастира Студиона у Цариграду (умро 824), *Јерусалимски типик*, тј. *Типик св. Саве Освећеног или Јерусалимског* (умро 523) и *Светогорски типик*, нарочито св. Атанасија Атонског (умро око 1.000. године).[4] До св. Саве (1174-1236) и кроз читав 13. век, у Српској цркви највише је био у употреби *Типик Теодора Студита*.[5] За потребе манастира Хиландара, који је основан 1199. године, св. Сава је сам превео или је дао да се преведе *Типик* по узору на *Типик* манастира «Св. Богородице Евергетиде» у Цариграду. Коришћење *Евергетидског типика* у састављању *Хиландарског типика* није било случајно, када се има у виду да су св. Симеон

---

[1] Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1990, 345-348 (скраћено: Ђ. Трифуновић, *Азбучник*); Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија*, IV књига, Београд 2000, 546 (скраћено: С. Станојевић, *Народна енциклопедија*).

[2] Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980, 147 (скраћено: Д. Богдановић, *Историја*).

[3] Ђ. Трифуновић, *Азбучник*, 345-346.

[4] С. Станојевић, *Народна енциклопедија*, 546.

[5] Ђ. Трифуновић, *Азбучник*, 346.

и св. Сава били ктитори поменутог цариградског манастира и да су често боравили у њему. У *Хиландарском типику* налази се само пролог, у којем се излажу прописи за духовни живот и целокупно уређење манастира (43 главе). Он је доста прилагођен условима живота манастира Хиландара. Св. Сава је у уводу (глава 2. и 3) укратко приказао духовни пут св. Симеона, оснивача манастира. Пошто синаксара нема, а он, изгледа није никада ни био преведен, богослужење се у Хиландару служило према синаксару светогорског манастира Ватопеда, где су боравили св. Симеон и св. Сава пре оснивања свог манастира.[6] Оригинал *Хиландарског типика* није сачуван, а најстарији његов препис датира из 13. века. Он се састоји од 39 пергаментних листова и налази се у збирци манастира Хиландара под сигнатуром AS 156.[7]

По *Хиландарском типику*, уз мање измене, начињен је и *Типик* за потребе манастира Студенице, задужбине Стефана Немање после 1183. године. *Студенички типик* представља први устав Српске православне цркве. За стварање *Студеничког типика* св. Сава се заложио у време када је био игуман манастира Студенице (1206-1217). *Студенички типик* није датиран, али преовладава мишљење да га је св. Сава саставио приликом преношења моштију св. Симеона из Хиландара у Студеницу 1206. године, или коју годину касније.[8]

Св. Сава је заслужан и за *Карејски типик*, који је начинио 1199. године за своју ћелију у Кареји, средишту Свете горе. У овом кратком *Типику* у виду пергаментног свитка, исписаног само са једне стране, прописује се живот и служење монаха усамљеника. *Карејски типик* јесте у основи превод неког стандардног грчког пустињачког, скитског типика.[9]

Типик пуног састава Срби нису имали све до почетка 14. века, докле су им на располагању били само кратак устав за манастирске потребе св. Саве и богослужбене књиге за вршење службе.[10]

У преводу Никодима, хиландарског игумана (1312-1316) и архиепископа (1317-1324), 1319. године настао је најстарији пуни српски типик, познат као *Никодимов типик*.[11] Он се налазио у Народној библиотеци у Београду, где је изгорео 6. априла 1941. године.[12] *Никодимов типик* данас је доступан за

---

[6] *Исто*; С. Станојевић, *Народна енциклопедија*, 546; Д. Богдановић, *Историја*, 147, 148.

[7] Димитрије Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд 1978, 53.

[8] Надежда Р. Синдик, *Студенички типик*, Београд 1992, 402 (поговор у фототипском издању књиге).

[9] Ђ. Трифуновић, *Азбучник*, 347; Д. Богдановић, *Историја*, 147.

[10] Лазар Мирковић, *Типик архиепископа Никодима,* Богословље, II (XVII), св. 1, Београд 1958, 69.

[11] *Исто.*

[12] Лазар Мирковић, *Романов типик*, Зборник за друштвене науке, 13-14, Нови Сад 1956, 47 (скраћено: Л. Мирковић, *Романов типик*); Лазар Мирковић, *Типик архиепископа Никодима*, Богословље, I (XVI), св. 2, Београд 1957, 13.

истраживање захваљујући Лазару Мирковићу, који је пре рата дао да се начине његове фотографије и целог га је преписао (препис је у збирци САНУ).[13]

По заповести Гервасија, хиландарског игумана (1317-1336), грешни Роман 1331. године преписао је, а вероватно је и превео, у манастиру Хиландару *Типик* који је по њему и назван *Романов*. Овај други по старини српскословенски *Типик* пуног састава, иако главни за богослужење у Хиландару, на непознат начин је изнесен из манастира и однет у село Бродар у Босни. Средином прошлог века имао га је Вук Караџић, који га је маја 1857. продао Берлинској краљевској библиотеци. За време Другог светског рата пренет је у Тибинген, одакле је поново враћен у Берлин.[14]

Тако се у првој половини 14. века појављују два српскословенска превода пуног типика према обрасцу *Типика јерусалимског*. У литератури се истиче да је *Никодимов типик* «јерусалимски устав цариградског типа, а *Романов типик* је јерусалимски устав светогорског типа са месним светогорским особинама».[15]

У попису Лазара Мирковића, објављеном 1960. године, налази се 56 рукописних типика српске редакције, насталих у распону од 14. до 18. века.[16] Међу најстаријим типицима (иза *Никодимовог*, *Романовог* и *Дечанског*) је и *Типик*, који је у прошлости припадао манастиру Српском Ковину.[17] Српски Ковин или Горњи Ковин смештен је јужно од Будимпеште, на великој дунавској ади Чепељу. Основали су га избегли српски калуђери из банатског Ковина (Доњег Ковина) пред најездом Турака 1439. године.[18] Постоји и предање, према којем је овај манастир основала Јелена, супруга краља Беле II Слепог, кћи рашког жупана Уроша у 12. веку.[19] На полеђини предњих корица *Ковинског типика* налази се запис са податком да је био својина цркве у Коморану, те се у литератури јавља и као *Коморански*.[20] Из Коморана је, како се претпоставља, доспео у Српски Ковин.[21] Ту га је видео, а потом у одломцима објавио Гаврило

---

[13] *Исто*.

[14] Прибислав Симић, *Прилог проучавању генеалогије Романовог типика*, Библиотекар, 5, Београд 1968, 433-434 (скраћено: П. Симић, *Прилог проучавању*).

[15] Лазар Мирковић, *Романов типик*, 51.

[16] Лазар Мирковић, *Рукописни типици српскословенске рецензије*, Богословље, IV (XIX), св. 1-2, Београд 1960, 3-14 (скраћено: Л. Мирковић, *Рукописни типици*).

[17] *Исто*, 4 (бр. 4).

[18] Радослав Грујић, *Духовни живот*, Војводина, I, Нови Сад 1939, 349 (скраћено: Р. Грујић, *Духовни живот*).

[19] Владимир Р. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 148.

[20] Р. Грујић, *Духовни живот*, 383.

[21] Иванка Веселинов, *Бечкеречки типик 14. века*, Трагом српске прошлости, Нови Сад 1991, 37 (скраћено: И. Веселинов, *Бечкеречки типик*).

Витковић.[22] Са заоставштином Гаврила Витковића *Типик* је стигао у збирку Српске краљевске академије, где га је описао Љубомир Стојановић.[23] Према Гаврилу Витковићу ова књига је написана у првој половини 13. века или још и раније.[24] Љубомир Стојановић датирао ју је првом половином 14. века,[25] а у то време ставио ју је и Лазар Мирковић, напомињући да је она могла бити преписана пре крунисања цара Душана (1346).[26] На основу податка да је *Типик* нађен у Српском Ковину неспорно је да је он употребљаван у Јужној Угарској. Постоје мишљења да је ова књига највероватније и преписана на угарским просторима,[27] а има и схватања да је ту донета приликом сеоба српских калуђера са Балкана.[28]

У поменутом попису Лазара Мирковића изостао је *Бечкеречки типик* из збирке Библиотеке Матице српске, исписан на пергаменту у 14. веку. Назив је добио по сачуваном запису на доњим маргинама листова 1б-5а, где се казује да га је ђак Вук даровао бечкеречкој цркви 1666. године. У Библиотеци Матице српске *Бечкеречки типик* налази се од 1909. године, када је доспео са откупљеном библиотеком Александра Сандића, професора Српске велике гимназије у Новом Саду.

Бечкеречки типик за сада је једини рукописни типик који Библиотека Матице српске има. Садржи 205 листова увезаних у 27 свешчица означених ћириличким словима у бројној вредности. Све свешчице имају по 8 листова, осим св. 1-2, 17-18 и св. 27, које су некомплетне. У првој свешчици недостаје први лист, у другој нема л. 1-2 и 7-8, св. 17 је без л. 3, у св. 18 недостаје л. 2, а последња свешчица је без листова 1-2 и 7-8. Књигу је исписао један писар црним мастилом, на доста места избледелим па делује тамније или светлије мрко, и киноваром. Број редова на пуној страни износи 21 или ређе 20. Корице су дрвене, обложене мрком орнаментираном и похабаном кожом.[29]

---

[22] Г. Витковић, *Српски историјски и књижевни споменици*, Гласник Српскога ученога друштва, књ. 67, Различна научна грађа, Београд 1887, 300-319 (скраћено: Г. Витковић, *Српски историјски и књижевни споменици*).

[23] Љ. Стојановић, *Каталог рукописних и старих штампаних књига*. Збирка Српске краљевске академије, Београд 1901, 201, бр. 119 (294), скраћено: Љ. Стојановић, *Каталог СКА*.

[24] Г. Витковић, *Српски историјски и књижевни споменици*, 300, 301.

[25] Љ. Стојановић, *Каталог СКА*, бр. 119 (294).

[26] Л. Мирковић, *Рукописни типици*, 4 (бр. 4).

[27] Г. Витковић, *Српски историјски и књижевни споменици*, 300, 301; Лаза Чурчић, *Српске књиге у сеобама*, Сеоба Срба 1690, специјално издање, Нови Сад, Дневник, јул 1990, 20-21; Ђ. Трифуновић, *Азбучник*, 347.

[28] Р. Грујић, *Духовни живот*, 383.

[29] Каталошки опис књиге в. на стр. 7-19.

Типик је први кратко каталошки описао Димитрије Кириловић, датирајући га 14. веком.[30] Детаљнијим испитивањима ове књиге бавила се Иванка Веселинов, која јој је посветила и посебан рад.[31] У том раду она датира *Бечкеречки типик* првом половином 14. века, доноси податке који се тичу његовог физичког описа и неких палеографских и ортографских особености, описа илуминације и историјата. Цитира сачуване записе и наводи садржај књиге. У вези са текстом констатује да се *Бечкеречки типик* скоро дословно слаже са *Ковинским типиком* и запажа при томе да ни у једноме од њих нема помена српских и словенских светитеља. У односу на *Никодимов*, а нарочито на *Романов типик*, *Бечкеречки типик* се доста разликује. На основу велике сличности између *Бечкеречког* и *Ковинског типика*, како по тексту, тако и по палеографским и језичким особеностима, Иванка Веселинов примећује да су та два српска споменика просторно и временски блиска и указује на неке чињенице у прилог тези да су ови *Типици* и настали на тлу некадашње Угарске. Један од занимљивих аргумената за ту претпоставку јесте управо изостајање помена српских и словенских светитеља у њиховим синаксарима. Оно може бити одраз богослужбене праксе Срба северно од Саве и Дунава, за разлику од традиције Срба јужно од те границе, где су ови помени били уобичајени (нпр. *Дечански типик* бр. 114 из 14. века,[32] *Типик* Свеучилишне књижнице у Загребу бр. R 4068 с краја 14. века,[33] *Типик јерусалимски* из 1416. године у збирци Народне библиотеке Србије са сигнатуром Рс 649[34] итд.). У раду Иванке Веселинов, као и у неким другим изворима, наводи се и могућност постојања још једног српског превода *Типика јерусалимског* (осим *Никодимовог* и *Романовог*), насталог на угарским просторима, са којег су *Ковински* и *Бечкеречки типик* могли бити преписани.[35]

Бечкеречки типик био је велика преокупација Иванке Веселинов. Осим поменутог прилога, она је имала и жељу да овај прворазредни културно-историјски споменик подробније осветли са палеографског, ортографског и језичког аспекта и да резултате тих испитивања презентује у посебном раду. Са тим циљем сакупила је део грађе из области палеографије и правописа, али није стигла и да је комплетира, анализира и опише. У припреми ове књиге, девете по реду у серији *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице*

---

[30] Димитрије Кириловић, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 66 (бр. 41), скраћено: Д. Кириловић, *Ћирилске рукописне књиге БМС*.

[31] И. Веселинов, *Бечкеречки типик*, 29-41.

[32] П. Симић, *Прилог проучавању*, 437.

[33] *Исто*.

[34] Љубица Штављанин-Ђорђевић, Мирослава Гроздановић-Пајић, Луција Цернић, *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*, Београд 1986, 349 (бр. 165), скраћено: Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис*.

[35] Ђ. Трифуновић, *Азбучник*, 347; И. Веселинов, *Бечкеречки типик*, 39.

српске, посвећене *Бечкеречком типику*, имали смо у виду и грађу коју нам је оставила Иванка Веселинов.

Палеографски опис

Палеографска испитивања *Бечкеречког типика* обухватила су анализу облика малих слова у врсти, лигатура, надредних слова, већих слова, великих слова и иницијала, као и начина њиховог извођења. Употребљени облици упоређени су са описом устава Петра Ђорђића.[36] Основни циљ истраживања био је потврђивање већ установљеног времена настанка овог рукописа – 14. век,[37] и по могућству његово ближе датирање у оквиру века. Намера је била и да се детаљнијим описом слова обогати грађа о морфологији и употреби устава у српскословенским рукописима насталим у 14. веку. Четрнаести век, а нарочито његова друга половина, јесте доба значајних превирања у српској писмености, у којем владавину рашке редакције већ ремете и елементи новије, ресавске, традиције.[38] То утиче на конституисање ресавске варијанте устава, која се обично назива полууставом, а са њом и на формирање ресавског правописа.[39]

1. *Опис малих слова*

Инвентар малих слова јесте: **а, б, в, г, д, є, ж, ѕ** (само као број),[40] **з, і(і, ї), и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу, ѳ, ф, х, ѡ, ц, ч, ш, ь, ы, ѣ, ꙗ, ѥ, ю, ѧ, ѫ, ѱ, ѵ.**

а Стуб је вертикалан или мало нагнут улево, прав и приближно исте дебљине целом својом дужином. Обично има надвучену и подвучену црту, која у доста случајева неједнако прелази његове ивице. Петља је углавном двопотезна (горња и доња страна писане су посебно) или је понегде једнопотезна. Њена горња улево испупчена страна почиње нешто испод врха стуба (ређе од самог врха) и спушта се до линије реда. Доња страна петље,

---

[36] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971 (скраћено: П. Ђорђић, *Историја*).

[37] Д. Кириловић *Ћирилске рукописне књиге у БМС*, 66 (бр. 41); И. Веселинов, *Бечкеречки типик*, 29, 38.

[38] Ирена Грицкат, *Одлике ресавске редакције у старијим преписима Душановог законика*, Јужнословенски филолог, XXXIV, Београд 1978, 113 (скраћено: И. Грицкат, *Одлике ресавске редакције*); Вера Јерковић, *Струшки препис Законика цара Стефана Душана*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XLIII, Нови Сад, 2000, 271-272 (скраћено: В. Јерковић, *Струшки препис*).

[39] В. Јерковић, *Исто*, 271.

[40] У рукопису то слово у бројној вредности писано је у обрнутом смеру, а у овом раду означава се као **ѕ**.

већином је такође мало улево лучна, а ређе је права или благо удесно угнута. Она додирује стуб око његове половине или незнатно изнад или испод тога. Врх петље, који је заобљен или шиљат, углавном је задебљан, односно попуњен.

Код брзописног **а**, које није ретко, а јавља се у свим позицијама у речи, вертикалан стуб, лучан улево или прав, исте је дебљине током своје дужине, или је тањи у доњој половини. На почетку је обично надвучен, док подвучена црта углавном изостаје. Он једнако прелази ивице низа, допирући приближно до половине међупростора, или му је део у доњем међупростору понегде нешто краћи. Двопотезна или једнопотезна петља, округла, елипсаста или троугласта, писана је између линија низа.

б Стуб је вертикалан, прав и пун. Тања пречка, са троугластим привеском на крају, јавља се хоризинтална или мало издигнута навише. Својим почетком она често мало премашује стуб са леве стране, а њен завршетак најчешће је у вертикали са бочном страном петље или је понегде удесно од тога. Облик петље варира. Среће се лучна и четвртаста. Њена горња страна полази око средине стуба или нешто испод тога у виду хоризонталне или мало надоле усмерене испупчене или праве линије, која се на десном крају савија, или ређе ломи, и прелази у вертикалну или мало улево искошену бочну страну. Хоризонтална и права или благо таласаста подница често мало прелази стуб са леве стране или бочну страну петље са десне, а негде су присутна и оба та елемента.

в Вертикалан и прав стуб исте је дебљине целом својом дужином. Петље су различитог облика (горња је троугласта а доња је лучна или четвртаста) и неједнаке су величине (горња петља је мања од доње), па је слово асиметрично. Горња спојница је танка, хоризонтална или мало навише усмерена и права. По правилу она не премашује стуб са леве стране или то чини незнатно. Од њеног десног краја или ретко мало удесно од тога полази бочна линија горње петље, која допире нешто изнад половине стуба или до саме средине. Јавља се тања и пунија, а по облику је права или мало угнута. Од њеног завршетка на стубу или нешто померено удесно полази линија која обликује доњу петљу. У неким случајевима њен почетак је на стубу мало изнад места где се за њега везује бочна страна горње петље, а простор између стуба и пресека бочних страна петљи је попуњен. Угиб слова је чешће изнад половине стуба, а ређе око његове половине. Облик доње петље варира као код слова **б**, само што је она код **в** виша.

г Прав, вертикалан и пунији стуб захвата целу висину између линија низа. На доњем крају је већином подвучен цртом која мало прелази обе његове ивице или само једну од њих. Пречка, краћа од стуба, водоравно је положена или је мало уздигнута навише. Понегде она незнатно прелази стуб са леве стране. Завршава се привеском као код **б**.

д Једнако искошени стубови, који су и приближно исте дебљине, или је понегде леви стуб тањи од десног, састају се већином у врху, или леви стуб додирује десни мало испод његовог почетка. Врх слова је надвучен. Подница је на линији реда. Она је тања водоравна црта која једнако премашује ивице стубова. На њеним крајевима налазе се кратке троугласте ножице.

є Уско, усправно слово лучног облика, које представља половину слова **о**, писано је између ивица низа. Крајеви лука једнаке су дужине. Хоризонтални језичац без привеска полази од средине бочне линије и завршава се у вертикали са њеним крајевима, или ређе нешто удесно од тога. Јавља се исте дебљине током своје дужине или је при крају нешто тањи.

Ретко писар употребљава и **є** које се налази на прелазу између уставног и брзописног типа. Оно је као и претходни тип, само што је бочна линија по средини мало удесно угнута (угиб је плитак).

ж Слово је петопотезно и несиметричног је облика. Горњи део слова чине две кратке црте које се ослањају на стуб. Лева је скоро водоравна, а десна је искошена навише. Обе су веома танког потеза. Јављају се праве или благо надоле лучне. Смештене су високо, те се горе стуб једва види. Из места где ове црте додирују стуб или нешто одмакнуто од њихових крајева полазе две доње бочне линије, испупчене напоље. Лева линија је при врху танка, а при крају је постепено проширена, а десна линија, обично пунија од леве среће се једнаке дебљине током свог тока, или је при врху нешто тања него при дну. Крајеви ових кракова су подвучени.

ѕ Јавља се само у бројној вредности. Има традиционалан облик, тј. у виду је латиничког слова *s* окренутог на супротну страну. Иначе, према П. Ђорђићу, слово **ѕ** као латиничко *s* сасвим ретко среће се у другој половини 14. века.[41] У овом рукопису обрнуто **ѕ** писано је из једног потеза, а линија која га обликује различито је попуњена током своје дужине. Горњи део му је чешће мањи, односно ужи и плићи од доњег, а негде су ови делови слова и једнаки. Горњи лук обично почиње мало испод горње ивице низа, а завршава се већином у вертикали са испупчењем доњег лука. Доњи лук допире приближно до половине словног низа, а његов завршетак углавном није у вертикали са горњим испупченим делом, већ је мало удесно од тога. Крајеви оба лука су проширени, а у више случајева и заравњени цртама (чешће само доњи) које прелазе њихове ивице.

з Слово је двопотезно. У једној варијанти првим потезом изведени су пречка и стуб, а другим доњи део слова. Водоравна и права пречка варира по величини. Њен почетак је негде у вертикали са доњим крајем стуба, а негде је мало померен улево. На почетку пречке или мало одмакнуто удесно налази се троугласти привезак. Коси стуб, дебљине као и пречка, најчешће допире до линије реда, где се завршава савијутком удесно. Од његовог доњег краја новим

---

[41] П. Ђорђић, *Историја*, 103.

потезом удесно је повучена кратка водоравна црта, која се потом савија надоле и прелази у пунији вертикалан или ређе мало улево нагнут и прав или благо улево испупчен реп. На крају протањен, реп долази скоро до почетка наредног словног низа. Постоји и варијанта где су једним потезом изведени пречка, стуб и црта у коју прелази стуб на линији реда, а другим реп слова. Срећу се и примери где стуб не допире до линије реда, већ нешто изнад ње. Од његовог доњег краја полази црта која је на почетку благо надоле улегнута, а потом, идући удесно, има исти положај и облик као код претходних варијанти. Реп слова такође одговара већ описаним облицима. У једном случају (л. 77а/8) на почетку речи која је на крају реда јавља се брзописни облик **ꙁ** у виду издуженог супротно окренутог и надесно искошеног великог слова **с**, чији је горњи део шири и дубљи од доњег. Слово почиње од горње ивице низа и допире нешто испод половине доњег међупростора.

і Вертикалан стуб на крајевима има кратке црте. Варира са једном тачком над стубом, са две тачке или без тачака. У бројној вредности је без тачака. Ређе се јавља са украсном цртом по средини стуба.

и Вертикални, прави и једнако пуни стубови често имају подвучене и надвучене црте које прелазе њихове обе ивице или само једну од њих, или су тим цртама само заравњени. Спојница је на средини висине стубова или је понегде мало изнад средине. Јавља се водоравна или понегде мало искошена. Варијанта са искошеном спојницом према П. Ђорђићу ређе долази и у неким другим рукописима 14. века.[42] Она је чешће присутна од друге половине 15. века.[43]

к Слово је међу линијама низа. Стуб је прав са надвученом и подвученом цртом. Бочна једнопотезна страна је одвојена од стуба. Њен угиб је оштар, а јавља се претежно око половине слова или мало изнад тога. Крајеви бочне стране варирају у завршетку. Најчешће је доњи крак подвучен, а горњи је без надвучене црте (ређе оба крака имају подвучене црте или су оба без њих).

л Искошени стубови секу се у врху који је надвучен или леви стуб полази мало испод врха десног стуба. Леви стуб је по правилу улево испупчен и неједнаке је дебљине током своје висине: у горњој половини је тањи него у доњој. Десни стуб је већином прав или ређе удесно лучан и пун је целом својом дужином. Доњи крајеви оба стуба углавном су подвучени.

м Стубови су пуни, прави и искошени унутра. Углавном имају надвучену и подвучену црту, а ретко су без њих. Једнопотезна или двопотезна спојница (лева и десна страна писане су посебно) везује се за врхове стубова. Спушта се до линије реда ширећи се у овалном облику или оштроугло.

н Стубови су као код **и**. Спојница није јако искошена. Полази мало испод врха левог стуба и допире нешто изнад половине десног (ређе до половине).

---

[42] *Исто*, 103.
[43] *Исто*, 111.

о Слово је уско и двопотезно: лева и десна страна писане су посебно. Лева бочна страна полази најчешће мало испод врха десне стране (ређе је спојена са њеним почетком), а својим завршетком додирује доњи крај те стране или се везује за њу нешто изнад тога. Слово је у горњем делу шиљато, а у доњем варира: чешће је обло, ређе шиљато.

У речи *очи* на л. 169б/15 јављају се два издужена **о**, нешто крупнија од описаног облика, али нису ни као веће **о**. Средине бочних страна оба слова спаја хоризонтална цртица.

п Стубови су као код **и**, **н**. Тања спојница обично је водоравна или понегде мало уздигнута и права или благо навише испупчена. Она углавном не прелази ивице стубова или то чини незнатно, при чему чешће премашује десни стуб. Понегде је спојница пресечена украсном цртом. Ова варијанта јавља се недоследно у српским рукописима од 14. века.[44]

р Леву страну главице чини део стуба између ивица низа, који је пун и благо улево испупчен. Од врха стуба или мало испод тога до линије реда или нешто изнад ње са десне стране повучена је јаче удесно лучна такође пунија линија. Она се савија улево или се ређе ломи, образујући тако хорозонаталну и праву или незнатно надоле угнуту и често мало тању доњу страну главице која се везује за стуб. Понегде су бочна и доња страна главице писане посебно. Испод линије реда стуб се продужава у вертикалан и прав или благо удесно лучан реп, који је на крају у неким случајевима мало протањен. На л. 46а/17 у речи на крају реда запажено је брзописно **р**. Стуб, у виду развученог латиничког слова s са кратким савијуцима на крајевима, мало је нагнут улево. Он полази нешто испод горње ивице низа, а надоле се спушта близу наредног словног низа. Главица је мала. Њену бочну страну обликује лучна линија, повучена од почетка стуба до приближно његове горње петине (у односу на линију реда завршетак главице је нешто изнад ње).

с Слово је уско и плитког лука, као и **ε**, са благо повијеним крајевима исте дебљине или је доњи крај тањи од горњег. На крајевима се могу видети и две хоризонталне кратке црте, које понегде и прелазе њихове ивице.

т Углавном се јавља једноного **т**, које има стуб као код **г**. Пречка је дужа од стуба и једнако га прелази са обе стране. По положају и облику она се слаже са пречком **г**. Привесци су најчешће троугласти, или су понегде пуније црте правоуганог облика, а срећу се примери где је један (обично леви) троугласт, а десни је правоугани. Обично су исте дужине или је ређе један (углавном десни) нешто дужи од другог.

Запажено је и пет примера троногог **т** (л. 170а/7, 14, 195а/7, 200а/5, 202б/8), карактеристичног и за брзопис и за полуустав. У рукописима 14. века, писаних уставом, троного **т** је ретко.[45] У наведеним случајевима троногог **т**

---

[44] *Исто*, 105.
[45] *Исто*, 104.

средњи стуб је вертикалан и прав. Крајњи леви стуб је вертикалан или мало удесно искошен и прав. Десни крајњи стуб је мало нагнут улево и прав или благо улево лучан. Размак између средњег и левог стуба је негде мањи него између средњег и десног стуба. Тања хоризонтална пречка не премашује спољашње стубове, само у једном примеру незнатно прелази леви стуб.

Више пута, обично у лексемама на крају реда, самостално или у лигатурном споју са **и**, **в** и **р** потврђује се и високо **т**, које се, иначе, среће у рукописима 14. века (в. описе већих слова и лигатура).[46]

оу Слово **о** је као и ван диграма. Десни стуб **у** писан је из једног потеза. Почиње тањом улево лучном цртом на чијем крају је обично посебно написан привезак (већином троугласти, ређе четвртасти), или се у неким случајевима јавља само мање проширење. Надоле се спушта пунији, вертикално или мало удесно искошено и право или незнатно удесно испупчено допирући приближно до половине међупростора. Доњи крај му је често протањен и кратко извијен унутра. Леви стуб додирује десни на линији реда. Он је пунији од десног, искошен је улево и прав. На горњем крају је надвучен, а на доњем подвучен. Подвучена црта често сече десни стуб и мало га премашује. У неким случајевима место где се стубови додирују пресеца хоризонтална црта која прелази њихове спољашње ивице.

8 У једном типу у доњем делу је издужено **о**, по облику као када стоји самостално. Горњи део слова чине два супротно искошена крака исте дебљине, или је леви пунији од десног. Они су на почетку извијени напоље, а у свом даљем току јављају се прави или мало унутра угнути. На почетку десног крака често је присутан троугласти или четвртасти привезак. Крајеви кракова најчешће се спајају на врху слова **о**, или ређе нешто изнад врха. У неким случајевима не додирују се завршеци кракова, већ један допире до другог нешто изнад његовог доњег краја.

Постоји и тип који се разликује од описаног само по слову **о**. Оно је округло и двопотезно (лева и десна бочна страна писане су посебно). Негде је и округло развучено у ширину, а по начину извођења двопотезно или тропотезно. Код двопотезног извођења бочне стране писане су одвојеним потезима, а код тропотезног посебним потезом писана је доња страна. Јавља се и **о** где су бочне стране лучне, а доња је заравњена. Код његовог двопотезног облика једна бочна страна и доња страна писане су заједно, а друга бочна страна изведена је новим потезом, док су код тропотезног типа све три стране писане одвојено.

Према П. Ђорђићу, слово **ѕ**, чији саставни делови су срасли или су одвојени, а доњи део чини **о** нормалне величине, у 14. веку представља архаизам.[47]

---

[46] *Исто.*

[47] *Исто*, 101.

Ретко, на крају реда, потврђује се и лигатурно једнопотезно ѕ, чији десни крак, протањен у свом горњем делу, знатније залази у горњи међупростор. На средини тог крака, или при његовом врху понегде се јавља и украсна црта или тачка. Почетак левог крака, са надвученом цртом или без ње, мало је над горњом ивицом низа. Пресек кракова налази се на горњој линији низа или нешто испод ње. Петља има облик издуженог ѻ. Лигатурно ѕ са дужим десним краком, који може бити пресечен украсном цртом, јавља се у 14. веку.[48]

ф Стуб је вертикална и права или мало удесно угнута линија, која почиње око половине горњег међупростора или нешто испод или изнад тога. Наниже се спушта мало испод половине доњег међупростора, негде допире и близу горње ивице наредног низа. Његово залажење у међупросторе углавном је различито (чешће залази више навише него наниже). Среће се исте дебљине, или је пунији у горњем делу него у доњем. На врху је надвучен, а око средине у неким случајевима има украсну цртy. Доњи крај му је чешће мало савијен унутра. Тело слова јавља се елипсасто развучено, а по начину извођења је двопотезно (бочне стране, од којих је лева већином тања од десне, писане су посебно) и тропотезно (бочне лучне линије изведене одвојеним потезима спаја посебно изведена хоризонтална и права танка црта на линији реда). Својом горњом страном оно обично не додирује горњу ивицу низа, већ је нешто испод ње, а доњом належе на линију реда. Леви и десни део тела већином нису једнаке ширине (леви је мало шири).

Понегде се среће и ф чије тело је у облику слова ѡ са дужом или са сасвим кратком средњом цртом (на средини доњег дела је плитак угиб). Благо удесно лучан стуб, спуштајући се у доњи међупростор, иде преко стуба ѡ или сасвим уз његову леву ивицу и пролази кроз доњи угиб.

χ Искошени краци полазе од горње ивице низа и секу се око половине висине словног низа. Десни тањи крак је прав или мало таласаст. На почетку је савијен надоле и има четвртасти или троугласти привезак. Доњи крај му је благо удесно извијен и усмерен напоље, или је без савијутка. Надоле досеже до половине међупростора или нешто ниже од тога, а негде се приближава и наредном низу. Крак слева је пун и прав. Спушта се косо, а на линији реда или у делу испод ње он се обично ломи и вертикално се спушта наниже, при чему допире око половине међупростора. Крај му је чешће подвучен, а почетак је углавном без надвучене црте.

ѡ Слово је двопотезно (лева и десна половина писане су посебно). Почеци бочних страна су мало проширени и увек су повијени унутра. Крајеви унутрашњег дела бочних линија, који су пунији, најчешће допиру мало испод горње ивице низа или у неким случајевима и ниже од тога. Лева линија је већином краћа од десне, јер је додирује мало испод њеног завршетка. Ређе се

---

[48] *Исто*, 103.

крајеви тих линија спајају и образују пунији стуб који је често на врху надвучен. Угибни угао је плитак (мало изнад линије реда).

щ Стубови су пуни, вертикални или мало искошени (најчешће спољашњи унутра, а средњи улево) и прави. На почетку су обично заравњени цртом, која у доста случајева више или мање премашује обе њихове ивице или само једну од њих. Средњи стуб најчешће прелази у реп, који већином допире до половине међупростора или нешто испод тога, а понегде се спушта и близу горње ивице наредног низа. Срећу се и примери где је реп писан одвојеним потезом, а почетак му није наспрам завршетка стуба, већ је нешто померен удесно или улево. Реп је обично вертикалан или понегде мало удесно искошен и прав или ређе благо удесно угнут, једнаке пуноће током своје дужине или при крају протањен. Танка, хоризонтална и права подница обично не премашује ивице спољашњих стубова или то у неким случајевима чини незнатно.

ц Стубови су као код **и** и **н**. Реп је по начину извођења, по дужини, положају и облику као код **щ**. Подница је такође као код **щ**. Веома ретко на њој је украсна црта.

ч Слово је рачвасто, несиметрично, а јавља се двопотезно и тропотезно. Код двопотезног типа десни крак је благо искошен и прав или мало улево угнут. Око горње трећине висине словног низа истим потезом он прелази у вертикалан и пун стуб (на прелазу је чешће савијутак него прелом), који је на крају обично подвучен. Крак слева, дужи и јаче искошен од десног крака, прав или благо улево лучан, додирује десни крак на месту где овај прелази у стуб. Оба крака су на почетку проширена и чешће су надвучена. Тропотезни тип је по облику као и двопотезни, само што су десни крак и стуб писани посебно.

ш Стубови и подница су као код **щ**. Има примера у којима је леви стуб нешто краћи.

ь Стуб је вертикалан и прав. Већином је надвучен, а срећу се и примери где се на његовом почетку јавља хоризонтална црта писана изједна са њим. Петља почиње од половине стуба и варира по облику као код **в**.

ы Слова **ь** и **і** су истог облика као и ван диграма, само што је слово **і** у доста случајева мало усмерено према **ь**. Ређе се потврђује и архаична варијанта са танком хоризонталном спојницом која спаја стубове **ь** и **і**. Она најчешће полази нешто изнад места где се горња петља везује за стуб. Понегде је повучена и од самог тог места, а негде не иде од стуба већ од горњег краја бочне стране петље. Украсна црта на спојници није запажена. Према П. Ђорђићу слово **ы** са спојницом није прешло у 14. век.[49]

ѣ Стуб је пун, вертикалан или ређе мало усмерен удесно и прав или понегде нешто удесно лучан. На врху је често надвучен. Он редовно прелази горњу ивицу низа допирући већином мало испод половине горњег међупростора или понегде и до половине. Танка, хоризонтална и права пречка пресеца

---

[49] *Исто*, 102.

стуб на горњој ивици низа. Привесци на њеним крајевима су као код слова **т**. Петља варира по облику као код **б**, **ь** и **ь** у **ы**, само је чешће краћа, јер се за стуб везује ниже него код наведених слова.

На крају реда јавља се слово са дужим вертикалним и правим стубом. Пречка је ближа врху стуба и варира својим обликом: танка је равна линија са једва видљивим задебљањима, или извијена без задебљања на крајевима. Петља је мања. Ово није брзописно слово.

ꙗ У лигатури слова **і** и **а** истог су облика као када стоје самостално. Танка, хоризонтална или ређе мало удесно издигнута и права спојница налази се мало изнад средине слова. У доста случајева њу пресеца украсна црта. Према П. Ђорђићу, варијанта **ꙗ** са украсном цртом на спојници представља нови облик устава 14. века. Она се јавља и у 15. веку, а затим сасвим ишчезава.[50]

Понегде на крају речи која је на крају реда у писању **ꙗ** јавља се слово **а** брзописног типа, по облику као када је употребљено самостално. Стуб и спојница, на којој је у неким случајевима украсна црта, исти су као код већ описаног типа **ꙗ**.

ѥ Слова **і** и **є** су истог облика као и када су написана самостално. Њих спаја танка хоризонтална или мало навише усмерена права црта. Она полази скоро увек испод половине **і** (ређе око половине), а за **є** се везује наспрам језичца или нешто изнад или испод тога.

ю Слова **і** и **о** су истог облика као када су самостална. Спојница је танка, хоризонтална или нешто усмерена навише и права. Полази од средине **і** и допире чешће мало изнад половине леве стране **о** него до саме половине.

ѧ Тело слова налази се између линија низа, а по начину извођења и облику је као издужено **о**. Дужа и углавном хоризонтална или ређе мало десно навише усмерена пречка пресеца га мало испод горње ивице низа, при чему подједнако прелази обе његове стране. На крајевима пречке су привесци као код **т**. Слово **ѧ** писано између линија низа у 14. веку представља архаизам. Њега замењује облик чији врх прелази у горњи међупростор.[51]

ѯ Слово је двопотезно. Врх слова чини лук (навише или мало удесно), писан посебним потезом између линија низа. Почетак лука обично само мало надоле прелази горњу ивицу низа, а ређе нешто више од тога. Среће се с подвученом цртом, затим с привеском као код слова **з** или без тих елемената. Новим потезом у доњем међупростору изведене су две приближно једнаке у ширину развучене лучне линије у виду броја 3. Завршавају се репом, односно удесно повученом дужом водоравном и благо таласастом цртом, на крају већином незнатно савијеном надоле. На прелазу доњег лука у реп понегде је уска петља. Надоле слово залази нешто преко половине међупростора. У

---

[50] *Исто.*

[51] *Исто*, 103.

бројној вредности слово ѯ уместо лучног горњег дела има круницу као рачвасто ч. Иначе, слово ѯ са облим (полукружним) горњим делом потврђује се у 14. веку и замењује дотадашњи облик који је имао круницу сличну слову ч.[52]

ѱ Стуб је вертикалан, прав или благо таласаст (у горњем делу испупчен је улево, а у доњем удесно) и углавном у почетку пунији, а идући надоле постепено се стањује. Врх му је обично с танком надвученом цртом. На доњем крају, који је мало посавијен улево, подвучена црта изостаје. Приближно залази у оба међупростора, допирући до њихових половина, или незнатно преко тога, а ретко се приближава горњој ивици наредног низа. Јаче размакнути супротно искошени краци, од којих је леви пунији од десног, састају се на линији реда на стубу или нешто удесно од њега. Крак слева обично је прав, за разлику од левог који је мало улево лучан. На почецима оба крака јављају се кратки савијуци напоље, надоле, на којима су смештени привесци троугластог или четвртастог облика. Потврђује се и пример (л. 139б/20) где краке чини једнопотезна надоле лучна линија, са четвртастим привесцима на крајевима.

ѵ Има облик ѵ као у диграму оѵ.

Анализа малих слова у врсти показала је да су њихови облици типолошки доста стабилни и да варирања нема много. Више од једног типа (по изгледу, а не по броју потеза) имају: а (уставно и брзописно), є (уставно обло и тип на прелазу ка брзописном у виду двоструког симетричног лука улево окренутог), з (уставно и брзописно), р (уставно и брзописно), т (једноногo, троногo и високо), ѕ (са птичицом и лигатурно), ф (са елипсастом петљом и са петљом као слово ѡ), ґа (уставно и са брзописним а) и ѱ (са крацима сличним слову ѵ и у виду надоле окренуте лучне линије). Од брзописних облика најчешће се користи слово а, које се јавља у свим позицијама у речи и у реду на страни. Слово є на прелазу од устава ка брзопису употребљено је понегде, а брзописно з и р виђени су по једанпут. Високо т, карактеристично и за брзопис и за полуустав (у полууставу улази у састав већих слова), долази у више случајева самостално или у лигатурном споју са и, в и р, и то скоро увек у речи на крају реда. Од троногог т, које такође одликује и брзопис и полуустав, запажено је пет примера.

Поређење употребљених облика малих слова са описом устава Петра Ђорђића потврдило је тезу да је рукопис настао у 14. веку, јер већина слова има стандардне облике за тај век. Архаични облици, који су престали да се користе у 14. веку, ређе су присутни. То су слово ѕ, чији су горњи и доњи део срасли или су одвојени, а доњи део чини о по величини као када стоји самостално, и слово ы са водоравном цртом, односно са спојницом између ь и і. Архаично је и слово ѧ писано између линија низа, које се среће и у 14. веку алтернативно са ѧ чији врх залази у горњи међупростор. Нове облике који се

---

[52] *Исто.*

јављају у 14. веку представљају: слово **и** са косом спојницом (поред чешћег **и** где је спојница хоризонтална), слово **п** са украсном цртом на спојници (ређа варијанта у односу на облик без украсне црте), **ѕ** са знатније продуженим десним краком на којем је украсна црта (среће се понегде на крају реда), троного и високо **т**, лигатура **ꙗ** са украсном цртом на спојници (алтернативна варијанта са чешћим **ꙗ** без украсне црте), слово **ѯ** са облим врхом, а не са круницом у виду слова **ч**.

Претежно коришћење облика слова који су се усталили у 14. веку, као и присуство готово свих нових облика насталих у том веку, сведоче о великој стабилизацији употребљених облика. На основу тога намеће се и закључак да је рукопис настао у одмаклој фази 14. века, могуће средином тог века или још касније. У прилог томе иде и сам изглед потврђених слова, која губе строгу геометријску правилност и већином су непропорционална, а линије су им пуно пута извијене, а не праве.

2. *Опис лигатура*

Инвентар лигатура је следећи: **а+и+ꙗ**, **а+к+ѡ**, **а+л+и+т**, **а+ѵ**, **а+ꙗ**, **и+ц**, **л+ѵ**, **л+ц**, **м+ѵ**, **м+ц**, **м+ч**, **н+ц**, **о+м+ѵ**, **п+ѵ**, **р+ѡ**, **р+ѣ**, **т+в**, **т+и**, **т+р**, **ф+н**, **ѡ+р**, **ч+ц**. Од њих најчешће се срећу **а+ѵ** и **л+ѵ**.

а+и+ꙗ Лигатура је запажена два пута (л. 145а/4, 177б/10), и то једанпут на самом крају реда, а једанпут у речи на крају реда. Образују је два брзописна слова **а** писана као када стоје самосталност. Њих, нешто изнад петљи, спаја танка хоризонтална спојница, на којој је украсна црта. Десни стуб првог **а** је леви стуб слова **и** и стуб лигатуре **ꙗ**. Леви стуб другог **а** је десни стуб **и**. Спојница између два **а** јесте и спојница и од **и** и од **ꙗ**.

а+к+ѡ Потврђује се једанпут, ван краја реда (л. 192б/12). Слово **а** је брзописно. Његов стуб, који подједнако залази у оба међупростора (допире приближно до њихових половина), јесте и стуб већег слова **к**. Бочна страна **к** је мало одвојена од стуба. Њен горњи део је надесно нагнута црта између линија низа, која се на доњем крају савија и прелази у налево искошени и прави доњи крак. Доњи крак, чији завршетак је мало савијен улево, допире близу горње ивице наредног словног низа. Од почетка горњег крака полази лева бочна страна слова **ѡ**, које је тако у везу са **к**. Бочна линија **ѡ** делује и као дужи привезак на горњем краку **к**, те се овај спој **к** и **ѡ** може сматрати лигатурним.

а+л+и+т Овај спој среће се једанпут, и то у лексеми *хвалите* која је на крају реда (л. 195а/20). Слово **а** је брзописно, као када стоји самостално. Са леве стране горњег дела стуба **а** написано је слово **л** чији се десни стуб везује за стуб **а** мало испод његовог врха. Десни стуб **л** је и спојница од **и**, а горњи део стуба **а** јесте и десни стуб **и**. Стуб од **а** је и стуб од високог **т**, а пречку **т**, која се налази само са леве стране стуба, образује слово **л**.

а+ѵ Слова су истог облика као и ван лигатуре, а унутрашњи стуб им је заједнички.

а+ꙗ Лигатура је виђена два пута, на крају реда и у речи на крају реда (л. 174б/11, 177б/10). Чине је два међусобно размакнута брзописна слова **а**, по облику као када стоје самостално, од којих је стуб левог **а** мало дужи од стуба десног. Њих повезује танка права и благо улево искошена спојница, тако што својим крајевима додирује стубове нешто изнад врхова петљи. Спојница је пресечена украсном цртом.

и+ц Ова лигатура запажена је само једанпут на крају реда (л. 108а/10). Слово **и** има мало искошену спојницу и слаже се са одговарајућом варијантом **и** употребљеном самостално. Слово **ц** је такође као и када стоји самостално. Заједнички елеменат им је десни стуб од **и**, односно леви од **ц**.

л+ѵ Обе графије имају облик као и ван лигатуре, а спојене су унутрашњим заједничким стубом.

л+ц Виђен је само један пример, и то у речи на крају реда (л. 71б/5). Слова су као и ван лигатуре, с тим што је леви стуб **ц** искошен улево, јер је он и десни стуб **л**.

м+ѵ Слова су по облику као и када су самостално употребљена. Заједнички елеменат им је десни стуб од **м**, односно леви од **ѵ**.

м+ц Слова су иста као када стоје самостално. Спојени су заједничким стубом – десним стубом од **м**, односно левим од **ц**.

м+ч Слово **м** је по облику као када стоји самостално (варијанта са унутрашњом линијом која образује овал). Десни стуб **м** продужава се мало навише где се благо савија удесно и чини десни крак **ч**. Леви крак **ч** је као када слово стоји самостално.

н+ц Слова су као и ван лигатуре. Леви стуб од **ц** је десни за **н**. Лигатура је запажена само два пута, и то на крају реда (л. 42а/17, 72б/2).

о+м+ѵ Потврђује се једанпут (л. 181а/12). Слово **о** је као када стоји самостално. Његова лева бочна страна је и леви стуб слова **м**. Нешто испод врха те стране **о** полази лева унутрашња линија слова **м**. Спој **м** и **ѵ** одговара већ описаној тој лигатури.

п+ѵ Слово **п** јавља се у две варијанте (чешће без украсне црте на спојници, а ређе са њом) и одговара облицима који долазе самостално. Слово **ѵ** је исто као ван ове лигатуре. Заједнички елеменат им је десни стуб од слова **п**, односно леви од **ѵ**.

р+ѡ Овај спој може се сматрати лигатуром, али и везом слова **ѡ** у врсти и надредног **р**. Слово **ѡ** је по облику и начину извођења као и када се налази самостално. Слово **р** има облик такође као и ван лигатуре. Крај репа **р** додирује врх средње црте или се спушта мало испод њеног врха, при чему иде преко ње или поред ње (обично уз њену леву ивицу). Срећу се и примери где реп не допире до средње црте, већ се завршава мало изнад ње, као и случајеви у којима пролази под средњу црту. Изнад **р** редовно се налази титла.

ρ+ѣ Облик **ρ** је као и ван лигатуре. На главицу **ρ**, најчешће на почетак њене десне стране, належе вертикалан и прав стуб, који навише допире до половине међупростора или нешто изнад или испод тога. Њега око средине или ближе врху пресеца таласаста пречка, без привезака, налик на крст.

т+в Слово **т** је обично високо, а по облику варира као и када је писано самостално. Графема **в** је такође као ван лигатуре. Заједнички елеменат им је део стуба слова **т** између линија низа, који је и стуб **в**.

т+и Слово **т** је као код претходне лигатуре. Слово **и** одговара самосталној варијанти **и** са мало искошеном спојницом. Део стуба од **т** који се налази између линија низа јесте и леви стуб од **и**.

т+ρ Слово **т** је скоро увек високо, а по облику је као када долази самостално. Полазећи из горњег међупростора (мало преко половине), стуб **т** допире до горње ивице низа. Од његовог завршетка до доње линије реда образован је лук окренут удесно, који чини главицу **ρ**. Од завршетка главице надоле се спушта вертикални реп слова **ρ**, који допире дубоко у доњи међупростор и на крају се мало савија усмерено улево. Само у једном примеру (л. 41а/7) **т** је једноного, написано између ивица низа. Од завршетка његовог стуба полази лучна линија која чини главицу **ρ**, а на њу се наставња реп као код претходног типа.

ѳ+н Слово **ѳ** варира по облику као и када долази самостално. Са десне стране **ѳ**, паралелно са горњим делом његовог стуба, повучена је кратка вертикална црта, која чини десни стуб од **н**. Спојница је као код самосталног **н**.

ѡ+ρ Лигатура, или веза **ѡ** у врсти и надредног **ρ**, истог је облика као и већ описани спој **ρ+ѡ**.

ч+ц Оба слова су истог облика као и самостална. Десни крак слова **ч** јесте и леви стуб **ц**.

3. *Опис надредних слова*

Инвентар надредних слова јесте: **а**, **б**, **в**, **г**, **д**, обрнуто **є** (э), **ж**, **з**, **и**, **к**, **л**, **м**, **н**, **о**, **п**, **ρ**, **с**, **т**, **ѕ**, **ѳ**, **χ**, **ѡ**, **ѿ**, **ц**, **ч**, **ш**, **ы**, **ѣ**, **ѧ**.

а По једанпут су запажени полууставни и брзописни тип. Полууставно **а** (л. 109а/3) има стуб улево нагнут и пун. Врх му је надвучен, а доњи крај је без подвучене црте. Петља је овална и једнопотезна. Линија која је образује полази од врха стуба и својим завршетком везује се за његову половину. Стуб брзописног **а** (л. 42а/21) јаче је улево искошен и благо је таласаст. Нема подвучену ни надвучену црту. Мања овална петља смештена је око средине стуба.

б Облика је као и у врсти, само је мање, а дужа пречка редовно премашује ширину петље.

в Слово је брзописног типа, правоуганог облика. Лева и десна страна су пуније и краће од горње и доње стране.

г Истог је облика као у врсти, само што је пречка редовно дужа од стуба.

д Стубови су краћи и јаче размакнути него код малог слова у врсти. Већином су прави, а срећу се и мало напоље испупчени. Врхови им се спајају, или један полази мало испод другог (чешће десни испод левог). У доста случајева, нарочито у првом реду на страни, леви стуб, на врху благо повијен надоле, знатније навише премашује почетак десног стуба. Врх слова је углавном шиљат или је понегде мало заобљен. Дужа подница је хоризонтална или мало усмерена навише и обично права или благо лучна (горе), а ређе таласаста. Јавља се са троугластим ножицама, од којих лева чешће није на самом крају већ је више или мање удесно померена. У неким случајевима ножице чине цртице, које понегде мало навише прелазе подницу. Пуно пута подница је и без ножица.

э Обрнуто надредно **э**, које се у српскословенским рукописима 13. и 14. века јавља на крају реда,[53] потврђује се и у овом рукопису неколико пута. Слово има облик удесно окренутог дубљег лука са протањеним крајевима. Њега по средини пресеца дуга, танка, хоризонтална и таласаста линија (језичац). Језичац више или мање улево премашује ширину лука, а редовно прелази и са његове десне стране (лева и десна страна језичца су приближно исте дужине, или је десна страна нешто краћа од леве).

ж Има две варијанте: најчешће се два коса развучена крака секу на кратком стубу или је облик као у реду, са једва видљивим горњим делом.

з Слово је брзописног типа, сличо латиничком z. Пречка је скоро увек хоризонтална и права. На почетку пречке или нешто удесно налази се троугласти или четвртасти привезак, а негде је то и црта која навише прелази њену горњу ивицу. Стуб је удесно нагнут и прав. Од његовог доњег краја, који се среће у вертикали са почетком пречке или је удесно од тога, удесно је повучена хоризонтална и обично мало таласаста или навише испупчена линија (само понегде је права), која је већином дужа од пречке, а ређе једнака са њом. У неким случајевима крај ове линије незнатно је савијен надоле. Веома ретко уместо пречке и стуба јавља се пунији лук (удесно), од чијег доњег краја удесно иде дужа, танка, хоризонтална и мало таласаста линија, па слово личи на двојку.

и Слово је као у врсти, само је мање.

к Потврђују се два типа: чешћи као у врсти, само што је слово мање, и ређи брзописни. Код брзописног типа стуб је вертикалан и прав или мало улево угнут. Бочну страну, која је увек одвојена од стуба, чини улево лучна линија.

л Слово је као у врсти, само је мање.

---

[53] *Исто*, 87, 102.

м Најчешће је као у врсти, само што је мање. Јавља се и у виду четворопотезне цик-цак линије: стубови су као код претходног типа, а унутрашње линије, чији се доњи крајеви спајају или десна линија додирује леву линију нешто изнад њеног завршетка, образују оштар угао.

н Стубови су како код слова у врсти. Спојница је јаче искошена: полази мало испод врха левог стуба или ређе од самог врха и допире мало изнад доњег краја десног стуба или понегде и до самог краја.

о Слово је ситно, округло или мало елипсасто развучено (обично по ширини, а ређе по висини).

п Јавља се као у реду, само што је мање.

р Среће се као у реду само што је стуб краћи и на крају чешће мало удесно савијен. Потврђује се и брзописни облик чији стуб је улево нагнут. Бочну страну главице обликује лучна линија, која полази од врха стуба, а завршава се око његове половине.

с Има облик надоле лучне линије, чији десни крај је већином дужи од левог.

т Слово је најчешће као у врсти, само што је пречка обично дужа, а стуб краћи: он је негде исте висине као што су привесци, а негде је нешто дужи од њих. У неким случајевима привесци и стуб су четвртасти, па је слово као троного **т**.

8 Потврђује се ретко и то на крају реда. Срећу се два облика која су као у врсти: лигатурни и слово **о** са птичицом.

ф По облику је као у врсти, само што је мање.

х Два коса крака, доста размакнута, секу се по средини. Почетак десног крака углавном је извијен напоље и задебљан или има троугласти привезак, док се савијутак код левог крака ређе јавља.

ш Слово је широко као у врсти, а по висини је скоро упола краће. Облику-ју га два надоле усмерена лука, од којих је леви углавном ужи од десног. Леви лук већином има краћу спољашњу страну од десног лука, јер почиње нешто ниже. Место где се крајеви унутрашњих линија спајају у хоризонтали је са почетком десне бочне стране (понегде и са почетком леве стране). Угиб је низак.

щ Слово има облик као у врсти, само је мање.

ц Слово је као у врсти, само је мање.

ч Јавља се као у врсти, али са веома кратким стубом. У доста случајева стуба и нема, постоји само горњи, рачвасти део.

ш По облику је као у врсти, само је мање.

ы Виђена је само једна потврда (л. 197а/16). Слово је као у врсти, само што се на почетку стуба **ь** јавља танка удесно нагнута црта писана изједна са њим. Стуб **і** мало је нагнут према **ь**.

ѣ Запажено је само једанпут, и то у речи на крају реда (л. 200а/5). По облику и величини је као у врсти са таласастом пречком.

ѯ Разликује се од слова у врсти по томе што је тело слова мање, а дужа пречка смештена је на средини.

Пајерак ређе има облик налик на супротно окренуто латиничко s, с тим што су му испупчени делови мање обли, а негде су и сасвим оштри. Крајеви *пајерка* својом дужином премашују ширину испупчених делова. Много чешће у функцији *пајерка* јавља се *спиритус ленис* – кратка вертикална и удесно испупчене црта.

Облик *титле* варира. Јавља се танка или мало пунија, хоризонтална и права, а дужине као пречка надредног **т** или нешто краћа, а понегде и дужа од ње. На крајевима *титле* или мало одмакнуто унутра смештени су вертикални или доста пута усмерени један према другоме троугласти привесци. У неким случајевима леви привезак је на средини дуже пречке, а десни је на њеном крају или нешто померено улево. Ретко *титлу* чини танка хоризонтална и права црта без привезака. Доста пута *титла* се сређе и навише лучна, а такође и таласаста (на почетку испупчена, а при крају угнута и обрнуто).

Анализа надредних слова сведочи да су она по облику најчешће као и у реду, само што су мања. Одступају слова **в** и **з** која се потврђују само у брзописном типу. Поред полууставног и брзописни тип имају **а**, **к** и **р**. Брзописно **р** разликује се од одговарајућег облика у врсти по томе што му је стуб улево нагнут, а не вертикалан. У оквиру полуустава типолошки варирају **ж** (облик као у врсти и облик са супротно искошеним развученим крацима који се секу на кратком стубу), **м** (са унутрашњом лучном спојницом и четворокрако **м** где унутрашње линије образују оштар угао), ѕ (лигатурно и **о** са птичицом) и **ч** (са кратким стубом и без стуба, само рачваст део). Значајнија варијантска варирања имају: **д** (са ножицама на подници и без њих), **о** (округло и елипсасто, по ширини или ређе по висини) и **т** (облик са троугластим привесцима и четвртастим кратким стубом и облик где су и привесци облика као и стуб – троноги). Неколико пута на крају речи, које су углавном на крају реда, сређе се надредно обрнуто **э**, што је одлика српскословенских рукописа 13. и 14. века. Већина надредних слова долази скоро увек са титлом. Изузетак је веома фреквентно **д**, које нигде није са титлом. Титла изостаје и изнад ређе присутног надредног ѕ (тип **о** са птичицом и лигатурни облик), које се јавља на крају реда. Без титле су понегде и надредно **э**, **ж**, **з**, **ф**, **х**, **ш**, **ѯ** као и још нека друга слова.

4. *Опис већих слова*

Од већих слова у рукопису постоје широко **є** и **о** и високо **т** и **ѣ**. Осим њих срећу се и слова која су по облику као мала, само су нешто крупнија. Она су већином писана киноваром и стоје иза тачке у функцији великих слова, а ређе су црна и у позицији где им не претходи тачка. Анализа већих слова у

овом раду обухвата само она слова која су крупнија од малих, а долазе црним мастилом и у позицији где испред није тачка. Од њих потврђују се: веће **г**, **к**, **м**, **т**, **о** са птичицом, **ѣ**. Већа од малих слова су и брзипосни облици **а** и **ѫ**, али с обзиром на то да се ради о брзопису, они су дати у опису малих слова. Варијантом малог слова сматрано је и лигатурно 8 са навише знатније продуженим десним краком, које би се могло третирати и као веће слово са продуженим елементом у међупростор.

Следе описи већих слова по већ утврђеном редоследу.

г Слово се од малог типа разликује по томе што му је стуб надоле продужен (допире близу горње ивице наредног низа) и на крају је мало савијен улево.

є Широко **є** у анализираном рукопису није често, а јавља се на почетку и на крају речи. Обликује га лучна линија, пунија на повијеним крајевима и у свом средишњем делу. Навише и наниже она незнатно прелази ивице низа или само једну од њих. У неким случајевима тог прелаза и нема, па се слово од малог **ѥ** разликује само по томе што је дубље. Како дубина лука варира од нешто дубљег до двоструко-троструко ширег него код малог **ѥ**, није увек могуће разграничити широки и мали тип. Од средине бочне линије полази хоризонталан и таласаст или мало навише испупчен, а ређе прав језичац, различито попуњен (јавља се пунији или тањи целом својом дужином, али и у почетку тањи а, идући, удесно све пунији). Он се обично завршава у вертикали са савијуцима бочне линије, а ређе је нешто дужи. Понегде се на језичцу налази украсна црта или тачка.

к Веће црно **к** у позицији када испред није тачка виђено је само једанпут (л. 192б/12), и то у лигатурном споју **а+к+ѡ** (в. опис лигатура).

м Слово је нешто шире од малог **м**, или је по ширини једнако са њим. Стубови су такође као код малог **м**. Разлику у односу на мали тип чини лучна спојница (једнопотезна или двопотезна), која различито залази надоле: негде само нешто преко линије реда, а негде допире и до половине међупростора. С обзиром на то да слово често није шире од малог облика, а спојница негде само мало прелази линију реда, није увек лако раздвојити мали и већи тип.

о Слово је широко, развучено у елипсу, која је често неправилна, па је облик бокаст. Јавља се двопотезно и тропотезно. Код двопотезног типа бочне стране писане су посебно. У тропотезном извођењу посебно су писане бочне лучне стране, а посебно доња страна слова, која се сређе надоле благо лучна или права. На горњој и доњој страни слова често се налазе украсне црте.

т Високо **т** сређе се понегде, чешће у лигатурном споју са **в**, **и** и **р** него самостално, а у позицији на почетку или у средини речи која је углавном на крају реда. Стуб није увек једнако попуњен (негде је тањи при врху а негде при дну), а јавља се вертикалан и прав или благо улево испупчен. На доњем крају обично је без савујутка (ређе је мало улево савијен) при чему је негде с подвученом цртом, а негде је без ње. Навише најчешће залази до половине

међупростора или мало испод или изнад тога. Пречка већином приближно двоструко шире прелази стуб са десне стране него са леве (ређе једнако са обе стране или више са леве). Она је танка, хоризонтална и благо таласаста или понегде мало навише лучна. Код таласасте пречке леви крај је повијен надоле, више или мање проширен (само понегде је без проширења) и подвучен. Десни крај пречке обично је само мало извијен навише или је без савијутка. У неким случајевима десну страну пречке пресеца украсна црта.

Понегде, обично у речи на крају реда, јавља се т по облику као мало слово, само што је приближно двоструко више од њега.

ѕ Слово ѕ са птичицом јавља се у разним позицијама у речи и веома варира по величини, при чему то варирање није позиционо условљено. Доста пута ово слово по величини је негде између малог и већег типа, те није увек могуће разликовати та два облика.

ѣ Веће ѣ, са хоризонталном и правом пречком, од малог облика разликује се само по томе што је крупније. Стуб допире близу наредног низа, а пречка је дужа него код малог слова. Већином се среће у првом реду на страни, као и на крају реда или у речи на крају реда, али и ван тих позиција. Потврђује се и високо *јат*, слично претходном облику, само што има таласасту пречку без привезака.

5. *Опис великих слова*

Велика слова долазе на почетку реда и ван те позиције, а претходи им тачка или знак четири тачке распоређене у кругу. Обично су црвена, а само понегде јављају се и црна. По облику су углавном као и мала слова у врсти, само што су крупнија и линије су им пуније, а од украса нека од њих имају тачку или црту. Величина им доста варира. Ван почетка реда велика слова обично полазе од горње ивице низа или мало преко ње, а надоле допиру до половине међупростора или нешто изнад или испод тога, а ређе близу горње линије наредног низа. На почетку реда често су и већа него унутар текста, па пошто су и иницијали писани као и велика слова, њихово међусобно разграничење у тој позицији није увек могуће. Прецизније разликовање иницијала и великих слова отежано је и са аспекта њихове улоге у наглашавању почетка неког поглавља, става, пасуса или неког другог мањег или већег одељка књиге, јер се у сличним положајима често налазе и једна и друга слова, а неретко такву функцију имају и већа, као и мала црвена слова. Из наведених разлога у овом раду за дистинкцију између иницијала и великих слова пресудно је узета у обзир њихова величина. По том критеријуму иницијалима су сматрана велика црвена слова на почетку реда која заузимају простор висине најмање два реда текста. Остала велика слова, која су нижа од тога, а јављају се, као

што је већ истакнуто, на почетку реда и у тексту, укључена су у инвентар великих слова.

Инвентар великих слова јесте: **А, Б, В, Г, Д, Є, Ж, З, Ї, И, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, Х, Ѳ, Ч, Ш, Ю**.

А Стуб је пун, вертикалан или мало нагнут улево и прав. Има подвучену и надвучену црту. Петља је уска, смештена је високо на стубу, а по начину извођења је двопотезна (горња и доња страна изведене су посебно). Горња страна, искошена удесно и мало улево испупчена или права, полази приближно од горње четвртине стуба. Пре спајања са доњом страном она се савија кратко надоле. Доња страна петље је паралелна са горњом страном и по облику чешће је права него благо улево лучна. Она полази око горње трећине стуба и својим завршетком спаја се са доњим крајем горње стране или га премашује спуштајући се нешто ниже од њега.

Б Стуб је пун, вертикалан и прав. Бочна страна петље је углавном лучног облика, а за стуб се везује око његове половине или нешто ниже од тога. У неким случајевима линија која је образује иде од стуба хоризонтално и право. Савијајући се надоле, она допире до подниице улево нагнуто искошено и право. На почетку је танка, а потом се постепено проширује. Подница је тањег потеза, хоризонтална и права или благо таласаста. Она већином премашује ивицу стуба, а понегде и бочну страну петље (или само један од ових елемената, чешће стуб). Пречка је дебљине као стуб, хоризонтална и права или мало навише испупчена. Њен почетак понегде премашује леву ивицу стуба. Завршетак јој је у вертикали са бочном страном петље, или је нешто улево од тога.

В Стуб је пун, вертикалан и прав. Спојнице су танке, хоризонталне или ређе мало искошене (горња удесно, а доња улево) и праве или мало таласасте. Својом дужином оне већином премашују ширину петљи. Петље, од којих је горња мања од доње, скоро су редовно међусобно раздвојене, при чему размак између њих варира. Бочна страна горње петље везује се за стуб већином око његове горње четвртине-петине, или понегде нешто ниже, а ретко око половине. Бочна страна доње петље додирује стуб мало испод његове половине или у неким случајевима око половине. По облику бочна страна горње петље је најчешће лучна или је ређе права. У неким случајевима линија која је обликује на почетку је вертикална и права или мало удесно испупчена. При скретању према стубу, она се савија (ређе ломи) и хоризонтално и право или мало надоле угнуто допире до стуба. Бочна страна доње петље је углавном лучна. Срећу се и примери где линија која је обликује иде од стуба хоризинтално и право, а при спуштању надоле савија се или се ломи и искошено улево допире до доње спојнице.

Г Стуб и пречка су као код **Б**.

Д Два стуба искошена један према другоме, од којих је леви танак, а десни пун, додирују се у врху или леви стуб полази мало испод врха десног стуба. Врх слова је заравњен цртом. Тања хоризонтална и права подница има

кратке троугласте ножице на самим крајевима, или нешто одмакнуто унутра. Она споља једнако прелази стубове или више леви.

Є Слово је лучног издуженог облика. Горњи и доњи део слова су приближно исте дубине и ширине или је понегде један од њих нешто дубљи или шири од другог. Лучна линија која обликује слово пунија је у вертикалном делу, него на врху и дну. На крајевима савијутака јављају се задебљања која су обично троугластог облика и заравњена су цртом. Од средине лучне линије или нешто ниже полази већином хоризонталан и прав или ређе мало навише испупчен језичац, скоро увек са троугластим привеском на крају. Својом дужином језичац не премашује дубину слова.

Ж Слово је петопотезно. Стуб је пун, вертикалан, прав и доле углавном подвучен. Бочне стране су двопотезне. Оне се састоје од горњег и доњег крака. Горњи краци су тање супротно искошене црте, обично праве или понегде благо надоле лучне, које се јављају исте или различите дужине, а додирују стуб нешто испод његовог врха. Од завршетака горњих кракова полазе доњи краци – линије испупчене напоље које су у свом горњем делу тање него у доњем. Њихови проширени завршеци скоро увек су заравњени цртом. Постоји и варијанта, где доњи крак десне бочне стране слова полази од стуба мало изнад завршетка горњег крака.

З Горњи део чине тања хоризонтална и права пречка и пунији коси стуб, који се јавља прав или благо таласаст (на почетку угнут удесно, а при крају улево). Пречка почиње у вертикали са завршетком стуба или нешто одмакнуто улево и има троугласти привезак, више или мање одмакнут од њеног почетка. Доњи део слова (реп) писан је новим потезом. Обликује га линија која иде од стуба хоризонтално и право, а после савијања надоле спушта се вертикално и благо лучно (удесно). На почетку она је танка, а у свом вертикалном делу се проширује, да би се при крају опет протањила и завршила малим савијутком улево.

Ї Стуб је вертикалан и прав, а на крајевима је заравњен цртом. Украшен је пунијом цртом, смештеном нешто изнад његове половине.

И Стубови су пуни, вертикални и прави или су понегде нешто искошени један према другоме. Већином имају надвучену, односно подвучену црту, а само понегде ови елементи изостају. Спојница је танка, хоризонтална или ређе благо усмерена навише и права. Она спаја стубове мало изнад њихових половина или у неким случајевима где је искошена, полази око средине левог стуба и допире нешто изнад средине десног.

К Стуб је прав, вертикалан и пун. Крајеви су му заравњени цртом. Бочна једнопотезна страна одмакнута је од стуба, а њен заобљен угиб је у правцу изнад средине стуба. На почетку има задебљање у виду троугластог или четвртастог привеска, а доњи крај јој је подвучен.

Л Десни стуб је прав и пун. Има надвучену и подвучену црту. Мало испод његовог врха полази леви улево лучан стуб, који је у почетку танак, а идући

надоле постепено се проширује. На левом стубу скоро увек се среће украсна црта.

М Слово је широко. Стубови су искошени један према другоме, пуни и прави, са надвученим и подвученим цртама. Њихове врхове спаја пуна лучна спојница, образујући при томе оштрији угиб, који није сасвим у хоризонтали са доњим крајевима стубова, већ је незнатно ниже од њих.

Н Стубови су као код **И**. Коса спојница полази мало изнад средине левог стуба или ређе ближе његовом врху и допире око средине десног стуба.

О Слово је двопотезно (бочне стране писане су посебно) и углавном је елипсастог (по ширини) облика. На боковима је доста пуније него на врху и дну. На средини горњег и доњег дела руба налази се по једна украсна тачка. У последњем реду на л. 157б на почетку речи, испред које није тачка, среће се срцолико **О**, са облим доњим делом и шиљатим врхом на којима је такође украсна тачка. Тачка се налази и у средини слова.

П Стубови су као код **И** и **Н**. Тања спојница, са украсном цртом или без ње, чешће прелази (негде сасвим мало, а негде нешто више) оба стуба, или само један од њих.

Р Стуб је пун, вертикалан и прав, а на крају подвучен. Главица је у односу на стуб мала и четвртастог је облика (висина јој је краћа од ширине). Њену горњу страну чини танка мало десно уздигнута и права спојница, која обично прелази стуб са леве и бочну страну главице са десне стране (или има само један од тих елемената). Бочну страну главице обликује линија, која се од спојнице спушта вертикално и право или благо удесно лучно, а потом се савија или ломи и иде до стуба хоризонтално или мало удесно искошено и право. У почетку она је пунија, а затим се постепено протањује.

С Слово је по облику као велико **Є** без језичца. У једном случају (л. 81б/3) на бочној линији налази се украсна црта.

Т Стуб је као код великог **Г**. Тања хоризонтална и права или мало навише лучна спојница има на самим крајевима, или нешто одмакнуто унутра, два троугласта привеска.

Х Слово је по облику као мало **χ**, само што је крак сдесна редовно дужи од крака слева и на њему је увек стављена украсна тачка. Разлика у дебљини кракова (десни танак леви пун) је изразитија него код малог слова.

Ѡ Налази се само у лигатури **Ѿ**. Слово **Ѡ** је по облику и начину извођења као мало слово, а **т** има кратак стуб и танку хоризонталну и праву пречку са троугластим привесцима на крајевима, који су дужине скоро као и стуб.

Ч Среће се само једанпут (л. 52б/5), ван почетка реда иза тачке. По облику је рачвасто и слаже се са малим двопотезним **ч**.

Ꙗ Леви стуб је као код великог **Ї**, само без тачака изнад, а слово **Ꙗ** је као самостално велико **Ꙗ**. Танка, хоризонтална и права спојница, са украсном тачком на средини или нешто улево од средине, смештена је изнад половине

слова (полазећи од левог стуба, завршава се на десном на месту одакле полази горња линија петље).

Ѥ Слово **І** је као код **Ꙗ**, а слово **Є** је као када је употребљено самостално. Танка, хоризонтална и права спојница обично лежи на висини средине слова и представља продужетак језичца. Потврђују се и примери где је она изведена одвојено од језичца и, по висини гледано, заузима положај нешто изнад њега.

6. *Опис иницијала*

Иницијали су писани киноваром и једноставног су геометријског облика. Као што је већ истакнуто, углавном су извођени као и описана велика слова, а својом висином заузимају простор обично од два до три реда текста или понегде близу четири реда. Јављају се на почетку реда и већим делом су укомпоновани у маргинални простор, а мањим у блок текста. Најчешће им претходе четири тачке у кругу, ређе тачка, а негде испред њих и нема интерпункцијског знака.

Инвентар иницијала је следећи: **Б**, **В**, **Г**, **Є**, **І**, **И**, **М**, **Н**,**О**, **П**, **Р**, **С**, **ОѴ**.

Иницијали **Б**, **В**, **Г**, **И**, **Н**, **П** и **Р** по облику и начину извођења сасвим се подударају са великим словима.

Є Такође је као велико слово, само што једанпут (л. 3б) има пуније украсне црте на горњем и доњем савијутку. Језичац је таласаст (улегнут па испупчен) и већим делом танак, а само око средине је проширен.

І Слаже се са великим **Ї**, само што над стубом изостају тачке.

М Слово има три вертикална и права стуба. Спољашњи стубови су виши и пунији од средњег, а на крајевима су заравњени цртама. Висина средњег стуба је за око трећину нижа. Нешто изнад средине тог стуба је украсна црта, а његов доњи крај је подвучен. Од спољашњих стубова (око њихове горње четвртине) до врха средњег стуба повучене су супротно искошене испупчене спојнице. На врху средњег стуба где се крајеви спојница додирују и образују угиб јавља се пунија тачка. На ту тачку належе украс у виду танког стабла дрвета и попуњене крошње издуженог елипсастог облика, чији врх је у хоризонтали са почецима крајњих стубова слова.

О Висина слова нешто је већа од његове ширине. Јавља се двопотезно. Лева лучна бочна страна и доња страна, која је благо надоле угнута, тако да је скоро равна, изведене су једним, тањим, потезом. Посебно је писана десна пунија лучна страна. Врх слова је шиљат, а његов доњи део мало обао, скоро раван. На врху и дну налази се по једна украсна тачка. Украсна тачка долази и унутар слова.

С Среће се као велико слово, а само у једном случају (л. 3б) у горњем и доњем превоју има украсну тачку.

ѺѶ Слово **О** је црвено, издужено и шиљато и на врху и на дну. Бочне лучне стране, већим делом пуне, а протањене само на крајевима, изведене су одвојеним потезима. Лева, краћа, страна додирује десну страну мало испод њеног почетка и нешто пре њеног завршетка. Слово **ѷ** је црно, а по величини и облику је као мало слово, само што му је десни стуб при крају пресечен украсном цртом.

7. *Писање наслова*

Наслови су исписани делом великим црвеним словима, која се јављају у везу или одвојено, а делом малим црвеним словима. Велика слова долазе у реду где наслов почиње, а у сваком наредном реду где се наслов наставља јављају се мала слова.

Ортографски опис

У ортографској анализи *Бечкеречког типика* праћено је обележавање спојева *ја*, *је*, *јо*, *ју*, *ља*, *ље*, *ња*, *ње*, *љо*, *њо*, *љу*, *њу*, коришћење слова **ꙇ**, **і**, **ї**, означавање некадашњег меког *р* и *с*, писање сугласника *ѣ* и *ѣ*, употребљавање графема **ѕ**, **ѯ**, **ѱ**, **ѫ** , **ѵ**, затим слова **ѳ**, широког **ѳ**, **ѡ**, **ѿ**, графеме **ѳ** са птичицом, коришћење **ы**, *јерова* и **ѣ**, правопис краја реда, означавање бројева, а регистровани су и интерпункцијски и надредни знаци. Основни циљ истраживања био је утврђивање правописне школе и степена поштовања норме. С обзиром на време настанка ове књиге, претпоставило се да је она преписана уређеном рашком ортографијом, али да су могуће и неке ресавске иновације, које су за ово предресавско раздобље нарочито интересантне. Грађа је превасходно прикупљена са листова 1а-20б, 101а-120б и 186а-205б, али за неке карактеристике прегледан је и шири текст, па и цео рукопис, што ће се у навођењу примера и посебно истаћи.

1. *Писање групе ја*

По рашким ортографским правилима група *ја*, како на почетку речи тако и иза вокала, означава се лигатуром **ꙗ**, док ресавска начела на почетку речи захтевају лигатуру **ꙗ**, а иза вокала слово **а**.[54]

---

[54] Вера Јерковић, *Средњовековне ортографске школе код Срба*, Југословенски семинар за стране слависте, 31, Београд 1980, 21, 27 (скраћено: В. Јерковић, *Средњовековне ортографске школе*).

Обележавање групе *ја* у *Бечкеречком типику* посебно ће се размотрити у словенским лексемама, а посебно у онима несловенског порекла.

а) На почеку *словенских речи* група *ја-* увек је означена лигатуром **ꙗ-**: **ꙗко** 5а/19, **ꙗростию** 9а/8, **ꙗмы** 12а/11, **ꙗви сѧ** 115а/10, **ꙗꙗ** 204б/11 итд.

У положају иза вокала секвенца *-ја* већином долази по правилима рашке школе (**-ꙗ**), али се јављају и неки примери у складу са ресавском праксом (**-а**).

У групи *-аја*, која се на анализираним странама потврђује углавном у наставку сложене придевске промене, нешто чешће су примењена рашка начела (**-ꙗ**) од ресавских (**-а**). Од случајева с лигатуром **-ꙗ** наводе се: **всачꙋскаꙗ** 6а/7, **землꙋнаꙗ** 13б/3, **прочаꙗ** 120а/6-7, **прьваꙗ** 120а/10, **ѡбычаꙗ** 205а/9 итд. Као илустрација за писање **-а** износе се примери: **малаа** 7а/18, **великакаа** 13а/10, **имоꙋщаа** 15а/15, **добраа** 202а/2, **инаа** 202а/4 итд.

У обележавању групе *-еја* среће се само спој **ѣ+ꙗ** **дѣꙗ|н|(иꙗ)** 6а/18-19, 187а/12, 190а/1, **дѣꙗни** 6б/18, **имѣꙗше** 120а/10. Ван издвојених страна долази и **ѣ+а** у случају **дѣа|н|(иꙗ)** 183а/1.

У групи *-ија* иза слова **и** претежно се среће лигатура **ꙗ**: **велиꙗ** 9б/7, **свршениꙗ** 10а/12-13, **трьпѣниꙗ** 11б/11, **пѣниꙗ** 18б/9, **пиꙗнице** 201б/16 итд. У неким случајевима на крају реда присутно је и ресавско **-а**: **целомоꙋ|д|риа||**[55] 11б/10, **полꙋчасиа||** 12а/20, **вскр҃сениа||** 186а/12, **вскр|с|ниа||** 187б/5, **поклонѥниа||** 192а/10, **сконꙋчаниа||** 194б/1.

Ресавски спој **-їа** имају две лексеме, од којих је једна на крају реда: **клепанїа||** 15а/12, **спс҃енїа** 197б/9.

Слово **а** долази и у **бра|т|амь** 6б/3, где се због скраћеног писања не јавља графема за *и*.

У групи *-оја* поштује се рашка норма: **моꙗ** 2а/3, **бл҃гостоꙗни** 4а/15, **поꙗсть** 11а/2, **поꙗсь** 119б/18, **коꙗ** 202б/7 итд.

Група *уја* писана је на рашки начин: **оꙋꙗсниль** 111б/3, **вь строꙋꙗ|χ|** 202б/18.

Преглед примера са групом *ја* у *словенским лексемама* показује да се у иницијалном положају јавља увек лигатура **ꙗ-**, која одговара како рашкој тако и ресавској традицији. У позицији иза вокала рашка пракса присутна је увек у групама *-оја* и *-уја*. Спој *-аја* нешто чешће је означен на рашки начин (**-аꙗ**), него на ресавски (**-аа**). Правопис **-аа** доста је заступљен у наставку сложене придевске промене, где се може схватити и начином обележавања дугог *а*. Секвенца *-еја* углавном има лигатуру **-ꙗ**, а само једанпут среће се са **-а**. Група *-ија* већином је писана по рашким начелима (**-иꙗ**). У неким случајевима на крају реда јавља се и комбинација рашког и ресавског типа, тј. **-иа**. Ресавски спој **-їа** долази два пута (једанпут на крају реда, а једанпут ван те позиције).

б) Група *-аја* у *несловенским лексемама* се не потврђује.

---

[55] Знак || означава крај реда.

У групи *-eja* иза слова **є** регистрована су три примера са **-а**, а два са лигатуром **-ꙗ**: **тимодеа** 111а/11, **дородеа||** 114б/14, **тимодеа||** 115а/20, **вар҃доломеꙗ** 115б/1, **елисеꙗ** 115б/16. Спој **ѣ**+*ja* потврђује се само једанпут, и то с лигатуром **-ꙗ**: **далелѣꙗ** 113а/15. У ширем тексту књиге нађен је и пример **андрѣꙗ** 160а/21, такође са **ꙗ**.

Спој *ија-* на почетку речи (грчко ια-) писан је чешће са **иꙗ-** него са **иа-**: **иꙗкова** 44а/13, 56а/8, 98а/9, 110б/1, 126б/18 итд.; **иакин҃да** 28б/6, **иакова** 41а/11, **ианоу|а|риꙗ** 109а/3, **иакѹнда** 120а/13. Ван иницијалног положаја у речи група *-ија* претежно је обележена по рашким правилима (**-иꙗ**): **агрипниꙗхь** 6а/20-21, **хр|с|тиꙗ|н|** 7б/19, **параєклисиꙗрь|х|(ь)** 10а/4-5, **литиꙗ** 16а/5, **василиꙗ** 17б/15 итд. Слово **а** иза **и** среће се у случајевима: **параєклисиарь|х|(ь)** 9б/13-14, **мє|т|ниа** 13б/10, 20, **єклисиар҃хоу** 15а/12, **парає||кли|с|иарь|х|(ь)** 18а/18-19, **мисиан҃скии** 18б/16.

Иза **ї**, које се јавља како у лексемама на крају реда, тако и ван те позиције, слово **а** потврђује се у примерима: **метанїа||** 14а/10, **єѹ|г|лїа||** 17а/21, **лт(о)|ѹ|ргїа** 102б/6, 105а/7, **лт(о)|ѹ|ргїа||** 108а/3, **гєѡ|р|гїа** 108б/2, **пахомїа||** 113а/4, **ев҃севїа||** 116б/5. Лигатура **ꙗ** среће се само у **хр|с|тї||ган҃скии** 3б/4-5, где је **ї** на крају реда.

Слово **а** у групи *-ија* долази у неким скраћеницама, где испред њега није написано слово за *и*. На пример: **параєкли|с|(и)арь|х|(ь)** 18а/18-19, **єѹти|х|(и)а** 108б/1, **ал(и)л(оу)|г|(и)а** 111а/8 итд.

Група *-oja* регистрована је само са **-оа** у речи **сисоа||** 120а/20 на крају реда.

Спој **оѹ**+**а** (вредност *-уа* или *-уја*) долази у: **маноѹали** 1а/3 и **ианоу|а|риꙗ** 109а/3. Ван издвојених страна нађена је и у примерима: **силоѹана** 124б/12, **маноѹалю** 163б/15-16.

Према наведеним резултатима испитивања писања групе *ја* у *несловенским речима*, види се да се у групи *-еја* (*-аја* се не потврђује) подједнако често сретну лигатура **-ꙗ** и слово **-а**, за разлику од *словенских лексема* где су за ову секвенцу нађене углавном потврде по рашкој норми (**-ꙗ**). У означавању иницијалне групе *ија-*, писане у грчком ια- , преовлађују случајеви са **иꙗ-** над **иа-**. Иза вокала *-ија* је најчешће обележено са **-иꙗ**. Понегде, али нешто ређе него код *словенских речи*, долази и **-иа**. У односу на *словенске лексеме* спој **-їа** чешће се потврђује, а јавља се како на крају реда тако и ван те позиције. У једном примеру налази се ресавско-рашки спој **-їꙗ** (**ї** је на крају реда). Група *-oja* среће се једанпут са **-оа**. И спој **-оѹа** (= *-уа* или *-уја*) долази ретко. Јављање слова **-а** у означавању групе *-ја* иза готово свих вокала у *страним речима* могуће је објаснити наслеђеним старословенским правописом.[56]

---

[56] Павле Ивић, Вера Јерковић, *Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад 1981, 36 (скраћено: П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*).

2. *Писање групе је*

Рашка норма налагала је употребу лигатуре **ѥ** за *је* на почетку речи и иза вокала, док су ресавска правила за *је* у обе позиције предвиђала широко **є** или мало **ε**.[57]

Правопис *је* у овом *Типику* посебно ће се приказати у словенским, а посебно у несловенским лексемама.

а) Група *је-* у *словенским лексемама* на почетку речи обележена је скоро увек лигатуром **ѥ-**: **ѥ|г|да** 2б/12, **ѥси** 3а/14, **ѥго** 4а/4, **ѥдинъ** 5б/18, **ѥзыка** 104б/18 итд.

Мало црно **ε-** употребљено у **ε|г|да** 13б/7, **εдноу̑|ц̑|(и)** 102а/12 (испред је тачка), а мало црвено **ε-** (испред нема тачке) среће се у **εлици** 106б/14.

Широко **є** у овом рукопису је такође ретко. Постоји више случајева где се јавља обло **ε**, нешто крупније од малог, а употребљено је како у вредности *је* тако и *е*. Оно ствара дилему у разликовању већег, односно широког **є**, и малог **ε**, што ће се посебно истаћи при изношењу примера.

Широко црно **є-** за иницијално *је-* на анализираним странама не долази. Оно се јавља само црвено (испред нема тачке) у случају **єлици** 101б/19. У позицији испред тачке за *је-* једанпут је велико црно **Є-** (**Єлико** 200б/6), а једанпут црвени иницијал **Є-** (**Єцε** 3б/18).

Иза вокала група *-је* претежно је означена по рашкој норми, али има и изузетака који одговарају ресавској пракси.

У групи *-аје* на анализираним странама среће се само лигатура **-ѥ**: **оу̑го|т|(о)ваѥть** 1а/1, **прѣ|д|лагаѥть** 5б/14, **знаменаѥть** 5б/17-18, **бываѥть** 19а/10, **оутаѥна** 102а/10 итд. У ширем тексту књиге у два случаја на крају реда употребљено је слово **ε**, нешто крупније од малог **ε**, које оцењујем као широко **-є**: **wдьж|д|ає||** 89б/8, **сп̑сає||** 172а/2.

У групи *-еје* иза слова **ε** такође долази само лигатура **-ѥ**: **скрьбεцεѥ** 4а/10-11, **wшь|д|(ь)шеѥ** 4а/20-4б/1, **прочеѥ** 13а/12, **в'сеѥ** 19б/6, **мл̑цеѥ** 19б/10 итд. Изван цитираних страна слово **-ε** примећено је само једанпут, и то у речи на крају реда: **wставшεε||** 23а/1. Иза слова **ѣ** на издвојеним странама регистроване су потврде само с лигатуром **-ѥ**: **доспѣѥть** 2а/9-10, **имѣѥ** 3а/7, 102б/13, 199б/21, **прѣѥхомь** 6б/5. Ван тих страна на крају реда нађено је и слово **-ε**: **говѣε|т|||** 48б/8. Иза лигатуре **ѥ** група *-је* на испитиваним странама среће се једанпут, и то са **-ε** на крају реда: **ѥε||** 114а/10. Употреба **-ε** у овој лексеми може бити последица разједначавања графијске слике. У ширем тексту књиге, поред **-ε** (нпр. **ѥε** 33а/18, 40а/5, 41а/10 – није крај реда), нађени су и примери по рашком правопису (**-ѥ**): **вышнѥѥ** 27а/1, **твоѥѥ** 27а/3.

У групи *-ује* иза слова **и** већином је написано **-ѥ**: **w̑поу̑цεниѥ** 4а/7, **тьцаниѥмь** 4а/17, **бж̑иѥмь** 4а/18, **ѕ̑пваниѥ** 4б/14-15, **wставлѥниѥ** 5а/13 итд. Слово **-ε** јавља се у следећим случајевима на крају реда: **бж̑иε||** 4а/11, **авиε||**

---

[57] В. Јерковић, *Средњовековне ортографске школе*, 21, 27.

104б/7, **лобꙋзание**|| 106б/3, **ве|ч|(є)рие**|| 107б/4, **славословие**|| 109б/9, **вьзнесение**|| 112б/8, **вел|к|ие**|| 199а/6, **wснование**|| 200а/7. Обрнуто надредно **э**, које се у српскословенским рукописима 13. и 14. века сређе на крају реда,[58] присутно је и у овом рукопису ван издвојених страна. Два пута оно се налази на крају речи и реда – **оꙋтѣшени|э**||| 69а/19, **ѕспени|э**||| 202б/21,[59] а два пута је ван краја реда: **грѣшни|э**| 147а/3, **поклонєни|э**| 155б/1. Иза слова **ї** група *-је* на наведеним странама се не потврђује. У ширем тексту књиге спој **-їє** регистрован је у две речи на крају реда: **м|ч|нїє**|| 42а/18, **вьспоминанїє**|| 61б/20. На крају реда нађени су и следећи примери са **-їє**: **дарїє**|| 98а/5, **авїє**|| 147б/5, **бл|с|нїє**|| 183а/3.

Иза слова **ы** (вредност *и*) редовно је стављена лигатура **-є**: **разꙗличꙗныє** 6б/14, **сты̑є** 8а/16, **вꙗселєныє** 9а/12, **бж|с|твныє** 10а/3, **сѣверꙗныє** 10а/8 итд. У ширем тексту књиге запажени су и примери са **-ѥ** на крају реда: **прпо|д|(о)бꙗныѥ**|| 26а/19, **приносимыѥ**|| 27а/5, **сты̑ѥ**|| 148а/2. Слово **-ѥ** сређе се у **сты̑ѥ**|| 184а/4.

У групи *-оје* скоро увек је написана лигатура **-є**: **своєю** 1а/17, **твоєю** 5а/15, **сто̑є** 7а/5, **не поємь** 20а/10, **ч|с|тноє** 111а/15 итд. Слово **-ѥ** на издвојеним странама налази се у лексеми **сто̑ѥ**|| 118б/17 на крају реда. Ван тих страна са словом **-ѥ** нађене су следеће речи, углавном на крају реда: **првоѥ**|| 38б/17, **твоѥ** 69а/1, 129б/12, **водноѥ**|| 77а/5, **твоѥ**|| 137б/21, **пламенноѥ**|| 155а/18, **ве|л|коѥ**|| 176б/3. Слово **-ѥ** у *-оје* потврђује се понегде и у писању бројева – нпр. **на ·в̑· ѥ** (*на двоје*)|| 39а/1. Обло **-є**, нешто веће од малог, јавља се такође на крају реда: **своє**|| 197б/21, **твоє|г**||| 199а/13. У ширем тексту књиге оно је запажено и у означавању броја: **на ·в̑· є** (*на двоје*)|| 58б/16. Надредно обрнуто **-э** присутно је на крају реда у случају: **сво|э**||| 74б/1.

Група *-ује* потврђује се с лигатуром **-ѥ** у примерима: **поменѕѥ|т**| 4б/10, **именоꙋємь** 20б/17, **вьзра|д|оꙋкмꙋ** 197б/16. Широко **-є** јавља се ван поменутих страна на крају реда: **вльноꙋє**|| 73б/16, **показѕє**|| 126б/19.

Изнесени примери са групом *је* у *словенским речима* сведоче да је она на почетку речи скоро увек обележена у складу са нормом, односно лигатуром **ѥ-**. Слово **є-** ретко је присутно. И широко **є-**, раширено у ресавским споменицима, само се понегде јавља. Ваља истаћи да се спорадична употреба овог слова налази и у неким другим српскословенским рукописима рашког раздобља, где се објашњава утицајем старије ћирилске традиције.[60] С тим у вези, говорећи о «ресавизмима» из доба пре Константина Костеничког, Ирена Грицкат истиче да широко **є** и **о** нису чвршће везани за ресавску реформу.[61] Иза вокала рашка пракса се такође већином поштује. Употреба **-ѥ** или **-є** налази се понегде на

---

[58] П. Ђорђић, *Историја*, 87, 102.

[59] Уп. и: Вера Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Прилози проучавању језика, 1, Нови Сад 1965, 4, 5, 6 (скраћено: В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање*).

[60] П. Ђорђић, *Историја,* 87, 104.

[61] И. Грицкат, *Одлике ресавске редакције*, 118.

крају реда. Регистровани су и ретки примери с надредним обрнутим -э, скоро увек на крају реда.

б) *Несловенске речи* које у грчком почињу са Е- у овом рукопису најчешће долазе са **є-**: **єкте|н|(иа)** 16б/2, **еѵ|г|лиа** 17б/5, **елисаве|т|** 100а/8, **еп|с|па** 115а/17, **ев'севїа** 116б/5, **егѵ|п|та** 189а/3 итд. Понегде је стављено и широко **є-**: **єп|с|па** 4а/8, **єклисиар'хоѵ** 15а/12, **єѵ|г|лиа** 17а/11, **єѵ|г|листе** 36б/21, **єфрема** 89б/5, **єпифаниїа** 172б/8 итд. Лигатура **к-** присутна је више пута: **кпистолиамь** 20а/15-16, **кѵ|г|(елик)** 23а/6, **клены** 113а/17, **кп|с|па** 114б/15, **клисав'дь** 117а/2 итд. У лексеми *јеванђеље* неоправдано се јављају и спојеви **ик-**, **ие-**: **икѵ|г|лии** 153а/5; **иеѵ|г|лик** 78а/10, 105а/6, **иеѵ|г|лиа** 104а/9-10, **иеѵ|г|(лик)** 166б/7 итд.

Чешће писање **є-** од **к-** на почетку *несловенских речи* у односу на *словенске лексеме*, где су графеме **є-** и **є-** ретке, последица је угледања на грчки правопис. Међутим, у вези са овим проблемом намеће се и питање изговора **є-** у *страним речима*: *је-* или можда *е-*.

Група *-аје* потврђује се с лигатуром **-к** у **сти|χ|логисакмь** 12а/16.

Група *-еје* на наведеним странама јавља се само у речи **ан'дрѣк** 120а/16, где је означена са **-ѣк**. Ван тих страна са овом групом запажена су још два примера на крају реда, од којих један има спој **-ее**, а други **-ѣе**: **галилее||** 168а/20; **андрѣе||** 56б/6.

Грчка иницијална група ιε- , која се у српскословенском језику изговарала *је*,[62] долази већином са **ие-**: **иереи** 2б/14, 11а/14, 11б/1, **иер|с|лме** 67б/14, **иеремик** 110б/7 итд. Спој **ие-** среће се у **иерета** 163б/1. Више пута потврђује се и **ик-**: **икреи** 1а/19, **икр|с|лм|с|коѵ** 18б/13, **икреискоѵю** 22б/13, **иксеѡва** 24а/1, **икрета** 29а/1 итд. Са **їе-** су нађене две потврде: **їереи** 11б/3, 13б/20. Спој **їе-** има случај **їер|с|лмь** 184а/11. Слово **є-** , на месту грчког ιε-, у вредности *је-* као у српском језику, среће се у **ереи** 111а/9, 192б/8, 12. Лигатура **к-** (=*је-*) на месту где у грчком стоји ιε- запажена је у случајевима: **кродета** 40а/2, **кр|с|лмских** 107а/18, **кзекила** 123а/5, **кремина** 168б/8.

У групи *-ује* ван почетка речи иза слова **и** претежно је заступљен рашки правопис (**-к**): **марик** 5а/6, **еѵ|г|лик** 104б/10, **пелагик** 111а/12, **исаик** 112б/11, **февроник** 117б/20 итд. Нису ретке ни потврде са **-є**: **ме|т|(а)ние** 2б/14, **полиелеѡ** 8а/4, **еѵ|г|лиемь** 103а/20, **агафие** 108б/6, **ар|χ|иеп|с|па** 110б/4 итд. Надредно обрнуто **-э** написано је једанпут на крају реда: **ме|т|ни|э|||** 147а/1.

Ресавски спој **-їе** среће се у **марїе** 3б/7, а у ширем тексту књиге регистрован је и у **є|г|лїе||** 24б/16, **кесарїе** 73а/3.

Иза слова **ѵ̈** група *-је*, писана са лигатуром **-к**, примећена је у лексеми **илѵ̈квоѵ** 45б/4, која је изван цитираних страна.

Група *-оје* долази у **сисок** 120б/4, где је обележена по рашкој норми (**-к**).

Група *-ује* потврђује се у **сти|χ|логисоѵкмь** 12а/14, а означена је такође са **-к**.

---

[62] П. Ђорђић, *Историја*, 213.

Према изнесеној грађи, *несловенске речи* које у грчком на почетку имају Е- већином су у складу са тим правописом писане са **є-**. Понегде се сређе и широко **є-**. Изговор тих графема, *е-* или *је-*, дискутабилан је. Лигатура **ѥ-**, која одликује рашку школу, такође није ретка. Групе *-аје*, *-оје* и *-ује* писане су само по рашким начелима, тј. са **-ѥ**. У писању *-еје* превагу има ресавска над рашком праксом. Иницијална група *ује-* означена је чешће са **иє-** него са **иѥ-**. Ретко се налазе ресавски спојеви **їє-** (два пута) или **їѥ-** (једанпут). Рашко-ресавска комбинација **иѥ-** нађена је у једном случају. Ван почетка речи ова група већином се потврђује по рашкој норми (**-иѥ**), више пута јавља се и рашко-ресавски спој **-иє**, док је ресавско **-їє** ретко. Запажен је и један пример с надредним обрнутим **-э** на крају реда.

3. *Писање ај, ији, дугог и*

Група *ај* у овом *Типику* (праћен је цео рукопис) писана је скоро увек на рашки начин, тј. са **ии**: **сии** (Н јд.) 3а/12, **єп|с|лии** (Г мн.) 6а/21, **аггл|с|кии** (Н јд.) 7а/20, **г|с|п|д|кии** (Н јд.) 16а/10, **на всакии** (А јд.) 203б/18 итд. Изузетак је пример **бжїи** (В јд.) 31а/20, где се јавља ресавско **їи**.

Група *ији* углавном се потврђује по рашким правилима (**ии**): **ѡ братии** 4а/9, **ѡ оустроѥнии** 4а/14-15, **ѡ оставлѥнии** 4б/3-4, **л|т|(о)ѵргиина** 105б/4, **вь пер'гии** 109а/4 итд. Ресавски спој **їи** сређе се у страној лексеми: **на агрипнїи** 137а/6. Јавља се и случај **на агри|п|нї** (Л јд.) 36а/6, где је **ї** последица сажимања **їи** (*и<ији*) или је резултат скраћеног писања речи.

У сложеној придевској промени долази **ии**, које се изговарало *ији* или дуго *и:* Н, А мн. **в'сеч|с|тнии** 203а/4, **бж|с|твнии** 203а/4, **множаишии** 203б/14-15, **м'нозии** 205б/18. Одступа случај Н мн. **лю|д|сцїи** 163б/2.

Код глагола са префиксом *при-* испред *-и-* најчешће стоји **и** или више пута и **ии**: **придеши** 13б/9, **приде** 27б/5, 62б/10, 74а/21, 143а/19, 167а/1 итд., **прити** 30а/18, **придоше** 48б/5, **придеть** 63б/16, **приде|т|** 165а/1, **примоу** 35а/21, **примѣте** 77а/2, **прими** 169б/8; **приими** 63б/14, **прииде** 68а/17, 183б/3, **приимѣте** 175б/15, **прииметь** 204а/10 итд. Ресавска пракса (**їи**) присутна је понегде: **прїиде** 77а/11, 177а/14, 184б/18.

Спој **їи** (ређе **ıи**) у вредности дугог *и* употребљен је у неким страним лексема: **данїиль** 61б/17, 62б/5, **гаврїилоу** 73б/5, **гаврıи|л|** 98а/18, **гаврїиль** 99а/9, поред **данила** 59а/11, 59б/13, **даниила** 61б/7, 62б/5, **даниль** 61б/12, **данилоу** 62а/1, **гаврила** 121б/6, **гаврилоу** 153б/15.

4. *Означавање гласа и словом* **ı(і, ї)**

На почетку речи (осим иницијалне групе *ај-*) слово **ı** јавља се редовно у скраћеници *Исус*: **ıс̃** 90б/7, 91а/3, **ıс̃е** 111а/14, **ıс̃ви** 162а/2, **ıс̃ому** 166б/7 итд. Оно је једанпут регистровано и у лексеми **ırм|с|** 180а/12.

Слово **і** долази понегде у облицима лексеме *ирмос*: **ірм|с|** 25а/8, 166б/9, **ірмо|с|є** 78б/20, **ірм|с|** 173б/15 итд. Потврђује се и у речима *икос* – **іко|с|** 159а/21,

166б/12, *Ијоан* – **іѡ|н|ва** 118б/11, **іѡ̃ноу** 190а/14, **іѡ|н|а** 191а/15 итд. Постоје и случајеви у којима није јасно да ли се над **і** налази тачка или *спиритус ленис*.

Слово **ї** пуно пута среће се у речи *ирмос*: **їрмо|с|** 7б/13, 92а/1, **їрм|с|** 29а/19, 29б/1 итд.

Ван иницијалног положаја слово **і** налази се више пута на крају речи која је на крају реда: **млт̃ві||** 11а/13, **м|ч|нці||** 42а/17, **дн̃і||** 66б/4, 138б/6, **иці||** 119б/9 итд. Оно је написано и на крају реда, у позицији између два сугласника од којих други није *j*, при чему је крајње сугласничко слово дигнуто над ред: **вышні|χ|||** 20а/21, **постра|д|авші|χ|||** 108а/9. На крају реда је и при растављању речи: **источ'ні||цѣ** 186а/3-4. Слово **ї** такође је више пута присутно на крају речи на крају реда: **д'вр'мї||** 1а/10, **стр|с|тмї||** 13а/8, **ицїї||** 33а/12, **бг̃ословцї||** 85б/6, **просецїї||** 124а/2 итд. На крају реда при растављању речи ова графема среће се у: **петиде|с|(є)тнї||цоу** 194а/15-16. У вредности *и* насталог сажимањем (=*иј*и) **ї** се потврђује у лексеми на крају реда: **о ... филогонї||** 64а/12.

Испитивање употребе **і(i, ї)** за глас *и* ван позиције испред *j* показује да се **і(i, ї)** користи на почетку неких страних речи по узору на грчки правопис. Графеме **і** и **ї** долазе више пута и на крају реда услед штедње простора за писање. Овакво коришћење слова **і(i, ї)** присутно је и у неким другим споменицима рашког раздобља.[63]

5. *Писање групе јо*

Група *јо* у *словенским речима* не постоји.

У *страним речима* среће се спој **єѡ** (**єо** не долази), који се изговарао *ео* или *ејо*: **полиелеѡ** 8а/4, **сѹмеѡна** 18б/5, **сикеѡта** 109а/5, **иереѡ|м|** 111а/5, **леѡн'тиа** 116а/19 итд.

Иницијална *грчка* група ιο- писана је у овом рукопису најчешће спојевима **іѡ-**, **іѡ-**, **їѡ-** који су се књишки изговарали *ијо*.[64] Примери који илуструју правопис **іѡ-** су: **іѡ|н|а** 3б/10, 5а/9, 16а/19, 17а/13 итд., **іѡны** 34б/1. Од случајева са **іѡ-** наводе се: **іѡ|н|а** 18а/13, 49б/10, 194а/18, **іѡ|н|ва** 118б/11, **іѡ̃ноу** 190а/14 итд. Спој **їѡ-** среће се у: **їѡ|н|а** 17б/3, 6, **їѡсифова** 54а/4, **їѡаном** 90а/4, **їѡановь** 101б/10 итд. Постоје и потврде са **иѡ-**: **иѡвоу** 19б/14, **иѡсифоу** 19б/14-15, **иѡакимь** 24а/5, **иѡны** 34а/21, **иѡсиѥ** 42б/9, **иѡр'даньскии|χ|** 202б/18-19 итд. Слово **ѡ-**, које је имало вредност *јо-* у складу са српским фонетизмом, нађено је у скраћеници: **ѠѠ ѡ|н|а** 18а/9, **ѠѠ ѡ|н|(а)** 51б/1.

Ван иницијалног положаја група ιο, која се изговарала *ијо* или *ио*, у *страним речима* писана је обично са **иѡ**: **сиѡ|н|** 20б/15, **триѡ|д|** 103а/1, **с литиѡ|м|** 105а/1, **илариѡна** 108а/5-6, **диѡнисиа** 113а/11-12 итд. Спој **їѡ** нађен је на цитираним странама у **трїѡ|д|** 101б/9-10, **χїѡ|н|є** 108б/16, а у ширем

---

[63] П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 122; П. Ивић, В. Јерковић, *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља*, Нови Сад 1982, 97 (скраћено: П. Ивић, В. Јерковић, *Палеографски опис*).

[64] П. Ђорђић, *Историја*, 213.

тексту књиге и у **сїѡна** 100а/20. Слово о иза вокала *и* у *страним речима* није регистровано.

6. *Писање групе ју*

Иницијална *грчка* група ιου- са вредношћу *ију-* у српскословенском језику,[65] углавном је означена са **иоу-**: **иоустыны** 39а/11, **иоулиꙗниѥ** 64б/16, **иоустына** 114б/6, **иоулити** 121б/11, **иоудеи** 167б/18 итд. Регистровани су и следећи примери са **ию-**: **июдеꙗ** 79а/8, **июды** 116а/20, **июдеи** 137б/9, **июда** 162б/6, 166а/18. Јавља се и потврда са словом **ӱ-**, које се највероватније изговарало *ју-* као у народном језику: **ӱлины** 115б/13.

Иза вокала група *-ију* на издвојеним странама присутна је како у *словенским* тако и у *несловенским речима*, а обележена је скоро редовно са **-ию**: **братию** 15а/1, **ѡбластию** 19б/7, **бл҃гостию** 19б/9, **л|т|(о)ургию** 101а/5, **марию** 200а/3 итд. Ресавско **їю** среће се у лексеми на крају реда **мл|с|тїю||** 3б/3.

7. *Писање група ља, ња*

Према уређеном рашком правопису, као и по ресавским правилима, секвенце *ља*, *ња* писане су **лꙗ**, **нꙗ**.[66]

У овом *Типику* група *ља* скоро увек је писана по норми, што се потврђује случајевима: **кр|с|тлꙗ** 3б/10, **оуставлꙗю|т|** 6б/14, **искоуплꙗимъ се** 8б/15, **оукрѣплꙗи** 111б/4, **оучителꙗ** 118б/1 итд. Одступа пример **оучитела** 18б/18, где је примењена ранија пракса (**ла**), која се сачувала у западним крајевима.[67]

Група *ња* обично је означена са **нꙗ**: **покланꙗниѥ** 2а/18, **испльнꙗимь** 3а/12, **нн҃ꙗ** 4б/20, **оутрнꙗ|х|** 17а/19, **сьхранꙗѥ** 19б/9 итд. Понегде се јавља и **на**, које као и **ла**, одликује старију традицију: **покл|о|намъ** 5а/1-2, **дн҃ьшнаго** 20а/13, **ве|ч|(е)рна** 182а/4.[68]

Запажене су и потврде са **нꙗ** уместо **на**: **редовнꙗго** 15б/1, **костантинꙗ** 112б/19-20.

Коришћење углавном лигатуре **ꙗ** у писању секвенци *ља*, *ња* у овој књизи сведочи о стабилизацији те графеме и о већој нормираности правописа у времену када је рукопис настао.

8. *Писање група ље, ње*

Уређени рашки правопис и ресавска пракса захтевали су употребу лигатуре (**ѥ**) за обележавање *ље*, *ње*.[69]

---

[65] *Исто.*

67 В. Јерковић, *Средњовековне ортографске школе*, 25; В. Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, Jugoslavenski seminar za strane slaviste, 33-34, Zadar 1984, 58 (скраћено: В. Јерковић, *Српскословенска норма*).

[67] П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 42-43.

[68] *Исто.*

[69] В. Јерковић, *Средњовековне ортографске школе*, 25.

У анализираном *Типику* секвенца *ље* писана је углавном по норми (**лѥ**, **нѥ**): **клеплѥть** 1а/4, **исцѣлѥни** 4б/1, **землѥ** 5а/2-3, **wставлѥниѥ** 5а/11, **запалѥнига** 19а/3 итд. Спој **ле**, карактеристичан за најстарији српски правопис,[70] нађен је ван цитираних страна у примерима: **клепле|т|** (друго **ле**) 7б/2, **клѥпле|м|** 14а/4, **оу҃мл҃ень** 44б/19, 96б/17, **wкроплении** 79а/20, **исправлениа** 94а/1, **гавлениѥ** 79б/2-3, **мл҃ениа** 79б/15, **волею** 123а/20. У лексеми **в҆селѣ|н|(ѣ)и** 118б/1 стављено је **лѣ** (**ѣ**=**ѥ**) уместо **лѥ**. Спој **лѥ** уместо **ле** срећне се у: **клѥплѥть** (прво **лѥ**) 7а/1-2, **клѥпле|м|** 14а/4, **видлѥwмѣ** 65а/10.

Група *ње* углавном је означена са **нѥ**: **нѥмь** 4а/14, **ве|ч(ѥ)рн҆ѥ** 6а/18, **wгнѥмь** 6б/15, **понѥже** 12б/16, **конѥ** 187б/7, **оу|т|р҆нѥ** 188а/17 итд. Нађени изузеци су: **оу|т|рне|м|** 14б/1, **редовнемоу** 16а/7, **ре|д|внемоу** 16а/16-17, **гн҃е** 50б/16, **из неѥ** 59а/6-7, **оу|т|рьне** 65б/4, **к҆ немоу** 144а/2, где се потврђује ранија пракса, односно спој **не**.[71]

Скоро доследна употреба лигатуре **ѥ** у означавању *ље*, *ње*, као и коришћење **иа** за *ља*, *ња*, показује да се правопис у време настанка *Бечкеречког типика* доста стабилизовао.

9. *Писање група љо, њо*

Група *љо* у овом рукопису нађена је само у једној лексеми ван наведених страна: **не|д|(ѣ)ло|м|** 62а/12.

Група *њо*, писана са **но**, на испитиваним странама јавља се са **но** у примерима: **с паве|ч|(ѥ)р҆номь** 105а/15-16, **сь оу|т|рно|м|** 195б/1, **прѣ|д| но|м|** 196б/18. У ширем тексту књиге регистрована је и у: **на оутр҆ноі** 132а/3-4, **сь оу|т|рно|м|** 156б/4, 167а/13.

10. *Писање група љу, њу*

Секвенце *љу*, *њу* редовно имају лигатуру **ю**: **прѣ|д|ставителю** 2а/14, **члк҃о-любц҆ь** 3а/14, **спс҃ителю** 4б/14, **вьзлюблю** 7а/15, **не|д|(ѣ)лю** 8а/9 итд.; **ве|ч|(ѥ)рню** 12а/3, **оутр҆ню** 17б/8, **на нюже** 187а/2, **гн҃ю** 202б/15, 204а/6 итд.

Лигатура **ю** на издвојеним странама увек је присутна иза **ч**: **чюдо** 101б/14, **чю|д|творц҆а** 108а/11, **притч҆ю** 110б/10, **чю|д|са** 198а/9. За позиције иза **ж** и **ц** нема потврда.

11. *Писање старословенског меког р' и с'*

Старословенска група *р'а* углавном је писана **ра**, што је последица отврдњавања некадашњег меког *р'*: **пастыра** 13а/14, **монастыра** 101б/17, **цр҃а** 115а/6, **ве|ч|(ѥ)ра** 117б/9, **wл҆тара** 197а/11 итд.[72] Лигатура **иа** на анализираним странама присутна је у **цр҃иа** 111б/5.

---

[70] П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 42.

[71] *Исто.*

[72] В. Јерковић, *Српскословенска норма*, 58.

Старословенско *р'е* потврђује се са **рє**: **цр҃е** (А мн.) 19б/16, **лазаревоу** 101а/15-16, 102а/1-2, 107б/11, **морє** 189а/3, 4.

Спој **рк** уместо **рє** среће се у случају **8мркмь** 64а/7. Уместо **рѣ** написан је у лексеми **смотркникмь** 139а/10.

Старословенска група *р'у* на испитиваним странама јавља се са **роу**: **цр҃оу** 1б/18, 10б/5, **лазароу** 101а/20, 101б/9, **потыроу** 6б/3-4 итд. Ван наведених страна долази и спој **рю**: **ст|х|рю** 63а/9.

У овом *Типику* старословенски спој *с'а* писан је у складу са тврдим изговором с: **всакик** 4а/4, **всакого** 5а/16, **всакь** 6б/16, **вса** 20б/18, **всако** 102б/21 итд.[73]

Старословенска група *с'у* означена је са **соу**: **всоу** 105б/12, 110а/3, 7, 111б/19 итд.

12. *Писање сугласника ђ и ћ*

У српскословенском језику гласови *ђ* и *ћ* налазили су се у страним речима, а за њихово обележавање у најстаријим споменицима није било јединственог знака.[74] Проблем обележавања ових фонема не разрешава ни ресавска школа, већ се писало **г** за *ђ* и **к** за *ћ*.[75]

На издвојеним странама, а и у ширем тексту књиге, нема потврда за глас *ђ* у домаћим лексемама. У страним лексемама јављају се спојеви **гє**, **гк** и **ги**, **гї**, **гу** у којима се **г** могло изговарати *ђ* или *г*. У литератури се истиче, што важи и за изговор **к** као *ћ/к*, да је то било везано за традицију и навику.[76] Од примера са **гє** наводе се: **генара** 8а/15, **крмогена** 59а/19-20, **герасима** 96а/13-14, **гєѡ|р|гиа** 108а/19, **гєѡ|р|гїа** 108б/2, **генисаретсцѣ** 119б/3-4 итд. Лигатура **к** иза **г** регистрована је једанпут – **гкѡ|р|гиа** 168б/17, и само у овом случају изговор **г** као *ђ* потврђује се и графијски.

Примери који илуструју писање **ги**, **гї**, **гу** у вредности *ђи/ги* су: **л|т|(о)ур҃гиа** 17б/15, **наўгиина** 19а/1-2, **єгип҃тѣни** 103а/5-6, **англўр҃скаго** 108а/12, **гєѡ|р|гїа** 108б/2 итд.

Од домаћих лексема са гласом *ћ*, означеним словом **к**, долази само реч **векє** 12б/4, 59а/17, 91б/3, 151б/9, 161б/10-11.

У страним речима потврђују се групе **кє**, **ки** и **ку** у којима је слово **к** имало вредност *ћ* или *к*. Од примера са **кє** овде се износе: **келар҃** 6б/2, **келии** 14б/10, **кесарик** 27б/6, **викен҃тиа** 49а/9, **сикєѡта** 109а/5 итд. Случајеви са **ки**, **ку** су: **патрикиа** 113а/13-14, **никити** 114а/18, **никифора** 114б/9, **кўра** 118а/7, **иакўнда** 120а/13 итд.

---

[73] *Исто.*

[74] П. Ђорђић, *Историја*, 212-213.

[75] В. Јерковић, *Ортографске школе*, 27.

[76] Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352), Палеографска, ортографска и језичка истраживања,* САНУ, Београд 1983, 96 (скраћено: В. Јерковић, *Српска Александрида*).

13. *Слово* **ѕ**

У овом рукопису знак **ѕ** супротно окренут (в. палеографски опис) јавља се само у функцији броја, што одговара правилима рашке школе, за разлику од ресавске где се графема **ѕ** користи и као слово.[77] На месту етимолошког **ѕ** увек је **з**: **по|д| нозѣ** 4а/4, **дроүзи** 14б/11, **звѣз|д|а** 40б/5, **в' ... книзѣ** 127а/5, **сьзиж|д|и** 141б/13, **зѣло** 191б/17 итд.

14. *Слова* **ѯ**, **ѱ**, **ѳ** , **ѵ**

Употреба наведених графема праћена је кроз цео рукопис. Слово **ѯ** срећe се у страним речима и доследно има вредност *кс*: **еүдоѯиіа** [Εὐδόξιος] 23а/10, **алеѯан'дрии** [Ἀλεξάνδρεια] 26б/1, **маѯима** [Μάξιμος] 86б/16, **авѯентиіа** [Αὐξέντιος] 93б/17, **алеѯи** [Ἀλέξιος] 98а/3 итд. За писање **кс** уместо **ѯ** нису нађене потврде.

Слово **ѱ** такође долази у страним речима у вредности *пс*: **апокалиѱи** [Ἀποκάλυψις] 6б/1, **акеѱимы** [Ἀκέψιμας] 47а/9, **ламѱака** [Λάμψακον] 93а/15, **еѱихиіа** [Εὐψύχιος] 108б/6, **сам'ѱона** [Σάμψον] 118а/3 итд. У лексемама *псалам* [ψαλμός], *псалтир* [Ψαλτήριον] уместо **ѱ** стоји **пс** при чему је **с** редовно дигнуто над ред: **п|с|лмѣ** 2а/20, **п|с|лма** 6а/14, **п|с|лмь** 7а/3, **п|с|лтыра** 8а/17, **п|с|лтырь** 8б/2 итд. Спој **пс** срећe се и у словенској лексеми **п|с|омь** 145а/18.

Слово **ѳ** најчешће је написано на етимолошком месту, што се илуструје примерима: **анѳима** [Ἄνθιμος] 21а/18, **назареѳа** [Ναζαρὲθ] 77а/12, **агаѳик** [Ἀγάθιος] 95а/10, **дороѳеа** [Δωρόθεος] 114б/14, **меѳодиіа** [Μεθόδιος] 116б/1 итд. Више пута слово **ѳ** написано је уместо **т**: **авѳонома** [Αὐτόνομος] 6б/6, **каѳавасиіа** [κατάβασία] 20а/20, **елисаведь** [Ἐλισάβετ] 34б/20, **екаѳерине** [Αἰκατερίνη] 55б/8, **игнаѳик** [Ἰγνάτιος] 63б/13 итд. Слово **т** уместо **ѳ** регистровано је у: **методиіа** [Μεθόδιος] 115б/17, **иакүнта** [Ὑάκινθος] 128б/6.

Слово *ижица* већином се јавља тамо где се по грчком правопису и очекује, а има вредност *и* и *в*. У вредности вокала над **ѵ** нешто чешће изостају две црте него што долазе: **кү|р|** [Κύριος] 16а/19, **мүроносиць** [Μυροφόρος] 18а/5, **егүпта** [Αἴγυπτος] 80б/4, **акүлы** [Ἀκύλας] 121б/9, **мүроносица|м|** 183б/10 итд., поред: **кӱрь** [Κύριος] 29а/18, **кӱприіана** [Κύπριος] 39а/10, **ангӱр'скаго** [Ἀγκύρας] 108а/12, **глӱкерик** [Γλυκερία] 113а/1, **акӱлины** [Ἀκυλίνη] 115б/13 итд. Слово **ѵ** уместо **и** нађено је у: **лү|т|іа** [λιτὴ] 11б/20, поред **литиіа** 16а/5, 107а/8, 132а/1 итд., **иакүнда** [Ὑάκινθος] 120а/13, **иакүнта** 128б/6, поред **иакин'да** 28б/6.

Писање **и** (вредност *и*) уместо *ижице* срећe се понегде: **полиеле|ѡ|** [πολυέλεος] 118б/5, **мироносица|м|** [μυροφόρος] 170а/17 итд. Слово **и** уместо *ижице* долази и у вредности *j* у речи *Mojcuj* [Μωυσῆς]: **моисеѡви** 91а/13, **моиси**

---

[77] *Исто*, 28.

100а/10, 151а/12, 170б/11. У случајевима **лꙋ̑ки** [Λουκᾶς] 42а/20, **лꙋ̑кианꙋ** [Λουκιανὸς] 114б/12 стоји *ижица* уместо **оу**.

Као илустрација за *ижицу* у вредности *в* од многобројних примера наводе се: **еꙋ҂димиꙋ** [Εὐθύμιος] 21а/21, **еꙋ҂доѯиꙋ** [Εὐδόξιος] 23а/10, **еꙋмениꙋ** [Εὐμένιος] 33б/1, **еꙋгениꙋ** [Εὐγενία] 60а/8, **иеꙋ|г|лиꙋ** [εὐαγγελίον] 104а/9-10 итд. Писање слова **в** уместо *ижице* редовно се потврђује у речи *Павел* [Παῦλος] – **павла** 6б/1, 47б/14, 118а/9 итд., а долази и у случајевима: **автониꙋ** [Αὐτόνιος] 46б/20-21, **авѯен҃тиꙋ** [Αὐζέντιος] 60а/7, 93б/17-18, **авгоуст҃** [Αὔγουστος] 66а/9, **авгоу-|с|(та)** 127б/21, **ев҃сегнїа** [Εὐσίγνιος] 126а/1.

Анализа правописа ѯ, **Ѱ**, **ѻ** и **ꙋ** показала је да се ови знаци у великој мери користе и у словној функцији, а не само као бројеви. То је карактеристика старословенских и ресавских рукописа, за разлику од рашких споменика где се они срећу углавном у функцији бројева, а ретко су и слова.[78] Према изнесеној грађи ове графеме налазе се у страним речима и то већином на местима у складу са грчком ортографијом.

15. *Писање слова* **о**, **ѡ**, *широког* **о** *и* **ѿ**

У многим рукописима српске редакције слово *омега* и широко **о** стоје у одређеним позицијама. Стање у *Типику* према положају у речи је следеће.

а) У предлогу *о* на цитираним странама долази *омега*: **ѡ мирѣ** 3б/20-21, **ѡ всѣмь** 4а/3, **ѡ χ|с|ѣ** 4а/9, **ѡ бл҃гостоꙗни** 4а/15-16, **ѡ исцѣлѥни** 4б/1 итд. У ширем тексту књиге потврђује се и широко **о**, које је увек црвено, а јавља се чешће иза тачке, него ван те позиције. На пример: **о ... чю|д|(о)** 22б/9, **о десноу҆ю** 33а/8, **о тебѣ** 35б/8, **о ... часѣ** 66а/3, **о мирѣ** 164а/11 итд.

У иницијалном положају осталих речи претежно је написана *омега*: **ѡл҃тарь** 1а/13, **ѡбѣ** 1б/2, **ѡблачита** 2б/16-17, **ѡбы|ч|но** 3а/5, **ѡгнѥмь** 6б/15 итд. У доста случајева присутно је и широко црвено **о**, којем чешће претходи тачка него што је нема: **остан҃ци** 6б/12, **ослаби** 13б/15, **обχодить** 15а/3, **остави** 15б/2, **обы|ч|наа** 16а/5 итд. Широко црно **о** (испред нема тачке) које одликује ресавски правопис, на анализираним странама јавља се два пута: **ѡ оставлѥни** 4б/3, **ошь|д|(ь)ши|χ|** 4б/4. Док први случај може бити резултат разједначавања графичке слике, у другом примеру то није био разлог за употребу широког **о**.

Два мала црна слова **о** са хоризонталним спојницама у средини од једне до друге бочне стране у целом рукопису примећена су само једанпут: **оочи** 169б/10.

Посебно се издваја писање почетног *о-* иза којег се налази сугласник *т*, јер је правопис пружао више могућности: **ѿ-**, **ѡт-**, **от-** (**о** је широко), са надредним **т**.

---

[78] В. Јерковић, *Средњовековне ортографске школе*, 26, 28; П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 140.

Предлог *от* углавном је означен лигатуром ѿ: ѿ ... **wлꙗтара** 2а/6, ѿ **на|с|** 5а/16, ѿ **за|ч|(а)ла** 6б/5, ѿ **двы** 13б/4, ѿ **м|р|ка** 17б/5 итд. Широко црвено **о** са надредним **т** на цитираним странама написано је једанпут: **о|т|поу|с|(ть)** 15б/6. Ван њих запажено је и у примерима: **о|т| иw|н|(а)** 27б/5, **о|т| ма|д|(ега)** 29а/12, 44б/10, 66б/10 итд., **о|т| л(о)у|к|ы** 41а/7. Широко црвено **о** и иза њега црно **т** нађено је иза тачке у: **оть великга** 8а/20. У рукопису се јавља и велико црвено **о+ть**: **оть оусть** 50б/6, **оть земле** 125а/2.

Изван цитираних страна једанпут се потврђује и **w+ть**: **wть ... дн꙳ев꙳ника** 152б/14.

Предлог *от* означен са **w**+надредно **д** среће се само у случају: **w|д| ... не|д|(ѣ)ле** 134б/18. Појава је присутна већ у 12. веку у нашим најстаријим споменицима.[79]

У префиксу *от-* скоро увек се налази лигатура ѿ-: **ѿходе** 1а/20, **ѿврьз꙳шоу** 2а/10, **ѿкриваютъ** 2б/20, **ѿпоу|с|(ть)** 9б/9 итд. Спој **оть-** где је **о** широко и црвено јавља се иза тачке у: **отьходить** 9а/17. Широко црвено **о** са надредним **т** долази такође иза тачке у случају: **о|т|поу|с|(ть)** 15б/6.

б) Слог са *о* иза вокала на праћеним странама долази само у страним речима и у неким словенским сложеницама, док случајева који су унети из народног говора писара (тип *мојој*, *твојој*) нема.

У страним речима иза вокала увек је стављена *омега* (в. примере у т. 5).

На почетку друге речи у словенским сложеницама такође се потврђује слово **w**. На цитираним странама постоје примери **кр|с|тawбраз꙳но** 1б/3, **прѣwображенїе** 202б/20-21 и **изowбрѣли** 205а/7, а ван њих запажене су и лексеме: **прѣѿць** 60б/18, **прѣwображенїе** 126а/19, **прѣwображенїа** 127б/13, **бл҃гowбразни** 170а/2.

в) Иза сугласника на анализираним странама скоро увек је мало **о**, како у словенским тако и у несловенским лексемама. На пример: **вьсиламо** 5а/20, **вѣкомь** (Д мн.) 5б/2, **гласомь** (И јд.) 10б/9, **пахомїа** 113а/4, **тимодеа** 115а/20 итд.

У случају **ѕво** 194а/17 употребљено је **о** које је мало шире од малог слова, па се налази на граници малог и већег, односно широког **о**. Пример **такw|ж|** 192б/12 среће се са *омегом* иза већег **к**.

16. *Писање слова* **о** *са птичицом*

Општи знак за глас *у* у рукопису јесте диграм **оу**. Јавља се у свим положајима у речи (иницијалном, медијалном, финалном): **оуго|т|(о)ваѥть** 1а/1, **игоуменоу** 1а/8, **иконоу** 1б/1 итд.

У случају **пристопите** 13б/11 уместо **оу** написано је омашком само **о**. Примере са *ижицом* уместо са **оу** в. у одељку 14.

---

[79] П. Ђорђић, *Историја*, 186.

Доста пута глас *у* означен је и словом које чини **о** са птичицом. Оно по величини варира, па је често тешко разликовати његов мали и већи тип, те ће се у изношењу примера величина те графеме занемарити. Употреба **о** са птичицом приказаће се према позицији у речи, а као знак за њега користиће се лигатурно 8.

Предлог *у*, писан словом 8, среће се на цитираним странама у случају: 8 **минѣи** 16а/7-8. На почетку осталих речи слово 8 јавља се на самом крају реда, у речи на крају реда, али и изван тих позиција. На пример: 8||**м'рьшихъ** 4б/12-13, 8**мно**||**жи** 6а/3-4, 8**дарак**|**т**| 104б/21, 8**шима** 198б/4, 8**бо** 200б/7 итд.

У медијалном положају графема 8 претежно долази на крају реда, присутна је и ван те позиције у речи на крају реда, а јавља се и осим тих положаја. Примера ради износе се потврде: **др**8||**гь** 18б/2, **wн**8||**фрига** 115б/11-12, **с**8**ци**||**мь** 199б/10, **бо**8**деши** 200а/16, **с**8**дите** 200б/21 итд.

Потврде са 8 на крају речи су најбројније, међу њима превагу имају случајеви са 8 на крају реда: **бо**8|| 2а/1, **wц**8|| 5а/20, **тво**||**ѥм**8 11а/5-6, **ин'дикт**8 20б/19, **слов**8 199б/7 итд.

Слово **ѹ** има вредност *у* у лигатурним спојевима са **а**, **л**, **м** и **п**, при чему је над лигатуром најчешће надредно слово.

Од случајева са **а+ѹ** наводе се: **сла**|**в**|(**о**)**ѹ** 2б/10, **гла**|**с**|(**о**)**ѹ** 2б/12, **ипа**|**к**|(**о**)**ѹи** 7а/21, **ка**|**н**|(**о**)**ѹне** 7б/10, **ра**|**д**|(**о**)**ѹи се** 19б/19, **иwа**|**н**|(**о**)**ѹ** 117б/18 итд.

Примери који илуструју писање **л+ѹ** су: **алл**(**о**)**ѹ**|**г**|**а** 8б/17, **сл**(**о**)**ѹ**|**ж**|**ба** 16а/1, **сл**(**о**)**ѹ**|**ч**|(**а**)**ет'** **се** 16а/12, **w** **л**(**о**)**ѹ**|**к**|(**и**) 17а/22, 111а/9 итд. У лексеми **л**|**о**|**ѹцѣ** 161б/9 изван поменутих страна слова **л** и **ѹ** чине лигатуру, а слово **о** је над редом.

Писање лигатуре **м+ѹ** налази се у: **м**(**о**)**ѹ**|**ж**| 19а/3, 116б/10, 118а/10 итд., **прѣм**(**о**)**ѹ**|**д**|**ро**|**с**|(**ть**) 20а/4, **км**(**о**)**ѹ**|**ж**|(**ѥ**) 106а/16. У речи **беспл'т'ном**|**о**|**ѹ** 101а/12-13 изнад лигатуре **м+ѹ** је слово **о** из диграма.

Лигатура **п+ѹ** на издвојеним странама потврђује се углавном у лексеми *отпуст*: **wп**(**о**)**ѹ**|**с**|(**ть**) 14а/11-12, 20б/8, 102а/18, 20, 102б/18-19 итд. Јавља се и у сложеници **мѥ**|**с**|**п**(**о**)**ѹ**|**с**|**ноѹ** 190б/9. У примеру **wп**|**о**|**ѹщена** 198а/15 изнад лигатуре **п+ѹ** стоји **о** из диграма.

17. *Писање слова* **ы**

У нашој традиционалној писмености слово *јери* се чува. Ортографска начела и рашке и ресавске школе захтевала су да се оно употребљава на етимолошком месту, тј. на месту где је постојало у старословенском језику.[80] До мешања слова **ы** и **и** у српскословенским рукописима долази још у 12. веку, када се тврдо *и* изједначило са палаталним *и* у српском језику.[81]

---

[80] В. Јерковић, *Српскословенска норма*, 59.

[81] П. Ђорђић, *Историја*, 206; П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 70-72.

У овом *Типику* слово **ы** већином се исправно користи, али постоје и одступања, при чему је писање **и** уместо **ы** чешће него што је то обрнуто.

а) Код именица етимолошко *јери* пуно пута се налази ван наставка, што се потврђује примерима: **вь ѕслышаниѥ** 3б/1, **wбычаи** 120а/2, **сырь** 193б/9, **блг|с|тына** 201б/10, **испытаниѥ** 205а/14 итд.

У наставцима слово **ы** претежно је написано по норми: Г јд. именица **а* основе **дв҃ы** 5а/6, **пасχы** 6а/7, **воды** 6б/11, **николы** 199а/16, **вл|д|кы** 202б/16 итд.; А мн. именица **а* основе **страны** 1а/19, **млт҃вы** 2а/11, **ризы** 2б/17, **главы** 2б/20, **иконы** 10а/3 итд.; А мн. именица **о* промене **врагы** 4а/4-5, **соүпостаты** 4а/5, **в҆ вѣкы** 4б/20, **χлѣбы** 6а/2, **плькы** 115а/9 итд.

Од заменица са етимолошким *јери* наводе се: **мы** 5б/12, 16б/15, **ны** 3б/5, **вы** 6а/6, **ты** 201а/7 итд.

Писање етимолошког *јери* ван наставка придева илуструје се случајевима: **выш҆шимь** 1б/20, **вь вышниχь** 10б/11, **сырнѥ** 11б/20, **обы|ч|(на)** 17а/20-21, **поүстын҆ныи** 113а/7 итд.

У рукопису има много облика придевске промене са исправно стављеним **ы**: Н јд. м. род **ст҃ыи** 7б/14, И јд. м. и ср. род **ст҃ымь** 10б/17, **ч|с|нымь** 117а/8, Г јд. ж. род **ѿ сѣвер҆ныѥ** 10а/18, Н мн. ж. род **ст҃ыѥ** 197а/14, А мн. ж. род **бж|с|твныѥ** 10а/3, А мн. м. род **за wби|д|(и)мыѥ** 4а/11, Г, А, Л, мн. – Г **ч|с|тныи|χ|** 3б/8, А **грѣшныχь** 3б/16, Л **вь избран҆ны|χ|** 107а/14, Д мн. **сты|м|** 20а/17, И мн. **красными** 1а/6 итд. Код глагола ван основинског дела и личног наставка слово *јери* најчешће се потврђује на етимолошком месту у облицима глагола **бывати** и **быти**: **бываѥ|т|** 7а/14, **бывающии** 104а/5, **прѣбывати** 202а/6 итд; **быχомь** 11а/5, **быти** 102б/7, **бы|с|(ть)** 103а/20, 110б/20, **было** 196а/6 итд. Као илустрација за остале глаголе са исправно написаним **ы** у наведеној позицији наводе се случајеви: **вьзвышаи|м|** 2а/20, **ѕслыши** 3б/15-16, **насыщь** 6а/1-2, **помышлѧю** 199б/5, **испытающа** 203б/6 итд.

Са **ы** на етимолошком месту долазе и примери: активни партицип презента **ѧмы** 195а/16, **нє ѧды** 204а/9; активни партицип претерита **wснованы** 189б/6, **избавивы** 196а/13-14, **жывы** 197б/14.

Од непроменљивих речи са словом **ы** стављеним по етимологији на анализираним странама јавља се само потврда: **паκы** 201б/11.

б) Слово **ы** уместо **и** на испитиваним странама је ретко.

Ван наставка именица уместо **и** употребљено је **ы** у две лексеме несловенског порекла – **сты|χ|ло|г|(иѧ)** 109а/21, **иоүстына** 114б/6, 7, и у словенској речи **мл҃бныки** 200а/3-4.

У наставцима именица **ы** се неоправдано налази у случају Н јд. ср. род **вьспоминаныѥ** 118б/6.

У заменицама нема замене **ы** са **и**, али постоје примери где се дуго *и* пише са **ыи**: **выи** 5б/20, **тыи** 6а/2, 7б/19, 117б/7, 188а/15.

Писање **ы** уместо **и** у наставцима придева или партиципа присутно је неколико пута: Н мн. м. род: **покмы** 198а/21, **сты** 202а/12, **бгоносныи** 202а/20-21; В мн. м. род **стыи** 9б/4 (х2).

Графема **ы** уместо **и** ван личног наставка глагола долази у **жывы** (прво **ы**) 197б/14. У личном наставку **ы** је на месту и у случају 2. л. јд. императива **направы** 187а/14.

Спој **ыи** уместо **ы** среће се у 1. л. мн. презента: **тамыи** 12а/11, 105а/16, 196а/9.

в) Слово **ы** чешће је замењено са **и** него што је то обрнуто.

Ван наставка именица графема **и** уместо **ы** налази се у примерима: **тисоуцьь** 6а/1, **по лобизанию** 7б/7, **поустинꙗника** 115б/12, **рибоу** 193б/9, **прѣбивании** 202а/8, **сира** 204б/10.

У наставцима именица слово **и** уместо **ы** најчешће је присутно иза сугласника *к*, *г* и *х*. Такве потврде су: А мн. м. род – **в вєки** 5б/2, 110б/8, 197б/13, **вь вєки** 116а/7, **кзыки** 193а/8, **мл҃бныки** 200а/3-4, **вь ... праз|д|ники** 203б/4, **на налоги** 5б/14, **дх҃и** 197б/22; Г јд. ж. род **пасхи** 17а/13. Остали случајеви са **и** уместо са **ы** у наставцима именица су: Г јд. ж. и м. род **а* промене **маври** 111а/11, **никити** 114а/18-19, **ѿ трапези** 196а/11; А мн. ж. род **а* промене **ризи** 104б/17.

У А мн. личне заменице 1. л. мн. једанпут стоји **и** уместо **ы**: **ни** 188б/11.

У следећим облицима заменица иза сугласника *к* неколико пута написано је **и** уместо **ы**: А јд. **на всаки** 8а/1, 9а/6, **на всакии** 203б/18; И јд. **сь всакимь** 201а/20; А мн. **всакиє** 4а/4; Н јд. **киижд|о** 20а/19; И мн. **кими** 118а/11.

Ван наставка придева са **и** на месту **ы** среће се лексема **сирꙑна** 8а/13.

Најчешће замене **ы** са **и** јављају се у облицима сложене промене придева, и то углавном у позицији иза **к**, **г** и **х**. Примери са **ки** уместо **кы** су: Н, А, јд. м. род – Н **аггл|с|кии** 7а/20, **г|с|п|д|кии** 16а/10, **гдьски** 189а/9, **вє|л|ки** 192а/7, **м|ч|ничьски** 193б/17-18, **великии** 201б/4, А **хр|с|тїꙗнꙑскии** 3б/4-5, **вь великии** 12б/17, **вь велики** 103б/7-8, **вь вє|л|ки** 103б/5, 10, 12, 17, 104а/20, 21, 104б/20, 107б/19; И јд. м. род **ап|с|лкимь** 189б/1; Г јд., А мн. ж. род – Г **великиє** 12а/11, 17б/20-21, 105б/6, 107а/11, 13, **вє|л|киє** 107б/14, 108а/1, 194а/15, 195а/4, 199а/6, А **цар|с|киє** 1б/6, **иереискиє** 2б/17, **г|с|киє** 8б/7, **члч|с|киє** 109б/9; А мн. м. род **демонꙑскиє** 115а/8-9; Г мн. сва три рода **ап|с|лкихь** 6б/19, **г|с|пкихь** 17б/14, **вє|л|ки|х|** 103а/9, **ѿчьски|х|** 188а/5, **цр|с|кихь** 197а/3; Л мн. м. и ж. род **вь кр|с|лмскихь** 107а/18, **вь иѡрданьски|х|** 202б/18-19; И мн. ж. род **цр|с|кими** 105б/17, 197а/9. Слово **и** иза **г** долази у: Н, В јд. м. род – Н **бл҃ги** 191а/2, 192а/8, **дрѕги** 205б/7, В **бл҃ги** 191б/10; Г мн. м. род **блги|х|** 19а/21; Л мн. м. род **вь блги|х|** 198а/18. Слово **и** иза **х** на анализираним странама долази у А јд. м. род **вет'хии** 200а/19-20.

Износе се и сви примери са **и** уместо **ы** иза осталих сугласника: Н, А јд. м. род – Н **нареж|д|(є)ни** 2б/3, **нареж|д|єнии** 6б/20, **редовнии** 7б/14, **втори** 7б/15, **добри** 109а/13, **бл|с|вни** 112а/10, А **вь послѣ|д|ни** 192а/7; Г, А, Л мн. м. и ж. род

– Г **мали|х|** 11а/15, 11б/17, А **за мртви|х|** 16а/19, Л **по свр'шени|х|** 11а/9; А мн. ж. род **ѿсечениѥ** 203а/9-10; Д мн. м. род **прав|д|нимь** 194б/20-21; И мн. ж. род **бгогла|с|ними** 114а/11, **похвал'ними** 118а/11.

Код глагола ван личног наставка слово **и** уместо **ы** потврђује се у: **ѿкривають** 2б/20, **покрити** 4а/12-13, 201а/11, **ѿткриль** 114а/8.

Са **и** уместо **ы** у личном наставку јављају се примери: **ꙗми** 12а/13, 195а/9.

Без етимолошког оправдања **и** је написано скоро увек у речци **пакы** (позиција иза **к**): **паки** 1б/9, 19-20, 7а/14, 12б/19, 107б/14, 110б/18, 112а/3, 192а/19 (х2), 192б/10-11, 197а/13, 203б/12.

18. *Писање јерова*

Од *јерова* у овом *Типику* присутно је само танко *јер*. Дебело *јер* се не употребљава. Нема потврда ни за високо *јер* које у српскословенску писменост улази са ресавском школом. Осим танког *јера*, на месту некадашњег полугласника среће се понегде и *пајерак* ('), или, доста чешће од њега, по облику *спиритус ленис* ('). У навођењу примера за оба та знака користиће се термин *пајерак*, који ће бити обележен знаком '.

а) На крају речи, уколико иза ње нема речце, везника или заменичке енклитике, углавном стоји танко *јер*: **полагаѥть** 1а/2, **маломь** 1а/3, **ѡлтарь** 1а/13, **всь** 1а/19, **кр|с|ть** 1б/7 итд.

Пајерак долази понегде, како у речима на крају реда, тако и ван те позиције: **по|т|(о)м'** 7а/21, **кан'диложежьц'||** 8б/12, **прѣз'** 9б/11, **исходим'** 14б/1, **сщ҃ен'ных'** 101б/3, **нам'||** 114а/8 итд.

На издвојеним странама знак изостаје у случајевима: **по|т|(о)м** 7а/16, **вьзбран'ном||** (наставак **-ом** погрешно је стављен уместо **-ои**) 102б/3, **цвѣ|т|м** 102б/4, **риз** 104б/6, **слышах** 112б/3, **ѥлисавеѳ** 117а/15-16, **твар** 119а/17, **про|ч|(ии)х** 195б/10. Крај реда, како се види, није утицао на изостављање знака, јер је у тој позицији само друга наведена лексема.

Два слова **ь** (**ьь**) више пута се јављају Г мн. именица м., ж. и ср. рода: **грѣховьь** 4а/7-8, **ѡц҃ьь** 4б/5, **тисоущьь** 6а/1, **таиньь** 6б/12, **житьь** 6б/17 итд. Удвајање танког *јера* у Г мн. именица карактеристично је за уређени рашки правопис.[82]

Посебно су праћене лексеме са крајњим надредним сугласничким словом. У том положају у *Типику* знак за *јер* редовно изостаје: **прѣ|д|** 1а/6, **гле|т|** 1а/14, **ж'ртвни|к|** 1а/19, **ни|м|** 1б/3, **мни|х|** 2б/3 итд.

На крају речи која са наредном речју, као што је речца или заменичка енклитика, чини акценатску целину претежно је написан *пајерак*. Од нађених потврда које илуструју употребу *пајерка* испред речци **бо** и **же** и заменичких енклитика **се**, **моу**, **те** и **ти** овде се износе: **мл|с|тив' бо** 4б/18, **вьзрѣв' бо** 200б/9,

[82]Petar Đorđić, *Književni jezik II*, Enciklopedija Jugoslavije, 4, Zagreb 1940, 513; В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање*, 15, 16.

вещ' бо 203б/10, **поправ' бо** 204а/14; **на третиѥм' же** 2а/19-20, **поющим' же** 7б/1, **вьстав' же** 10а/7, **начет'к' же** 10б/14, **не имат' же** 10б/19 итд.; **поклоним' се** 2а/1, **сврьшит' се** 10б/21, **нареж|д|ают' се** 14б/12, **поют' се** 16а/21, **чтоут' се** 17а/14 итд.; **понȣдил' ме** 199а/18; **дал' моу** 191б/18; **поѥт' те** 13б/14, **тѣм' те** 115а/10, **м|л|м' те** 120а/3-4; **мл҃им' ти** 3б/15, **мл҃ещих' ти** 3б/16, **вьпиѥм' ти** 194а/7, **аз' ти** 204б/4.

Испред **же** више пута налази се и слово **ь**: **не|д|(ѣ)ль же** 8а/15-16, **дх҃ь же** 11б/10, **по|д|(о)баѥть же** 18а/19-20, **ап|с|ль же** 105а/5, **сп҃сь же** 200б/8 итд. Оно се потврђује и три пута испред **се** и у једном случају испред **те**: **исходимь се** 14а/5, **поѥть се** 186б/8, **извѣщь се** 188а/14; **поѥть те** 13б/13.

б) Предлог **вь** најчешће је писан са словом **ь**: **вь ве|л|коѥ** 1а/4-5, **вь ст҃ы** 1а/12-13, **вь папратоу** 1б/4, **вь цр|с|киѥ** 1б/6, **вь всаке** 8б/6 итд. Више пута јавља се и с *пајерком*: **в' вѣкы** 4б/20, **в' срѣ|д|(ѣ)** 8а/20, **в' соу|б|тоу** 102а/1, **в' минеи** 189а/8, **в' нѥи же** 199б/1 итд. Нису ретки ни примери без знака за *јер*: **в пне|д|(ѣ)лни|к|** 106б/18, **в не|д|(ѣ)лю** 106б/19, **в срѣ|д|(ѣ)** 186б/7, **в ... соу|б|(отоу)** 198а/17, **в пе|к|** 199а/14 итд.

У предлогу **кь** преовлађује писање слова **ь**: **кь ѡбѣма** 1а/11, **кь страна|м|** 2а/8, **кь г҃оу** 8а/3, **кь ин'дик'тȣ** 202а/9, **кь бȣ|д|(оу)щȣмоу** 203б/8 итд. Доста пута знак за *јер* и изостаје: **к тебѣ** 2б/5, 197б/5, **к тимо|ѳ|(ею)** 120б/21, **к римлꙗно|м|** 195а/18, **к нѥмоу** 197а/1 итд. *Пајерак* се среће у примерима: **к' себѣ** 1а/14, 11б/6, **к' нѥмоу** 13б/11-12, **к' тои** 197а/4, **к' нѥиже** 203а/1-2.

Предлог **сь** најчешће има слово **ь**: **сь всѣми** 4а/13, **сь тьщаниѥмь** 4а/17, **сь страхомь** 4а/18, **сь т'миꙗно|м|** 7а/1, **сь непороч'ными** 9б/17 итд. Примери без знака за *јер* такође нису ретки: **с ни|м|** 2а/4, **с кадиложеж'це|м|** 2а/5-6, **с кадил'ницомь** 2б/18, **с литиѡ|м|** 105а/1, **с нб҃сь** 187а/15 итд. *Пајерак* је стављен само у примерима: **с' пол'ча|с|ѥмь** 8б/14, **с' ними** 108б/5.

Предлози на *-з* у прасловенском првобитно нису имали полугласник, а то се одразило и у старословенском језику. На анализираним странама овог рукописа предлог **без** потврђује се с крајњим надредним сугласничким словом и без знака за *јер* у случајевима: **бе|з| сти|х|ло|г|(ыи)** 103а14, **б|ез| лобызаниꙗ** 107а/7, **б|ез| вина** 196а/10, **б|ез| вине** 205б/10. Два пута среће се и са словом **з** у врсти иза којег је *пајерак*: **без' метаниꙗ** 10а/20, 11а/20-21. Предлог **из** има *пајерак* такође два пута: **ис' т'мнице** 2б/8, **из' црк҃ве** 105б/10. Знак изостаје једанпут: **ис корѣне** 19а/8. Предлог **прѣз** већином долази с надредним словом **з** и без знака за *јер*: **прѣ|з| ... лѣто** 17б/11, **прѣ|з| ... не|д|(ѣлю)** 191а/1, **прѣ|з| ... по|с|(ть)** 195а/8, **прѣ|з| не(дѣ)лю** 197б/18. *Пајерак* је присутан у: **прѣз'... лѣто** 18б/1, 202б/8, 205б/1. Слово **ь** стављено је у случају: **прѣзь силоу** 199б/5-6.

Предлози на *-д* писани су увек с надредним словом **д** и без знака за *јер*: **прѣ|д| ... д'вр'ми** 1а/6, 6а/12, 6б/7, **прѣ|д| ни|м|** 1б/3, **прѣ|д| ... д'вр҃ьми** 2а/11 итд.; **по|д| нозѣ** 4а/4, **по|д| ... мл|с|(ть)** 9б/5, **по|д| все оупва|н|(иѥ)** 102а/3; **посрѣ|д| црк҃ве** 1а/3, **посрѣ|д| ... разбоиникоу** 13б/1; **на|д| тимиꙗно|м|** 1а/14, **на|д| звѣз|д|ами** 117б/1; **вьслѣ|д| ѥго** 201б/2.

Предлог *от*, као што је то већ напред истакнуто, јавља се углавном с лигатуром ѿ. У неким случајевима писан је **о|т|** (**о** је широко), као и **оть** (**о** је широко или велико), а по једанпут се потврђују и спојеви **wть** и **w|д|** – в. примере у т. 15.

в) Иницијално **вь-**, без префикса **вьз-/вьс-** и заменичког **вьс-** у складу с рашком нормом углавном има слово **ь**: **вьстакмь** 5б/3, **вьходимь** 5б/4, **вьцр҃и се** 5б/6, **вьселкнѣи** 8б/2, **вьниде** 20б/17 итд.

Пајерак се на анализираним странама налази у случајевима: **в҆селкноую** 5б/7, **в҆селкныѥ** 9а/12, **в҆тороі на десете** 12б/1-2, **в҆селкнѣи** 20а/4, **в҆цари се** 102а/7, **в҆селѣ|н|(ѣ)и** 118б/1, **в҆коу|п|(ь)** 191б/8, **в҆коушати** 205б/20.

Без знака су следећи примери: **вшь|д|(ь)** 1а/5-6, 1б/10, **по вхо|д|(ѣ)** 3а/3, **вто|к|** 9а/9, 103б/5, 186б/7, 187а/17, 195б/17, 199а/12, 204б/21, **вт|к|** 198а/1 (поред случаја ван цитираних страна **вьторника** 152а/7), **на вхо|д|(ѣ)** 18а/2, 101а/6, 188б/10, 197а/16, **всто|ч|(ницы)** 186а/16. Знак за *јер*, како се види, изостаје у скраћеницама неких лексема, међу којима је често и реч **вьторьникь**, која се као и **вьторыи** без *јера*, потврђује и у неким другим српскословенским рукописима.[83]

Код префикса **вьз-/вьс-** слово *јер* се очекује иза **в**, а могуће је и иза **з**.

У позицији иза **в** претежно је стављено слово **ь**: **вьзвратив҆ се** 1б/5, **вьзглашаѥ** 1б/7-8, **вьзвыси** 3б/4, **вьскр|с|на** 7а/12, **вьсхва|л|кнь** 110а/13-14 итд.

Више пута написан је *пајерак*: **в҆згл|с|** 9а/2, **в҆скр|с|не** 106б/19, **в҆скрсе** 187б/17, **в҆скликно(вении)** 188а/19, **в҆зне|с|(є)нию** 189б/1 итд.

Потврде без знака, које чине скраћенице неких речи, чешће су од примера с *пајерком*: **взгл|с|** 3а/16, **вс҃скрсениѥ** 101б/8, **вс҃скрсе** 105б/20, **вь вскл(икновении)** 188б/18, **взв|х|** 189а/13 итд.

Иза слова **з** у **вьз-** знак изостаје, осим у случајевима: **вьз҆глашаѥ** 1б/7-8, **вьз҆выси** 3б/4, **вьз҆несоу** 12б/5-6, **вьз҆воу|ж|даѥть** 15а/4-5, **вьз҆вративше се** 104а/3-4, **вьз҆не**(...) 186б/4.

Заменица **вьсь** углавном је писана без знака: **вса** 2б/20, **всеи** 4а/8, **всѣх** 6а/15, **всь** 10а/17, **вси** 197б/2 итд. *Пајерак* се понегде јавља: **в҆сь** 1а/19, **в҆си** 3а/11, **в҆сеи** 10б/13, **в҆семь** 194а/4, **в҆сего** 196а/20 итд.

Слово **ь** на испитиваним странама сређе се у **вьси** 203б/17, а у ширем тексту књиге са њим су нађени и примери: **вьси** 22б/4, 178а/18, **вьсѣи** 24б/9, 49а/18, **вь вьсь** (именица *село*) 130а/1.

У заменичком **вьсак-** и **вьсачьск-** знак редовно изостаје: **всака** 2а/17, **всаки** 4а/4, **всакоу** 4а/9, 7а/17, **всакь** 6б/16 итд.; **всачь|с|(коую)** 2а/10, **всач҆ска** 6а/10.

---

[83] В., нпр.: В. Јерковић, *Српска Александрида*, 37; Душица Грбић, *Палеографски опис и правопис Јазачког апостола из 1541. године*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 2, Апостоли, Нови Сад 1991, 85; Вера Јерковић, *Фонетске и морфолошке црте Стихологије Кипријана Рачанина*, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 6, Стихологија Кипријана Рачанина, Нови Сад 1996, 125.

У *Мирослављевом јеванђељу* с краја 12. века, једном од најстаријих српскословенских споменика, у различитим облицима заменице **вьсь**, именице **вьсь** и заменице **вьсакь**, односно **вьсѣкь** знак за *јер* много чешће је изостао него што је стављен (405 пута је **вс-**, а 48 пута је **вьс-**).[84] И у *Повељи* Стефана Немање из 1199, поред писања **вьса** (*васа*), које одговара српскословенској норми, среће се и **вса** (*вса*) у складу са народним језиком.[85]

Речи сложене са **вьс-** најчешће су без знака за *јер*: **всег|д|а** 6а/15, **вседрьжителю** 12б/3-4, **всеч|с|тныи** 118б/16, 119а/11, **всехва|л|ны|х|** 119а/6, **всеч|с|тнаго** 204б/2 итд.

Пајерак је написан у: **в'сехвал'не** 115б/4, **в'сеч|с|тнии** 203а/4, **в'сеч|с|тноѥ** 203а/8, **в'сеч|с|тнаа** 203б/1.

г) Префикси на *-з* долазе углавном без знака, што одговара стању и у старословенском језику.[86]

У префиксу **без(ь)-** на цитираним странама не долази знак за *јер*: **беспльтныхъ** 19б/15-16, **безгласиѥ** 117а/7, **бесребрьникь** 118а/7, **бесѣмен'нымь** 119а/20, **бесребрьникоу** 119б/7-8 итд. У ширем тексту књиге са словом **ь** које није имало гласовну вредност регистрован је случај: **безьѿвѣтны** 36б/4.

Префикс **из(ь)-** скоро увек је без знака: **изведи** 2б/8, **исходить** 6б/9, **изми** 13а/20, **избавитель** 20а/11, **испльнѭѥмь** 107а/1-2 итд.

Слово **ь** написано је у: **изьшь|д|(ь)** 1а/4, 2а/6, 7а/1. Потврде с *пајерком* су: **из'ходимь** 105б/9, **из'бавивы** 196а/13-14.

Префикс **низ(ь)-** среће се два пута с *пајерком*: **низ'ходимь** 105б/9-10, **низ'посли** 194а/8. Знака нема у: **низложи** 115а/8.

Префикс **раз(ь)-** скоро увек је без знака: **разрѣзавь** 6б/2, **раз|д|ѣлише** 104б/6, **раз|д|ѧть** 105б/4, **раз|д|рѣшающиѥ** 202а/14-15, **развѣ** 202б/3 итд. *Пајерак* је написан у: **раз'лич'ныѥ** 6б/14, **раз'вѣ** 12а/15, 197а/15-16.

Префикс **с(ь)-** најчешће је без знака за *јер*: **створит** 1а/9-10, **свезанѣ** 3а/7, **свршениа** 3а/8, **ска|з|(а)ниѥ** 8б/9, **скрьвеноѥ** 114а/7-8 итд.

Доста пута присутно је и слово **ь**: **съхранити** 4а/3, **събор** 7а/20, **съвр'шаѥмь** 8а/16-17, **сьшь|д|(ь)** 10а/6, **сътворить** 15а/2 итд.

Примери с *пајерком* су ретки: **с'борны|х|** 6а/21, **с'вршати** 8а/8, **с'мысла** 107а/9, **с'вр'шени** 192б/2, **с'храни** 192б/3, **с'мр'ть** 204а/14.

Префикс **сьн-** среће се по једанпут са словом **ь** и с *пајерком*: **сьн'мь** 198а/12, **с'ниде** 194б/3.

Префикс **оуз(ь)-/оу(сь)-** потврђује се у случајевима: **ѯспени|э|**, 202б/21, **ѯспениѥ** 203а/6.

---

[84] Ст. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом јеванђељу*, Посебна издања СКА, књ. LII, Философски и филолошки списи, књ. 13, Сремски Карловци 1925, 35 (скраћено: Ст. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања*).

[85] П. Ђорђић, *Историја*, 208.

[86] Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 25-26 (скраћено: Ст. Куљбакин, *Старословенска граматика*).

Од префикса на *-д* долазе **прѣд-** и **под-**. Знак за *јер* у њима изостаје, а слово **д** је над редом: **прѣ|д|статель** 1б/16, **прѣ|д|стателю** 2а/14, **прѣ|д|ходещоу** 3а/19, **прѣ|д|лагаѥть** 5б/14, **прѣ|д|станеть** 196б/5; **по|д|кт҃ ме** 12б/6.

Префикс **wб-** већином је без знака за *јер*: **обходить** 15а/3, **wбрѣщеть** 15а/4, **общеѥ** 101б/5, **wбхож|д|енига** 112а/12, **wбнавлгаютъ сѧ** 120а/3 итд. *Пајерак* је стављен у: **об҃щеѥ** 102а/11, 102б/3, **wб҃шь|д|ше** 204б/14.

Префикс *от-* скоро увек је писан с лигатуром **ѿ-**. Изузетке са **о|т|-**, **оть-** в. у тачки 15.

д) Јаким положајем овде се сматрају случајеви у којима се изговарао рефлекс *а* у српскословенском и српском језику.[87]

У корену речи у јаком положају углавном је присутно слово **ь**: **льг҃ко** 2а/4, **чьстныхъ** 6б/11-12, **тьгиж|д|е** 12б/15, **льсть** 110а/14, **дьци** 198а/6 итд.

Пајерак је редак: **т҃мнице** 2б/8-9, **т҃мигано|м|** 7а/1.

Знак изостаје редовно у корену **чьт-**: **чтеть** 2а/11, **чтемь** 12а/15, **чтениа** 15а/1 итд. Нема га ни у скраћеницама са кореном **дн҃ь** 20а/13, 101а/7, **дн|с|ь** 101а/7, 106б/13 итд. Не долази ни у скраћеницама са кореном **чьст-**: **ч|с|ть** 2а/18, **ч|с|тны|х|** 3б/8, **ч|с|тнаго** 3б/9, 5а/8, **ч|с|тныхъ** 5а/6-7 итд.

У наставку именица на **-ьць** слово **ь** потврђује се у следећим примерима: **кан҃диложежьц҃** 8б/12, **братѣньць** 19а/1, **вѣньць** 19б/1, 109а/17, **побѣдоносьць** 115а/9-10, **коньць** 200б/8, 203а/3. *Пајерак* је чешћи, а имају га случајеви: **кадиложеж҃ць** 1а/15, **чл҃колюб҃ць** 3а/14, 5а/19, **пѣв҃ць** 9а/14, **вѣн҃ць** 19б/8, 20б/19, 119б/16, **слѣп҃ць** 186б/16, **кон҃ць** 9а/11, 201а/18, 203а/6, 204а/10. Знак изостаје само у **кадиложежць** 6б/21.

Слово **ь** испред **-ств-** и **-ск-**, а иза **ч** , **ж**, **ш**, **щ** и **жд** у српскословенском језику изговарало се *а*.[88] На анализираним странама овог рукописа иза **ч**, а испред **-ств-** потврђује се случај са словом **ь**: **прр҃чь|с|тва** 101а/1. Иза **ж**, а испред **-ств-**, знак за *јер* редовно није стављен у облицима придева **божьствьныи** – **бж|с|т҃внаго** 19а/9, 103б/3, **бж|с|твноѥ** 114а/7, 115б/19, **бж|с|твнаго** 115а/3-4 итд., затим у речи **трьжство** 110б/7, као и у примерима **рожствомь** 119б/20-120а/1, **ро|ж|ствѣ** 205а/15-16, 205б/6, где је **ж** употребљено уместо **жд**. Иза **ш**, а испред **-ств-** постоје потврде са **ь**: **пришьствига** 117а/3, **самодш҃ьствомь** 201а/20-21. Са словом **щ** испред **-ств-** нема примера. Иза **жд**, где је **д** надредно, а испред **-ств-** слово **ь** написано је у: **рож|д|ьства** 12а/8, **рож|д|ьством** 117а/8, **рож|д|ьство** 202б/16, 203а/6, 8, **рож|д|ьствѣ** 204б/18. Знака нема у: **рож|д|ство** 116б/9, 202б/13. Иза **ч** а испред **-ск-** графема **ь** присутна је у **ѿчьски|х|** 188а/5. Она се налази и у лексеми **всачь|с|(коую)** где због скраћеног писања слово **к** у

---

[87] Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика,* Београд 1969, 81-86; П. Ђорђић, *Историја*, 207-209; Павле Ивић, *Судбина полугласа у српскохрватском језику*, Књижевност и језик, св. 2-3, Београд 1972, 6-11; Павле Ивић, *О условима за чување и испадање полугласа у српскохрватском*, Зборник за филологију и лингвистику, XVII/2, Нови Сад 1974, 37-49.

[88] П. Ђорђић, *Историја*, 208-209.

групи *ск* изостаје. Са *пајерком* су случајеви: **всач'скаꙗ** 6а/7, **сщ҃енич'скоу** 192а/14. Без знака су: **члч|с|комоу** 19б/21, **члч|с|киѥ** 109б/9.

У наставку **-ькь** *пајерак* је стављен у **начет'к'** 10б/14, а без знака је скраћеница **пе|т|кь** 204б/10.

У наставку **-ьнь** слово **ь** долази у: **радостьнь** 118а/20, **больнь** 196а/10-11, **немощьнь** 202а/16, 202б/4. Потврде с *пајерком* су: **земл'наꙗ** 13б/3, **по|д|(о)б'нь** 118б/9, **азбоуков'нь** 186б/16, 194а/2-3, **мл҃ьб'нь** 193б/12, **свѣтонос'нь** 204а/13, **свобод'нь** 204б/12. Знака нема у: **прав|д|нь** 18а/17, 189б/21, **вскр|с|нь** 189б/14, 194б/3, **див҃нь** 194б/17, **мл҃бнь** 196а/15.

У категорији секундарног полугласника слово **ь** написано је у **прострьль** 111б/2. Са *пајерком* су примери: **куп'рскаго** 112б/18-19, **пав'ль** 113б/2, 201б/5. Знака нема у случајевима: **жизнь** 5а/17, **ѥсмь** 16б/11, **павль** 113а/2, 120б/17, **ꙗдрь** 188а/5.

У групи **-тв-** испред **н** знак изостаје у **ж'ртвни|к|** 1а/19, **жр'твникь** 10а/17, **жр'твникомь** 10б/17 и у облицима придева **божьствьныи** (в. примере напред код писања *јера* иза **ж** а испред **-ств-**).

Ван корена и наставка слово *јер* у јакој позицији потврђује се у следећим случајевима: **коньчнои** 12б/1, 19, **мльб'нь** 193б/12. *Пајерак* је стављен у: **кон'чныи** 11б/21, **кон'чнии** 102а/20, **кон'чныи** 194б/15. Знака нема у **мл҃бнь** 196а/15, **мл҃бныки** 200а/3-4.

ђ) У корену речи у слабом положају знак за *јер* најчешће изостаје: **два** 8а/16, **зрѣти** 11б/13-14, **книзѣ** 194а/21, **тмѣ** 198б/18, **мнѣ** 199б/6 итд.[89]

Пуно пута стављен је и *пајерак*: **п'шенице** 5б/15-16, **д'вою** 13б/1-2, **к'нижицꙋ** 199а/20, **м'ного** 199б/9, **пол'зꙋ** 202а/18 итд.

Слово **ь** имају следећи случајеви: **дш҃епользноу** 101а/18, **распьн'ша|г|(о)** 104б/4, **ꙋсьп'шимь** 190б/6, **пьприще** 200б/13, **пьщоую** 205а/7-8.

У заменицама пред речцом *то* знак углавном изостаје: **никторе** 6б/10, **что** 11а/18, **ничто** 12б/14, **кто** 106б/20, **нѣчто** 204а/20 итд. *Пајерак* се налази у **к'то** 200б/13.

Пред творбеним наставком именица на *-ство* и *-ствије*, уколико испред нису **ч**, **ж** или **ш** најчешће је стављен *пајерак*: **диꙗ|к'|н'ства** 7а/18, **пра|з|н'ство** 14а/8, **воин'ствоу** 115а/5, **прѣмоудр'ствоу** 191а/8, **лицемѣр'ствомь** 201а/12 итд.

Слово **ь** написано је у примерима: **праз|д|ьньства** 11б/7-8, **лоукавьствиꙗ** 11б/8, **послѣдьст'вовав'ше** 107а/14, **неплодьство** 117а/6. Знак изостаје у скраћеницама: **цар|с|тва** 3а/16, **цр|с|тво** 5б/11, **послѣ|д|ствованиѥ** 17б/17.

У сугласничкој групи пред наставком *-ник* најчешће стоји *пајерак*: **начел'ника** 13а/13-14, **стльп'ника** 18б/15, **настав'никомь** 199б/10, **помощ'ника** 199б/20-21, **таиб'никь** 203а/20 итд. Више је случајева и без знака, међу којима претежу они са надредним сугласничким словом испред **-ник-**: **пра|з|никоу** 16а/11, **шест҃одневникь** 17б/6, **м|ч|никь** 116б/4, **тльковникь** 186а/10-11, **пропо-**

---

[89] О испадању полугласника у сугласничким групама в. и: Ст. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 35-47.

вѣдника 203а/12 итд. Слово **ь** присутно је само у **бесребрьникь** 118а/7, **бесребрьникоу** 119б/7-8, где је испред **-ник-** вокално *р*.

Код именица са наставком *-ница* већином је написан *пајерак*: **кадилꙗницоу** 1а/2, **застоупꙗнице** 7б/19, **смоковꙗници** 103а/19, **паве|ч|(є)рꙗници** 193б/12 итд. Знака нема углавном у скраћеницама: **ка|д|лницо|м|** 3а/19, **полоуноцꙗнице** 18б/6, **паве|ч|(є)рници** 189а/7, **м|ч|нце** 111а/12, 113а/1 итд.

Код именица на **-ьць** у слабом положају уместо *јера* претежно стоји *пајерак*: **конꙗцемь** 4б/15, **чл҃колюбꙗче** 19б/11, **прикмꙗца** 118а/2, **слѣпꙗцоу** 187б/6, **лихоимꙗци** 201б/17 итд. Знак изостаје већином у скраћеницама – **бг҃ословци** 6б/1-2, **стр(а)|с|(тотрь)пче** 109а/14, **чю|д|творци** 110а/21, **бг҃ословца** 110б/2, али и у **слѣпцоу** 187а/4, 187б/9. Слово **ь** среће се у **агꙗньца** 13а/14.

Пред наставком именица на *-це пајерак* је употребљен у: **билꙗце** 7б/3, 8б/13, 104б/21-105а/1, 195б/21. Без знака су скраћенице од речи *билце*, *Сунце*, *срце*: **бил҃це** 1а/5, **би|л|це** 9б/21, **сл҃нца** 111б/1, **сл҃нце** 186б/18, **ср|д|це** 192б/18 итд.

Код именица са наставком **-ьми** у И мн. слово **ь** налази се четири пута: **дꙗврьми** 2а/7, **дꙗвр҃ьми** 2а/12, 113б/17, 197а/6. *Пајерак* је нешто чешћи: **дꙗврꙗми** 1а/6-7, 6а/13, 6б/8, 7а/6, 9а/16, **богознаменꙗми** 120б/3, **вецꙗми** 200б/19. Знак изостаје у скраћеници **стр|с|тмї** 13а/8.

Код именица на **-ькь** у слабој позицији *пајерак* је присутан у: **петꙗка** 6б/12, **дарꙗци** 107а/4, **останꙗци** 202а/12. Знака нема у скраћеници с надредним словом: **пе|т|ка** 193а/21, 193б/4.

У осталим именицама са сугласничком групом ван корена скоро увек је написан *пајерак*: **слоужꙗбахь** 4б/8, **роучꙗкоу** 5б/15, **любꙗве** 11б/12, **ловꙗзание** 106б/4, **притꙗчю** 116а/9 итд. Знака нема у лексеми **правдоу** 186б/3-4, као и у примерима **сл(о)у|ж|боу** 16а/8, **сл(о)у|ж|ба** 16а/11, с надредним словом.

Код придева (прилога) на *-н-* знак за *јер* у слабој позицији најчешће изостаје: **желѣзно** 1а/5, **славнаго** 3б/9, **грѣшныхь** 3б/6, **редовнии** 7б/14, **поспѣшно** 11а/20 итд. Доста пута стављен је и *пајерак*: **редовꙗны** 2б/5, **славꙗныхь** 5а/9, **желѣзꙗно** 7б/3, **сь непорочꙗными** 9б/17, **грѣшꙗнаго** 11б/18 итд.

Између два *н* (без обзира на њихово порекло), већином је употребљен *пајерак*: **плѣнꙗникь** 4б/7, **шбрадованꙗна** 5б/13, **неизмѣнꙗно** 14а/15-16, **сц҃енꙗныхꙗ** 101б/3, **поустинꙗника** 115б/12 итд. Примери без знака су: **шсц҃енна** 17б/16, **шбрадованнаꙗ** 19б/19, **сценном|ч|ка** 110а/8, **сц҃енно** 110а/13, **сц҃иннаꙗ** 187а/21, **врѣменнаго** 205а/8.

Код придева на *-ски*, када испред нису **ч**, **ж** и **ш** најчешће долази *пајерак*: **хр|с|тїꙗнꙗскии** 3б/4-5, **мисианꙗскии** 18б/16, **римꙗскаго** 108б/14, **демонꙗскиѥ** 115а/8-9, **солоунꙗскаго** 118а/1 итд. Знака нема углавном у скраћеницама са надредним **с** у **-ск-** или са надметнутим сугласничким словом испред **-ск-**: **аггл|с|кии** 7а/20, **г|с|киѥ** 8б/7, **пе|р|гамска|г|(о)** 108б/9, **кри|т|скаго** 120а/16-17, **цр|с|кихь** 197а/3 итд. Слово **ь** је најређе: **стоудитьскаго** 107а/16-17, **синадьска** 113б/21, **далꙗматьскаго** 114б/1-2, **генисаретьсцѣ** 119б/3-4, **гд҃ьски** 189а/9, **ишрꙗданьски|х|** 202б/18-19. Са танким *јером* је и пример **апль|с|(ка)** 115а/8, где је слово **к** у *ск* изостављено због скраћеног писања.

У сугласничкој групи осталих придева (прилога) *јерак* је такође најчешћи: **выш'шимь** 1б/20, **теш'ко** 9б/15, **крѣп'каго** 110а/13, **крат'кѕ** 199а/20, **вет'хии** 200а/19-20 итд. Знак изостаје у случајевима: **тешкы|х|** 9б/18, **вышниχь** 10б/11, 11а/10, **вышні|х|** 20а/21, **волши** 118а/13, **вышнѣаго** 118а/16, **ближнѣаго** 201а/2 **ветχомоу** 200б/1. Слово **ь** јавља се два пута: **вышьшии** 2а/15, **вецьше** 200б/2.

Код глагола полугласнички знак за *јер* у слабом положају најчешће се очекује код партиципа претерита. У овој категорији преовлађују случајеви с *јерком*: **ѿврьз'шоу** 2а/10, **сврьшив'шоу** 2а/15, **прѣклон'ши|м|** 5а/2, **створ'ше** 10а/2, **ѕсьп'шимь** 190б/6, **рек'ше** 203а/12 итд. Више је потврда и без знака: **прѣставшѕ** 10а/13, **ре|к|шемь** 10а/15, **въставши** 106а/19, **видѣвше** 106а/20, **ре|к|ше** 202а/8 итд. Слово **ь** налази се у: **ѕм'рьшихь** 4б/12-13, **тавльшаго се** 111а/17-18, **ѕкрашьши** 194а/6.

Ван категорије партиципа претерита на месту некадашњег слабог полугласника слово **ь** регистровано је једанпут: **кашльноути** 10б/19-20. *Јерак* имају примери **поч'нєть** 2а/2, **скон'чаше се** 192а/4, као и случај **постиг'нѕти** 201а/18 где његово присуство није етимолошки оправдано. Знака нема у **начнєть** 7а/2-3.

Од бројева са словом **ь** среће се потврда **трьк** 204б/16. *Јерак* је стављен у **кд'но** 9б/3, **кд'на** 186а/2. Знак изостаје у **кднѕ** 195а/6, 195а/14.

Непроменљиве речи, уколико су им сва слова у врсти, обично долазе с *јерком*: **вел'ми** 5а/3, 202б/8, **дон'дѣ** 12а/2-3, 204а/10, **сед'морицею** 205б/12, али и без знака: **по кдноуць** 6б/9. У скраћеницама са надредним сугласничким словом знак за *јер* по правилу изостаје: **з|д|ѣ** 4б/6, 12, 12б/16, **поз|д|ѣ** 106б/21-107а/1, **доз|д|ѣ** 204а/20 итд.

19. *Писање вокалног л и р*

Вокално *л* скоро увек је писано са знаком **ь**: **испльнѣимь** 3а/12, **бесплътны|х|** 5а/7, **тльковнике** 17а/11-12, **стльп'ника** 18б/15, **въпльти се** 19б/21 итд. *Јерак* је присутан у **беспл'т'ном|о|у** 101а/12-13. Без знака је пример **бесплтны|х|** 3б/8.

Вокално *р* најчешће је означено са словом **ь** иза **р**: **дрьже** 1а/16, **сврьшив'шоу** 2а/15, **дрьжавѣ** 3б/20, **прьваѣа** 120а/10, **крьвию** 194а/5 итд. Доста је потврда и с *јерком*: **пр'вы** 2б/12, **вр'шаимь** 8а/18-19, **оутр'ню** 17б/8, **вѣр'наго** 111б/4, **свор'наго** 112б/2 итд.

20. *Писање слова* **ѣ**

Према рашкој и ресавској норми слово **ѣ** се користи на етимолошком месту.[90] У литератури се износи да се оно у српскословенском језику од 13. века изговарало *е*.[91]

---

[90] В. Јерковић, *Српскословенска норма*, 59.

[91] П. Ђорђић, *Историја*, 210; Вера Јерковић, *Напомене о проучавању ортографије и језика српских редакцијских споменика*, Археографски прилози, 1, Београд 1979, 34; П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 200.

У анализираном *Типику* слово **ѣ** се употребљава већином у складу с етимологијом, а међусобне замене **ѣ** и **є** су ређе.

а) Ван наставка именица слово **ѣ** је углавном писано по норми. Од примера који то илуструју наводе се: **мѣсто** 1б/10, **грѣховьнь** 4а/7-8, **хлѣбь** 5б/14-15, **пѣв'ць** 9а/12, **бесѣды** 18б/2 итд.

Јављају се и именице **вѣ|д|(ѣ)нию** 200а/1, **свѣ|д|(ѣ)тель** 200а/15-16, где је **д** надредно између два *јата*, од којих је написано само прво.

Слово **є** уместо **ѣ** имају случајеви **место** 3а/9-10, **изменєниꙗ** 107а/19-20, **исповедника** 108б/13-14, **испове|д|ника** 113б/20, **пропове|д|ни|ч|є** 116а/1, као и лексеме **по повеле(нии)** – друго **є**, 19а/13 и **вь телеси** (прво **є**) 19б/16-17 где се може говорити о изједначавању суседних самогласника.[92] Екавизам у **телеси** познат је и неким ијекавским говорима.[93] У ширем тексту књиге са **є** на месту **ѣ** регистрована је и потврда **по целовании** 174б/8.

Слово **ѣ** уместо **є** на цитираним странама не долази. Ван тих страна са **ѣ** уместо са **є** примећени су случајеви: **ис корѣне** 24а/1, **оуспѣникъ** 123б/11.

Од словенских именица писаних у старословенском језику дублетно, тј. и са **є** и са **ѣ**, на цитираним странама постоји *одежда*, која се јавља на оба начина: **wдеж|д|оу** 105б/12, поред **wдѣждоу** 192а/14.[94] Лексема *помен* сређе се са **є** – **поме|н|** 3а/11, **помень** 15б/5, 16а/2. У старословенском језику јавља се **помѣ-** и **помѧ-**, па *е* у наведеној лексеми може бити рефлекс од *јата* или од назала *ę*.[95] Старословенске дублете чине и стране речи на **-ѣи/-еи**.[96] Од именица и са **ѣ** и са **є** у овом рукопису долази лексема *минеј*: **вь минѣи** 2б/10, 15б/16, **оу минѣи** 7б/11, 17, 15б/17 итд.; **оу минеи** 7б/14, **вь минеи** 187б/2, 188б/21, 190а/7, 195а/5 итд. Само **є** имају речи *ијерej*, *Ијудеја*: **иереи** 1а/7, 2а/11, 2а/16, 2б/6, 2б/17 итд., **иєреи** 1а/18, **иерею** 3а/18-19 итд.; **вь иоудеи** 187а/12, **в иоудеи** 197б/7. За лексему *Андреја* налази се потврда са **ѣ**: **wц҃а ан'дрѣѥ** 120а/16.

Ван наставка придева слово **ѣ** је скоро увек исправно стављено: **желѣзно** 1а/5, **грѣшныхъ** 3б/16, **слѣпаго** 18а/9, **бѣлыхъ** 105б/12, **крѣпкаго** 110а/13 итд. Слово **ѣ** уместо **є** јавља се у: **вѣлицѣи** (прво **ѣ**) 193а/2. У примеру **сѣвернои**

---

[92] Уп. и: В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање*, 12.

[93] Митар Пешикан, *Мокропољско четворојеванђеље из XIII века – споменик значајне фазе у развоју старосрпске писмености*, Зборник за филологију и лингвистику, XVI/1, Нови Сад 1973, 75 (скраћено: М. Пешикан, *Мокропољско четворојеванђеље из XIII века*).

[94] Уп. и: Јасмина Грковић-Мејџор, *Језик «Псалтира» из Штампарије Црнојевића*, Подгорица 1993, 47 (скраћено: Ј. Грковић-Мејџор, *Језик Псалтира*).

[95] В.: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862-1865, 621, 622; *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 27, Praha 1974, 160-161; *Старославянский словарь (по рукописям X-XI века)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой, Москва 1994, 477-478.

[96] Ст. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 7; Ј. Грковић-Мејџор, *Језик Псалтира*, 48.

196б/8 најпре је иза **в** написано *јат* (**вѣ**), што се може закључити по томе што му је видљив горњи део стуба са пречком. Потом је преко доњег дела **ѣ** стављено **є**, које се само назире, јер је то место замрљано. Слово **є** уместо **ѣ** на наведеним странама не долази.

Од придева страног порекла на **-ѣи/-еи** у старословенском језику на цитираним странама среће се пример **иереискиѥ** 2б/17, где је стављено **є**. Ван тих страна са **ѣ** долази придев **андрѣѡвь** 25а/9 изведен од речи на **-ѣи/-еи**.[97]

У корену глагола слово **ѣ** на наведеним странама редовно се налази где му је место. На пример: **сѣдеци|м|** 1а/12, **рѣхомь** 2б/16, **посѣти** 3б/3, **разрѣзавь** 6б/2, **ѡцѣсти** 11б/18, **изѡшврѣли** 205а/7 итд. Слово **ѣ** уместо **є** присутно је у **лѣжоуцеи** 201б/14. Изван издвојених страна јавља се и пример **лѣжи|м|** 145б/18. Слова **є** на месту **ѣ** на цитираним странама нема. У ширем тексту књиге са **є** на месту **ѣ** запажен је пример **ѿвецıак|м|** 148б/6. Писање **є** уместо **ѣ** у овој лексеми, као и у неким другим речима са кореном **-вѣ-**, присутно је још у *Мирослављевом јеванђељу*, где према Ст. Кульбакину ова појава није имала везе са језиком преписивача.[98] Изван цитираних страна са **є** на месту **ѣ** нађен је и случај **ведѣхоу** 166б/7, где се може говорити о разједначавању **ѣ** у суседним слоговима.[99] Замена **ѣ** са **є** регистрована је и у **целиваимь** 79б/4, **целиваютъ** 174б/3, **целивающе** 174б/6.

У инфинитивној основи глагола и у облицима који се од ње граде **ѣ** је по правилу написано по етимологији. Облици инфинитива са **ѣ** су: **зрѣти** 11б/13-14, **трьпѣти** 200б/19, **питѣти** 202б/2. Од облика аориста који у делу инфинитивне основе имају исправно написано **ѣ** наводе се: **призрѣ** 120а/9, **видѣше** 188а/3, **видѣ** 189а/3, **ѡгѳстѣше** 195а/16, **хотѣ|х|** 205а/19 итд. Слово **є** замењује **ѣ** у **виде** 13а/13. У имперфекту глагола **ѣ** се исправно користи у: **скрьвѣ|х|** 8а/3, 11, 15а/18, 16а/15, **имѣаше** 102б/5, 120а/10. Облици презента чија се основа завршава на **ѣ** су: **доспѣѥть** 2а/9, **довлѣѥть** 10б/14. Коришћење **ѣ** по норми постоји и у императиву: **припадѣмь** 2а/11, **рцѣмь** 3а/11, **ѡблѣцѣ|т|(є)** (друго **ѣ**) 20б/13, **испѣи** 186б/3, 197б/12, **сьберѣте** 190а/2, **принесѣте** 197б/6 итд. Примери са **ѣ** на етимолошком месту у основи активног партиципа презента су: **имѣѥ** 3а/7, 102б/13, 199б/21. Слово **ѣ** правилно је употребљено у основи активног партиципа претерита: **имѣвь** 19б/16, **видѣвъше** 106а/20, **видѣвше** 188а/21, **оузрѣвь** 113б/2, **вьзрѣвъ** 200б/9 итд. Посебно се издвајају глаголи са инфинитивном основом на **-ѣва**: **разоумѣва** 104б/7, **вьспѣваѥмь** 114а/11, **повелѣваѥть** 201а/6, **повелѣвають** 202а/21, **злѣдооумѣва** 205б/21 итд.

---

[97] Уп. и: Ст. Кульбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 7-8; Ј. Грковић-Мејџор, *Језик Псалтира*, 48.

[98] Ст. Кульбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 98. Примере са **є** на месту **ѣ** иза **в** уп. и у: В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање*, 11; М. Пешикан, *Мокропољско четворојеванђеље из XIII века*, 75.

[99] Уп. и: В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање*, 12.

Срећу се и примери где је надредно слово **д** између два **ѣ** од којих је написано само прво: инфинитив – **вѣ|д|(ѣ)ти** 6а/17, 8б/5-6, 12а/7, 14а/10, 14б/17 итд., имперфекат – **вѣ|д|(ѣа)ше** 104б/19.

Слово **є** уместо **ѣ** присутно је у случају активног партиципа презента **имек** 203б/14.

Ван завршетка прилога слово је писано по етимологији: **поспѣшно** 11а/20, **неизмѣнꙋно** 12б/18, **зѣло** 191б/17 итд. Међусобне замене **ѣ** и **є** на цитираним нису присутне. У прилогу **древлѣ** који се у старословенском потврђује и са **є** и са **ѣ** долази **є**: **древлѣ** 191а/12, 193а/4.[100]

Предлози са **прѣ-** писани су са **ѣ**: **прѣ|д|** ... **дꙋврꙋми** 1а/6, 6а/12, 6б/7, **прѣ|д|** ... **дꙋвр̃ьми** 2а/11, **прѣ|з| не(дѣ)лю** 197б/18 итд.

И у прилозима **прѣж|д|є** 2б/16, 9б/14, **прѣди** 20а/8 итд. префикс **прѣ-** је са **ѣ**.

У префиксима **прѣ-** и **прѣд-** и осталих речи етимолошко начело се такође поштује: **прѣхвалныхъ** 3б/11, **прѣклонши|м|** 5а/2, **прѣгрѣшенїемь** 5а/13-14 итд.; **прѣ|д|ститель** 1б/16, **прѣ|д|лагаѣть** 5б/14, **прѣ|д|станеть** 196б/5 итд.

Везници са исправно употребљеним **ѣ** су: **тѣмже** 109а/17, **тѣмꙋже** 199б/19-20 и **тѣмꙋте** 115а/10, 120б/4.

б) У наставцима именица **о* основа слово **ѣ** углавном је стављено прописно: Л јд. м. род **на** ... **п|с|лмѣ** 2а/20, **ѡ мирѣ** 4а/1, **ѡ х|с|ѣ** 4а/9, **вь** ... **градѣ** 111а/19, **ѡ постѣ** 201а/14 итд.; Л мн. м. род **ѡ грѣсѣ|х|** 4б/16, **на часѣ|х|** 12а/16, **вь иерарсѣ|х|** 115а/19, **вь бзѣ|х|** 118б/9, **вь ꙗзыцѣ|х|** 198б/3 итд.; Л јд. ср. род **на** ... **мѣстѣ** 4б/10, **на мѣстѣ** 15а/8, **вь** ... **мѣстѣ** 6а/4, **при ꙗзерѣ** 119б/3, **вь** ... **словѣ** 204б/1-2, **ѡ** ... **рож|д|ствѣ** 204б/18, **вь** ... **ро|ж|ствѣ** 205а/15-16; А дв. ср. род **колѣнѣ** 5а/2, 8б/20.

У случајевима А дв. **колѣ|н|(ѣ)** 192а/20, 21, 192б/7, 8 надредно **н** налази се између два *jama*, од којих је написано само прво.

Слово **ѣ** уместо **є** среће се у случају Д јд. м. род **ѡцѣмь** 189б/19 и у облику Л мн. именице ср. рода **на нбсѣ|х|** 201б/1 употребљеног као код основа на **о*.[101] Слово **є** уместо **ѣ** имају примери: Л јд. м. род **вь дворє** 198а/18, Л јд. ср. род **на** ... **мѣстє** 2а/9.

Од случајева који илуструју правилну употребу **ѣ** у наставцима именица **а* промене наводе се: Д јд. **дрьжавѣ** 3б/20, **пасцѣ** 105б/3, **истинѣ** 111а/4, **кь** ... **вѣрѣ** 189б/8, **кь** ... **странѣ** 196б/7 итд.; Л јд. **на трапезѣ** 17б/11, **вь анꙋгꙋрѣ** 113а/10-11, **ѡ ризѣ** 120а/6, **вь славѣ** 188а/12, **вь мл̃твѣ** 202а/6 итд.; А дв. **странѣ** 1б/2, **роꙋцѣ** 3а/7, **по|д| нозѣ** 4а/4, **оꙋстнѣ** 10б/11-12, **на** ... **славѣ** 16б/10, **книзѣ** 194а/21 итд.

---

[100]Уп. и: Ј. Грковић-Мејџор, *Језик Псалтира*, 47.

[101]Идентичан облик јавља се и у *Мирослављевом јеванђељу* /Ст. Кульбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 99.

Слово **ѣ=є** на издвојеним странама јавља се у А мн. именице ж. рода: **м|л|твѣ** 192б/4 (наставак **є** уместо **ы** је под утицајем народног језика). Постоје и примери именица ж. рода са *јатом* у наставцима где се из контекста не може поуздано одредити употребљени облик, те је стога нејасно да ли је то слово употребљено по норми.[102]

Слово **є** уместо **ѣ** на наведеним странама долази у Л јд.: **вь соу|б|тє** 16а/8-9, 17б/5, **в соу|б|тє** 205б/2, **на полоуноцниці** 18б/6, Н или А дв. (из контекста је нејасан падеж) **самогл|с|нє двѣ** 19а/19.

Од именица са основом на **ĭ* среће се случај В јд. по **o* промени са **ѣ** на месту **є**: **ѡ г|д|ѣ** 115а/14.

У промени личних заменица **ѣ** је скоро увек писано по норми. У личној заменици 1. л. ово слово се исправно потврђује у примерима: Д **мнѣ** 11б/10, 20б/18, **мꙗнѣ** 112а/5; Л **на мнѣ** 19а/12, **ѡ мнѣ** 199б/6. У заменици 2. л. графема **ѣ** јавља се у складу са етимологијом у Д и Л јд.: Д **тєбѣ** 2а/10, 3а/14, 4б/18, 5а/20, 6а/7-8 итд.; Л **ѡ тєбѣ** 120а/2. Слово **є** уместо **ѣ** среће се у Л јд. **по тєбє** 13а/9, а ван цитираних страна са овом заменом нађен је случај Л јд. **ѡ тєбє** 67б/15. Слово **ѣ** уместо **є** запажено је у Г јд. **ис тєбѣ** 24б/9. У повратној заменици **ѣ** је исправно стављано: Д јд. **кꙗ сєбѣ** 1а/14, 11б/6, **сєбѣ** 104б/6; Л јд. **вь сєбѣ** 201б/7.

У заменици **вьсь** слово **ѣ** је готово увек на месту: Д мн. **всѣ|м|** 1а/12, 3а/15, 3б/1, 5б/19, **всѣмь** 4б/15 итд.; Г мн. **всѣ|х|** 3б/14, 6а/17, 13а/5, 17а/16, 18а/14 итд.; А мн. **всѣ|х|** 6а/15, 16б/14, 105б/13, 16, 197а/7 итд.; И мн. **всѣми** 4а/13; Л мн. **ѡ всѣхъ** 4б/8, 189б/21, **по всѣ|х|** 195а/1, **ѡ всѣ|х|** 201а/7, **вь всѣ|х|** 202б/12.

Слово **ѣ** уместо **є** среће се три пута: Л јд. ср. род **ѡ всѣмь** 4а/3 и Д јд. ж. род **всѣи** 10а/1, 20а/4. Облик **всѣи** са **ѣ** долази и у *Мирослављевом јеванђељу*, а према Ст. Куљбакину оно је последица угледања на придевски облик типа **новѣи**.[103] Замена **ѣ** са **є** на анализираним странама није нађена.

Показна заменица **ть** са **ѣ** на етимолошком месту јавља се два пута, и то у Д мн. **тѣмь** 120а/3 и у И мн. **тѣми** 189б/7. Одступања од норме на цитираним странама нема.

У неодређеној заменици **инь** слово **ѣ** исправно стоји у А дв. ж. рода: **инѣ** 19а/8, 192б/17.

У именичкој промени придева и партиципа графема **ѣ** исправно је стављана, што потврђују случајеви: Л јд. м. род **при** ... **гєнисарєтьсцѣ** 119б/3-4; Л јд. ж. род **ѡ** ... **х|с|вѣ** 204б/15, 204б/18, 205а/15; А дв. ж. род – А **свѣзанѣ** 3а/7, **обы|ч|нѣ** 7а/11, **прав|д|нѣ** 109б/8, **таинѣ** 198б/14.

Слово **є** уместо **ѣ** среће се у Л јд. м. род **вь** ... **изл҃вє** 189а/3.

---

[102] В. одељак о именицама у овој књизи, стр. 110.

[103] Ст. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 99.

У сложеној придевској промени ѣ је скоро увек употребљавано по норми: Л јд. м. и ср. род ѡ ... **хранимѣмь** 3б/19, **вь ст҃ѣмь** 4б/9-10, 6а/4, 111а/19, **вь истин'нѣмь** 202а/7 итд.; Д, Л јд. ж. род – Д **ст҃ѣи** 1б/14, **ѥдиносоущнѣи** 1б/14, **вселѥнѣи** 20а/4, **кь истиннѣи** 189б/8, **кь южнѣи** 196б/7 итд., Л **ѡ блж҃енѣи** 4б/3, **по ѡбы|ч|нѣи** 109а/7, **на дивнѣи** 114а/2.

Слово ѣ потврђује се на цитираним странама два пута у падежима заменичко-придевске промене, где се под утицајем народних говора јавља заменички наставак: И јд. м. род **малѣмь** 1б/17 и Г мн. ср. род **маѳеѡвѣ|х|** 194а/18. У ширем тексту са заменичким наставцима постоје и облици: И мн. ж. род **сь босил'ковѣми** 30а/4, Д дв. м. род **х|с|вѣма** 40б/19, Л мн. ж. род **на стр|с|техь х|с|вѣ** (испуштено је слово х на крају) 42б/5, Д мн. ж. род **х|с|вѣмь** 156б/9.

Слово **е** уместо ѣ среће се у примерима: Д јд. ж. род **животворещеи** 1б/15, Л јд. м. род **ѡ благовѣр'немь** 3б/18. Први случај може се објаснити изједначавањем суседних слогова, а други њиховим разједначавањем.[104]

У наставцима бројева нема одступања у погледу коришћења ѣ: А **двѣ** 8б/3, 16а/19, 16б/10, 17б/9, 10 итд., **ѡбѣ** 1б/2, 102б/5, 191б/8, 192б/18; Д дв. **кь ѡбѣма** 1а/11, 6б/8; И дв. **ѡбѣма** 112а/16.

У личним наставцима глагола на праћеним странама нема потврда за писање ѣ.

Предлог **развѣ** увек је са ѣ на етимолошком месту: **развѣ** 14а/11, 18, 103а/9, 195а/16, 196а/10 итд.

У старословенским споменицима многи прилози имају дублетне завршетке, тј. и ѣ и **е**.[105] На анализираним странама овог *Типика* слово ѣ потврђује се у завршецима следећих прилога: **вьздѣ** 4б/6, **з|д|ѣ** 5б/6, 12, 12а/19, 12б/16, 200а/4, 202б/10, **дон'дѣ** 10б/20, **дон'дѣже** 12а/2-3, 204а/10, **ѡвдѣ** 12б/1, **ѿселѣ** 13б/21, **ѿтолѣ** 18а/16, 112б/6, **поз|д|ѣ** 106б/21, 191а/11, **идѣ** 195а/18, **идѣже** 200а/4, 203б/8, **добрѣ** 199б/3, 203б/8, **доз|д|ѣ** 204а/20, **злѣ** 205б/20.

Слово **е** увек је присутно у **прѣж|д|е** 8а/10-11, 8б/5, 15а/12, 15б/15, 17б/16 итд. и у случајевима **заране** 8б/11-12 и **где** 205б/1.

Са ѣ и са **е** среће се и прилог **годѣ**, који стоји уз упитне заменице **кои**, **кою**. Иначе, у старословенским споменицима тај прилог је писан такође на оба начина. Нађене потврде са ѣ из целе књиге су: **вь кою годѣ** 24б/19, **вь кои годѣ** 105а/14, 112б/6, **кои годѣ** 135а/15. Са **е** долази случај **кои годе** 96а/17.

Слово ѣ исправно долази у одричној речци у **нѣ|с|(ть)** 13а/6, 106б/9, 107б/14, 196б/15, 204а/18 итд. и у заменици **нѣчто** 204а/20.

Замена **е** са ѣ присутна је у: **нѣ игоумена** 1а/8.

---

[104] Уп. и: В. Јерковић, *Одлике српске рецензије у Житију Симеона Немање*, 12.

[105] Ст. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања*, 100; В. Јерковић, *Српска Александрида*, 58; Ј. Грковић-Мејџор, *Језик Псалтира*, 48.

21. *Крај реда*

У старословенској, па и у раној српскословенској писмености постојала је тенденција да се крај реда завршава вокалским словом, укључујући и *јерове* и *јајерак*, чак и у случајевима где ови знаци немају гласовну вредност.[106]

У овом *Типику* има веома много примера са вокалским словом, осим *јера* и *јајерка*, на крају реда. Као илустрација наводе се случајеви: **ство||ри|т|** 1а/9-10, **кади||л҃ницоу** 1а/13-14, **игоуме||на** 1б/1-2, **бра||тию** 1б/4-5, **доспѣ||кѣть** 2а/9-10 итд.

Доста пута присутан је и *јајерак*: **по свр҃||шени** 2б/3-4, **т҃||мнице** 2б/8-9, **агрип҃||нию** 8а/21-8б/1, **каш҃||льноути** 10б/19-20, **неизмѣн҃||но** 14а/14-15 итд.

Слово **ь** на цитираним странама потврђује се три пута: **чь||стныхъ** 6б/11-12, **сврь||шенига** 10а/12-13, **самодшь||ствомь** 201а/20.

Понегде је на крају реда сугласничко слово иза којег нема знака за *јер*: **блж̑||нь** 2а/18-19, **зак||лючив҃шим се** 105б/11, **гав||льшаго се** 111а/17-18, **зем||ли** 189б/6-7, **цр̑||ковь** 197а/8-9 итд.

У више случајева на крају реда је вокалско слово над којим је дигнут сугласнички знак: **наше|м|||** 1б/18, **прѣ|д|||** 2а/11, **кади|л|ницо|м|||** 3а/2, **прпо|д|||(о)бны|х|** 3б/12-13, **ро|ж|||ства** 14а/8-9 итд.

Срећу се и потврде са сугласничким словом изнад којег је слово **о**: **нем|о|||цѣхъ** 4б/1-2, **покл|о|||нам** 5а/1-2, **так|о||||ж|де** 11а/7-8, **пр|о|||чек** 18б/6-7, **пр|о|||скоми|д|(и)га** 108а/2-3 итд.

Постоје и примери са сугласничким словом изнад којег је сугласнички знак: **в҃згл|с|||ть** 1а/15-16, **тр|п|||ри** 20а/10-11, **вскр|с|||на** 101а/1-2, **бж|с|т||внага** 104а/10-11.

Понегде се на крају реда налазе и лигатуре или лигатуре с надредним сугласничким словом: **а+у** – **сла|в|(о)у** 2б/10, **л+у** – **сл(о)ушак** 111а/9-10, **м+у** – **м(о)у|ж|** – 19а/3, **п+у** – **w̑п(о)у|с|(ть)** 192б/21, **т+и** – **чисти** 194а/17, **т+в** – **мл̑тв(оу)** 10а/11 итд.

22. *Писање бројева*

У анализираном *Типику* бројеви су писани на три начина: словима у бројној вредности, речима и комбиновано (бројем и делом речи, односно њеним завршетком), што се потврђује и у другим српскословенским споменицима.[107]

Основни бројеви доста чешће су писани словом у бројној вредности него речју, а за комбиновани принцип на анализираним странама нису нађени примери. Као илустрација за бројеве означене словом наводе се случајеви: **на д̑· страны** 1а/19, **хлѣбь ·є̑·** 5б/14-15, **·з̑· ... еп|с|лии** 6а/21, **·м̑· женьь** 18б/17, **w̑ ·о̑·**

---

[106] П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 141-144; П. Ивић, В. Јерковић, *Палеографски опис*, 104-105.

[107] П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 144-147; П. Ивић, В. Јерковић, *Палеографски опис*, 106.

ап|с|лькь 114а/15 итд. Писани речју више пута се јављају бројеви *један*, *два* и *оба*, а понегде и бројеви *три* и *пет*: **кдинь п|с|лтрь** 8а/19, **кдинь ка|н|(о)ѵ|н|** 112а/16, **w|х|(тоихь) кди|н|** 116а/4, **кдноѵ** (катизму) 8а/8, **ме|т|ник кд᷄но** 9б/3 итд.; **два вьскр|с|на** 7б/11, **двѣ не|д|(ѣ)ли** 8а/13, **два ... п|с|лтыра** 8а/17, **ка|д|(измѣ) двѣ** 8б/3, **двѣ славѣ** 16б/10 итд.; **кь wбѣма странама** 1а/11, 6б/8, **wбѣ странѣ** 1б/2, 3а/1, **wбѣ** (стихире) 102а/16 итд.; **часе три** 105а/2, **три дни** 204б/1, **трьк же пости** 204б/16; **петь тисоѵцьь** 6а/1, **петь ... дн̄и** 203б/19.

Редни бројеви претежно су обележени словима у бројној вредности. Њима су редовно означени дани у месецу: **w̄ ·к̄· де|к|(е)бр(а)** 8а/4, **до ·дї· м|с|ца генара** 8а/5, **w̄: еї· м|с|ца ге|н|(ара)** 8а/9, **до ·к̄· м|с|ца се|к|(тембра)** 8б/4, **фе|р|(фара) кд̄** 114а/14. Слова у бројној вредности за редне бројеве срећу се и у неким другим случајевима: **·д̄· ча|с|** 8б/13-14, **на гл|с| · s̄ ·** 9а/7, **·н̄· п|с|лмь** 9б/15, **по ·а̄· ка|д|(измѣ)** 11а/7, **w̄ ·дї· еп|с|лик** 194а/13 итд. Доста пута за редни број написана је и реч: **по ... третикмь ан᷄тфоне** 2б/1, **в᷄торои на десете метаниии** 12б/1-2, **пр᷄вы гла|с|(о)ѵють** 16а/18, **вь шесты м|с|ць** 103а/17, **кь дроѵгои** (стране) 197а/4-5 итд. Нису ретки ни примери где се у писању редних бројева комбинују слово у бројној вредности и завршетак речи: **·s̄· га ча|с|(а)** 14а/17, **на н̄· ном᷄ п|с|лмѣ** 18а/18, **·в̄· го ча|с|(а)** 195б/4, **сь ·д̄· мь ча|с|мь** 196а/8, **вь ·а̄· мь ча|с|(ѣ)** 205б/13 итд.

Збирни бројеви на цитираним странама писани су комбиновано – словом у бројној вредности и завршетком речи: **на ·г̄· к** 20а/12, **·г̄· к** 20а/18, 186а/12, 187б/5. У ширем тексту књиге, поред комбинованог принципа (нпр. **на ·д̄· ро** 37б/20, 37б/8, **на ·е̄· ро** 86б/1 итд.) потврђује се и означавање речју: **на двок** 23б/4-5, **на д᷄вок** 152б/8, **двок** 166б/17, **wбок** 28а/11, 145б/10, **четворо** 87б/5-6.

Бројна именица *четридесетница* писана је комбинованим начином: **·м̄· т᷄нице** 8а/16, **вь ... ·м̄· цоѵ** 12а/7, **·м̄· ца** 14а/9, **·м̄· це** 195а/4, **·м̄· ци** 203б/12 итд. Именица *петидесетница* јавља се на наведеним странама речју у случају **вь петиде|с|(е)тнїцоѵ** 194а/15-16, а ван њих на овај начин потврђују се примери: **петидесетнице** 180б/8, **петиде|с|(е)тницоѵ** 181б/6. У ширем тексту књиге нађена је потврда где се она означава и комбиновано (уз слово у бројној вредности написан је падежни наставак): **·н̄· це** 184а/5. Именица *деветидесетница* потврђује се комбинованим начином: **·д̄· цѕ** 195а/9. Ван наведених страна нађене бројне именице писане су речју: *двојица* – **двоица** 90а/19, *четврт* – **по четврьти** 172а/17, *деветина* – **деветине** 138б/12, *десетина* – **де|с|(е)тине** 138б/13.

Бројни прилози начињени од редних бројева написани су обично комбиновано: **по ·в|ц|(и)** 1б/19, 15а/20, **по ·г|ц|(и)** 5б/13, **по а|ц|(и)** 189а/17, **а|ц|(и)** 191а/20 итд. Више пута означени су и речју: **по кдноѵць** 6б/9, **кдноѵ|ц|(и)** 9б/2, **едноѵ|ц|(и)** 102а/12, **трици** 118а/12-13, **два|ц|(и)** 205а/5 итд.

Лексема **сед᷄морицею** (*седам пута*) 205б/12 написана је речју. У ширем тексту овако се потврђује и **третицею** (*трећи пут*) 147а/3.

23. *Интерпункцијски знаци*

Од интерпункцијских знакова потврђују се тачка, две тачке, стављене једна изнад друге (:) или понегде једна до друге (..), четири комбиноване тачке (⁖), иза којих је понегде дужа таласаста црта, ретко долазе и три тачке (⁝, ређе ∴), а у доста случајева сређе се и запета. Тачка се јавља на линији реда, а не на средини висине словног низа, што је од значаја за датирање рукописа, јер се на основу тога по Петру Ђорђићу може закључити да он није старији од средине 14. века.[108] У прилог томе да је ова књига преписана око половине 14. века или нешто касније иде и коришћење запете, чија је појава, како се у литератури претпоставља, и довела до спуштања тачке на линију реда.[109]

24. *Акценти и спирити*

Значајна карактеристика ресавског правописа јесте употреба акцената и спирита.[110] У српским рукописима 12. и 13. века под утицајем грчког правописа сређу се надредни знаци, које чине спирити, дупли акут, тачка, две тачке или неправилна црта, али њима није означен акценат.[111] Приближавање грчким узорима интезивирано је током 14. века, а нарочито од друге половине тог столећа, када се у српским рукописима у духу ресавизације надредни знаци стављају редовније, међу којима су и они са акценатском функцијом.[112]

У *Бечкеречком типику* надредни знаци се јављају, али су они стављани нередовно и без устаљеног распореда. Тако постоји доста речи без надредних знакова, а нису ретке ни лексеме са по два и три знака. Пада у очи да је присуство ових знакова редовније у несловенским лексемама него у словенским, што може бити последица директног или индиректног утицаја грчког предлошка.

Најчешћи надредни знак у овом рукопису јесте *спиритус ленис* (̓). Поред функције *пајерка* (в. тачку 18), писаног изнад сугласничког слова или над простор између два сугласничка слова, он се потврђује и изнад самогласничких графема, укључујући и лигатуре **ꙗ**, **ѥ**, **ю**, а такође и изнад *јера*. Јавља се у свим позицијама у речи (на почетку, у средини и на крају). На почетку речи на анализираним странама присутан је изнад слова **и**, **і**, **о**, **ѡ**, **ѥ**, и над **ѵ** у диграму **оѵ**, а у ширем тексту књиге запажен је и над **ѣ**. Нарочито је фреквентан код везника *и* и предлога *о*. Од случајева који илуструју његово коришћење над иницијалним вокалом наводе се: **ѥ́гѡ́** 1а/9, **и́коно́ѵ** 1б/1, **ѡ́шьⷣ(ь)** 1б/3, **и́** (везник) 1б/15, **о́братив** 3а/6, **оѵ́мири** 5а/17, **ѡ́** (предлог) 24а/6, **і҃ѡа҃на** 108б/19, **о́** (предлог) 121а/10, **е҃в҃сѣгнїа҃** 126а/1 итд. У медијалном поло-

---

[108] П. Ђорђић, *Историја*, 183.

[109] *Исто.*

[110] П. Ђорђић, *Историја*, 180-182; В. Јерковић, *Средњовековне ортографске школе*, 26.

[111] П. Ђорђић, *Исто*, 181-182; В. Јерковић, *Исто.*

[112] Владимир Мошин, *«Револуције» у историји српског правописа*, Библиотекар, год. XV, бр. 6, Београд, 1963, 470, 471, 472, 473.

жају регистрован је изнад ꙗ, ѥ и ѡ: тимиꙗ́но|м| 1а/14-15, своѥ́ю 1а/17, симеѡ́на 114а/1-2 итд. На крају речи долази над графемама е, и, о, ѹ у оу, ꙗ, ѥ, ю: ѥ́го́ 1а/9, своѥ́ 3а/10, ѥси́ 5а/20, полоуноѡщице́ 8б/6, сп҃сению́ 101б/4, лазароу́ 101б/9, цвѣтиꙗ́ 102б/18 итд. Потврђује се и у наставку придева -аа у амасииска́а 10а/9.

Спиритус ленис доста пута је стављен и над словом ь на крају речи: ѡл҄тарь́ 1а/13, кадить́ 2б/6, ѿходить́ 2б/13-14, семь́ 6а/4, слѣп҄ць́ 186б/16 итд. Јавља се и над словом и које има вредност *j*: иѥреи́ 1а/18, ѥдиносоущнѣи́ 1б/15, иѥреи́ское 2б/17, сии́ (Н јд. м. род) 3а/12, свои́ (Н јд. м. род) 3б/3, нашеи́ 4а/9 итд.

Спиритус аспер (ʽ) не користи се често, а углавном се потврђује над почетним вокалом. На испитиваним странама он је запажен над словима а и и. На пример: а́ко ли 1а/8, и́ (везник) 1б/3, и́мь 2б/19, а́нафора 104а/17, а́ще ли 104а/19, и́же 119б/18 итд. У медијалној позицији регистрован је над а у случају самара́нинѣ 186а/16. На крају речи среће се изнад лигатуре ꙗ у вьсиꙗ́ 187а/2. У неким случајевима због непрецизног писања тешко је рећи да ли се ради о овом спириту или о знаку који чини полукруг окренут навише.

Кендема (ˇ) се налази доста пута, већином на крају речи, понегде у средини, а на иницијалном вокалу је најређа. На почетку речи на наведеним странама запажена је само у заменичкој енклитици ѥ̏ (А јд. ж. род) 1б/19 и у случају ѐже 136а/20.

У средини речи на издвојеним странама овај знак се потврђује над словом а у ма̏ла 2б/2, ма̏лаа 7а/18 и над и, сажетом од ии, у живоущи̏ми 4а/13-14, имѹщи̏мь 199б/12. У ширем тексту књиге јавља се већином над сажетим и и ы (ии<и, ыи< ы) – при̏моу 35а/21, при̏де 80а/15-16, дх҃вны̏хь 86а/16, мор҄ски̏хь 93б/16, нареж|д|ены̏мь 163б/18, као и над а, сажетом од аа – можа̏хоу 126б/21, што указује на тенденцију обележавања дужине вокала. Над и долази и у случају звави̏те (придев, Г јд. ж. род) 125а/2, а нађена је и над словима е и ѣ: рѐдь 143б/18, тѣ̏м҄же 169а/16.

У позицији на крају речи нарочито је фреквентна код једносложних лексема, где се у фукцији дужине потврђује, како изнад вокалских слова тако и изнад слова ь: мы̏ (Н мн.) 5б/12, зрѐ 6а/13, сѐ 7б/13, два̏ 8а/16, си̏ 9а/18, сь̏ 15а/9, двѣ̏ 192б/18, нь̏ 200б/12, кто̏ 202б/4, ть̏ 204б/1, тоу̏ 205б/16 итд. Дужину обележава и у наставцима -аа и -ии придева и партиципа – имоуща̏а 15а/14, ѡсѹж|д|ени̏и (Н мн.) 201а/16-17, као и у заменици сии̏ (Н мн.) 14б/14. Исту функцију има и над -а сажетом од -аа, и над и, ы сажетим од ии, ыи: спеща̏ 15а/4, ѡмрачен҄на̏ 134а/16; прѣ|д|ходещи̏ (А дв.) 1б/3, по свр҄шени̏ (Л јд.) 2б/3-4, ѡбы|ч|ны̏ (Н јд.) 3а/11, дѣꙗни̏ (Г мн.) 6б/18, на ... ме|т|ни̏ (Л јд.) 11б/6, на ... ч|т|ени̏ (Л јд.) 14б/21-15а/1, болши̏ 118а/13, вь ве|ч|(е)рни̏ (Л јд.) 205б/14 итд. Више пута употребљена је и изнад ь у Г мн. именица, где такође означава дужину: силь̏ 3б/8, 5а/7, ап|с|ль̏ 3б/11, грѣховь̏ 4б/4, ѡц҃ь̏ 6б/6 итд. Јавља се над и ван наведених позиција (красными̏ 1а/6), а у ширем тексту и изнад ы, ѥ и ю (имы̏ 54б/8, с тобою̏ 59а/9, ꙗмы̏ 78а/2, землѥ̏ 179а/2).

Као што се из наведених примера види, у већини случајева *кендема* се користи да означи дужину вокала, а позиције у којима се среће су завршеци једносложних речи, Г мн. именица и примери где је присутно сажимање **аа**, **аꙗ**<**а**, **ии**<**и**, **ыи**<**ы**. На сличну употребу овог знака указује и Ирена Грицкат у старијим преписима *Душановог законика*.[113]

Знак ˝ употребљен је више пута над *ижицом* која има вредност *и* (в. примере у тачки 14).

Полукруг окренут навише (˘) присутан је доста пута. Од иницијалних вокалских слова са овим знаком долазе најчешће **а** и **и**, а има га и **ѡ**: **й** (везник) 2а/1, **ӑко ли** 5б/9, **йереи** 6а/12, **на ӑгрипниꙗхь** 6а/20-21, **ѡ̆нꙋфриꙗ** 115б/11-12, **ѡ̆ тебѣ** 120а/2, **ӑ** (везник) 187б/1 итд. У средини речи знак је понегде стављен, и то претежно над **ѡ**, а среће се и над **а**, **и**, **ꙋ** у **оꙋ** и **о**: **наоўчаѥ** 50б/11, **і̓ѡӑна** 108б/19, **сикеѡ̆та** 109а/5, **симеѡ̆на** 110а/11, **по̆ста** 196а/20, **всакймь** 201а/20 итд. На крају речи знак је употребљен више пута изнад **а**, а понегде и над **е**, **и**, **о**, **ы**, **ѡ**, **ꙗ** и **ю**: **полиелеѡ̆** 8а/4, **прочий** 19а/7, **послѣ|д|нй** 24а/21, **вѣчны̆** 24б/12, **л|т|(о)ꙋргїӑ** 108а/3, **дороѳеӑ** 114б/14, **тимоѳеӑ** 115а/20, **сисоӑ** 120а/20, **моꙗ̆** 126а/14, **ве|ч|ерню̆** 196а/3, **глющѐ** 196а/19, **велико̆** 202б/1 итд. На крају речи овај знак чешће долази и изнад слова **ь** у Г мн. именица: **женъ̆** 20а/18, **ризьь̆** 105б/13, **словь̆** 194а/19, **пра|з|никьь̆** 203а/18, **апль̆** 205а/12 итд. Запажен је и у заменици **сьь̆** 106а/1. Стављање знака ˘ над *јером* у наведеним примерима може бити у функције дужине. И међу потврдама са овим знаком у медијалном положају има таквих где се вокал под њим изговара као дуг (**і̓ѡӑна**, **симеѡ̆на**).

Комбинација *спиритуса лениса* и *оксије* нађена је на цитираним странама над словом **ꙋ** у иницијалној лигатури **оꙋ** у случају: **оўслыши** 115а/13. У ширем тексту књиге запажена су још два примера са њим, и то над почетним словом **о** и над **ꙋ** у диграму **оꙋ**: **о̆ставлѥнй** 30б/13, **оўбивь** 56а/21.

У рукопису постоји много примера где се у свим позицијама у речи јавља тачка или црта неодређеног облика, које су обично последица нејасно написаних спирита. Као илустрација износе се примери где се такви знаци у њима обележавају спиритом: **мета|н|ѥ̓** 3а/5, **и̓гꙋменоꙋ** 3а/5-6, **чаѥ̓** 3а/8, **и̓** (везник) 3б/5, **ѡ̓** (предлог) 4а/9, **ап|с|льь̓** (Г мн.) 114а/16 итд. Слична појава јавља се и у неким другим српским рукописима.[114]

Судећи према овој анализи, чвршћих правила у стављању и распореду изложених знакова нема, што одговара стању и у неким другим српским рукописима из 14. века.[115]

---

[113] Уп., нпр.: И. Грицкат, *Одлике ресавске редакције*, 121, 123, 126, 128, 138, 141.

[114] Уп., нпр.: П. Ивић, В. Јерковић, *Правопис*, 180-192; П. Ивић, В. Јерковић, *Палеографски опис*, 120-124.

[115] Уп., нпр.: Љ. Штављанин-Ђорђевић, М. Гроздановић-Пајић, Л. Цернић, *Опис*, 3 (бр. 3), 7 (бр. 5), 15 (бр. 10) итд.

Најчешћи знак је *спиритус ленис*, који се потврђује у свим позицијама у речи, при чему већином на почетку, затим на крају речи, а ређе у средини, и готово изнад свих вокалских слова.

Удвојени знак (*спиритус ленис+оксија*) ретко се јавља, а у позицији над ѵ у иницијалној лигатури оѵ или над почетним о.

Спиритус аспер не долази често. Углавном се среће на почетку, а ретко у средини или на крају речи.

Кендема се такође налази у доста лексема, и то превасходно да обележи дужину.

У доста случајева јавља се и полукруг окренут навише, који је ређе фреквентан у средини речи него на почетку и крају. Највише је присутан изнад слова а, и, ѡ, као и над *јером* у Г мн. именица, где је може бити у функцији дужине. У неким случајевима долази и над ѵ у оѵ, понегде и над о, є, ы, ѣ, ю.

Тачка или неправилна црта без јасних правила потврђују се пуно пута у свим позицијама у речи и над свим вокалима, па и над сугласницима.

Општи осврт

Бечкеречки типик исписан је уставним писмом уз присуство и неких полууставних и брзописних слова. Анализа малих слова у врсти показала је да су њихови облици типолошки доста стабилни и да варирања нема много. Више од једног типа (по изгледу, а не по броју потеза) имају: а (уставно и брзописно), є (уставно обло и тип на прелазу ка брзописном у виду двоструког симетричног лука улево окренутог), з (уставно и брзописно), р (уставно и брзописно), т (једноного, троного и високо), ѕ (са птичицом и лигатурно), ф (са елипсастом петљом и са петљом као слово ѡ), ѣ (уставно и са брзописним а) и ѱ (са крацима сличним слову ѵ и у виду надоле окренуте лучне линије). Од брзописних облика најчешће се користи слово а, које се јавља у свим позицијама у речи и у реду на страни. Слово є на прелазу од устава ка брзопису среће се понегде, а брзописно з и р виђени су по једанпут. Високо т, карактеристично и за брзопис и за полуустав (у полууставу улази у састав већих слова), долази у више случајева самостално или у лигатурном споју са и, в и р, и то скоро увек у речи на крају реда. Троногог т, које такође одликује и брзопис и полуустав, запажено је пет примера.

Резултати палеографског испитивања малих слова у врсти показали су да она имају стандардне облике за 14. век. Архаични облици по Петру Ђорђићу, који су престали да се користе у том веку, срећу се ретко. То су слово ѕ, чији су горњи и доњи део срасли или су одвојени, а доњи део чини о по величини као када стоји самостално и слово ы са водоравном спојницом. Архаично је и слово д писано између линија низа, које се налази и у 14. веку алтернативно са д чији врх залази у горњи међупростор. Од нових облика који се јављају у 14.

веку присутни су: слово **и** са косом спојницом (поред чешћег **и** где је она хоризонтална), слово **п** са украсном цртом на спојници (ређа варијанта у односу на облик без украсне црте), **ѕ** са знатније продуженим десним краком на којем је украсна црта (написано је понегде на крају реда), троного (пет примера) и високо **т**, лигатура **ꙋа** са украсном цртом на спојници (алтернативна варијанта са чешћим **ꙋа** без украсне црте), слово **ѯ** са облим врхом, а не са круницом у виду слова **ч**.

Претежно коришћење облика слова који су се усталили у 14. веку, као и присуство готово свих нових облика насталих у том веку, сведоче о великој стабилизацији употребљених облика. На основу тога намеће се и закључак да је рукопис настао у одмаклој фази 14. века, средином тог века или касније, могуће у његовој трећој четвртини. У прилог томе иде и сам изглед потврђених слова, која губе строгу геометријску правилност и већином су непропорционална, а линије су им пуно пута извијене, а не праве.

Лигатурни спојеви од два слова су чести, а понегде у таквим везама су и по три или четири.

Инвентар надредних слова није мали, услед честог скраћивања речи и штедње простора, али и због тога што се неко слово пропусти у писању, па се накнадно дода. Надредна слова су по облику најчешће као у реду, само што су мања. Одступају **в** и **з** који се потврђују само у брзописном типу. Поред полуустављног и брзописни тип имају **а**, **к** и **р**. Брзописно **р** разликује се од одговарајућег облика у врсти по томе што му је стуб улево нагнут, а не вертикалан. У оквиру полуустава типолошки варирају **ж** (облик као у врсти и облик са супротно искошеним размакнутим крацима који се секу на кратком стубу), **м** (са унутрашњом лучном спојницом и четворокрако **м** где унутрашње линије образују оштар угао), **ѕ** (лигатурно и **о** са птичицом) и **ч** (са кратким стубом и без стуба, само рачваст део). Значајнија варијантска варирања имају: **д** (са ножицама на подници и без њих), **о** (округло и елипсасто, по ширини или ређе по висини) и **т** (облик са троугластим привесцима и четвртастим кратким стубом и облик где су и привесци облика као стуб – троного). Неколико пута на крају речи, које су углавном на крају реда, среће се надредно обрнуто **э**, што је одлика српскословенских рукописа 13. и 14. века. Већина надредних слова долази скоро увек са титлом. Изузетак је веома фреквентно **д**, које нигде није са титлом. Титла изостаје и изнад ређе присутног надредног **ѕ** (тип **о** са птичицом и лигатурни облик), које се јавља на крају реда. Без титле су понегде и надредно **э**, **ж**, **з**, **ф**, **х**, **ш**, **ѳ**, као и још нека друга слова.

Од већих слова у рукопису постоје широко **є** и **о** и високо **т** и **ѣ**. Осим њих срећу се и слова која су по облику као мала, само су нешто крупнија. Она су већином писана киноваром и стоје иза тачке у функцији великих слова, а ређе су црна и у позицији где им не претходи тачка.

Велика слова долазе на почетку реда и ван те позиције, а претходи им тачка или знак четири тачке распоређене у кругу. Обично су црвена, а само

понегде јављају се и црна. По облику су углавном као и мала слова у врсти, само што су крупнија и линије су им пуније, а од украса нека од њих имају тачку или црту.

Иницијали су писани киноваром и једноставног су геометријског облика. Углавном су извођени као велика слова, а својом висином заузимају простор обично од два до три реда текста или понегде близу четири реда. Јављају се на почетку реда и већим делом су укомпоновани у маргинални простор, а мањим у блок текста. Најчешће им претходе четири тачке у кругу, ређе тачка, а негде испред њих и нема интерпункцијског знака.

Наслови су исписани великим црвеним словима, која се јављају у везу или одвојено, и малим црвеним словима. Велика слова долазе у реду где наслов почиње, а у сваком наредном реду где се наслов наставља јављају се мала слова.

Правопис је углавном уређени рашки. Понегде се срећу и неке црте неуређеног рашког типа, а такође и неке ресавске карактеристике.

Иницијална група *ја- словенских речи* означена је лигатуром **ꙗ-**. У позицији иза вокала рашка пракса присутна је увек у секвенцама *-оја* и *-уја*. Спој *-аја* нешто чешће је означен на рашки начин (**-аꙗ**), него на ресавски (**-аа**). Правопис **-аа** доста је заступљен у наставку сложене придевске промене, где се може схватити и начином обележавања дугог *а*. Секвенца *-еја* углавном има лигатуру **-ꙗ**, а само једанпут **-а**. Група *-ија* већином је писана по рашким начелима (**-иꙗ**). У неким случајевима на крају реда јавља се и комбинација рашког и ресавског типа, тј. **-иа**. Ресавски спој **-їа** долази два пута (једанпут на крају реда, а једанпут ван те позиције). У *несловенским лексемама* група *-еја* (*-аја* се не потврђује) подједнако често срећу лигатура **-ꙗ** и слово **-а**, за разлику од *словенских лексема* где су за ову секвенцу нађене потврде углавном по рашкој норми (**-ꙗ**). У означавању *грчке* иницијалне групе ια- (=*ија*-) преовлађују случајеви са **иꙗ-** над **иа-**. Иза вокала секвенца *-ија* у *несловенским лексемама* је најчешће написана са **-иꙗ**. Понегде, али нешто ређе него код *словенских речи*, долази и **-иа**. У односу на *словенске лексеме* спој **-їа** чешће се потврђује, а јавља се како на крају реда тако и ван те позиције. Ресавско-рашка комбинација **-їꙗ** запажена је једанпут (**ї** је на крају реда). Група *-оја* срећа се једанпут са **-оа**. И спој **-оѵа** (*-уа* или *-уја*) је редак. Јављање слова **-а** у писању секвенце *-ја* иза готово свих вокала у *страним речима* могуће је објаснити наслеђеним старословенским правописом.

Група *је-* на почетку *словенских речи* скоро увек је обележена у складу са нормом, односно лигатуром **ѥ-**. Слово **є-** ретко је присутно. И широко **ѥ-**, раширено у ресавским споменицима, само се понегде јавља. Иза вокала рашка пракса се такође већином поштује. Употреба **-є** или **-ѥ** налази се понегде на крају реда. Постоје и ретке потврде с надредним обрнутим **-э**, скоро увек на крају реда. *Несловенске речи* које у грчком на почетку имају Е- већином су у складу са тим правописом писане са **є-**. Понегде се срећа и широко **ѥ-**. Изговор

тих графема, *е-* или *је-*, дискутабилан је. Лигатура **ѥ-**, која одликује рашку школу, такође није ретка. Групе *-аје*, *-оје* и *-ује* писане су само по рашким начелима, тј. са **-ѥ**. У обележавању *-еје* превагу има ресавска над рашком праксом. Иницијална група *ује-* означена је чешће са **иѥ-** него са **ик-**. Ресавски спој **їѥ-** среће се два пута, а **їе-** једанпут. Рашко-ресавска комбинација **иѥ-** налази се у једном примеру. Ван почетка речи ова група већином се потврђује по рашкој норми (**-ик**), више пута јавља се и рашко-ресавски спој **-иѥ**, док је ресавско **-їѥ** ретко. Једанпут на крају реда јавља се и надредно обрнуто **-э**.

Графема **ї** испред *ј* у складу са ресавским правилима јавља се ретко. Ван те позиције слова **ї**, **і**, **ı** за глас *и* употребљавају се на почетку неких страних речи по узору на грчки правопис. Она долазе више пута и на крају реда услед штедње простора за писање.

Група *јо* у *словенским речима* не постоји. Иницијална *грчка* група ιο- (=*ијо-*) писана је најчешће спојевима **ıѡ-**, **іѡ-**, **їѡ-**. Постоје и потврде са **иѡ-** Слово **ѡ-**, које је имало вредност *јо-* у складу са српским фонетизмом, нађено је у скраћеници **Ѿ ѡ|н|а** 18а/9. Ван иницијалног положаја група ιο (=*ијо* или *ио*) у *страним речима* означена је обично са **иѡ**. Спој **їѡ** је редак. Слово **ѻ** иза вокала *и* у *несловенским лексемама* није регистровано.

Иницијална *грчка* група ιου- са вредношћу *ију-* већином је обележена са **иоу-**, више пута среће се и **ию-**, а у једном случају нађено је слово **ѵ̈-**, које се највероватније изговарало *ју-* као у народном језику (**ѵ̈лины** 115б/13). Иза вокала група *-ију* присутна је како у *словенским* тако и у *несловенским речима*, а писана је скоро редовно са **-ию**. Ресавско **-їю** запажено је једанпут у лексеми на крају реда (**мл|с|тїю** 3б/3).

Секвенце *ља*, *ња* већином су писане по норми (**лга**, **нга**), док је употреба **ла**, **на** ређа. Групе *ље*, *ње* долазе углавном са **лѥ**, **нѥ**, а само понегде среће се **ле** (**лѣ**), **не**. Групе *љо*, *њо*, писане су са **ло**, **но**, а *љу*, *њу* са **лю**, **ню**.

Старословенска група *р'а* долази са **ра**, а *р'у* са **роу**, док су спојеви са лугатурама (**рга**, **рю**) ретки. Старословенско *р'е* потврђује се са **рѥ**. Старословенски спојеви *с'а*, *с'у* писани су у складу са тврдим изговором *с* – **са**, **соу**.

Глас *ћ* се не потврђује у домаћим лексемама. У речима страног порекла означава се словом **г**. Глас *ћ*, писан словом **к**, јавља се неколико пута у домаћој лексеми **вѥке** и у неким несловенским речима.

Слово **ѕ**, изведено у обрнутом смеру, налази се само у бројној вредности.

Графеме **ѯ**, **Ѱ**, **ѯ** и **ѵ** користе се у великој мери и у словној функцији, а не само као бројеви. То је карактеристика старословенских и ресавских рукописа, за разлику од рашких споменика где се они срећу углавном у функцији бројева, а ретко су и слова. Према изнесеној грађи ове графеме налазе се у страним речима, и то већином на местима у складу са грчком ортографијом.

У погледу писања слова **ѻ**, **ѡ**, широког **ѻ** и **Ѿ** стање је следеће. У предлогу *о* употребљава се *омега* или ређе широко црвено **ѻ**. У иницијалном положају

осталих речи претежно је присутна *омега*. У доста случајева среће се и широко црвено **о**, којем чешће претходи тачка. Широко црно **о** у позицији где испред није тачка је ретко. Два мала црна **о** написана су једанпут (**ооочи** 169б/10). Предлог *от* углавном је означен лигатуром **ѿ**. Понегде се јавља и широко црвено **о** са словом **т** над редом или у врсти. Постоје и потврде са великим црвеним **О**, иза којег је **т** у врсти. У једном примеру долази **ѡть**, а једном је **ѡ|д|**. Префикс *от-* скоро увек је означен лигатуром **ѿ-**, а по једанпут се срећу и примери са **отъ-** и **о|т|-**, где је **о** широко и црвено. Слог са *о* у страним речима увек је означен *омегом*. На почетку друге речи у словенским сложеницама такође се потврђује само **ѡ**. Иза сугласника скоро увек се јавља мало **о**, а нешто веће **о** од малог, као и **ѡ**, запажени су по једанпут.

За глас *у* већином се користи диграм **оу**. Доста пута у свим позицијама у речи налази се и слово **о** са птичицом. Лигатурно **ȣ** потврђује се ретко на крају реда.

Слово **ы** већином је стављено по норми, тј. на етимолошком месту, али има и одступања, при чему је писање **и** уместо **ы** чешће него што је то обрнуто. Замена **ы** са **и** нарочито је раширена иза сугласника *к*, *г*, *х*.

Од *јерова* присутно је танко *јер*. Понегде се среће и *најерак*, писан као ʻ или као *спиритус ленис* (᾽), при чему је други облик много чешћи. На крају речи, уколико иза ње нема речце, везника или заменичке енклитике, углавном стоји танко *јер*, *најерак* се налази понегде, а случајеви без знака су најређи. У Г мн. именица м., ж. и ср. рода доста пута стављено је удвојено **ъ** (**ъѣ**), што је карактеристично за уређени рашки правопис. На крају речи, која са наредном речју, као што је речца или заменичка енклитика, чини акценатску целину, *најерак* је доста чешћи од слова **ъ**.

Предлози **вь**, **кь**, **сь** најчешће имају **ь**, а нису ретки ни примери с *најерком* или без знака за *јер*. Предлози **бєз** и **прѣз** потврђују се углавном с крајњим надметнутим сугласничким словом и без знака за *јер*, ретко имају *најерак* (тада су сва слова у врсти). У **прѣз** једанпут се јавља и слово **ь**. Предлог **из** скоро увек је с *најерком*, само у једном случају знак изостаје. Предлози на *-д* редовно су с надредним словом **д** и без знака за *јер*.

Иницијално **вь-**, без префикса **вьз-/вьс-** и заменичког **вьс-**, углавном је писано са *јером*, а примери с *најерком* или без знака ређе долазе. Код префикса **вьз-/вьс-** иза **в** претежно је стављено слово **ь**. Присутне су и потврде с *најерком*, као и без знака (друге су чешће). Иза слова **з** знак изостаје, осим неких изузетака, где је написан *најерак*.

У заменичком **вьс-** слово *јер* потврђује се свега неколико пута. Понегде је стављен и *најерак*, док су случајеви без знака најчешћи. Изостављање знака за *јер* у овој позицији у складу је са изговором *вс-* у народном језику, а налази се и у раним српским споменицима, како световним тако и црквеним (нпр. *Мирослављево јеванђеље* с краја 12. века, *Повеља* Стефана Немање из 1199. године итд.).

Префикси на -з долазе већином без знака за *јер*. *Пајерак* се такође јавља, осим у **бєз-**. Слово **ь** налази се више пута у **сь-**, понегде у **из-** и једанпут у **бєз-**. Префикс **сьн-** среће се по једанпут са словом **ь** и с *пајерком*. Префикси на *-д* писани су с надредним **д** и без знака за *јер*. У префиксу **wб-** нема знака или је понегде стављен *пајерак*.

У јаком положају у корену речи најчешће је присутно слово **ь**, док су примери с *пајерком* или без знака ређи. У јакој позицији ван корена речи срећу се слово **ь** и *пајерак*, а знак ређе изостаје. У корену речи у слабој позицији најчешће нема знака. Постоји више потврда и с *пајерком*, док су примери са *јером* малобројни. Ван корена речи у овој позицији најчешће је написан *пајерак*, доста пута и нема знака, а само понегде долази слово **ь**.

Вокално *л* скоро увек је писано са знаком **ь** (**ль**). По један случај нађен је с *пајерком* и без знака за *јер*. Вокално *р* најчешће долази са словом **ь** (**рь**), доста је потврда и с *пајерком*, а примери без знака нису запажени.

Слово **ѣ** се употребљава већином у складу с етимологијом, а међусобне замене слова **ѣ** и **є** су ређе.

При растављању речи на крају реда много пута је присутно вокалско слово, доста пута стоји и *пајерак*, док је слово **ь** ређе. У више случајева на крају реда је вокалско слово над којим је дигнуто сугласничко. Срећу се и потврде са сугласничким словом изнад којег је слово **о**, или, пак, неки сугласнички знак. Понегде се јављају и лигатуре или лигатуре с надметнутом сугласничком графемом.

Бројеви су писани на три начина: словима у бројној вредности, речима и комбиновано (бројем и делом речи, односно њеним завршетком), што је одлика и других српскословенских споменика.

Од интерпункцијских знакова долазе тачка, две тачке, стављене једна изнад друге (:) или понегде једна до друге (..), четири комбиноване тачке (⁖), иза којих је понегде дужа таласаста црта, ретко се јављају и три тачке (⁝, ∴), а у доста случајева среће се и запета. Употреба запете, као и јављање тачке на доњој линији реда, а не на средини висине словног низа, по мишљењу Петра Ђорђића, упућује на то да рукопис није старији од средине 14. века, што је у складу и са палеографским карактеристикама ове књиге.

Од акцената и спирита најчешће је заступљен *спиритус ленис*, који се среће у свим позицијама у речи и готово изнад свих вокала. Над доста лексема налази се *кендема*, и то превасходно да обележи дужину (на крају једносложних графема, изнад слова **ь** у Г мн. именица, над сажимањем добијеним **а**, **и**, **ы** итд.). Полукруг окренут навише није редак, а користи се такође већином у функцији дужине. Понегде су стављени и *спиритус аспер* и удвојени знак (*спиритус ленис+оксија*). Тачка или неправилна црта без јасних правила потврђују се пуно пута у свим позицијама у речи и над свим вокалима, па и над сугласницима. Слични надредни знаци, који се такође

употребљавају нередовно и без устаљеног распореда, срећу се и у неким другим српским споменицима, временски блиским овом *Типику*.

Резултати ортографске анализе *Бечкеречког типика* сведоче о уређеном рашком правопису, нарушеном ређим присуством и неких ресавских црта. Ове правописне иновације, карактеристичне и за друге српскословенске рукописе из предресавског раздобља, прате, као што је већ истакнуто, и извесне новине у писму, које иду у прилог развоју ресавске варијанте устава, познате под називом полуустав.

На основу палеографских и ортографских истраживања спроведених у овом раду дошло се до новог *закључка* у погледу датирања *Бечкеречког типика*, тј. да је он преписан после половине 14. века, највероватније у његовој трећој четвртини. У односу на постојећу тезу да *Бечкеречки типик* потиче из прве половине 14. века време настанка тог рукописа сада је мало померено унапред.

Катица Шкорић

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ *БЕЧКЕРЕЧКОГ ТИПИКА*

Значајан средњовековни документ српске писмености из 14. века, читко исписана пергаментна књига, по садржају типик, налази се у збирци Библиотеке Матице српске.[1] Његовим испитивањем досада се највише бавила Иванка Веселинов, која је била библиотекар Библиотеке Матице српске. Њен рад *Бечкеречки типик 14. века* садржи физички опис, палеографски и ортографски у кратким цртама, опис илуминација, податке о историји рукописа, има исписан садржај, записе и резултате поређења са најстаријим српским рукописним типицима, са *Никодимовим*, *Романовим* и *Ковинским типиком.* Они показују да се по тексту скоро дословно слажу *Бечкеречки* и *Ковински типик* и имају готово исте палеографске и језичке особине.[2]

Подробни опис фонетских и морфолошких особености овог споменика, а ни *Ковинског типика*, досада није урађен. При филолошкој обради *Бечкеречког типика* нарочито се мора имати у виду време настанка преписа, односно степен развијености српских народних говора до тог доба, као и постигнути ниво нормализације српске редакције. Према литератури српскословенски језик се у времену до половине 14. века у великој мери развио и учврстио у функцији црквеног и књижевног језика, тј. у њему су се одређена графијска, ортографска и језичка правила већ стабилизовала.[3]

У *Бечкеречком типику* сам пратила фонетске и морфолошке црте које су формирале српску редакцију да бих показала колико је тада била сазрела српскословенска норма. Исто тако, у области фонетике и морфологије

---

[1] Физички опис рукописа, садржај рукописа и литература о њему налазе се у овој књизи, на странама 7-19.

[2] Веселинов, *Бечкеречки типик*, 29-41.

[3] О особинама потпуно формиране језичке норме види: Младеновић, *Напомене о српскословенском,* 1-20; Јерковић, *Српскословенска норма*, 55-66.

испитивала сам и евентуално присуство особина из народног језика писара како би се открило његово порекло.

Приликом излагања потврда поштована је досадашња пракса примењивана у описивању језика ћирилских рукописа. Нису разрешаване уобичајене скраћенице. Наравно није додавана ни *титла* ако је ни писар у скраћеној речи није ставио. Надредна слова су спуштана у врсту између вертикалних црта, без додавања *јера.* Код спуштања слова у ред постојећа титла је изостављана. Речи су раздвајане, такође без дописивања *јера*. Слово **ѵ** из диграма **оѵ** у лигатурама, нпр. **а**+**ѵ**, **л**+**ѵ** и др., има вредност *у*, а испуштено **о** је у овом раду додато у облим заградама.

Пре излагања резултата фонетске и морфолошке анализе језика *Бечкеречког типика* морам указати на неке посебности у писању овог споменика које су отежавале испитивање, а последица су самог карактера ове богослужбене књиге. Типик, одн. црквени устав, садржи систематски поредак и начин вршења црквених служби и тиче се практичног обављања богослужења у православној цркви по разним књигама и показује како се спаја појање минеја са појањем октоиха и триода. У њему су и друга правила, на пример, правила црквеног поретка и понашања у цркви, за трпезом, у манастиру, правила о посту и др.[4] У *Бечкеречком типику* су општа и посебна упутства за богослужбене обреде исписана са неколико речи указујући на поредак богослужења и свештених радњи.

Непотпуних речи у *Бечкеречком типику*, даље у тексту служиће се скраћеницом БТ, има у огромном броју и оне показују ортографски манир писара. Писар је скраћенице и незавршене речи вероватно преузимао из предлошка и стварао их и сам, јер је знао текст. Често су исте речи скраћиване на различит начин, понегде и ван правописних принципа. Због тога је у знатној мери било отежано разумевање текста, утврђивање облика и врсте речи која је употребљена. Поред скраћивања речи према уобичајеним начинима и принципима скраћивања много је присутно и сакаћење осталих речи. На пример: **вь всоѵ зе** 37а/12 (написано је и: **вь всоѵ землю** 37а/17), **оѵслышите сиа вси ѥ** 51а/3 (мало даље именица је исписана до краја: **оѵслышите сиа в'си ѥзыци** 51а/18-19), **сп̃тлмо** (= *Спаситељ мој*) 76б/10, **прав|д|никь гако ф** (= *финик*, врста палме) 115а/15, **наста** (= *наставниче*) 115а/18 итд. Писарски манир каткад искривљује слику текста и чини га понегде потпуно неразумљивим, па на пуно места у тексту није могао увек да се одреди употребљен облик речи, пошто га скраћена реч не показује. То је захтевало низ провера са поменутим сродним *Ковинским типиком* (даље у тексту скраћеница КТ). На пример, у БТ је **оѵшима нашима оѵ** 63а/16, у КТ **оѵшима нашима оѵслышахомь** 75б/16-17, у БТ **на смѣ** 70а/11, а у КТ **на смѣреник** 84а/18, према **всако** 122а/14 у БТ на истом месту у КТ налази се **всакомоѵ** 149б/2, у БТ је **вьзвеличише се д** 127б/2, у

[4] Мирковић, *Православна литургика I*, 142-146.

КТ **вьзвели|ч|(и)ше се дѣла твоꙗ** 155а/18, према БТ **четврь|т|** 131б/8 у КТ **четврьтовластник** 161а/11, према БТ **приде** 143б/19 у КТ стоји **приидеши** 177б/11, наспрам БТ **грѣш** 156а/6 у КТ је **грѣшници** 192а/2, према БТ **ла|з|** 158б/9 у КТ је **ла|з|(а)р** 195а/2, у БТ стоји **иею** 181а/16, а у КТ се налази **иєр|є|ю** 221а/19. Међутим, најчешће се ни у ковинском рукопису, што се манира скраћивања тиче, нису налазили пуни, већ скраћени исписи спорних речи. У овом раду реконструкција непотпуних речи намерно није рађена. Ипак, према потреби, ретко и уз обавезни одговарајући коментар коришћене су за илустрацију одређених облика и непотпуно написане речи, којима је у облим заградама дописиван завршетак с наставком према књижевној норми, дакле према правилу читања.

Приликом анализе због испуштања неких реченичних делова, на шта се спорадично наилази, кад су у питању синкретизоване форме, употребљени облик није могао да се утврди иако је реч исписана у целости. Тако, на пример, нема речи у окружењу која би одредила род именице **жьзль**, која је могла бити или м. или ж. рода, а употребљена је у А јд. на 31б/2 (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 202: **жьзлъ**, m.; **жьзль**, f.). Или, у нашем тексту је **на л|т|(о)ѵр(гии) типи|к|** 95б/5, а у КТ је **на л|т|(о)ѵ(ргии) поимь типикь** 116б/18.[5] И уз овакве случајеве, ако су узимани за пример, даје се одређена напомена.

У ишчитавању текста нејасни делови су на пуно места настали због непотпуних реченица са једне стране и мог недовољног познавања богослужбене праксе са друге стране. Каткад су нејасноће отклањане, јер су за потпуни увид у текст од помоћи биле поновљене, али у целости написане исте конструкције. На пример, непотпуни су делови **ако има|т| ако ли** 2б/11, 5б/9, а пун гласи: **ако има|т| ако ли не има|т|** 7а/9-10, 7б/18; незавршена реченица **ꙗко да боѵдеть** 28а/18, према пуној **ꙗко да боѵдеть слоѵжба в҆са неврѣж|д|ена и нераз|д|ѣлєна** 28а/5-7 и сл. Сличне недоумице понегде су отклањане поређењем са КТ. На пример, у БТ је **при|з|** 25а/21, у КТ **призрѣ на смѣрениє рабы** 31а/7, у БТ је **да гн҆ѣ** 31б/14, у КТ је **да гнѣвають се людиє** 37а/17, у БТ је **иереи твои ѡблѣкоѵ** 48а/11, у КТ **иереи твои ѡблѣкоѵт҆ се вь правдоѵ** 56б/9, према **иѡа|н| прѣда|н|** 95б/10 у овде испитиваном тексту, у КТ је **іѡань прѣдань бы|с|(ть)** 117а/8.

И понављање одређених конструкција, а притом различито написаних, понекад је доприносило разумевању текста и одређивању употребљеног облика речи. Тако се на страни 9а/2 налази синтагма **ꙗко твоє|с| цр|с|тво**, а на 9а/21-9б/1 пише: **ꙗко твоє є|с|(ть) цр|с|тво**.

На неким местима, речи су без иницијалног слова, које је вероватно ненаписано намерно, да би се уписало накнадно киноваром, па је заборављено, на пример: **льковници** (фали **т-**) 17а/15, **оєт се** (фали **п-**) 17б/18, **л|с|ь** (фали **г-**) 39а/13, **тр҃е** (фали **м-**) 41а/9, **ллѵ|г|а** (фали **а-**) (слова **л** и **ѵ** су у лигатури) 114б/19

[5] У БТ није запажено место на којем је одређени облик од именице **литоѵргиꙗ** исписан у целости. Увек је ова именица скраћена, и контракцијом и суспензијом, и увек почиње словима **л** и **ѵ** у лигатури.

итд. или без последњег слова: **вьзвеселит' с** (изостало је **-е**) 117б/5, **красоуи се и весел** (изостало је **-и**) 121б/18-19 и сл. Ови пропусти нису стварали веће тешкоће у анализи. У неким ситуацијама облик скраћено написане речи одређивао је шири контекст, на пример: **сп҃си гн҃ лю|д|(и) своѥ** 13а/4, **помени ны вл|д|ко ѥг|д|а при(деши)** 13б/8.

Иза речи, и пуно и скраћено исписаних, често се наилази на тачку, црвену или црну. У примерима који су издвојени и наводе се у овом раду тачка је изостала. Употреба надредних знакова разноликих облика, па акцената и спирита (црним или црвеним мастилом), недоследна је и неуједначена у односу на њихову функцију, па су они изостављани, изузев у наставку Г мн. именица. *Пајерак* је преузиман.

Фонетске црте

Традиционалан графијски систем и етимолошки правопис у споменицима српске редакције отежава јасно сагледавање гласовног склопа одговарајућег споменика. Тако је присуство слова **ь** и **ѣ** у српскословенском 14. века било у складу са традиционалним правилима, а не са фонетском вредношћу ових вокала.[6] Анализирала сам стога употребу графија **ь** и **ѣ** да бих потврдила њихову фонолошку вредност, која се у српским народним говорима и у српскословенском језику изменила у односу на старословенски језик, а трагање за њиховим рефлексима можда ће открити и народни говор писара.

Фонолошка измена тврдог *и* у палатално у српском народном језику одразила се и у литерарном, па је употреба графеме **ы** у редакцијским текстовима само део правописне норме која у пракси није спроведена доследно.

Посматрала сам и лексеме са вокалним *л*, гласом који је у српском књижевном језику остао неизмењен, без обзира на његов развој у српским дијалектима.

Анализиране су речи са групама **щ**, **жд**, које су, у српскословенском језику задржане, иако им у српском језику одговарају африкате *ћ* и *ђ*.

У анализу су ушле и заменице са групом **вьс-**, речи са групама **чьт-**, **чр-**, место којих је у српском језику *св-*, *шт-*, *цр-*. Затим евентуална замена предлога **вь** са *у* и иницијалних **вь-**, **вьз-/вьс-** са *у-*, *уз-/ус-* које је писар могао унети из свог језика. Праћене су и речи са *л* на крају речи и слога. Испитивана је и гласовна вредност етимолошког **ѕ**.

1. Стављање *јера* на етимолошко место била је графијско-правописна норма у споменицима српскословенске писмености до краја њеног трајања. Изговорна вредност *јера* у некадашњем јаком положају се мењала на српском терену у књижевном језику. У ћирилским рукописима најстарије замене слова

[6] Јерковић, *Српскословенска норма*, 59-60.

ь са ѧ јављају се на крају 14. века, а "изједначавање полугласа са *а* појављује се ... као талас који је, крећући се од запада ка истоку, постепено у току једног столећа покрио главнину српскословенског језичког подручја".[7]

У БТ се не јавља ни један случај са словом ѧ место ь у јаком положају некадашњег полугласника. Нема ни речи код којих је етимолошко *а* замењено са ь или са *јајерком*. То свакако не може да има вредност доказа да писар некадашњи полугласник који је имао гласовну вредност није читао као *а*. Може се, једино закључити да писар БТ пажљиво, без грешке, примењује традиционално писање, јер постоје и млађи рукописи без потврде замене ь са ѧ.

Детаљна анализа ортографије *јера* показује стање у рукопису везано за писање ь у различитим категоријама и позицијама, у предлозима, у префиксима, у сугласничким групама ван предлога и префикса, у којима се у српскословенском и у српском језику изговарао рефлекс *а* (в. анализу правописа, стр. 67-74).

Већ у споменицима канона место јаких ь и ъ срећу се ѻ и ѥ.[8] Старословенска вокализација у одређеним морфолошким категоријама и лексемама за језик српске редакције има статус норме. Вокализација ь у ѥ, туђа, уопштена је у српскословенском у И јд., Д и Л мн. основа на **ĭ* и на консонант. Појава је присутна и у БТ, потврђује се -ѥмь у И јд. и Д мн. и -ѥхъ у Л мн. (в. *Морфолошке црте*, стр. 105, 111, 112, 116).

И неке речи са старословенском вокализацијом полугласа ушле су у српскословенски и чине саставни део језичке норме. Па и БТ има речи са изменом ъ у *о*: **любовь** 52а/7-8, **то|ж|(дѥ)** 163б/11, **вь цр҃ковь** 197а/8-9 итд. Као саставни део српскословенске лексике је и реч *праведн-*, на пример: **праведно** 44а/18-19, **праве|д|ноѥ** 91б/8. Чешће се запажени примери ове лексеме налазе скраћено, па се, тзв. македонска вокализација не види: **пра** 22б/6 (у КТ **праведьни** 27б/9), **пра** 34а/2 (у КТ недостаје текст), **прав|д|н** 35а/5 (у КТ **праведникь** 40б/6), **прав|д|нкь** 35а/8 (у КТ **праведникь** 40б/9), **пра** 35б/14 (у КТ **пра** 41б/2), **прав|д|** 109б/2 (у КТ **праведникь** 134б/12), **пра** 115а/13 (у КТ **праведникь** 141б/4) итд.

2. Према постојећој литератури у низу штокавских говора крајем 12. века незамењено *јат* губи своју фонетску вредност, а развија се екавски рефлекс. Он се усваја и у књижевном језику Срба, а прве замене ѣ са ѥ у споменицима долазе већ од краја 12. века.[9]

У БТ речи са ѣ на етимолошком месту има највише. Ни овде се, с обзиром на то да је писан у 14. веку, није очекивало потпуно правилно коришћење слова ѣ, те издвојени примери са замењеним ѣ са ѥ, заједно са речима у којима је ѣ стављено уместо етимолошког *е* (нађен је пример и са ѣ на месту *е*<*ę*)

---

[7] Ивић, Грковић, *О почецима замене полугласа*, 53-58.

[8] Куљбакин, *Старословенска граматика*, 22-23; Ђорђић, *Старословенски језик,* 48.

[9] Куљбакин, *Мирослављево јеванђеље,* 97-101; Ђорђић, *Историја српске ћирилице,* 210; Белић, *Фонетика,* 87; Младеновић, *Напомене о српскословенском*, 6, 10.

потврђују да је књижевни језик екавски, а показују и екавску дијалекатску основу народног говора писара.

Примећено је да се у корену и у основи речи изузетно ретко јавља замењивање ѣ са ѥ, а такође и ѥ са ѣ. На пример: **на место** 3а/9-10, **стенѥ** 171б/1, **целиваютъ** 174б/3; **ис корѣне** 24а/1, **оуспѣникѥ** 123б/11, **лѣжи|м|** 145б/18 и сл.

Ни у наставцима различитих врста речи појава ѥ уместо ѣ није распрострањена. Ево неколико издвојених случајева: **на мѣстѣ** 2а/9, **w бл҃говѣр҃немь** 3б/18, **на трапезѣ** 25б/6, 124а/17, 156а/8, **вь єдеме** 63б/21-64а/1, **к тебѣ** 134а/3, **вь wдеж|д|ѥ** 171а/16 итд.

У наставцима се налази и написано ѣ место етимолошког *е*: **w всѣмь** 4а/3, **всѣи** 10а/1, **ис тебѣ** 24б/9, **в҃ скр҃бѣ|χ|** 156б/6, **wцѣмь** 189б/19 и сл. Једном је ѣ место *е*<*ę*: **трьпѣ** 33а/14.

Од старословенских дублета сређе се, на пример: **вь минѣи** 2б/10, **оу минѣи** 7б/11, 17, **оу минеи** 7б/14. У овој страној речи узајамно замењивање слова ѣ и ѥ је старо. Потврђују се и словенске речи које су у старословенском долазиле и са ѥ и са ѣ: **прилежно** 23а/21, **wдеж|д|оу** 105б/12, **вь wдеж|д|ѥ** (прво ѥ) 171а/16; **wдѣждоу** 192а/14. У примерима **поме|н|** 3а/11, **помень** 15б/5, 16а/2 слово ѥ је или од *јата* или од назала *е*.[10]

У БТ на два места је написано: **кьди сѥ сл(о)у|ч|(и) вь рекома дн҃и** 66б/6-7, **кьди има фе|р|ва|р| ·кн҃· дн҃и** 96а/4-5. Међу категоријама у којима долази *и* на месту ѣ у данашњем шумадијско-војвођанском и смедеревско-вршачком дијалекту, а и у екавским славонским говорима је и прилог *где* (*ди*).[11] Уз прилог **къдѥ** у Миклошићевом речнику старословенског језика наведени су и следећи облици из канонских споменика: **къдѣ**, **кьдѣ**, **гдѥ**, **гдѣ**, **кдѥ**, **кьди** (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 326). Значи да је облик који се налази у нашој књизи и стари.

3. У истраженим споменицима наше писмености, и у световним документима и у црквеним књигама, констатована је несигурност употребе графије **ы** и њено замењивање са **и**, као и писање **ы** место слова **и**.[12] Мешање знакова **ы** и **и** у нашем рукопису постоји у различитим категоријама и лексемама. На основу уочених недоследности употребе знака **ы**, како показује преглед писања **ы** у одељку ортографије, потврђује се да писар БТ у свом говору, а и у књижевном језику има само фонему *и*.

4. Редакцијски вокалски систем одликовао се, од почетка до краја трајања, присуством вокалног *л* (и примарног и секундарног порекла),[13] које је у већини српских народних говора до краја 15. века дало различите рефлексе.

---

[10] Миклошић, *Речник старословенског језика*, 621, 622.

[11] Ивић, *Дијалектологија*, 69-70, 88, 93.

[12] Вуковић, *Фонетика*, 92; Белић, *Фонетика,* 73-74; Младеновић, *Напомене о српскословенском*, 6; Ивић, Јерковић, *Правопис повеља XII и XIII века,* 70-72; Ивић, Јерковић, *Дечанске хрисовуље*, 71-79; Јерковић, *Српскословенска норма,* 58.

[13] Јерковић, *Српскословенска норма*, 57.

У већини штокавских говора развио се вокал *у*. На рашком терену замене вокалног *л* са *у* констатоване су средином 14. века.[14]

У БТ речи са вокалним *л* потврђују добро познавање књижевне норме и писареву концентрацију, што, како је објашњено у научној литератури вероватно није био проблем с обзиром на мали број лексема са овим вокалом и на позициону ограниченост јављања у њима (углавном у средини речи), које су писари могли посебно запамтити.[15] Са неколико примера илустроваће се вокално *л* из текста: **бесплътныхъ** 5а/7, **стльпⷭника** 18б/15, **стльпь** 19б/13, **сл҃нцоу** 34б/11, **вь пльти агг҃ль** 122б/11, **слъзьь** 131а/7 итд.

Налази се у БТ и реч **глоубородителⷭноую** 89а/16 (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 130: **глъбородителнъ**, 130). Можда овај пример показује да је промена *л* вокалног у народном језику писара почела. У призренско-јужноморавском дијалекту основни рефлекс *у* не налази се доследно, већ се, углавном иза дентала *с* или *д*, јавља и *лу*.[16] Присуство групе *лу* место вокалног *л* у примеру из БТ не одговара констатацији из научне литературе. Може се и претпоставити да је први део ове лексеме био **гл жб-**, али се она у поменутом Миклошићевом речнику не потврђује.

5. У народним говорима штокавског језичког подручја предлог **вь** и иницијално **вь-** прелази у вокал *у* већ од 11, а процес је у свим штокавским говорима завршен око половине 12. века.[17] Књижевни језик овом изменом није био захваћен, она остаје ван норме.

У следећим примерима стрпскословенски предлог **вь** у А и Л замењен је народним *у* (**оу**, 8): А **оу гⷭвоз|д|ћно билⷭце** 8б/13, **оу кдно** 29а/8-9; Л **оу минћи** 7б/11, 17, 15б/17, **оу минеи** 7б/14, 8 **минћи** 16а/7-8, **оу медафрастћ** 25а/2-3, **оу бг҃ословци** 39а/17, **оу кдномь** 40а/16, **оу зла|т|(о)устьци** (слова **а** и **ѹ** су у лигатури) 45б/9, **оу метафрастћ** 89а/8-9, **оу типицћ|χ|** 112а/4.

Писар БТ доследно, према књижевној норми употребљава **вь-**. Број примера без написаног *јера* или са *јајерком* је низак (в. одељак о правопису, стр. 69-70). У категорији префикса **вь-**, **вьз-/вьс-** нема замене са **оу-**, **оуз-/оус-** према народном говору писара, већ се норма чува: **вⷭтрн|к|** 29а/16, **вьскр|с|ни** 120а/11, **вьставⷭши** 120а/12, **вьзвеселит се** 120б/19-20, **вьзлюбии** 124а/13, **вскр|с|нь** 184а/17 итд.

Проверавајући облик **вьстворить** 1а/7 нађен је само глагол **оусътворити, -рıж, -риши** (Миклошић, *Речник старословенског језика,* 1073) и по томе писар је иницијално **оу-** заменио са **вь-**.

---

[14] Ивић, *Дијалектологија*, 27; Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, 421; Вуковић, *Фонетика*, 100-102; Белић, *Фонетика*, 76-78; Младеновић, *Напомене о српскословенском*, 14.

[15] Јерковић, *Александрида,* 109.

[16] Ивић, *Дијалектологија*, 109.

[17] Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика,* 421; Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 207; Белић, *Фонетика*, 80.

6. Праћење заменичког корена **вьс-** у БТ је показало да су скоро сви уочени примери без *јера*: **всѣ|м|** 1а/12, **всака** 2а/17, **за всакоу** 4а/9, **всѣи** 10а/1, **всего** 194б/2 итд. С обзиром на овакву ситуацију, мора се претпоставити да је читање било старословенско или старије народно *вс-*.[18] Испуштање слабог полугласа одговара старословенском.[19] И у рашким документима изостављање полугласа у слабом положају претеже.[20]

Наводе се и нађени примери са **вьс-**: **вьси** 22б/4, 178а/18, 203б/17, **вьсѣи** 24б/9, 49а/18. Они нису у нескладу са старословенским правописом.

Ретко се наилази на примере у којима је написан *јерак*: **в҃сь** 1а/19, 10б/12, **в҃сеи** 10б/13, **в҃сѣи** 20а/4, **в҃соу** 27б/15, **вь в҃семь** 194а/4 итд.

7. С обзиром на претпостављено време настанка нашег споменика измена гласа *л* на крају речи и слога у БТ се и не очекује.[21] Као илустрација одсуства измене *-л*(-) наводе се следећи примери: **кадил҃ницоу** 1а/2, **цѣл҃бы** 122б/17, **слоужиль** 142б/3, **даль** 151а/19, **вь ѕмывалниц8** 164б/17 итд.

8. Део норме књижевног језика српске редакције било је чување старословенског иницијалног **чр-**, а не усвајање српског народног *цр-*.[22] Примери су без изузетка по норми књижевног језика: **начрьтавь** 20а/20, 125б/14, 127а/13-14, 131б/11 и сл.

9. Старословенску групу **чьт-** српски књижевни језик је задржао, мада је у српском народном језику, од најстаријих времена, уместо ове групе било *шт*.[23] БТ има пуно речи које не одступају од књижевне норме: **что** 11а/18, 122б/20, 128а/16, 137а/20, 189а/4 итд., **ничто** 12б/14, **чте|м|** 32а/15, 39б/15, 40а/5 и др., **ничтоже** 200б/14, **нѣчто** 204а/20 и сл.

Кад је у питању заменица **ничьто** известан број примера долази и са народним *шт*: **ницо** 15б/20, 20а/10, 64б/9, 68б/2, 126а/19, 136а/21, 139б/21, 161б/11, **ни|цо|** 151б/9; **ница** 63а/20, 179б/7, 190б/16, **на ница** 167б/7.

10. У традиционалној српскословенској писмености сачувале су се старословенске гласовне групе **щ** и **жд**. Писар БТ је поступио по књижевној норми: **помощи** 4а/12, **свѣща** 27б/14, **ноць** 27б/15, **сь свѣщо|м|** 145б/4, **вь помощь** 146б/7, **помощь** 191б/12, **помощ҃ника** 199б/20-21, **немощи** 199б/21 итд.; **нарежд|ени** 2б/2-3, **неврѣжд|ено** 125а/4-5, **на расѕжд|ени** 196б/2 и сл.

Дају се издвојено из грађе примери прилога **вещи** (Ђорђић, *Старословенски језик*, 244: **вѫште**), занимљиви због писања *ѣ* са **к**, што је српска

---

[18] Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 208; Јерковић, *Српскословенска норма у Ирмологију*, 221.

[19] Куљбакин, *Старословенска граматика*, 21.

[20] Ивић, Јерковић, *Правопис повеља XII и XIII века*, 86-88.

[21] Од краја 14. до половине 15. века у новоштокавским говорима извршен је прелаз сугласника *л* у *о*, у случајевима када се *л* налазило на крају речи и на крају слога (в. Вуковић, *Фонетика*, 108; Белић, *Фонетика*, 79).

[22] Ђорђић, *Књижевни језик*, 512.

[23] *Исто*, 512.

традиција:[24] **веке ни ничто** 12б/14, **веке нищо** 59а/17, 161б/10-11, **ѡбрѣтаѥть же се вь дроуги|х| минѣи|х| ст|х|рьь веке ·з҃· го гла|с|(а)** 91б/2-4, **веке ни|що|** 151б/9. Глас *ћ* је код Срба у словенским речима био резултат процеса јотовања сугласника *т*.[25] Пример са *ђ* није нађен.

11. Сложени сугласник **ѕ** се рано изгубио на већем делу јужнословенске језичке области изједначивши се са сугласником *з*, па се у већини споменика писало слово **з**, а не **ѕ**.[26]

И овде у свим случајевима првобитно **ѕ** замењено је са **з**: **по|д| нозѣ** 4а/4, **дроузи** 14б/11, **звѣз|д|а** 116а/5, **на|д| звѣз|д|ами** 117б/1, **вь бзѣ|х|** 118б/9, **по мнозѣи** 165а/16, **вь книзѣ** 176б/19, **зѣло** 199а/19, **м'нозии** 205б/18 итд.[27]

12. Ако се осврнемо на изложене резултате фонетске анализе овог српског средњовековног текста лако се уочавају српскословенске фонетске црте. Према књижевној норми графема **ѣ** се чита *е*, *јери* се изговара *и*, *л* на крају речи и слога, групе **жд** и **чр-** су неизмењене. Чува се **вь-**, **вьз-/вьс-**. Примери са неизмењеним вокалним *л* одговарају књижевној норми. Присуство групе *лу* у нађеној речи није довољно поуздано за закључивање судбине вокалног *л* у народном језику писара.

Српскословенски нарушавају примери из народног језика писара општештокавског карактера: предлог *у* у А јд., Л јд. и мн., примери са **-щ-**<**-чьт-** и примери прилога **веке** у којима је место **щ** написано **к** за српско *ћ*. У заменичкој групи **вьс-** испуштање *јера* у писању у већини примера указује на старији изговор по народном, са *вс-*.

Морфолошке црте

Досадашња морфолошка испитивања споменика српске редакцијске писмености показују да су у области морфологије одступања у односу на стање у споменицима канона малобројна. Одређене морфолошке црте у систему деклинација и конјугација уопштене су у српскословенском језику и чине део редакцијске књижевне норме.[28]

---

[24] У српској ћирилици 12. и 13. века основни знак за африкату *ћ* био је **к** (Ивић, Јерковић, *Правопис повеља XII и XIII века*, 60).

[25] Вуковић, *Фонетика*, 164-168; Белић, *Фонетика*, 101-103.

[26] Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, 35.

[27] Постоји у БТ графема која има облик обрнутог латиничког *s*, дакле окренутог улево и само долази као цифра (6). Из техничких разлога у раду сам се за *s* у обрнутом смеру служила знаком **ѕ**.

[28] Детаљно о морфолошком систему српскословенског језика, о одступањима од старословенског и о морфолошким особинама које имају штокавски или регионални карактер види Јерковић, *Српскословенска норма*, 62-64.

Морфолошком анализом БТ обухваћене су књишке редакцијске црте и старословенски архаизми. За велики број примера употребљених у облику који одговара класичном обрасцу, као и за падежне облике који нису карактеристични за утврђивање карактера језика једног споменика потврде ће се изнети према потреби. Дублетне форме ће се илустровати са неколико примера. Иновације у парадигми које су настале због продирања елемената народног језика разликују се по наставку од књижевне норме, релевантне су за одређивање писаревог порекла и биће дате у потпуности.

Именице

Код именица су праћени падежни облици који одликују српску редакцију, а и падежи у којима се, према научним резултатима очекују иновације које су настајале још у старословенским текстовима. Издвојени су и сви уочени облици који чине нанос из народног језика.

1. Најчешће облици именица *мушког* и *средњег рода *о/јо* основа одговарају класичном обрасцу и они се неће наводити.

а) Каткад се код именице м. рода **глась** у Г јд. јавља **-оу(у)**: **гла|с|(о)у** 16а/18, 60б/4, 70б/8, 132б/1, 182б/17 итд. Слова **а** и **у** су у лигатури. Присуство наставка **-оу** у Г јд. код именица **о* основа је архаична, односно старословенска иновација која је настала под утицајем **й* основа.[29] Примери Г јд. **гла|с|(а)** 15б/1, 25а/18, 91б/4 и др. су скраћено написани и подлежу правопису. Наставак у примеру **гл|с|** 73б/9 се не види.

Чешће именице м. рода које означавају лица или персонификоване појаве у Д јд. немају наставак основа на **й*: **цр҃оу** 1б/18, **х|с|оу** 1б/18, **бо҃у** 4а/2, **дх҃оу** 4б/20, **иѡсифоу** 19б/14-15, **кь симоноу петроу** 165а/3 итд. Стару иновацију, присутну још и у старословенском,[30] имају примери: **цр҃ві** 2а/1, **х|с|ви** 52б/14, **бв҃и** 56а/14, **кь моисеѡви** 91а/13, **іс҃ви** 162а/2 итд.

Облик Г јд. именица м. рода за бића се већ у споменицима канона среће и у А јд., а уопштавање Г, кад је у питању биће, чини део српскословенске норме,[31] које се писар БТ придржава. На пример: **игоумена** 1б/1-2, **прѣ|д|стателꙗ** 1б/9, **брата** 11б/15, **начел҄ника ... аг҄ньца и пастыра** 13а/13-15, **х|с|а ба҃** 20а/3 итд.

У истом падежу именица *Бог* се издваја од правила српскословенског и представља архаизам, јер А није изједначен са Г: **на бь҃ гь҃** 15б/6-7, 16б/4, 20а/5-6, 21а/9, 39б/14 и др.

Примери В јд. су по норми: **бе҃** 4б/14, **ѡч҃е** 9а/21, **еу|г|листе іѡ҃ане** 36б/21, **нефталиме иѡрдане** 74б/20-21; **сп҃ситeлю** 4б/14, **цр҃ю** 165б/5, **цр҃оу** 180б/19 итд. У

---

[29] Николић, *Старословенски језик I*, 117.

[30] Ђорђић, *Старословенски језик*, 94.

[31] *Исто,* 90; Јерковић, *Српскословенска норма*, 63.

синтагми **іс҃ х|с|є** 5а/4, 5б/20 именица *Исус* је остала у Н или је у писању крајње **є** изостављено.

Старословенски, дакле српскословенски наставак у Л јд. м. рода се чува. На пример: **на п|с|лмѣ** 2а/20, **ѡ х|с|ѣ** 4а/9, **ѡ мирѣ** 4а/14, **вь градѣ** 28а/3-4; **ѡ цр҃и** 3б/19, **на налоги** 5б/14, **вь синаѯари** 12а/18, **оу зла|т|(о)ѹстьци** (**а** и **ѹ** су у лигатури) 45б/9, **ѡ ла|з|(а)ри** 46а/17 итд. За суспензијом скраћене именице у Л јд. може се само претпоставити да су читане по норми, јер се наставак из народног језика у пуним, па и у контракцијом исписаним речима не појављује: **вь ѡ|х|(тоисѣ)** 2б/5-6, **по вхо|д|(ѣ)** 3а/4, **вь сиѡ|н|(ѣ)** 20б/15 (има и: **вь сиѡнѣ** 31б/6), **по ѿпѹ|с|(тѣ)** 65б/21, **о мир(ѣ)** 164а/11 итд.

Са суфиксом *-ије* именица м. рода долази у Л и чува српскословенски наставак: **ѡ василии** 73б/ 8.

Издвајају се следеће синтагме у којима именице м. рода *обичај* и *стих*, које припадају **о/јо* основама, имају наставак *-у*: **иереи же кадить или диꙗ|к| по ѡбы|ч|ю** 2б/6-7, **сти|х|ло|г|(иꙗ) по ѡбы|ч|ю** 9а/5, **починаи|м|** ... **ка|н|(о)ѹне по ѡбы|ч|ю** 11а/6-9, **пои|м| по ѡбы|ч|ю** 15а/16, **хвалите б҃а вь ст҃хь ѥго по стихоу** 147б/14-15 и др. Именица *обичај* и именица *стих* начинску детерминацију остварују одредбом поредбеног типа. Та се врста начинске детерминације, између осталог, могла исказивати и падежима *по + датив / локатив*,[32] па се не може са сигурношћу рећи да ли се овде ради о Д према књижевној норми или о облицима Л према народном језику. У споменицима српске редакције Л са штокавским наставком *-у* среће се још од 13. века.[33]

На неким местима придев придодат именици показује да је у сличним синтаксичким конструкцијама употребљен Д: **сбрание всего лѣта ѿ м|с|ца сеп҄тебра до м|с|ца авгоу|с|(та) по оуставоу иѥр|с|лмкоу** 18б/9-11, **ѡбльк҄ се ꙗвѣ по законоу бж҃ию** 22б/13-14.

Израз **по редоу** 91б/14, 92а/15, 92б/12, 94б/8, 137б/12 итд. има значење прилога *редом* и тако се среће и у споменицима канона.[34]

Многобројни примери именица м. рода долазе у падежима множине са наставцима који углавном одговарају књижевној норми. Одступања од српскословенске парадигме су ретка. Има иновација запажених још у језику канона, а и иновација под утицајем српског језика.

Примећен је само један Н са наставком деклинације **ĭ* основа: **пастыриѥ** 69б/12. Овакав наставак у Н је архаичан, налази се и у канону.[35]

Именице м. рода у Г мн. углавном чувају старословенски наставак. Писање са једним завршним *јером* је скоро четири пута чешће од писања два *јера* на крају речи. У примерима и са једним и са два *јера* на крају, над *јером*

---

[32] Грковић-Мејџор, *Питања из синтаксе*, 53-54.

[33] Даничић, *Историја облика*, 49.

[34] Миклошић, *Речник старословенског језика,* 813-814; Николић, *Старословенски језик II*, 134.

[35] Николић, *Старословенски језик I*, 118.

нема никаквог знака, или се незнатно чешће над *јером* налази акценат ˝ или знак ˘: примери са једним *јером* – **ап|с|лъ** 5а/10, **ликъ** 16б/13, **м|ч|нкъ** 33б/3, **wцъ** 60б/3, **w врагъ** 178б/8; **ап|с|лъ̏** 3б/11, **wцъ̏** 6б/6, **мл|д|нцъ̏** 21б/21, **м|ч|нкъ̏** 45а/4, **оученикъ̏** 98а/13; **плѣн'никъ̏** 4б/7, **хлѣбъ̏** 5б/14-15, **пра|з|никъ̏** 17б/14, **м|ч|нкъ̏** 18б/19, **мл|д|нцъ̏** 22а/1, **wцъ̏** 127б/12 итд.; примери са два *јера* – **ап|с|лъь** 12а/8, 14а/16, 119а/6, **wцъь** 63а/4, **мл|д|нцъь** 72а/8; **ап|с|лъь̏** 6а/19, **м|ч|нкъь̏** 41б/21, **wцъь̏** 122а/5, **w коньцъь̏** 179а/2, **чл̏къь̏** 202б/17и др.

Има и примера Г мн. у којима природа дијакритичког знака над крајњим *јером* не може да се утврди, јер има облик запете различитог усмерења, па и тачке неједнаке пуноће (в. о правопису, стр. 84-85).

Код именица сва три рода већине основа, које су пре у Г мн. имале **-ъ**, које се наравно није изговарало, у већини штокавских дијалеката у овом падежу је од друге половине или пред крај 14. века почело додавање наставка *-ā*, који српски језик има и данас. О етимолошком пореклу данашњег наставка *-ā* постоје у науци различита тумачења, и наших и страних научника: *-ā* је добијено у фонетском процесу од **-ъ** или је *-ā* старо етимолошко добијено аналогијом у међусобним морфолошким изједначавањима. Проблем до данас није решен.[36] Питање да ли примери Г мн. са два *јера* или са једним акцентованим *јером* на крају из нашег рукописа показују читање Г мн. са *-ā* је отворено. По Даничићу у 14. веку се у Г мн. место **-а** писало и **-ъь**.[37]

Примери **догма|д҃|** 41б/15, **про|к|ме|н|** 69б/10, **пр҃р҃к·**: 151б/12, као и скраћена реч **м|л|** (= *младенаца*) 158б/9 и сл. немају крај, па се наставак у Г мн. не види.

Доносе се и све запажене именице у м. роду чија је основа у Г мн. проширена наставком *-ов* из основа на **й* (**-овь, -овьь**): **грѣхов̏ъ** 4б/4, **даров̏ъ** 94б/6, 146а/3, **даровъ** 113а/19,[38] **8довъ** 180а/18; **грѣховъь̏** 4а/7-8, 30б/14, 19, **без' сти|х|въь̏** 167б/1. И овде се крајње *јер*, као што је дато, појављује и са и без дијакритичког знака. Проширење *-ов-* у облику Г мн., углавном код свих једносложних именица м. рода, одликује штокавске дијалекте, а јавља се већ и у најстаријим споменицима канона.[39]

Примери Д мн. м. рода су без иновација: **кон'цемъ** 4б/15, **вѣкомъ** 5б/2, **м|ч|нїкомъ** 32а/5-6, **сцїен'нико|м|** 34а/20, **вл'хво|м|** 71а/17-18 итд. Има и у Д непотпуно исписаних именица: **хр|с|тиа|н|** (= *хришћанима*) 7б/19, **кор|д҃|** (=

---

[36] Белић, *Речи са деклинацијом*, 75, 79-84; Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, 424; Белић, *Фонетика*, 65-66.

[37] Даничић, *Историја облика*, 70.

[38] Именица *дар* је могла имати две врсте деклинација, мењала се и по **о* и по **јо* основама (в. Кульбакин, *Старословенска граматика,* 69). Запажени облик А мн., **дары** 6б/14, открива да именица припада тврдим именичким основама. Од исте именице постоји и Н јд.: **дарь** 150а/11.

[39] Даничић, *Историја облика*, 69; Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, 423; Николић, *Старословенски језик I*, 117-118.

Коринћанима) 25б/12, **кь га|л|** (= *ка Галатима*) 25б/17, **к ри|мл|** (= *к Римљанима*) 171б/16 и сл.

Облици А мн. м. рода углавном су по књижевној норми: **врагы** 4а/4-5, **в' вѣкы** 4б/20, **χлѣвы** 6а/2, **агг҃ли** 23б/16, **вь пра|з|ники** 28а/13 итд.

Поред очекиваног књижевног наставка има у БТ примера А мн. и са наставком *-е* као у српском језику: **ка|н|(о)ѵне** (слова **а** и **ѵ** су лигатура) 7б/10, 11а/8-9, 149б/17, 193а/19, **п|с|лме** 11а/17, 140б/4, 142а/15, 143б/1, 195б/11, 196а/1, **типике** 13б/5, 76а/11, 103а/14, 196а/8, **тльковнике** 17а/11-12, **ір'мосе** 68а/7, **часе** 76а/9, 95а/11, 105а/2, **ча|с|се**(!) 104а/4, 163а/9, 181б/19, **вь пе|т|ке** 136а/7, 149б/14, 152а/14-15, 153а/2, 182б/2, **по|ч|н'ке** 139а/19, **на часе** 167б/4.

И у низу именица које су настале од придева долази српски наставак *-е*: **непороч'не** 15б/11, 183а/8, **непоро|ч|не** 16б/9, 149б/21, 152б/7, 157а/3, 170а/18, **кр|с|тне** 29а/11, 182а/10, **сѣ|д|л'не** 29а/10, **вскр|с|не** 62б/2, 72б/17, 176а/9, 177а/4, 184а/1-2, 187а/6, 193б/15, 194б/10, 16, **сѣ|д|лне** 64а/13, 182а/11, **самогл|с|не** 64б/3, 102б/15, 150а/12, 160а/7, **самогла|с|не** 65а/3-4, **бл҃жен'не** 93б/12, 152б/7, **непорочне** 160б/9, **вьскр|с|не** 170а/20, 178б/19, 182б/14-15, **в'скр|с|не** 177а/16. Наставак *-е* у А мн. је општештокавски и у споменицима српске редакције среће се врло рано.[40]

Не тако чести случајеви И мн. не одступају од српскословенског стања: **прѣ|д| чл҃кы** 22б/6, **на|д| χлѣвы** 24б/13, **сь агг҃лы** 36а/2, **с |χ|лѣвы** 172а/10 итд.

Проширење основе са **-ов-** има и један пример једносложне именице у И: **сь сти|χ|ви** 168а/13. Потврде са уметнутим **-ов-** срећу се у падежима множине још у старословенском, а и у каснијим редакцијским текстовима.[41]

Примери Л мн. м. рода одговарају српскословенском. Као илустрација ево неколико потврда: **ѡ грѣсѣ|χ|** 4б/16, **на часѣ|χ|** 12а/16, **на ча|с|хь** 17б/11; **вь синаѯари|χ|** 28а/8, **вь иереи|χ|** 39б/17, **на тро|п|ри|χ|** 167б/4 итд.

Од именице м. рода **коласай** запажени Л мн. гласи: **вь коласеи|χ|** 23а/8. Исти облик наведен је из *Хиландарског типика* у Миклошићевом *Речнику старословенског језика*, стр. 297.

Од значајних дијалекатских црта забележена је употреба Г за Л: **ѡ грѣхь нашихь** 4б/17-18 и **ѡ грѣ|χ| нашихь** 139а/13. Изједначавање неких падежних облика у множини карактеристично је за призренско-тимочки дијалекат, а ову појаву има и косовско-ресавски дијалекат.[42]

Посебно се издвајају облици множине именица које означавају лица, а у Н јд. имају суфикс **-инь**, **-тель**, **-арь**. Лексеме овог типа су имале у множини облике по консонантској промени

У БТ именица **перъсѣнинъ**, **перъсѧнинъ** (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 561) у Д има наставак по **о* основама: **пер'сомь** 67б/6. У Николи-

---

[40] Белић, *Речи са деклинацијом*, 15.

[41] Николић, *Старословенски језик I*, 117; Види, на пример: *Ћирилске рукописне књиге*, *Апостоли*, 13, 18.

[42] Ивић, *Дијалектологија*, 102, 110.

ћевој граматици старословенског језика стоји да се облик Д мн. **персомъ** од именице **персѣнинъ** јавља у *Супрасаљском зборнику* (Николић, *Старословенски језик I*, 124). И Д именице **мидѣнинь** је по продуктивној врсти: **мидѣномь** 87а/20.

Од падежних облика множине именица на суфикс **-тель** у тексту је нађен Д: **дѣтелѥ|м|** 40б/7 (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 187: **дѣтель**). Наставак **-емь** у овом падежу постојао је и у старословенском, а у српскословенском се ова иновација уопштила. По српскословенском моделу је и И мн. са наставком **-ми**: **дѣтелꙗми** 32б/21.

У множини од именице са суфиксом **-арь** (означено је лице) констатовани су Г **цр҃ьь** 113а/16 и А **цр҃е** 19б/10.

Двојински облици именица м. рода **o/jo* основа су углавном по норми. На пример: Г **посрѣ|д|(ѣ) разбоиникоу** 13б/1-2, **м|ч|нкоу** 22а/2, **братоу** 22а/2-3, **чю|д|творцоу и бесребрьникоу** 119б/7-8, Д **х|с|вѣма м|ч|кома** 40б/19, **ап|с|лма ·в҃і·** 119а/16, А **ѡмакаѥ прьста ѡба** 37а/8. У примеру Д **ап|с|лмь ·в҃і·** 119а/15 уз број *двanаест* није везан двојински облик именице по књижевној норми, већ је по народном употребљен облик множине. Осећање за двојину се у српском језику од 13-15. века губило, па се у споменицима српске писмености јављају примери који су место облика двојине имали облик множине.[43]

У примерима **вьзнесоста родите|л|** 93а/3-4, **два ка|н|** 117а/19, **оба ли|к|** 192б/16 и сл. скраћивањем је изостао наставак, па се употребљени облици не знају.

б) Од потврда Д јд. ср. рода наводи се пример: **бл҃говѣщѥ|н|ю** 107б/7 (надредно **н** је између вокала *е* и *и*). У А јд. долази: **бл҃говѣщениѥ** 104а/19. И примери А **бл҃говѣщѥ|н|** 101б/21 и у **бл҃говѣщѥ|н|ѥ** 105а/8, 15, 19 имају у завршетку *-еније* надредно **н** између вокала *е* и *и*. Такав начин скраћивања је у рукопису чест. Не може се говорити да је у Д и у А у питању наставак *-њу*, одн. *-ње*.[44] Потврђен је и И јд. ср. рода: **с҄ пол҄ча|с|ѥмь** 8б/14, са истом појавом. И пример **сь веселиѥ(м)** 48б/7 (није крај реда), иако непотпуно написан, јасно показује И јд. са **-иѥмь**.

У Л јд. ср. рода се налази српскословенски наставак: **вь мѣстѣ** 4б/9-10, **на мѣстѣ** 15а/8, **на соудици** 45б/5, **вь ср|д|ци** 51б/1 и др. У непотпуно написаним именицама наставак се не види: **на мѣст** 44а/2 (није крај реда), **по ро|ж|** (именица *рождаство*) 70а/17 (није крај реда). Читање ових примера је могло бити по норми, али и са српским *у* на крају.

---

[43] Младеновић, *Елементи српскохрватског језика*, 424.

[44] Контакт непалаталног сугласника и гласа *ј* иза њега се дуго чувао. У централним штокавским говорима промене настале јотовањем хронолошки се везују за почетак 17. века, а за настанак гласова *љ* и *њ* се претпоставља и већа старина. Стање у споменицима, што се тиче писања ових гласова није омогућило да се утврди време ове промене (Вуковић, *Фонетика*, 177).

Именице ср. рода на *-ије* имају у Л јд. српскословенски наставак **-ии** или сажимањем добијено **-и**: **ѡ оустроѥнии** 4а/14-15, **ѡ избавлѥнии** 4б/6-7, **ѡ з|д|равии** 30б/18, **ѡ кр҃щении** 75б/16-17 итд.; **по свр҄шени** 2б/3-4, **ѡ сп҃сени** 3б/20-4а/1, **ѡ бл҃гостоꙗни** 4а/15-16, **ѡ просвѣщени** 75а/9 итд. Извршено сажимање појављује се и у старословенским текстовима.[45]

Како се именице ср. рода са суфиксом *-ије* у Л јд. налазе и са **-ии** и са **-и** непотпуно написане речи не показују наставак. На пример: **вь стра|д|** (именица *страданије*) 12б/11 (није крај реда), **по повеле** (именица *повеленије*) 19а/13 (крај реда), **по вьз|д|виже|н|** (именица *ваздвиженије*) 32б/9 (није крај реда), **вь вьск҄лик҄нове|н|** (именица *васкликновеније*) 188а/11 (није крај реда).

На једном месту именица ср. рода на суфикс *-ије* има у Л јд. наставак *-у* према српском народном језику (в. стр. 102, нап. 33): **бра|т|а же лобызають еѵ|г|(елиѥ) и по лобизанию еѵ|г|(елиꙗ) глѥ|т| иереи м|л|(итвоѵ)** 7б/6-8. Она се у функцији адвербијалне детерминације времена јавља у конструкцији *по+Л* одређујући време када се радња врши.[46]

У синтагми **даж|д|ь ти гь҃ по ср|д|цоѵ тво(ѥмоѵ)** 191б/13 (крај реда) начинска детерминација исказана је одредбом поредбеног типа, па се за именицу *срце* не може рећи да ли је у Д по норми или је у питању Л према српском народном језику.[47]

Именица *трисветоје*, пореклом је придев, има придевску промену. Забележени облик И јд. је по норми: **сь тр|с|тымь** 29б/16. Примери Л јд. су с наставком из српског народног језика: **по тр|с|томь** 16а/21, 155а/8-9, **по тр|с|то|м|** 76а/4, **на тр|с|томь** 138а/7. Наставак *-ом* у Л јд. код придева среће се већ у првим редакцијским текстовима (в. стр. 130 и нап. 94).

Малобројне потврде именица ср. рода тврдих основа чешће се у Г мн. појављују са једним *јером*, него са два, без знака ˘ или са њим, односно са или без акцента: **ис чрѣсль** 24а/1, **оть оусть** 50б/6, **изь оусть** 158б/9, **врать** 179б/16; **диꙗ|к|н҄ст҄вь҃** 152б/10, **ѿ лѣть҃** 204б/19; **изь оусть҃** 158б/19; **ѿ кан҄дильь҃** 172б/18-19. Појава се слаже са Г мн. м. рода (в. стр. 102-103).

Код именица ср. рода **jo* основа Г мн. је са одговарајућим наставком **-ии**, а и са сажетим **-и**: **нареж|д|ении** 3а/4, 6б/20, **вьзвѣстии** 24б/8-9, **ѡбличии** 109а/15; **дѣꙗни** 6б/18. Издвојен је пример у којем се јавља књишки наставак **-еи** добијен од наставка **-ии** старословенском вокализацијом: **желанеи** 86а/15-16. Он није устаљен у српскословенском.

Једини запажен Д мн. ср. рода је од именице **чьтениѥ** и нема наставак по норми: **чте|н|ꙗмь** 107а/21 (надредно **н** је између вокала *е* и *и*). У овом падежу именица ср. рода је с наставком према **ја* основама, што је веома ретко, и то од 14. века.[48]

---

[45] Куљбакин, *Старословенска граматика*, 86.

[46] Грковић-Мејџор, *Питања из синтаксе*, 52-53.

[47] *Исто,* 53-54.

[48] Даничић, *Историја облика*, 98.

Облици И мн. одговарају норми, на пример: **прѣ|д| врати** 105б/17. Има и примера са наставком **-ми**, који се сређе у редакцијским текстовима:[49] **съ дѣтан'ми** 53а/10. Примери **с по|л|часитами** 12а/13, **копитами** 45б/12 имају наставак **-тами** према именицама ж. рода **ja* основа. Овакав И мн. именица ср. рода врло је редак и сређе се у 13. и 14. веку.[50]

Према норми књижевног језика је једини констатован Л мн. ср. рода тврдих основа: **на мѣ|с|хъ** (= *на местех*) 10а/4.

Такође и падежи двојине: Г **крилоу** 5а/15, 23а/19, А **колѣнѣ** 5а/2, 8б/20, **колѣ|н|(ѣ)** 192а/20, 21, 192б/7, 8.

2. У промени именица *женског рода* **а* основа Г јд. има наставак **-е** у следећим примерима: **до соу|в|те** 8а/12, 138б/11, **екатерине** 55б/8, **книге** 62б/15, 152б/15, 194а/19, 20, **марине** 122а/16, **макрине** 122а/21, **сестре** 122а/21, **сл(о)у|ж|бе** 148б/9, **w̃ лавре** 149б/11, **w̃ соу|в|те** 152а/9-10, **мл̃ьбе ра|д|(и)** 156б/17, **срѣ|д| папрате** 172б/20-21, **к'ниге** 185а/16, **сл(о)у|ж|бе ра|д|(и)** 192а/10, **рыбе** 202а/13, **бе|з| вине** 205б/10. Присуство наставка **-е** из меких основа у Г јд. **а* основа је под утицајем говорне базе и карактеристично је за штокавске говоре у којима се налази од најстаријих времена.[51]

Иако синтаксичка анализа није рађена, као синтаксичка категорија издвојен је *словенски генитив* због именица које такође долазе с наставком **-е**: **рыбе |ж|(е) нии** 67а/11, **рыбе |ж|(е) не тамыи** 165б/6-7, **рыбе |ж|(е) не вькоуси** 204а/3, **рыбе же ни вькоушати** 204б/20-21.[52] Има и: **истины не имоуть створи|т|(и)** 11а/3.

У истом падежу чешће се чува српскословенски наставак **-ы(и)**: **пр|с|нодв̃ы** 3б/7, **воды** 6б/11, **w̃ страны** 10а/18, **w̃ дв̃ы** 13б/4, **пасхи** 17а/13, **из глѣбины** 43б/11-12 итд.

У скраћено написаним именицама Г јд. **а* основа могао се читати и по народном, као и примери у којима је вокал *-е* из српског и написан: **соу|в|** 62а/16, 172б/5 (оба примера су на крају реда) и сл.

Примери Г у **ja* основама су по књижевној норми: **ис' т'мнице** 2б/8-9, **вл|д|чце** 3б/7, **бц̃е** 3б/7, **марїе** 3б/7 итд.

Именица **агрипнита** (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 2) има Г по норми: **ра|д|(и) агри|п|ник** 6б/4, али и са наставком **-и** из тврдих основа: **развѣ агрипнии** 14а/18.

Регистроване именице **а* основа у Д јд. имају **-ѣ**: **тишинѣ** 4б/2-3, **къ трапезѣ** 29б/11-12, **вѣрѣ** 44а/8, **таинѣ** 99а/8, **къ странѣ** 196б/7 и др.

---

[49] Види, на пример: Јерковић, *Александрида*, 143.

[50] Даничић, *Историја облика*, 121-122.

[51] Белић, *Речи са деклинацијом,* 38.

[52] Обавезна употреба Г уз негацију развила се још у општесловенском, што потврђује присуство ове синтаксичке конструкције у свим словенским језицима (Белић, *Речи са деклинацијом,* 225; Вечерка, *Генитив*, 204-209).

Именице са основом на **ја* су такође са наставком по норми, иновације се и не очекују: **бц҃и** 7б/19, 25а/21, **троици** 13а/7-8 итд.

Наставак А јд. није стварао дилему, па се и за непотпуно написане речи зна да су се читале с наставком *-у*: **м|л|(итвоу)** 3а/16, 11б/3, 6 (примери нису на крају реда), **вь лѣпо(тоу)** 5б/6 (није крај реда), **мл҃тв(оу)** 35а/6 (није крај реда), **вь з(емлю)** 40б/14 (крај реда).

Најчешће се И јд. **а/ја* основа налази са наставцима по књижевној норми: **прѣ|д| трапезою** 1б/11-12, **главою** 2а/13, **силою** 3б/11, **вѣрою** 20б/12, **сь слоу-жⷭвою** 106б/10-11; **волкю** 27а/19, **дш҃ею** 33б/11, **сь аноусикю** 72б/10-11, **плащаницею** 170а/4 и др.

Следеће именице ових основа писар је употребио са српским наставком *-ом*: **с ламⷭвадомь** 3а/19-20, 76б/20, **с ламⷭвадо|м|** 27б/10, **сь сл(о)у|ж|вомь** (л+у је лигатура) 105а/3, 112б/10, **с ла|м|вадомь** 153б/1, **сь завѣсомь** 161а/18, **прѣ|д| трапезомь** 197а/13-14; **кадилⷭницомь** 1б/7, 10б/1, 7, 196б/6-7, **кадилⷭницо|м|** 1б/12-13, **с кадилⷭницомь** 2б/18-19, 153б/1, **кад|л|ницо|м|** 3а/2, 173а/17, 196б/13, 20, **с ка|д|лницо|м|** 3а/19, **с кадилⷭницо|м|** 27б/10-11, 29б/11, 76б/20-21, 154а/16, **с не|д|(ѣ)ло|м|** 62а/12, **сⷭ литиѡ|м|** 99б/14, **с литиѡ|м|** 105а/1, **с паве|ч|(е)рⷭномь** 105а/15-16, **сь свѣщо|м| и с кадилницо|м|** 145б/4-5, **с хранилⷭницо|м|** 154а/13-14, **кадилⷭнїцо|м|** 163б/14-15, **сь оу|т|рно|м|** 167а/13, 195б/1 (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 1077: **оутрьнꙗ**, f.), **с ка|д|лⷭницо|м|** 176а/2, **с паве|ч|(е)рницомь** 205б/14-15.

Од једне именице употребљен је И с наставком *-ов*: **с литиѡ|в|** 99б/17. Од најстаријих времена у старим штокавским говорима у овом падежу једнине био је наставак **-о ѫ**, који је већ у 10. веку давао *-оу* и даље *-ов*. Наставак *-ов* у И јд. налази се у штокавским споменицима од првих времена до друге половине 13. века. Од почетка 13. века поред наставка *-ов* употребљавао се у штокавским споменицима још и наставак *-ом*, који после половине 13. века код штокаваца преовлађује.[53]

Облици Л јд. **а* основа су по норми књижевног језика, долазе са **-ѣ**, а и са **-е** (екавски рефлекс): **вь папратѣ** 12а/2, **на трапезѣ** 17б/11, **на трапезе** 25б/6, **ѡ дрьжавѣ и повѣдѣ** 30б/2, **ѡ ризѣ** 120а/6 и др. Има и незавршених именица у којима се наставак не види: **на гор** (именица *гора*) 126а/4 (није крај реда).

Међу примерима меких основа углавном нема одступања од норме: **на ве|ч|(е)рни** 8а/10, **на земли** 11а/3, **на паве|ч|(е)рници** 70а/16, **на паве|ч|(е)рⷭници** 75б/12 итд.

На два места именице **ја* основа имају наставак тврдих основа: **вь дига|к|нⷭницѣ** 2б/17-18 и **на полоуночнице** 18б/6.

Код именица на суфикс *-ија* Л је готово редовно са несажетим завршетком **-ии**, а сажимањем добијено **-и** је ретко: **на агрипⷭнии** 6б/13, **вь**

---

[53] Даничић, *Историја облика*, 37-38; Белић, *Речи са деклинацијом*, 40-41.

алеѯан'дрии 26б/1-2, **вь ев'гении** 94а/18, **на литии** 179б/11; **на л|т|(о)ѵр'ги** 55а/21, **на агри|п|ни** 118а/9, **на агрип'ни** 179б/3, 187б/20, 190б/11 итд.

Падежи множине долазе са наставцима који одговарају норми књижевног језика, али међу примерима Н и А има и иновација у наставку који је према српском народном језику.

Уочене су у Н мн. две именице са наставком **-є** из српског језика: **деветине** 138б/12, **де|с|(є)тине** 138б/13. Овај наставак штокавски говори имају од најранијих времена.[54]

У Г **a/ja* основа писар је стављао **-ь**, а у отприлике двапут мањем броју речи налази се и **-ьь**. Најчешће се над крајњим *јером* налази дијакритички знак, ˘ (чешће) и ˜ (нешто ређе). Примери са једним *јером*: **мѵроносицѣ** 18а/5, **женѣ** 20а/18, **ѿ бѣдѣ** 23а/21-23б/1, **сльзѣ** 57б/20, **таинѣ** 104а/14 итд.; **силѣ** 3б/8, **сльзѣ** 21б/7, **м|ч|нцѣ** 26а/17, **веригѣ** 84а/16-17, **вльнѣ** 93б/15-16 итд.; **не|д|(ѣ)ль** 8а/15, **сльзь** 43б/10, **м|ч|нць** 108б/16 итд. Примери са два *јера*: **ра|д|(и) таиньѣ** 6б/12, **женьѣ** 18б/17, **ризьѣ** 105б/13, **ѿ похвальѣ** 127а/4, **ѿ свѣцьѣ** 172б/18, **мѵроносицьѣ** 182б/9 и др.; **сльзьь** 37б/6, 131а/7, **мл̃твьь** 38а/11 и др. Питање је да ли је **-ьь** или **-ѣ̃**, **-ѣ̆** знак за *-ā* у Г мн. (в. стр. 102-103).

Преглед облика Г мн., овде именица ж. рода, на стр. 103 м. рода, а на стр. 106 именица ср. рода, показује да се и исте именице налазе са једним или са два *јера*, са надредним знаком или без њега. Тешко је рећи, с обзиром на овакву шароликост, да ли је писар **ѣ̃**, **ѣ̆** и **ьь** читао са *ā*.

И овде има скраћеница које не показују како се именица у Г мн. завршава: **сль|з|** 113а/5.

Именице на суфикс *-ија* у Г мн. имају наставак **-ии**: **еп|с|лии** 6а/21, 194а/12, **келии** 14б/10. Није примећен пример са књишким наставком **-еи** где је *е* добијено старословенском вокализацијом.

У Д нема иновација, примери су по норми књижевног језика: **таинамь** 22б/16-17, **силамь** 23б/2, **звѣз|д|амь** 67а/4, **лам'ба|д|(а)мь** 106а/5-6; **епистолиамь** 17б/2, **кпистолиамь** 20а/15-16, **дш̃амь** 39б/13, 44б/1 итд.

Иновације су се могле појавити у А мн. **a* основа. Њих потврђују примери с наставком *-е* из народног језика (писање са **-є**, а двапут и са **-ѣ** место **-є**). Цео списак из грађе: **мл̃тве** 7а/4, **вь соѵ|б|те** 16а/8-9, 17а/10, 17б/5, **сл(о)ѵ|ж|бе** 26б/4, 59а/18, 89б/17, 94а/7-8, 115а/19, 121б/7, 123б/9, **похвале** 54б/13, **на стране** 66а/7, **гльбинѣ** 73б/16, **тьк'мине** 142б/14, **стране** 176б/16, 197а/7, **мл̃твѣ** 192б/4, **в соѵ|б|те** 205б/2. У штокавском дијалекту од првих времена у Н мн. именица ж. рода, а и у А мн. налази се наставак *-е*.[55]

Исти падеж се најчешће налази по књижевној норми: **на страны** 1а/18-19, **мл̃твы** 2а/11, **главы** 2б/20, **иконы** 10а/3, **ризи** 104б/17 итд.

---

[54] *Исто*, 42.

[55] *Исто*, 42.

Има неколико конструкција у којима је именица *служба*, али из текста не може да се утврди њен употребљен облик: **пои|м| ча|с|се(!) ·г҃· вь папратѣ бывающии сл(о)ѵ|ж|бѣ ихь** 104а/4-5, **тако по|д|(о)баѥ|т| быва|т|(и) сл(о)ѵ|ж|бѣ вь все пе|т|ке ст҃ыѥ ·м҃· це** 153а/1-2, **по ѡбы|ч|(аю) сти|х|ло|г|(иꙗ) и про|ч|и сл(о)ѵ|ж|бѣ** 155а/11-12.

Сви уочени примери И чувају српскословенску норму: **щедротами** 3б/4, **мл҃твами** 3б/6, **звѣз|д|ами** 15б/19, **с лам'ба|д|(а)ми** 29б/11, **оустнами** 48б/18 итд.

И облици Л су по књижевној норми, са српскословенским наставком: **вь слоуж'бахь** 4б/8, **на рогозина|х|** 8б/19, **ѡ слоу|ж|бахь** 14б/16, **в соу|б|та|х|** 15б/15-16, **на гора|х|** 27б/4; **на агрипниꙗхь** 6а/20-21, **вь келиꙗ|х|** 8б/14, **на паве|ч|(е)рницахь** 18а/16, **ѡ дш҃ахь** 19б/18 итд.

Именица **братиꙗ** у нађеним облицима има наставке по норми књижевног језика: јд. Н **бра|т|ꙗ** 2б/20, 9а/13, Г **братиѥ** 4а/19-20, 4б/5, Д **братии** 4а/9, 10а/1, А **братию** 1б/4-5, 15а/11, **бра|т|ю** 16б/15, В **бра|т|ѥ** 22б/3, 25б/17, Л **ѡ братии** 4б/7; мн. Д **бра|т|ꙗмь** 1а/12, 9а/16, **бра|т|амь** 6б/3 итд. Аналогијом према облицима у једнини, Г, Д, А и Л, и због честог скраћивања дизањем сугласника и између различитих вокала, може се рећи да су и примери у В јд. и у Д мн. од именице **братиꙗ**. У Д и Л јд. нема сажимања **-ии**.

Посебну групу у оквиру **ја* основа чиниле су именице ж. рода са завршетком **-ын҃и**. У рукопису нађене потврде су по српскословенској норми: В јд. **поустынѥ** 86а/13, А мн. **бл|с|тынѥ** 168б/7-8.

Издвојене су из текста и именице ж. рода изведене суфиксом **-ии**, **пенътикостии**, **севастии**, **скинии** (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 560, 834, 845). Од њих су у једнини употребљени: Н **прьваꙗ ски|н|(иꙗ)** 120а/10 (није крај реда) и Л **вь севастии** 96б/3-4. У примерима Г јд. **до пен'тико|с|ѥ** 17а/14, **до пен'дико|с|ѥ** 17б/21 писар је приликом скраћивања или испустио **и** или се ради о редукованом **и** које је испуштено у изговору. Слово **с** над редом је за **ст**.

Именица *Палестина* се могла деклинирати по **а* и по **ја* основама, па се порекло наставка **-и** у Л јд. **вь палестыни** 169а/4-5 не зна (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 552), може бити по **ја* основи из књижевног језика, али и из српског народног језика.

Именице **метаниꙗ** и **метаниѥ** се појављују и у ж. и у ср. роду. (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 366). На пример: ж. род Л јд. **по коньчнои же метании** 12б/19, Д мн. **метаниꙗмь** 12а/17-18, И мн. **с метаниꙗми** 13а/11-12, Л мн. **вь мета|н|ꙗ|х|** (надредно **н** је између вокала *а* и *и*) 140а/18-19; ср. род Л јд. **на всакомь ме|т|ни** 11б/5-6, **на кон'чно|м| ме|т|нии** 141а/4-5, **по ко|н|чномь мета|н|(ии)** 145а/3-4. Код примера Г мн., **малихь ме|т|нии** 11б/17 и **·в҃і· метании** (овде је облик множине место двојине) 140а/21, род се не разазнаје.

Именица *стихира* има следећи облик у А мн.: **ст|χ|рє** 5б/5, 11а/11, 92а/6, 107б/6, 7, 109б/7, 118б/14 и др. У Миклошићевом *Речнику старословенског језика* именица у ж. роду гласи **стиχира**, а у м. роду **стиχиръ**. За А мн. у м. роду исти *Речник* наводи форме **стиχыры** и **ст(иχи)рє** (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 884). С обзиром на примере из БТ, Н јд. **ст|χ|ра єѵ|г|л҃ска** 194б/11-12 и А јд. **ст|χ|рю** 5б/3, 31а/6, 137б/4, **на ст|χ|рю** 156а/7, **ст|χ|р(ю) ѥдноѵ** 169а/2҂, може се закључити да је именица у тексту употребљавана у ж., а не у м. роду. Тада се присуство наставка **-є**, у напред изнесеним примерима А мн., објашњава утицајем народног језика (в. на стр. 109 и друге именице које имају у А мн. наставак *-е* из српског језика).

На много места у А именица *стихира* није потпуно исписана, па се наставак, а ни број именице не види: **ст|χ|р** 2б/9, 3а/17, 15а/19, 15б/1, 16а/16 итд. Издвојени примери нису с краја реда.

Облици двојине именица ж. рода **а* основа су ретки и у односу на књижевни језик су правилно употребљени: Н **странѣ** 3а/1, 65б/7, 68а/7, 76а/1, 139б/14, 147а/4; Г **ногоѵ** 9а/10; А **странѣ** 1б/2, **роѵцѣ** 3а/7, **по|д| нозѣ** 4а/4, **оѵстнѣ** 10б/11-12, **вь роѵцѣ** 15а/13, 113б/5, **на славѣ** 16б/10; И **роѵка|м|(а)** 30а/3; Л **вь роѵкоѵ** 1а/16 и др. Једанпут, под утицајем народног језика, уместо А дв. стоји А мн.: **стопы** 140б/17 (в. стр. 105, нап. 43).

Нису примећени облици двојине ни од једне именице ж. рода **ја* основа.

Код неких забележених именица м. рода које су се мењале по **а/ја* основама због скраћивања наставак у Г јд. се не види: **ѿ лѵ|к|** 17а/21, 18а/3, 25а/6 итд. Примери **пр|д|че** 3б/9, **пр|д|тче** 5а/8, **домы** 8б/1, **козмы** 29а/18-19, **оѵжики** 32б/10 и сл. показују наставке по књижевној норми.

3. Именице *женског рода* основа на **ĭ* у старословенском језику су биле релативно продуктивне. Чувале су промену и у народном језику, па иновација у наставцима и нема. У рукопису се деклинирају правилно. Редакцијску одлику чине облици Д и Л мн. у којима су уопштени наставци **-емь, -ехь**. Од констатованих облика изнеће се по који пример.

Падежи једнине: Н **ч|с|ть** 2а/18, **мл|с|ть** 2б/13, **влг|д|ть** 19а/9; Г **мл|с|ти** 4а/11, **помощи** 4а/12, **власти** 6б/10; А **жизнь** 5а/17, **крѣпо|с|(ть)** 14а/13, **на памѣть** 17б/15-16; И **ѡбластию** 19б/7, **бл҃гостию** 19б/9, **моѵдростию** 20б/6-7; Л **вь покалипѱи** 112а/10-11 (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 608: **покалипсь**, f.).

Падежи множине: Г **страстии** 59б/1-2, **моцiи** 88б/14, **до дв҃ри** 197а/3; Д **моце|м|** 89а/8, **моцемь** 89б/16, **кь дв̄ремь** 154а/16-17; А **вь д҃ври** 1б/6, **мл|с|ти** 3б/5, И **прѣ|д| д҃вр҃ми** 1а/6-7, **стр|с|тмї** 13а/8, **пѣ|с|ми** 90б/2; Л **вь стр|с|тєхь** 19б/14, **вь пѣ|с|не|χ|** 99б/1, **в҃ скрьбе|χ|** 147б/12.

Запажен је и један пример Г мн. са старословенском вокализацијом полугласа у наставку: **ѿ заповѣдеи** 169а/12. Наставак **-еи** није у српском књижевном језику стекао статус норме.

У рукопису падежи двојине нису запажени.

Неколико именица *мушког рода,* које су се деклинирале по овом типу промене, у рукопису најчешће нису написане у целини, већ су скраћене. Пуни исписи у облицима према књижевној норми су ретки. Потврђују се, али не често, и иновације у наставцима настале под утицајем других основа (**о*, **й*) и у складу са правилима српске редакције.

Облик Д јд. именице *Господ* постоји са наставком **о* основа: **гс̃** 4а/1, **кь гоу̑** 8а/3, 11, 16а/15, 47б/21 итд.

Чешће се Д јавља са карактеристичним продужењем основе из промене на **й*: **г|с|ви** 37б/10, 43б/20, 100а/15, 159б/20, **гв̃(и)** 38б/7, 85а/9, **г|с|в(и)** 82б/14 итд.

За А јд. употребљен је Г који има наставак **о* основа: **га̑** 2а/3, 6а/10, 15а/17, 46б/11 и др. Често је облик А изједначен са Н, као у старословенском: **на бь̑ гь̑** 15б/6-7, 16б/4, 20а/5-6, 21а/9, 39б/14 и др.

У В јд. се чува **ги̑** 1б/8, 2б/5, 3а/12, 3б/2, 129а/20 итд., али ту је и пример В који има наставак **о* основа: **ѡ гд̑ѣ** (на месту **є** је **ѣ**) 115а/14.

У синтагми **гь̑ ѡч̑е** 29а/16 од именице *Господ* место В је употребљен Н.

Од именице *Господ* сви нађени облици И јд. су увек написани скраћено, па у погледу наставка нема јасних потврда: **прѣ|д| гм̑ь** 21б/14, 32б/11, 38б/7, **прѣ|д| г|с|мь** 37б/9, 131б/7 и др. Пун испис И јд. од ове именице није уочен.

Примери Л јд. су према књижевној норми: **на ги̑** 15а/18, 16а/15, 46а/5.

Именица *пут* се среће у И јд. и у складу са правилима српске редакције има наставак **-емь**: **поутемь** 59б/3, **поуте|м|** 186б/13.

Именица *људи* је углавном скраћено написана: Н **лю|д|є** 53б/14, Г **ѡ лю|д|(ии)** 25б/19, Д **лю|д|мь** 58а/21, 194а/7, В **лю|д|є** 88б/8, И **надь лю|д|(ми)** 31б/7, Л **вь лю|д|хь** 69б/7, 176а/13-14, 181а/4, 192а/17. Српскословенску иновацију, уопштавање наставка **-емь** у Д и **-ехь** у Л, скраћено исписане лексеме не показују.

Пуна реч се јавља у А без иновација: **люди** 10б/4, 19б/10, 25б/16, 28б/19, 125а/1. За скраћено написану именицу у А се може претпоставити да се могла читати и по народном са наставком *-е*: **сп̑си лю|д|** 3б/2, 7б/8, 13а/4, 27а/11, 27б/12, 31б/8.

Од именице **херъсонь** (Миклошић, *Речник старословенског језика*, 1090) употребљени облик Л јд. одговара норми књижевног језика: **вь хер'сони** 96а/18-19.

4. Иако су именице *мушког рода* са основом на **й* малобројне, утицале су на главне именичке промене, а и усвајале су наставке продуктивних именичких врста. У рукопису нађене именице **сынь**, **врьхь**, **поль**, **домь**, **чинь**, долазе у Н, Г, Д, А, В и Л јд., у Н и Д мн. и у Н, А дв.

У Н јд. су: **врь|х|** 84а/6 и **сн̑ь** 99а/8, 9.

Именица **врьхь** је у Г јд. по **й* основама: **с врьхоу** 29б/21, а од именице **сынь** исти падеж је по **о* основама, што је обично и за старословенски: **сн̑а** 117а/9.

У Г јд. именица **поль** је скраћена: **ѡ по|л|** 29а/17, 35а/10, 39б/20, 48а/12, **до по|л|** 18а/2, 31б/15. Наставак се не види, већ је и у старословенском могао бити и по **й* и по **о* основама.

Облици Д јд. су са наставком **о* основа, а тако је већ у споменицима канона: **сн҃оу** 4б/19, 5б/1, 6а/8, 148а/1, **домѹ** 5б/7, **домоу** 27б/1.

У А је употребљен Г према норми књижевног језика, а наставак основа на **о* представља архаичну иновацију: **сн҃а** 29а/16.

И В је с наставком **о* основа: **сн҃е** 28б/3, 31а/20, 31б/3. Већ и у старословенским споменицима превладава В са завршетком који припада главној именичкој врсти именица м. рода.

Облик Л јд. **вь домоу** 131б/21 је по **й* основама, а тако гласи и у народном језику.

Именица **чинь** могла је имати наставке и по **о* и по **й* основама. У примерима **ѡходе кадить иконоу с҃тго по|т|(омь) игоумена и wбѣ странѣ по чиноу** 1а/20-1б/2, **кадить и тамо братию по чиноу** 1б/4-5, **творимь wбычна метанига по чиноу с҃тыѥ великиѥ ·м҃· це** 12а/9-11 начинска детерминација поредбеног типа исказана је или Д или Л јд. Дакле, за именицу *чин* са наставком **-оу** се не зна да ли је у Д по **о* или је у Л по ** й* промени.

Примећени Н мн. чува књижевну норму: **сн҃ове** 48б/5. И пример **сн҃ов** 80а/14 је у истом падежу. Овде је, у односу на норму, писар испустио крајње **-ѥ**.

Забележени пример Д мн. **сн҃омь** 19а/13 има наставак **-омь** аналогијом према **о* основама. У тексту је овај Д мн. употребљен место облика двојине. Иначе, у споменицима канона посведочени су у Д мн. једино облици на **-омь**/**-омъ**.[56]

Уочени облик двојине је с наставком **о* основа: А **имѣ два сн҃а** 35а/7. И ово представља архаичну иновацију.

Код именица м. рода са основом на **й* већ се у споменицима канона огледа утицај продуктивних именичких врста.[57] Зна се да је од именица најраније своје старе наставке губила именица *син*. Архаичне иновације се потврђују и у БТ.

5. Именице са основом на **ū* су малобројне. У БТ употребљене именице са овом основом, *ветв* (гранчица), *кри, неплоди, љуби, смоки* и *цркы*, налазе се у једнини (Н, Г, Д, А, И, Л) и множини (Г, А, И, Л). Облици имају наставке **ū* основа, сем Л јд. и Г мн. на **-и** као основе на **ĭ*.

Именица **црькы** у Н јд. гласи: **ц҃рки** 3а/17, 13а/5, 55а/1, 62а/16, 189а/21. Среће се и облик Н који је добијен додавањем старог наставка на нову основу: **ц҃ркви** 13а/6, 13б/17, 15б/19, 16б/19, 53б/13, **црк|в|(и)** 15б/14 и др. Овакав Н са

---

[56] Николић, *Старословенски језик I*, 119.

[57] Кульбакин, *Старословенска граматика*, 70-71.

прошереном основом присутан је у текстовима наше редакцијске писмености и пре и после писања нашег рукописа.[58]

Доследно је Г јд. с наставком **-є** по **ū* основама: **посрѣ|д|(ѣ) цр҃кве** 1а/3-4, **до цр҃кве** 29б/14, **цр҃кве** 47а/10-11, **изъ цр҃кве** 79а/12-13, **ис цр҃кве** 143а/9, **срѣ|д|(ѣ) цр҃кве** 172б/20, **насрѣ|д|(ѣ) цр҃кве** 197а/10 итд. Нема примера с наставком **-и** из основа на **ĭ*, који се поред старијег наставка **-є** јавља у старословенским текстовима.[59]

Пример Д јд. је по књижевној норми: **кь цр҃кви** 90б/15. Иновације се и не очекују.

У синтагми **цр҃кви ревънителꙗ** 47б/19-20 тешко је одредити да ли је посесивност исказана Г или Д. Како Г на **-и** није потврђен, вероватно је овде употребљен Д.

Именица *црква* се јавља и у А јд.: **вь цр҃ковь** 197а/8-9. Пример А са **о<ъ** представља стари македонизам који је српскословенски из старословенског усвојио.[60] У непотпуном испису за присуство старословенске вокализације полугласа не можемо бити сигурни: **вь цр҃квь** 5б/4, 8б/16, 10а/1, 27б/13, 50а/21, **вь цр҃кв** 99а/4 итд.

Сви записани облици Л јд. имају наставак **-и**, који се појавио под утицајем основа на **ĭ* још у канону,[61] а у српскословенском се уопштио: **вь цр҃кви** 14а/11, 22б/19, 53б/20, 66б/13, 127б/14-15 итд.

Од падежа множине ова се именица среће у Г, са наставком основа на **ĭ*, **сѫтыхъ вѫжихъ цр҃кви** 4а/16, и у Л, са наставком по норми, **вь цр҃ква|х|** 26а/12, 33а/12, **вь цр҃кв|х|** 35б/10.

Именица **неплоды** је у једнини: Н **неплоды** 34б/10, Г **из непло|д|ве** 34б/7-8, 9. Види се да Г задржава стари наставак.

Од именице **кры** употребљени су у једнини: Н **крьвь** 47б/21, Г **до крьве** 22а/15, А **крьвь** 185б/10 и И **крьвию** 44а/15, 194а/5. Облици су по српскословенској норми, па и употребљени облик А за Н.

Именица **любы** је у тексту у следећим падежима: Н **любовь** 200а/9, Г **любъве** 11б/12, 164а/2, Д **любъви** 148б/17, А **любовь** 52а/7-8, 123б/16-17, И **с любовию** 35б/4, 117а/5, 120б/4, 123а/18, 128б/19 и др. И од ове именице употреба А за Н је стара, а и вокализација **ъ>о**. Примери Г су са старијим **-є**.

Именица **смокы** је у Г и А мн.: Г **по ·s҃· смокъви** 172а/17-18 има наставак под утицајем **ĭ* основа, а А **смокъви** 66б/15 је по **ū* основама.

---

[58] Види, на пример: Минчић, *Деклинација именица*, 16; Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Четворојеванђеља*, 135; Минчић-Обрадовић, *Језик Јазачког апостола*, 109; Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Апостола,* 40.

[59] Куљбакин, *Старословенска граматика*, 94.

[60] Јерковић, *Александрида*, 153.

[61] Куљбакин, *Мирослављево јеванђеље*, 49; Куљбакин, *Старословенска граматика*, 94; Ђорђић, *Старословенски језик*, 99.

Од именице **вѣтвь** употребљени И мн. **сь вѣтъвами** 30а/4 је по **ū* основама. Према речницима старословенског језика ова је именица могла имати две врсте деклинација, по **ū* и по **ĭ* основама.[62]

6. У промени именица са основом на сугласник већ у споменицима канона констатована су одступања у парадигми. Поједини падежи су имали, под утицајем других именичких промена, измењене наставке.[63]

а) Од именица *мушког рода* које су биле са основом на консонант нађени су неки облици именице **дьнь** и један облик именице **корень**.

Облик Н јд.: **дн҃ь** 12а/12, 18б/12, 24б/3, 25а/15, 38б/12 итд. се много пута потврђује.

Доследно се у Г јд. чува старије **-ѥ**: **дн҃ѥ** 12а/12, 82а/7, 111а/19, 156б/5, 171а/15, **ѡ дн҃ѥ** 20а/13, 42б/18-19, 46а/16, 63б/8, 83б/19-20 итд.

Пример Д јд. по норми није издвојен, а још старословенска иновација са завршетком из **й* основа постоји у **дн҃евѝ** 18а/21, **дн҃ев(и)** 139б/8.

Потврђују се облици А јд.: **на дн҃ь** 8а/1, 8б/3, 11, **вь дн҃ь** 20а/9, 27б/7, 31а/15 итд.

Једини забележени Л јд. има наставак **-и** из **ĭ* основа, што је било познато још у канону: **ѡ дн҃и** 162а/12.[64]

Облици множине са новим наставцима, познатим већ у старословенском, долазе у Н и Г.

Пример Н је са наставком **o* промене: **дн҃и** 204а/1.

Наставак у Г је резултат утицаја **ĭ* промене: **дн҃и** 18б/11, 38б/11, 92б/16, 17, **дн҃ї** 46а/18, **дн҃ии** 138б/17.

И забележени примери А мн. су по књижевној норми: **вь дн҃и** 17б/7, 71б/20, 107б/14, 109б/14, 126б/10 итд.

Двојински облици су такође по српскословенском обрасцу: А **вь дн҃и** 52а/17, 66б/4, 132б/17.

Од именице **корень** јавља се једино Г јд., са завршетком консонантске промене: **ис корѣне** 24а/1.

б) Именице *женског рода* **мати** и **дьщи**, које су се деклинирале по основама на сугласник, срећу се сасвим ретко.

У нађеним примерима именице **мати** консонантска промена се чува: Н **мт҃и** 16б/2, 17а/5, 129а/1, Г **мт҃ре** 35б/15, 108а/15, 120а/18, 123б/11, 203а/5, А **мт҃р** 25б/14, 121а/3, **мт҃рь** 129а/3, И **сь прѣмт҃рию** 75а/3, **мт҃рию** 90б/16. У једном случају Д именице **мати** је у другом делу сложенице: **бг҃омт҃ри** 203а/1.

Од именице **дьщи** има Н јд.: **дьщи** 24б/5, 25б/2, 129б/13 и Г мн.: **дьщерь** 33а/18.

---

[62] *Словник*, св. 7, 381; Ђорђић, *Старословенски језик*, 244; Миклошић, *Речник старословенског језика*, 122-123.

[63] Ђорђић, *Старословенски језик*, 100-103.

[64] Кульбакин, *Старословенска граматика*, 80.

в) Међу именицама *средњег рода* које су се мењале по консонантској деклинацији најбројније су са основом на **s*. Ту су: **дрѣво**, **нєбо**, **око**, **слово**, **тѣло**, **чоудо**. Оне имају облике по српскословенском обрасцу, а и облике који се под утицајем продуктивних врста срећу и у старословенском.

Примери именице **нєбо** у Г јд. имају старије **-є**: **с нбє|с|(є)** 29б/2, 51а/10, 175б/12, **с нб҃сє** 89а/18. Облици Д и Л јд. су са наставцима продуктивних врста који се спорадично јављају и у старословенском. С наставком по **о* основама је Д **нб҃оу** 78б/6, с наставком **-и** из **ĭ* основа је Л: **на нб҃си** 32а/7, 80б/3, 111а/17, 128а/15, 177а/19. Забележени облици исте именице у множини су: Н **нб҃са** 36б/14, 37а/15, 44б/8, Г **с нб҃сь** 11а/10, 25б/21, 66б/1, 71а/8, 128б/17, **с нб҃с** 81б/12, В **нб҃са** 99б/7.

У промени именице **слово** чешћи су облици према **о* основама. У једнини су употребљени: Г **ѡ слова** 75а/10, Д **словоу** 40а/9, 202а/9, 203б/9, И **слово|м|** 148а/17, Л **вь словѣ** 204б/1-2. Од падежа множине долази само Г: **словь** 204б/1; **ѡ словъ҃** 67б/18, 172б/9, 194а/19, **словъ҃** 203б/7; **ѡ словь҃** 99а/13-14; **словьѣ҃** 46а/16-17, **ѡ словьѣ҃** 78б/10. Са проширеном основом и наставцима према књижевном језику су: И јд. **словесємь** 192а/5; мн. Г **словесъ҃** 28б/13-14, А **словеса** 29а/12, 205а/11, И **сл|о|весы** 50б/10-11, **словесы** 51а/13.

У књизи се остале именице са основом на **s* налазе ретко.

Именица **дрѣво** долази само у једнини, у Н и А и у Г (по **о* основама): Н **дрѣво** 26б/15-16, Г **ѡ дрѣва** 58а/16, А **дрѣво** 31а/3.

Именица **чоудо** је у тексту у множини, по књижевној норми: Н **чю|д|са** 52б/5, 90а/20 и Л **вь чю|д|сєхь** 53а/17.

Од именице **тѣло** долази Г јд. према **о* промени: **тѣла** 47а/12, 119б/18, а у Л јд. је по обрасцу на **ĭ* уз проширену основу: **вь телеси** 19б/16-17.

Употребљени Н дв. од именице **око** одговара **ĭ* основама, како је било још у канону: **ѡчи** 147а/7, **очи** 169б/15.[65]

У рукопису су три именице са основом на **n*, **врѣмє**, **имє** и **сѣмє**. Оне се у БТ срећу ретко. Имају само неке облике у једнини. Није запажен облик И карактеристичан за редакцијски језик. Примери са наставцима консонантске промене су: Г **ѡ сѣмєнє** 60б/11, 65а/9, **до врѣмєнє** 66а/1-2, Д **имени** 31б/8-9, 47а/14. На једном месту Д је с наставком **о* промене: **по врѣмєноу** 128а/9. У Л се налази наставак **-и** из врсте на **ĭ*: **ѡ имени** 126б/17, 127б/9.

Од именица са основом на **t* у рукопису је именица **отроче** употребљена у Н јд.: **ѡ҃роче** 116б/21, 117а/13, 117б/7. Именица **жрѣбє** налази се у А јд.: **на жрбє**(!) 159б/13.

У промени основа на сугласник нема одступања од канонског обрасца. Наставак једино из народног говора не долази.

---

[65] Кульбакин, *Старословенска граматика*, 89.

Заменице

Из текста су издвојене све врсте употребљених заменица. Неке се од њих срећу врло ретко, а неке чак само по једанпут. Преглед њихове деклинације, која углавном није потпуна, показаће у којој се мери чува српскословенски образац у БТ и да ли у њему има форми из народног језика. Облици који из парадигме изостају у рукопису нису нађени. Због већ поменутог изразитог манира скраћивања речи у појединим примерима наставак је непознат.

1. Облици личне заменице 1. л. јд. не одступају од књижевне норме: Н **азь** 16б/11, Г **ѡ мене** 66а/16, Д **мнѣ** 11б/10, **ми** 11б/13, А **ме** 7б/6, **мене** 141б/15, Л **на мнѣ** 19а/12 итд.

Енклитика у Д не долази често. У А облик **ме** среће се чешће од облика **мене**.

Падежи заменице 1. л. мн. имају књижевне облике: Н **мы** 5б/12, 29б/17, 54б/8, **мыи** 142б/4, 146а/1, Г **ѡ на|с|** 5а/16, **нась ра|д|(и)** 13б/3, Д **нам**ъ 5а/2, 24а/2, **намь** 5а/13, **на|м|** 7а/13, А **на|с|** 3б/16, **за ны** 9б/4, **ни** 14б/7, **|н|(и)** 138а/14, И **с нами** 23а/14, Л **ѡ на|с|** 61б/4 итд.

Енклитика у Д није примећена. За А чешће је коришћен ненаглашени облик од наглашеног.

У заменици 2. л. јд. у Н се не очекују новине, а примери се наводе због различитог писања: **ты** 6а/6, 31а/16, **тыи** 6а/2, 117б/7, 188а/15.

И остали присутни облици су по норми: Г **ис тебе** 19б/21, **ис тебѣ** 24б/9, Д **к тебѣ** 2б/5, **ти** 23а/16, А **на те** 31а/17, **тебе** 35а/18, **те** 120а/4, И **с тобою** 35б/1, Л **по тебе** 13а/9, **по тебѣ** 35б/1 итд. Примери Д **те|б|(є)** 7а/11 и Л **ѡ те|б|(є)** 27б/5, са словом **б** над **є** разрешени су према правилу читања.

Примери заменице 2. л. мн. су малобројни, без иновација: Н **вы** 46б/16, **выи** 131а/1, Д **вамь** 23а/7, **ва|м|** 44б/9, А **ва|с|** 39а/9 и сл.

У двојини се јавља Г **ваю** 75а/4 и А **ва** 75а/5.

На једном месту запажена је употреба показне заменице **онь** у функцији Н личне заменице 3. л. м. рода: **онь** 165а/4, што не представља новину у односу на старословенски.

У Г јд. забележен је м. род без предлога, **кго** 1а/9, 2б/15. Облик ж. рода заменице 3. л. није примећен. У ср. роду пример је с предлогом: **ѡ нкго** 91б/15.

Заменица се у Д м. рода налази без предлога: **кмоу** 10а/14, 25а/9, 51а/21 итд. Код примера са предлогом *к* заменица је на *њ-*: **к**ъ **нкмоу** 13б/11-12, **к**ъ **немоу** 144а/2, **к нкмоу** 197а/1 и сл.

Постоји и енклитика: **аще ли моу нѣ|с|(ть)** 28а/11-12, **дал**ъ **моу кси** 191б/18. Енклитичка заменица *му* употребљавала се већ у српским првим споменицима.[66]

---

[66] Белић, *Речи са деклинацијом*. 110.

Без предлога у Д ж. рода је стари облик: **ѥи** 59а/8. Са предлогом јавља се *њ-*: **кь нѥи** 196б/21.

У А јд. м. рода најчешћи је облик Г. Без предлога се налази **ѥго** 4а/1, 15а/5, 27б/4 итд. Једанпут је употребљен старословенски облик: **и** 5б/18.

Примери са предлогом: **на нь** 154б/2, 168б/13-14 и сл. не одступају од правила јер имају *њ* на почетку. Без иницијалног *њ* запажен је један случај: **на ѥго** 41б/17.

Из народног говора су облици: **ѡставлѧѥ|м| га** 8а/19, **раздѣлив҃ше га** 146б/8-9 и **в нѥга** 149б/18. Енклитика *га* налази се већ у првим српским споменицима, а и наставак *-га* који је заједничка карактеристика западне групе јужнословенских језика.[67]

Облици ж. рода долазе без предлога: **ю** 5б/4, 15а/21, 22б/1, 132б/15 итд.

И забележени примери заменице у ср. роду су без предлога: **ѥ** 27б/13, 128а/7, 153б/2, 154а/12, **ѥ** 174б/9 итд.

Пред И м. рода је увек предлог и заменица има *њ-*: **прѣ|д| ни|м|** 1б/3, 154а/15, **с ни|м|** 2а/4, 44б/14, **с нимь** 21б/20, 37а/19, **прѣ|д| нимь** 27б/14-15 итд.

У ж. роду употребљен је облик из народног говора писара: **прѣ|д| но|м|** 196б/18. Наставак *-ом* у И јд. ж. рода налази се у старом српском језику врло рано.[68]

У Л јд. сви издвојени примери заменица почињу сугласником *њ*: м. род **вь нѥмь** 106б/7, **ѡ нѥ|м|** 130а/20, **по нѥ|м|** 142б/3; ж. род **ѡ нѥи** 24а/4, **вь нѥи** 27а/5, **на нѥи** 166а/4; ср. род **вь нѥмь** 4а/14 и др.

Раздвајање по родовима у косим падежима множине није учињено, пошто се у њима за сва три рода налазио исти наставак. Уочени су следећи примери: Г **ихъ** 17а/12, **ѿ ни|х|** 75а/15; Д **имь** 128а/2, 164б/16, 188а/14; А **ихъ** 16б/10, **и|х|** 40б/2, **на ихъ** 41б/18-19; И **с ними** 49а/5, 108б/8, **с҃ ними** 108б/5; Л **на ни|х|** 16б/6, **вь ни|х|** 36а/9 итд.

Од падежа у множини, поред наведеног А са уопштеним обликом *их*, примећен је у м. роду и старословенски облик: **ѥ** 5б/13, 132а/9, 143а/14.

Због већ помињаног испуштања реченичних делова у синтагми **гл҃ѥ|т| ѥ по ·в|ц|(и)·** 1б/19 се не види род и број употребљене заменице.

У двојини се налази А ж. рода с предлогом, са *њ-*: **вь ни** 8а/14. За А ср. рода, према народном језику, употребљен је облик множине место двојине: **га** 175б/20.

Праћење заменице трећег лица показало је да се у падежним облицима и једнине и множине правилно уз предлог употребљава иницијално *њ* (сем једног А м. рода у јд. и једног А у мн. м. рода). У српским споменицима, већ крајем 13. и почетком 14. века преовлађују облици са *њ* као акценатски.[69] На

---

[67] *Исто*, 109, 110.
[68] *Исто*, 41-42, 104.
[69] *Исто*, 110.

неколико места падежни наставак (А јд. м. рода, И јд. ж. рода), а и енклитички облик ове заменице у Д и А јд. м. рода одговарају српском народном језику.

2. Повратна заменица је у тексту ретка. Наглашени облик Д је са -ѣ: **кѧ сєбѣ** 1а/14, 11б/6, 27а/18, **сєбѣ** 104б/6. Енклитика у Д није нађена. Још је потврђен и Л: **вь сєбѣ** 22б/17, 201б/7. Примери, иако малобројни, показују чување норме књижевног језика.

3. У промену присвојних заменица *мој*, *твој*, *свој*, кад су у питању м. и ср. род, нису унете црте из народног говора писара. Облици у ж. роду, где се очекују измене према српском народном језику, срећу се сасвим ретко. Од запажених облика који не одступају од књижевне норме навешће се по један случај, а форме из писаревог језика ће се дати све.

Од присвојне заменице *мој* у једнини долазе: Г **моєго** 11б/7, Д **моємоу** 15б/8, А **моєго** 11б/15, В **мои** 31а/12-13, И **моимь** 177б/14.

Пример Д **моє|м|** 76б/11 читао се *мојему*, како гласи у српскословенском језику или *мојем* према народном. Код заменица употреба облика Л м. рода у Д према научној литератури налази се у српском језику већ од почетка 14. века.[70]

Потврде у ж. роду су: А **мою** 2б/9, Л **на моєи** 174а/3, а у ср. роду: Г **моєго** 79б/15-16, А **моє** 54б/15, И **моимь** 68б/10.

У множини је употребљен А сва три рода: м. род **моє** 48б/7, **вь моє** 79б/19; ж. род **моє** 11а/19; ср. род **на моѧ** 11б/14, **моа** 24а/14, **моѧ** 157а/7.

Двојински облици по правилима књижевног језика потврђени су у А: ж. род **мои** 10б/12, ср. род **мои** 147а/7. По српском језику, због губљења осећања двојине, на једном месту заменица ж. рода употребљена је у А мн., **моє** 140б/17, место у А дв.

Код присвојне заменице *твој* у Н јд. сва три рода измене се нису ни догодиле, јер су облици у књижевном и у народном језику идентични: **твои** 16б/11, **твоѧ** 33а/3, **твоє** 64а/4.

Примери Г јд. м. рода су по норми: **твоєго** 110б/7. Када заменица није написана до краја наставак се не зна: **прр̄ка твоє|г|** 32а/13. Читање овог примера по књижевној норми било би *твојего*, а по народном *твојега*. Наставак *-га* за који је писар имао ослонац у матерњем језику среће се у књизи у А м. рода личне заменице 3. л. јд. и у Г јд. неких редних бројева. Изговор *твојег* се и не претпоставља с обзиром на то да се у литератури губљење *а* бележи од 15. века.[71]

У ж. роду уочени су следећи облици Г са сажимањем у наставку према народном језику: **твоє** 27а/8, 184б/10, **твоѥ** 69а/7. Већ за најстарије српске споменике карактеристични су сажети облици.[72] Норма књижевног језика сачувана је у примеру **твоєѥ** 27а/3.

---

[70] *Исто*, 121.
[71] *Исто*, 122.
[72] Даничић, *Историја облика*, 161.

По норми је и Г ср. рода: **тв|о|кго** 88а/7-8, **твокго** 119б/18. Због скраћивања и у овој категорији се у примерима **цр|с|тва тво** 3а/16, **ѡ лица твок|г|** 141б/14-15 не зна наставак.

Без иновација је Д јд. сва три рода: **твокмоу** 5б/8, **твоки** 104а/12, **твокмоу** 25б/3. Постоји пример **твок|м|**, у м. роду на страни 154б/3 и у ср. роду на 47а/14. Ту је испуштено *-у* или због скраћивања речи или због читања по српском (в. стр. 119 и нап. 70).

Облици А, сва три рода, долазе по књижевној норми: **твои** 31б/1; **по|д| твою** 9б/5, **твою** 114а/9; **твок** 25а/4, **твое** 129б/12, **на твок** 130а/1-2.

Потврда за И има у ж. и у ср. роду. Примери ж. рода имају српскословенски облик: **твокю** 9а/8-9, 19б/9, 168а/1, 191б/15, 193а/7 итд. У случају **силою твою** 191б/21 писар је, испустивши **к** направио грешку.

Примери И ср. рода не одступају од правила: **твоимь** 35а/21, 117а/9.

И потврде у Л сва три рода чувају српскословенске наставке: **вь твокмь** 6а/5, **по твоки** 30а/7-8, **ѡ твокмь** 127б/9, **в твок|м|** 166а/21.

Такође ни множински падежни облици м. рода немају новина: Н **твои** 12б/11, Г **твоихь** 3б/14, **твои|х|** 194а/4, Д **твоимь** 58а/21. У ж. роду долазе: Г **твоихь** 21б/7, **твои|х|** 37б/6, А **твок** 3б/6, И **твоими** 23а/17-18.

Множина од заменице у ср. роду нађена је у Г: **оть твоихь** 50б/6.

Од падежа двојине без иновација јављају се А ж. рода, **вь твои** 113б/5, и Г ср. рода **твокю** 5а/15, 23а/19.

Заменица *свој* је у м. роду према књижевној норми: Н **свои** 195б/7, Г **ѡ свокго** 107а/9, А **свои** 3б/3.

Од падежа у једнини Г ж. рода долази с наставком према народном језику: **прѣж|д|е свок** 158а/1. По књижевној норми су облици А **на свою** 29б/13, **свою** 49б/16 и И **свокю** 19б/7. Сачуван је српскословенски наставак и у примеру **по мнозѣи м|с|ти своки** 165а/16-17. У овој конструкцији поредбеног типа заменица има облик или Д или Л по књижевној норми.

Облици ср. рода долазе правилно и то у А, **на свок** 3а/9-10, **вь свок** 76б/7, **свок** 79б/18, и у Л јд., **на свокмь** 15а/8-9, **вь свокмь** 49б/15, **на свок|м|** 140а/13-14.

Начинска детерминација у синтагми **по по|д|(о)бию свок|м|** 66а/12 остварује се одредбом поредбеног типа, а исказивала се Л или Д. Дакле, овде не може да се одреди да ли је заменица у Л или у Д (ради се о Д који има облик Л или о Д којем је због скраћивања отпало *-у*).

Поред чешћег српскословенског облика Л јд. на једном месту стоји: **на свои|м| мѣсте** 2а/9. Изједначавање И и Л мн. у многим нашим говорима извршило се у новије време и у једнини. "Има у прекосавским говорима нпр.: *о тим човеку* (Бјеловар), *о својиме оцу* (ib.), исп.: *у нашим селу*, *у Новим Саду* и сл. ... али није поуздано да се тако имају објаснити и примери старог нашег језика као у XIII в.: *при коимь селѣ* MS 52; *ни у чим криви* Пуц. II 18, 20; *на нимь* Пуц. II 45; *на ким месту* MS 518. Да ли су то народне особине или

писарске грешке – тешко је рећи".[73] У заменичко-придевској деклинацији у већини шумадијско-војвођанских говора је у Д/Л јд. м. и ср. рода наставак *-им* (*овим човеку*), појава је раширена и у смедеревско-вршачком дијалекту,[74] а имају је и екавски славонски говори.

Падежни наставци у запаженим облицима множине не одступају од српскословенских. Преглед нађених облика је следећи: Г **свои|х|** 14б/10 ж. род, осталих нема, Д **своимь** 165б/20 м. род, ж. и ср. рода нема, А **своѥ** 3б/2 м. род, **вь своѥ** 14а/2-3 ж. род, ср. рода нема, И **сь своими** 166а/7 м. род, ж. и ср. рода нема, Л **вь своихъ** 194б/17-18 м. род, **вь свои|х|** 9б/16-17, **ѡ своихъ** 14б/16 ж. род, **на своихъ** 10а/4 ср. род.

Ни постојећи падежи двојине не одступају од књижевне норме: м. род А **своꙋ** 37а/8; ж. род И **своима** 164б/18, Л **вь своѥю** 1а/16-17.

Присвојна заменица *његова* је у Н јд.: **ѥгова** 173б/14-15.

Заменице *наш*, *наша*, *наше* не потврђују се у свим падежима. Присутни облици имају српскословенске наставке, а иновације из народног језика јављају се само у Г јд. ж. рода. Непотпуно написане заменице су издвојене. Њима је српскословенска правилност нарушена, а није могуће поуздано утврдити наставак.

Српскословенска парадигма се чува у једнини м. рода: Н **нашь** 10а/15, Г **нашего** 4а/8, **ѡ нашего** 43а/18, Д **нашемоу** 2а/2, А **нашего** 31б/10, В **нашь** 5а/4-5, Л **ѡ нашемь** 3б/18-19.

Заменица се подједнако често налази и скраћено написана: Г **наше|г|** 18б/14, 47а/20, 57а/12, 59б/13, Д **наше|м|** 1б/18, А **наше|г|** 28б/11 итд. Питање читања је отворено, као и у већ неким поменутим скраћено написаним заменицама.

Среће се и Н јд. ж. рода: **наша** 77б/5. Примери Г су чешћи са сажетим наставком по народном језику: **наше** 3б/7, 4а/20, 4б/5, 5а/5-6, 24а/17, 35б/15, 41а/9, 87б/17, 119б/12, 129а/9-10, 129б/7. Несажето је: **нашеѥ** 185а/11.

Иновација из народног језика у Д нема: **нашеи** 4а/9.

Потврђује се и А: **нашоу** 5а/12. Иновације се и не очекују јер су књижевни и народни облик подударни.

У Л у односу на књижевни језик нема новина: **ѡ нашеи** 4б/7-8.

У множини је А: **наше** 3а/15, **на|ш|(ѥ)** 77б/2-3. Облици одговарају српском језику, и књижевном и говорном.

У ср. роду забележен је Д: **нашемоу** 106б/13. Написано **сп҃сению нашем** 106а/9-10 показује можда да је у Д употребљен облик Л, што се у српским споменицима среће од почетка 14. века (в. стр. 119 и нап. 70) или је облик заменице настао због изостављања краја речи које је у БТ често. Ни за пример **смѣрению наше** 164б/5-6 поуздан наставак се не зна.

---

[73] Белић, *Речи са деклинацијом*, 122.

[74] Ивић, *Дијалектологија*, 73, 75, 87, 88, 93.

Српскословенска парадигма у присутним падежним облицима множине се чува: м. род Г **нашихъ** 3б/13, **наши|х|** 55б/13, **наш|х|** 61а/8, Л **ѡ нашихъ** 4б/16-17; ж. род Д **наши|м|** 39б/13, А **наше** 5а/19, Л **въ нашихъ** 46б/6-7, **ѡ наши|х|** 50б/12; ср. род Н **наша** 146а/6, Д **нашимъ** 5а/14.

У двојини је запажен само И ср. рода: **нашима** 63а/16.

Од присвојне заменице *ваш* забележен је А јд. ср. рода: **ваше** 32б/7.

Као и у старословенском језику, облици Г анафорске заменице, сва три рода, имају присвојно значење и одговарају нашим присвојним заменицама за треће лице: **мл|с|ть кго** 2б/13, **по|д| нозѣ кго** 4а/4, **посланиа кго** 37а/13, **житиѥ кго** 37б/8, **оученикъ кго** 98а/13 итд.; **дьщерь кѥ** 33а/18, **м|ч|ниѥ кѥ** 40а/5, **житиѥ кѥ** 41а/10, **сл(о)ү|ж|боү кѥ** 72б/10 итд.; **оучителѧ ихъ** 18б/18, **м|ч|ниѥ ихъ** 33б/5, **сл(о)ү|ж|ба ихъ** 34б/2-3, **сл(о)ү|ж|боү и|х|** 62а/11, **очи ихъ** 169б/15 и др. У синтагми **м|ч|ние ѥ** 64б/21-65а/1 облик заменице у Г јд. има сажети облик.

4. Облици упитне заменице **кьто** не одступају од српскословенске норме: Н **кто** 38б/1, Д **комоү** 40а/19, А **кого** 91а/10.

Од упитне заменице **чьто** у рукопису се налази Н: **что** 21б/14, 32а/9, 32б/11 итд., којим књижевна норма није нарушена.

Од упитних заменица **кыи, каꙗ** нађени облици немају нове наставке, али се скоро доследно јављају са основом *ко-*. Рано се у штокавским дијалектима код упитне придевске заменице *који* уопштава основа *ко-*.[75] У споменицима канона, поред уобичајених облика ове заменице, налази се и неколико потврда са основом *ко-*.[76]

Облици м. рода у БТ јесу: јд. Н **кои** 66б/21, 98б/17, 107б/3, А **въ кои** 81б/14; Л мн. **въ кои|х|** 99б/1.

Постоје и четири примера у којима је упитној заменици м. рода са основом *-о-* додат прилог **годѣ**: Н **кои годе** 96а/17, **кои годѣ** 135а/15 и А **въ кои годѣ** 105а/14, 112б/6. Заменица је старог порекла. Постоји у текстовима из старих епоха српског језика.[77] Данас је у српском језику речца *год* наглашени део општих заменица или прилога у којима је први део нека односно-упитна реч, а речца *-год* је ненаглашени део сложених неодређених заменица или прилога.[78] Заменице са *год*, одн. са *-год* међу собом се разликују значењем и акцентом. Форма речце *годе*(*р*) данас је изразито дијалекатска, имају је многи штокавски говори.

У ж. роду Н јд. **каꙗ** 118б/12 одговара књижевној норми. Има и форме према народном језику: **коꙗ** 13а/6.

Нађени примери А јд. имају по народном основу *ко-*: **кою** 14б/9, 32а/20, 40б/9, 42а/8, 44б/6 итд. У грађи се налази још седам потврда.

Потврђен је и А јд. заменице којој је додато **годѣ**: **въ кою годѣ** 24б/19.

---

[75] Белић, *Речи са деклинацијом*, 128.

[76] Николић, *Старословенски језик I*, 150.

[77] Даничић, *Рјечник старина српских*, књ. 1, 214, 519-520.

[78] *Речник српскохрватскога језика*, књ. 1, 517.

Постоје у књизи и у А мн. примери на **ко-**: **кокѥ** 81б/17, 157а/14, 162а/21.

5. Од неодређених заменица у тексту је регистрована заменица **нѣчто** 204а/20, без иновација из српског језика.

Неодређена заменица **инь** је ретко употребљена.

У м. роду се јавља А јд.: **вь инь** 20а/9, 91а/7, **иного** 191а/15. Облици у множини, Г и Л, су по придевској промени: Г **иныхъ** 108а/8, Л **оу ины|х|** 112а/4.

Од ж. рода А мн. је са наставком из народног говора: **инѥ** 81б/17, а А дв. је по норми: **инѣ** 19а/8, 192б/17.

6. Одречна заменица **никьто** у рукопису је у Н јд. са партикулом *ре*, **никторѥ** 6б/10, а и са партикулом *же*: **никтожѥ** 25б/20, 26а/15, 37а/14. Још у старом српском језику употребљавала се речца *же-ре* : *р*, најчешће уз одричне заменице.[79]

Потврђује се, без иновација, и одречна заменица **ничьто** у А: **ничто** 12б/14, **ничтожѥ** 200б/14 и др.

Од заменице **ничьто** употребљен је и А у којем је старословенско **-чьт-** измењено у *шт*, према фонетизму српског језика: **ницто** 15б/20, 20а/10, 64б/9, 68б/2, 126а/19, 136а/21, 139б/21, 161б/11, **ни|цıо|** 151б/9; **ницıа** 63а/20, 179б/7, 190б/16, **на ницıа** 167б/7. Заменица *што*, *шта*, карактеристична и основна црта за штокавски дијалекат, среће се у штокавским писаним споменицима од најранијих времена.[80]

7. Одређена заменица **кьж|д|о** 14б/9, 142б/15, 17 је у Н јд. м. рода. Потврђен је и Д: **комоуж|д|о** 53а/19.

Књишке одређене заменице **вьс-**, **вьсак-** у облицима сва три рода који се налазе у рукопису одговарају старословенском и српскословенском. Одступања од књишке норме констатована су код употребе заменице у м. роду (један-пут) и у наставцима заменице у ж. роду (четири пута).

Падежни наставци заменице **вьсь** у једнини одговарају норми књижевног језика: Г **всѣго** 4а/15, 80б/21, 194б/2, Д **всемоу** 170а/7, А **в҃сь** 1а/19, **всь** 10а/17, Л **ѡ всѣмь** 4а/3, **вь в҃семь** 194а/4 итд.

Заменица у Н ж. рода има облик по норми: **вса** 16а/11, 20а/9, 123б/17, **в҃са** 24а/3, 28а/6 итд.

У Г јд. вокал је према норми писаног језика несажет, на пример, **в҃сеѥ** 19б/6, **всеѥ** 90б/15, а ослонац у матерњем језику писара има пример са сажетим вокалом: **ѿ в҃се** 200а/11.

Редовно је Д у складу са нормом српскословенског: **всеи** 4а/8, **в҃сеи** 10б/13, **в҃сѣи** 20а/4 итд.

Присутан је и А јд., **всоу** 15а/3, **вь всоу** 21б/4, **в҃соу** 27б/15, **вь вс҃** 43а/4 итд. где се наставак књижевног и народног језика слажу.

---

[79] Белић, *Речи са деклинацијом*, 129, 130.

[80] *Исто*, 127.

У Л јд. је стари књижевни облик: **ѡ всѣи** 30б/8, али постоји и **по всои** 157б/5, са наставком из народног језика.

Заменица ср. рода **вьсѣ** у једнини, Н **всѣ** 28а/18, **в'сѣ** 145а/17, Г **всѣго** 6а/20, А **прѣз' всѣ** 9б/11, И **всѣмь** 68б/9-10, такође одговара норми.

Падежи множине немају новина, па се примери за сва три рода доносе заједно: Н **в'си** 4а/5 (ж. и ср. род нису забележени), Г **всѣ|χ|** 3б/14, **всѣхь** 5а/11, **до всѣ|χ|** 6а/17, Д **всѣ|м|** 1а/12, **всѣмь** 4б/15, А (облик м. рода по норми није издвојен), **вь в'сѣ** 17а/10, **всѣ** 44б/19, **вь вса** 173а/4, И **сь всѣми** 4а/13, **надь всѣми** 31б/7, Л **ѡ всѣхь** 4б/8, **на всѣ|χ|** 30б/21, **по всѣ|χ|** 195а/1 итд. Употребљени А у м. роду једнак је Г/Л: **на всѣхь** 6а/15.

У м. роду заменица **вьсакь** има следеће облике у једнини: Н **всакь** 22б/5, **всакии** 141а/9, Г **ѿ всакого** 29а/4-5, Д **всакомѫ** 120б/21, А **всакого** 5а/16, **всакь** 6б/16, **на всакь** 8б/3, **на вса|к|** 106а/3 и чешће, кад је А=Н, по придевској промени **на всаки** 8а/1, **на всаки** 9а/6, 65б/17, 139а/19-20, **на всакии** 75а/18, 132а/14, 145а/20 итд.

Од исте заменице у ж. роду се налазе падежи једнине: Н **всака** 2а/17, А **за всакоѹ** 4а/9, **на всакоѹ** 7а/17, Л **ѡ всакои** 30б/12, **на всакои** 196б/9 итд.

Заменице ср. рода има у једнини: А **на всако** 6а/10-11, 143а/14, И **сь всакимь** 139а/10, **сь всаки|м|** 143а/9-10, Л **на всакомь** 11б/5-6, 14б/21 и сл.

У множини долази у м. роду А према придевској промени, **всакыѥ** 4а/4, а и с народним наставком: **вь всаке** 136а/7. Према народном језику је и облик ж. рода **вь всаке** 8б/6, 138а/20.

Од заменице **вьсачьскь** нађен је у множини А ср. рода: **всач'скаꙗ** 6а/7. Запажен је од исте заменице и Л **ѡ всачьски|χ|** 63а/8 из чијег се окружења не види употребљени род заменице.

Само у неким падежима једнине јавља се заменица **самь**: Н **самь** 59а/7, 167а/19, Д **къ самомоѹ** 139а/11-12, А **на самь** 67а/19.

У ср. роду забележен је само Г јд.: **ѿ само|г|(о)** 62б/15. Наставак према књижевном језику је **-го**, а према српском језику је **-га** (в. стр. 118, нап. 67).

8. У деклинацији односне заменице **иже** иновација у односу на књижевни језик која је настала уношењем наставка из народног језика констатована је у једном случају. У питању је А јд. м. рода, који је изједначен са обликом Г као у именица које означавају лица, а има српски наставак *-га*: **ѥгаже** 7а/2.

Остали падежни облици једнине м. рода не одступају од српскословенске норме: Н **иже** 7а/3, 11б/3, 22б/5, 32б/15, 44б/14, Г **ѥгоже** 13а/4, 15а/4, 15б/14, 18, **ѥгоже** 13б/17, **ѿ нѥгоже** 64а/5-6, Д **ѥмоѹ|ж|(ѥ)** 68а/9, А **ѥгоже** 168б/14, Л **вь нѥм'же** 64а/4-5, **на нѥм'же** 75б/20, **ѡ нѥм'же** 118б/20-21 и др.

Облици ж. рода у једнини одговарају норми књижевног језика: Г **из неѥже** 59а/6-7, Д **ѥиже** 143б/18, А **в' нюже** 132а/16, **вь нюже** 155б/18, **на ню|ж|(ѥ)** 181а/12, **на нюже** 187а/2, Л **на нѥиже** 111б/15, 131а/18, 157б/15-16 и сл.

Од ср. рода у једнини долазе Н **ѥже** 112б/2 и А **ѥже** 112б/3, 169а/14, а новине нема.

У множини су употребљени облици м. рода: Н **иже** 22б/4, 46б/15 и др., Д **имже** 84а/10, 12, 111б/4 итд. и Л **на нихъже** 15б/11, **на ни|х|же** 135а/7 и др.

Од облика у ср. роду нађен је А мн.: **ꙗже** 132б/10, а измена се и не очекује.

Види се да наведени облици м. и ж. рода у падежима с предлозима увек имају *њ-*.

Употребљен је у двојини Г м. рода, **кюже** 119а/17, а пример Н мн. м. рода **иже** 119б/8 замењује двојински облик (**ꙗже**).

Од заменице **коликь** у тексту је само И мн.: **колицѣми** 25б/18, и он је по књижевној норми.

9. Примери књишке показне заменице **сь**, **се**, **си** не одступају од старословенског, па ни српскословенског. Срећу се паралелно и стари и нови облици или се потврђују само нови облици који су настали уједначавањем према сложеној промени придева, а присутни су још и у канонским споменицима.

Примери м. рода су најбројнији. У Н јд. су нови облици: **сьи** 11а/14, 16а/3, 17а/6, 19б/4, 25а/15, **сии** 24б/14, 54а/8, 74а/4, 91а/5, 189а/9 итд.

Стари облик је уочен на једном месту: **сь** 15а/9.

Примери Г јд. су по норми: **сего ра|д|(и)** 22а/14, **ѡ сего** 46а/16, 63б/8, **сего** 65а/21, 96а/5, 130а/14, **ѡ сег|о|** 113а/1 и др.

Наставак у примеру **се|г|** 21б/6 се не зна, јер је у овој књишкој заменици читање евентуално могло бити и према српском народном језику, са наставком *-га*.

У Д јд. је **семоу** 19б/8, 54б/19, према српскословенском.

Стари облик А јд. је редак: **сь** 32а/17, 175б/7, а нових облика има чешће: **сии** 3а/12, 25б/9, 27б/12, **си** 9а/18, 109б/17, **на сии** 24б/17, 28а/2, **вь сии** 34а/5, 56а/4 и сл. Написано **сьь** 106а/1 је можда случајно, а можда је са **ьь** означена дужина.

Примери Л су према књижевној норми: **по се|м|** 50б/19, **вь сѣмь** 63б/21-64а/1, **по семь** 105б/2.

Падежи множине одговарају српскословенском: Н **сии** 107б/13, Г **сих** 12а/19, **си|х|** 41б/10, 92б/6, Д **симь** 71а/10, 13, А **сиѥ** 6а/2, 13а/13, 76а/2, **вь сиѥ** 138б/6, Л **вь си|х|** 142б/13.

И у двојини запажени А **вь сиꙗ** 135а/14-15 је по књижевној норми.

У Н јд. ж. рода примећено је само новије **сиꙗ** 134а/8, 193б/7, присутно још у споменицима канона.

Један случај Г је са *-е-*: **ѡ сеѥ** 180а/1, а већи је број примера са формом на *-и-* према новијем облику Н: **сиѥ** 30б/10, 52а/9, 16, 62а/16, **ѡ|д| сиѥ** 134б/18, **ѡ сиѥ** 137б/14, 181а/18 итд.

По књижевној норми употребљен је и А јд.: **сию** 5б/19, 11б/6, **вь сию** 52а/3, **в сию** 190а/17, **въ сию** 179б/6 итд.

У множини уочени облик А не одступа од књижевне норме.: **сиѥ** 3б/1, 24б/4.

Употребљени А дв. гласи: **сии** 194а/21. Већ у старословенском поред **си** среће се у А дв. ж. рода и облик **сии**.[81]

У Н јд. ср. рода налази се облик као у канону: **сє** 17а/11, 28а/1, 34б/11, 41а/6, 62б/10. Поред тога потврђује се и новије **сиѥ** 17б/19, 165а/8, које се јавља још у старословенском.

Примери Г и Д одговарају српскословенском: **ѿ сєго** 37а/7, **сємоу** 164а/14.

И у А употребљен је стари старословенски облик: **сє** 4а/13, 7б/13, 21а/9. Јавља се још и новије **сиѥ** 15а/16, које се среће и у старословенским споменицима.

У односу на српскословенску норму и Л јд. је неизмењен: **вь сємь** 4б/9-10, **на сє|м|** 6а/18 итд.

Од падежа множине заменица ср. рода је у Н: **сии** 14б/14 и у А: **сиꙗ** 51а/3, 19. Овакви новији облици, настали су аналогијом према сложеној промени већ у старословенском.

Показна заменица **ть** употребљена је у Н јд. у старом облику: **ть** 12а/12, 15а/5, 96а/6, 130а/14. Једанпут су написана два *јера*: **тьь** 138б/2. Оваква форма се потврђује и у другим српскословенским текстовима.[82]

Облик Н јд. м. рода чешће гласи **тьи** 37а/6, 140б/13, 141б/12, 145б/20, 148а/7 итд. Лик **тьи**, среће се већ и у старословенском, присутан је и у другим српскословенским споменицима,[83] а одговара заменици *тај* српског народног и савременог српског књижевног језика.

Заменица **ть** употребљена је у Н и с партикулом *зи*: **ть дн҃ь да расматраѥть ѥг|д|а бл҃говѣщє|н|ю на вє|ч|(є)риѥ бываѥть потомь тьзи дн҃ь празникь кои ѥ|с|(ть)** 107а/21-107б/1-3. Код заменице **тъ** у Миклошићевом *Речнику старословенског језика* међу примерима из канонских књига налазе се облици **тойзи, тєзи, тоѵзи, този, тиєзи** (стр. 1016). Од најстаријих времена до данас у српским дијалектима и у остацима у српском књижевном језику, партикула *зи* употребљавала се углавном уз демонстративне заменице да би се подвукло показно значење, нарочито у југозападним старим споменицима.[84]

У падежним наставцима Г јд. нема иновација: **ѿ то|г|(о)** 6б/9, **того** 15б/15, 193б/4, 6, **того ра|д|(и)** 28а/7, **ѿ того** 107б/8 итд.

Нађени облици Д и А су према норми књижевног језика: **к томоу** 6б/17, **вь ть** 27б/7, 17, 34а/21 и др.

Примећен је и облик Л по српскословенском: **ѡ томь** 162а/12.

У множини су по норми и Д, **тѣмь** 120а/3, **тѣм҄** 169а/16, и И **тѣми** 60б/9.

---

[81] Николић, *Старословенски језик I*, 148.

[82] В. на пример Даничић, *Рјечник старина српских*, књ. 3, 328.

[83] Николић, *Старословенски језик I*, 142; Јерковић, *Александрида*, 164; Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Апостола*, 47 и др.

[84] Даничић, *Рјечник старина српских*, књ. 3, 331; Исти, *Историја облика*, 161; Белић, *Речи са деклинацијом*, 129-130.

Иновација у падежном наставку налази се у А мн.: **вь те** 169а/16. Наставак *-е* из меких основа раширио се у штокавским говорима. Облик *те* је и у савременом књижевном језику.

По норми је А дв.: **вь та** 52а/17, 66б/4, 132б/17, 19, 135а/20, **вь таа** 132б/20-21.

Заменица **та** (ж. род) употребљена је у падежима једнине, Г, Д и А.

Пример Г, **тоѥ** 196б/18, не одступа од српскословенског. Наставак из српског народног језика налази се у следећим примерима: **покт҃ се на паве|ч|(ѥ)рници те |ж|(ѥ) не|д|(ѣ)лѥ** 183б/12-13, **тльков҃никь те |ж|(ѥ) к҃ниге** 185а/15-16. А и у вези са партикулом *зи*:[85] **тези не|д|(ѣ)лѥ чтет҃ се слово** 52а/12-13, **пои|м| ·г҃· тро|п|ре тези пѣ|с|ни** 139б/16-17, **слова тези книге** 194а/20. И сложена заменица **тажде** има у Г јд. ж. рода наставак који одговара писаревом језику: **теж|д|е** 146а/15. Форма Г јд. ж. рода са наставком из меке заменичке промене уопштена је у српском језику од најранијих времена.[86]

Нађени Д је по књижевној норми: **к҃ тои** 197а/4. Нове црте се и не очекују.

У А су: **тоу** 148а/7, **тѕ** 183а/2, **вь тоу** 192а/9. Постоји и пример **тѕзи** 176б/20-21, с партикулом *зи*.

Од заменице **то** (ср. род) нађен је у једнини А: **тѡ** 28а/12, 157а/2, 168б/17 итд.

Показна заменица **онь** употребљена је у А мн.: **вь ѡ|н|(и) дн҃и** 39б/19, 51б/19. Заменица **оно** се појављује у А јд.: **вь ѡ|н|(о)** 52а/1, 71а/7, 84б/5, 85а/10, 86б/4, 95б/10 итд. (односи се на изостављену именицу *време*).

Заменица **овь** долази неколико пута: Н јд. **швь** 33б/10, Г јд. **ѿ швого** 34б/21 и Н мн.: **шви** 147а/1.

Заменица **такь** долази у Н: **такь** 51а/20.

Облици свих врста заменица у БТ најчешће имају књижевни облик. Постоје и примери заменица које обликом одговарају српском народном језику. Неке се од заменица појављују и са партикулама *же*, *ре* и *жде*, а са *зи* је употребљена показна заменица **ть** (Н јд.) и **та** (Г јд., А јд.). Ликови заменица којима је додата нека од присутних партикула налазе се и у споменицима канона.

Придеви

И за промене придева илустративно ће се показати запажени облици, а значајне црте и нови облици из народног језика изнеће се у потпуности. Кад је

---

[85] У старије време на лик *та* додавана је партикула *зи*, која се и данас говори по нашим југозападнијим крајевима (*Рјечник ЈАЗУ*, књ. 17, 948). Види на пример и Даничић, *Рјечник старина српских*, књ. 3, 330.

[86] Белић, *Речи са деклинацијом*, 122.

број примера са одређеном народном цртом висок, навешће се њихов укупан број нађен у тексту, а издвојити понеки пример од њих.

1. а) У Н придеви *мушког рода* чешће имају именички наставак: **бл҃жнь** 2а/18-19, **бл҃г** 3а/13, **мл|с|твь** 4б/16, **ст҃ь** 9а/11, **бл|с|внь** 10а/14, **великь и высокь** 31б/7 итд.

Од присвојних придева, који су и у старословенском, као и у српском језику имали само именичку промену, срећу се, на пример, **логодѣтовь** 17б/1-2, **изл҃вь** 19а/14, **родителквь** 77б/10-11.

Са наставцима сложене придевске промене и несажетим **-ыи/-ии** примери су ређи: **агг҃л|с|кии** 7а/20, **г|с|п|д|кии** 16а/10, **недостоинии** 23а/17, **пррч|с|кии** 32а/6, **бг҃оносныи** 38а/9 и сл.

Ни примера са извршеним сажимањем нема често: **кон'чны** 11б/21, **нб|с|ны** 13б/10, **обы|ч|ны** 15б/6, **в'сеч|с|тны** 27б/19-20, **бж|с|твны** 64а/5 итд.

Придев **велии** у Н има наставак **-еи**: **велеи** 20б/10. Већ се и у старословенским споменицима овај придев среће са наставком **-еи** у Н јд., поред примера са наставком **-ии**.[87]

На именички облик Г наилази се ретко: **ѡ лоукава** 13а/20, **гн҃ѣ** 32б/10, **ѡ вскр|с|на** 68б/2, **кѹринѣиска** 96а/10, **ар|х|гг҃лова** 101а/14 (одређени облик присвојног придева није ни постојао), **дир'ска** 114б/15, **дал'мат'ска** 114б/17, **ѡ оутакна** 156б/14 и др. Запажена су у наставку и два **а**, што није проблем облика, већ правописа: **сарадьскаа** 70а/1.

Углавном је у Г употребљен одређени вид са књишким наставком **-аго**: **ѡ ст҃го** 2а/6, **ч|с|тнаго и славнаго** 3б/9, **бл|с|внаго** 6б/13, **великаго** 12а/18-19, **рим'скаго и алеѯан'др'скаго** 55б/14 итд. У незавршеним примерима **раслабл҃на|г|** 18а/6-7, **прпо|д|(о)бна|г|** 59б/18, **ве|л|ка|г|** 73а/3 и др. због **-аг-** се види да је реч о књишком наставку **-аго**.

Према народном говору наставак **-га** налази се у седам случајева: **оть великѣга** 8а/20, **ѡ цвѣтоноснога** 102а/21-102б/1, **ве|л|кга** 146б/8, 156а/5, 160а/21, 164а/2, **ве|л|кга ра|д|(и)** 156а/2. Кад пише **ве|л|кга**, надредно **л** је између вокала *е* и *и*. У рукопису дизање сугласника над два различита вокала није реткост. Овде се не може рећи да је у поменутом придеву у питању наставак *-ље* (в. стр. 105, нап. 44). У примеру **ве|л|каго** 135а/10 крајње слово је доправљено, види се да је стајало и слово **а**.

Примери Д са именичким наставком су сасвим ретки. Забележени су: **икр|с|лмкоу** 18б/11, **бж҃ию** 22б/14, **по малоу** 30а/14, **лоукавоу и невѣрноу** 44б/16-17, **прѣмоудроу** 59б/9, **готовоу** 195б/14.

У сложеној промени се налази редакцијски наставак *-ому/-ему*: **члч|с|комоу** 19б/21, **цр|с|комоу** 28б/7, **ч|с|тномоу** 29а/8, **великомоу** 31б/9, **мл|с|тивомоу** 50а/2 итд.; **редовнемоу** 16а/7, **ре|д|внемоу** 16а/16-17, **врьхов'немоу** 56б/12-13.

---

[87] Ђорђић, *Старословенски језик*, 113.

Готово се подједнако често налазе и примери у којима се због скраћивања не види цео наставак: **оу|т|рнє|м|** 14б/1, **прпо|д|(о)бно|м|** 20б/1, **нб|с|ном** 27б/3, **мл|с|тиво|м|** 50а/3, **ч|с|тно|м|** 155а/16 и др. Према научној литератури облике који су се могли јавити и без *-у*, које је у српском језику покретно, имамо у 15. веку.[88]

Скраћено писање придева *свети*, **сто|м|** 3а/17, 13а/4, 15б/3, 16б/19, 21а/11 итд., **стом** 7б/21, 58а/4, уобичајеније је од целог исписа: **стомоу** 4б/19-20, 5б/1, 6а/9, 7б/11-12, 15б/18 итд.

Неколико пута А је у неодређеном виду: **нагь** 30а/3, **ка|н|(о)у(н) вскр|с|нь** 70б/18, **сладькь** 94а/5, **ка|н|(о)у(н) вьскр|с|нь** 101а/2. Присвојни придев и иначе имао је само именички облик: **дєw|д|(о)ровь** 139б/11-12.

Није потврђен именички облик А који се поклапа са Г.

Чешће је А у одређеном виду. Када се облик слаже са Н, примери са несажетим наставком и са извршеним сажимањем у наставку појављују се подједнако: **вь стыи** 1б/10, **хр|с|тїан'скии** 3б/4-5, **вь великии** 12б/17, **поганьскии** 36б/7-8, **вь вє|л|кии** 102б/8 итд.; **вь сты** 1а/12-13, **на редов'ны** 2б/5, **прпо|д|(о)бны** 21а/14, **ч|с|тны** 29б/12, **вь велики** 103б/7-8 итд. Облици на **-ы**, одн. **-и**, добијени сажимањем, јављају се већ и у споменицима канона.[89]

Уколико је А сложене придевске промене изједначен са Г примери имају књишки наставак: **стго** 1б/1, **редовнаго** 15а/14, **редовнаго** 15б/1, **вє|л|каго** 43б/6, **мл|с|тиваго** 51б/10 и др.

Облик А јд. од речи **єдинь** у значењу придева *једини*, уз именицу која означава биће, једнак је Г: **вь єдиного** 13б/15, 146б/18. Пример А **вь єдиног** 168б/21 вероватно није потпун, а у српском језику гласи и тако од 15. века (в. стр. 119).

Неодређени вид у В обичнији је од одређеног. У готово свим примерима уопштен је наставак **-є** из именичке промене: **м'ногомл|с|тивє** 3б/15, 5а/4, **прпо|д|(о)б'нє** 19б/17, **бгонос'нє** 37б/2, **моудрє** 49а/21, **в'сесил'нє** 93б/15 и сл. Наставак **-є** у тврдој варијанти у м. роду може се срести и у канонским рукописима, а и у другим српским споменицима.[90]

Има и потврда присвојног придева у В које су по облику као Н: **оучениче спсвь** 39а/3, **ап|с|лє х|с|вь** 42б/15, **ар|х|иерею х|с|вь** 44а/7, **кр|с|тлю х|с|вь** 138а/9 и др.

Издвојени примери одређеног вида отприлике се у истом броју налазе и са сажимањем и без њега у наставку: **w сти** 6а/6, **сты** 38б/18, 40а/11, 41б/6, 71б/8, **прѣмоудры** 42б/16, **вє|л|ки** 182а/21 итд.; **сты** 13б/9, **дшєвныи** 64б/4, **прав|д|ныи** 91б/10, **вє|л|кии** 179б/17 итд.

У И м. рода неодређен вид није баш редак: **крот'ко|м|** 10б/9, **мєж|д|оу х|с|вомь** 71а/15-16, **крот|к|омь и тихомь** 138а/12, **тихомь** 144б/21 и др. У

---

[88] Белић, *Речи са деклинацијом*, 149.

[89] Николић, *Старословенски језик I*, 157.

[90] Николић,*Старословенски језик I*, 154; Даничић, *Историја облика*, 31.

примеру са именичким наставком **великѣмь** 1б/8, 35а/17-18, са редукованим *і*, изговор наставка био је *-ијем*. И у случајевима који су скраћени, **ве|л|кѣмь** 139а/18, 140б/18, 147а/6, 160б/12, 192б/2 итд. слово **л** је над редом између вокала *е* и *и* пред наставком **-емь**. Написано редуковано *і* у присвојном придеву **сь бж҃икѣмь** 4а/18, 139а/10-11 вероватно показује читање *божијем*, што чини карактеристичну гласовну особину старословенског језика, а и српскословенског.[91] Данас у српском књижевном језику постоје два начина писања и изговора: *божјем / божијем*.

Облици И од придева одређеног вида су присутнији: **прѣ|д| сѫтымь** 10б/17, **нб|с|нымь** 23а/16, **сь чс|т|нымь** 29б/18, **ни|з|кимь** 168б/20, **высоки|м|** 173б/14 итд. Пример И јд. м. рода сложене промене без сажимања у наставку није потврђен. У тексту нађени примери са извршеним сажимањем одговарају српскословенском изговору ових форми.[92]

Значајан је пример придева у И **малѣмь гл|с|мь** 1б/17, који не одговара књижевној норми јер има наставак тврдих заменичких основа из народног језика писара. Облици са заменичком основом **-ѣ-** налазе се у косовскоресавском дијалекту, а скоро су уопштени у источнохерцеговачком и зетскосјеничком дијалекту.[93]

Облик Л у неодређеном виду није запажен, сем у **при і҃свѣ** 37а/17.

Остали примери су по сложеној промени. Најчешћи су облици према норми српскословенског језика: **w бл҃говѣр҆немь** 3б/18, **w бл҃говѣр҆нѣмь** 30а/21, **w вгатѣмь** 46а/17, **вь ц҃рквнѣ|м|** 52а/10, **о бл҃женѣмь** 64а/12, **вь сѫ҃тѣмь** 111а/19 итд.

Облици који нису по књижевној норми имају наставак заменичке промене и ушли су из народног језика писара: **на маломь** 1а/3, **вь сѫ҃то|м|** 15б/16, 139б/1, 2, **оу сѫ҃то|м|** 15б/17, **вь сѫ҃томь** 17б/9, **по часномь** 65б/21, **w сѫ҃томь** 73б/8, 75б/5, **вь л|т|(о)ѹргино|м|** 117а/16, **w раслаблѥно|м|** 184а/5-6. Из БТ издвојену синтагму **вь сказѣ клѣпал҆номь** 140а/16 има и Миклошићев речник старословенског језика, стр. 927. Већ од првих српских споменика уз српскословенско **-ѣмь** среће се и *-ом*.[94] Ни у примерима **w бж҃икѣмь** 30б/6-7, **о свышнѥмь** 164а/11 наставак меке сложене промене није по књижевној норми, већ потиче из српског језика. Пример Л **w зла|т|(о)ѹстомоу** (слова **а** и **ѹ** су у лигатури) 28а/18-19 такође није по књижевној норми. У овом случају иновацију из народног језика чини поред наставка заменичке промене и покретни

---

[91] Ђорђић, *Старословенски језик*, 49.

[92] Већ у старословенским споменицима налазе се примери сажимања у облицима који имају **-ыи-** или **-ии-**: И јд. м. и ср. рода, Г, И, Л мн. сва три рода. Старословенске морфолошке иновације, сажимање **-ыи-** или **-ии-** у **-ы-** и у **-и-**, прешле су и у редакцијску писменост, што је вероватно уследило као последица изговора (Ђорђић, *Старословенски језик*, 114-115).

[93] Ивић, *Дијалектологија*, 101, 135, 162.

[94] Белић, *Речи са деклинацијом*, 149.

вокал *у*. Према научној литератури почев од 14. века, а доцније још више, у српском старом језику употребљавају се у Л и форме на *-у*, које су се код придева развиле на основу паралелизма са Д.[95]

б) Придеве оба вида *женског рода* у Н формално није могуће разлучити, јер су се наставци могли изједначити: **сѣ̄та** 16б/2, **дивꙗ̀на** 16б/17, **бл|с|вна** 20а/2, **м|ч|нчска** 21а/17, **златогл|с|на** 29б/7, **бж|с|твна** 45а/21 итд.; **обычнаа** 16а/5, **сѣ̄таа** 17а/5, **бж|с|твнаа** 19а/9, **прославлѥнаа** 20а/2-3, **бл̄женаа** 47а/4, **м|ч|нич|с|каа** 52б/11 итд.

Са именичким наставком у Г ж. рода долазе: **ѡ̀ ѩрєѡвы** 127б/16, **єгѵ̀пꙗ̀тѣнины** 156а/16-17 и сл. Већину Г ж. рода чине примери одређеног вида у складу са књижевном нормом: **прч|с|тыѥ** 3б/6-7, **сѣ̄тыѥ** 8а/16, **ѡ̀ сѣвер̀ныѥ** 10а/18, **ѡ̀ великиѥ** 17б/20-21, **прпо|д|(о)бꙗ̀ные** 26а/19 итд.

У истом падежу тврде промене наставак **-є** из меке промене, који одговара и српском народном језику, имају: **до ме|с|пѵ|с|не** 8а/12, **до сырꙗ̀не** 17а/20-21, **ради ѥдине** 19б/11, **развѣ цвѣтꙗ̀не** 24б/20, **ра|д|(и) ѥдине** 27а/11, **ѡ̀ сырꙗ̀не** 136а/11, 151б/17, **ѡ̀ нове** 138б/16, **ѡ̀ по|с|не** 146а/19, **до цвѣ|т|носне** 151б/17, **ѡ̀ лазареве** 152а/9-10, **цвѣ|т|не** 160б/4, **прѣж|д|є ѡсцѣ̄ненне ни сꙗ̀врꙗ̀шене** 169а/6, **бе|з|сцѣ̄ннич|с|ке** 176б/8-9, **нове** 180б/21. У Г јд., поред наставка према књижевној норми, од најстаријих времена у споменицима српске редакције употребљава се наставак *-е* из меких основа.[96]

Најчешће је у Д употребљен одређени вид по српскословенској норми: **сѣ̄ѣи** 1б/14, **кь сѣ̄ѣи** 29б/11-12, **хри|с|ꙗн̀сцѣи** 30б/12, **ч|с|тнѣи** 80б/16, **вѣчнѣи** 99а/7-8, **кь истиннѣи** 189б/7-8, **кь юж̀нѣи** 196б/7 итд.

Примери са заменичким наставком нису по књижевном, већ по српском народном језику: **прпо|д|(о)бꙗ̀ноı** 26б/2-3, **прпо|д|(о)бноı** 26б/3, **прсѣ̄ои** 36б/16, **вьзбранно** (изостављено је **-и**, није крај реда) 99б/15, **вьзбранꙗ̀но** (испуштено је **-и**, крај реда) 101а/8, **вьзбранꙗ̀ном**(!) 102б/3, **кь дє|с|ноı и лѣвоı** 154б/8, **вьзбранꙗ̀ноı** 156б/21, **кь сѣверноı** 196б/8. Од најстаријих времена наставак *-ој* одликује штокавске споменике.[97]

Још с наставком **-ои** у 34 примера појављује се и придев *света*: **сѣ̄ои** 13а/7, 32б/20, 35а/13, 55б/11, 57б/2 итд.

Облици у А, и тврде и меке промене, нешто чешће имају наставак **-оѵ**, који је могао настати и сажимањем **-оѵю** сложене промене: **за хр|с|тиꙗнꙗ̀скоѵ** 4а/10, **бл̄гоприкт̀ноѵ** 5а/11-12, **сѣ̄тльскоѵ** 44а/12, **вє|л|коѵ** 52а/6, **сырноѵ** 135а/4; **вє|ч|(є)рню** 12а/4, **дн̄ев̀ню** 147б/9 итд. Потврде у одређеном виду са несажетим наставком: **сѣ̄тоѵю** 1а/18, **вь великоѵю** 14б/17, **вь новоѵю** 18а/3, **вь стл|с|коѵю** 39б/8, **в̀ сырноѵю** 135б/1; **нижнюю** 27а/2, **дн̄ьшнюю** 171б/2 итд.

---

[95] *Исто*, 149; Вуковић, *Фонетика*, 97-98.
[96] Белић, *Речи са деклинацијом*, 151.
[97] *Исто*, 151.

И у В, као и у Н, оба вида су могла бити формално изједначена. Издвојени су следећи примери: **ѡ бл҃женаго** 26а/4-5, **бг҃одх҃новеннаго** 49а/20, 49б/1-2, **ѡбрадованна** 91б/7.

Облици И скоро доследно имају наставак према књижевној норми: **прѣ|д| ст҃ою** 1б/11, **ѿкрьвеною** 7а/6, **неизре|ч|(є)нꙗною** 20б/6, **бесплътною** 23а/19, **неискоусною** 90б/16; **бж҃ию** 55б/19, 56б/2 итд.

По српском народном језику су облици: **съ дн҃евно|м|** 112б/10, **съ оу|т|рно|м|** 156б/4, 167а/13, 195б/1, **прѣ|д| ст҃омь** 197а/13-14. У српском језику наставак *-ом* у И налази се од најстаријих времена од којих има писаних споменика.[98]

Неодређени вид у Л је редак: **вь пламенꙗнѣ** 61б/14-15, 94а/2, **на таворсцѣ** 126а/5. Примери сложене промене према српској књижевној норми су уобичајенији: **ѡ хри|с|тан҆сцѣи** 30б/12, **на иѡр҆дан҆сцѣи** 78б/2-3, **по ѡбы|ч|нѣи** 109а/7, **вь ѡгньнѣи** 123а/1, **на ст҃ѣи** 174б/11 итд.

Присутни су и облици из народног језика: **по коньчноı** 12б/1, 19, **на ст҃оı** 27б/13-14, 153б/3-4, **ѡ ст҃оı** 70б/17, **на оутр҆ноı** 132а/3-4, **вь лѣвоı** 145б/9, **вь деснои** 145б/9-10, **ѡ великоı** 203б/12.

Трипут наставак заменичке промене из српског народног језика имају и придеви употребљени у вези са предлогом **по** у одредби поредбеног типа: **по заам҆вонои м|л|** (именица *молитва*) 149б/4-5, **по заам҆вон҆ноı м|л|** 163б/13, 172а/4-5. У овим конструкцијама, због формалне једнакости придева у Д и Л, не зна се који је од ова два падежа употребљен.

в) Придеви *средњег рода* у Н долазе и у неодређеном и у одређеном виду: **бл|с|вно** 13б/21, **ве|л|ко** 29б/9, 70а/8, **добро** 41а/6, **х|с|во** 71а/9; **обы|ч|ноє** 28б/21-29а/1, **прѣславноє** 59б/7, **нв|с|ноє** 62а/19, **невидимоє** 70а/6, **праве|д|ноє** 91б/8 итд. У примеру **ве|л|коє|с|(ть)** 89а/10 због континуираног писања вид придева је непознат.

Облик Г са именичким наставком нађен је код присвојних придева који су, као и у српском језику, и имали само именичку промену: **х|с|ва** 12а/8, 62б/3, 64б/8, 69б/15 и др., **зиж|д|ителєва** 54б/9-10, **ѿ акрагадинова** 55а/21 итд. Наставак у одређеном виду је према тадашњој српској књижевној норми: **ст҃го** 8а/6, **цр҃квнаго** 14б/11, **новаго** 18б/13 итд. Наноса из народног језика нема.

У Д су два присвојна придева: **ст҃лєвоу** 22а/8 и **х|с|воу** 70б/4. Са именичким наставком је и **новоу** 20б/8-9.

У А облици именичке и сложене промене срећу се отприлике подједнако: **вь желѣз҆но** 7б/3, **оу г҆воз|д|ѣно** 8б/13, **на х|с|во** 13а/7, **ве|л|ко** 20б/7, **вьскр|с|но** 24б/16, **вь г҃нє** 80а/9, **ст҃о** 109б/10 итд.; **вь ве|л|коє** 1а/4-5, **вь желѣзноє** 9б/21, **на цр҃квноє** 18б/7, **ст҃оє** 25а/16, **ч|с|тноє** 27б/11, **кр|с|тноє** 31б/15, **вь малоє** 65б/15 итд.

---

[98] Даничић, *Историја облика*, 38.

Посведочен је само одређени вид у В: **о прѣславноѥ** 22б/9, **о дивноѥ** 25а/14, **ѡ дивꙗноѥ** 54а/16, 129а/13, **ѡ прѣславноѥ** 74б/11. У примеру **о прѣсла|в|** 36б/20 наставак се не зна.

У неодређеном виду И ср. рода су примери: **прѣ|д| х|с|вомь** 62а/13, 62а/20-21, **меж|д|оу х|с|вомь** 71а/15-16. Само је на два места виђен И ср. рода са књишким завршетком сложене промене: **огньнымь** 44б/4-5, **таинымь** 120б/11-12.

Примери ср. рода у Л су малобројни. Наставак именичких основа констатован је на неколико места: **по х|с|вѣ** 71а/20-21, **вь голоубинии** 77б/13, **при генисаретьсцѣ** 119б/3-4. Наставак одређеног вида према српскословенској норми запажен је у истом придеву неколико пута: **вь сѫ̑тѣмь** 4б/9-10, 6а/4, 30б/17, 31а/16.

Постоји у овом падежу и наставак *-ом* из српског језика: **вь лу|т|(оу)р-гино|м|** 117а/16, **на кон'чно|м|** 141а/4, **по ко|н|чномь** 145а/3, 155а/8, **ѡ сѫ̑томь** 201б/20. Наставак *-ом*, који је резултат утицаја тврдих заменичких основа, среће се у редакцијским споменицима од пр̃вих времена.[99]

2. У Н мн. м. рода наставак неодређеног вида налази се у једном случају: **блази** 90а/10. Чешће је употребљен одређени вид придева: **сѫ̑тыи** 9б/4 (х2), **вѣрнии** 24б/7, **разоумнии** 45а/7, **пр̃рч|с|ции** 125а/13 итд. Примери **добри** 90а/10, **сѫ̑ти** 138а/10 имају наставак неодређеног вида или се ради о сажетом наставку одређеног вида.

Облик ж. рода у Н мн. није уочен.

У ср. роду Н мн. гласи: **несказана** 12а/21, **ве|л|ка** 97а/7, **ве|л|каа** 97а/10. Примери с наставком **-а** су или у неодређеном виду или је наставак одређеног вида сажет.

Сва три рода у Г имају облик сложене промене: **ч|с|тныи|х| нв|с|ныихь** 3б/8, **сѫ̑тыи|х|** 3б/10, **прпо|д|(о)бныи|х| и бг̃оносныи|х|** 3б/12-13 итд. Чешће је у наставку извршено сажимање: **бесплтны|х|** 3б/8, **слав'ныхь и прѣхвалныхь** 3б/10-11, **сѫ̑тыхь бж̑ихь** 4а/16, **чьстныхь** 6б/11-12, **малы|х|** 9б/8 итд. Због скраћеног писања основа се не види: **сѫ̑хь** 3б/14, 13а/9, 14а/16, 18а/11, 18б/17, **до сѫ̑хь** 6а/17-18 итд.

Од присвојног придева у ср. роду Г је, како је и налагала српска књижевна норма, у неодређеном виду: **ис чрѣсль дв̑двь** 24а/1.

Облик придева у Г мн. ср. рода са заменичком основом на **-ѣ-**, **мадеѡвѣ|х| еу|г|ли** 194а/18, није по норми, већ је из народног говора писара (в. стр. 130 и нап. 93).

У Д, важи за сва три рода, облици неодређеног вида нису употребљени. Сви нађени примери имају сажети наставак сложене промене: **сѫ̑тымь** 20б/4, **прав|д|ны|м|** 23а/6, **кь выш'нимь** 23б/2, **беспльтны|м|** 48б/15, **недоужнымь** 59б/5 итд.

---

[99] Белић, *Речи са деклинацијом*, 149.

Само је на једном месту примећен у Д ж. рода заменички наставак **-ѣмь** омашком унет из говора писара: **х|с|вѣмь таина|м|** 156б/9 (в. стр. 103 и нап. 93).

Пример неодређеног вида у А м. рода са наставком по норми није запажен, сем код присвојног придева **клисѣwви** 122б/14, који сложени облик није ни имао.

У примерима А м. рода који су употребљени у неодређеном виду среће се наставак *-е* из народног језика: **тро|п|ре иwсифове** 139б/10, **ка|н|(о)ѹне в'скр|с|не** 149б/17, **wзарак прпо|д|(о)бне** 120б/2 (в. и на стр. 104 низ поименичених придева са *-е* по српском језику).

Са наставком сложене промене за А м. рода има пуно потврда: **раз'ли-ч'ныѥ** 6б/14, **на г|с|киѥ** 8б/7, **вь г|с|п|д|киѥ** 54а/13, **вь сѫтыѥ** 138б/6 итд.

Из народног језика писара су следећи примери А ж. рода тврде именичке промене с наставком *-е* из меких основа: **мл҃тве оутрьнич'не** 7а/4-5,[100] **дѣwфанове** 16а/20-21, **wбы|ч|не мл҃твы** 50а/19-20, **wбы|ч|не м|л|** (именица *молитва*) 145а/11, 158б/16, **на ко|н|чне** 152а/4, **вь wдеж|д|е бѣле** 171а/16.

Придеви који у А мн. стоје уз именицу *стихира* дају се уз примере ж. рода, јер ова именица у Н и А јд. има облик ж. рода (в. стр. 111): **дроугѣ ст|х|ре азбоуков'не** 5б/5, **ст|х|р по|д|(о)б'не** 15а/19, 16а/16, **в'скр|с|не ст|х|р** 20а/8, **ст|х|р самогл|с|не** 24б/2, 4, 54а/19-20, 74б/13, **самогл|с|не ст|х|р** 50а/17-18, 52а/18, **ст|х|р дроугѣ** 54а/15-16, **ст|х|р вьскр|с|не** 61а/4, **ст|х|р вскр|с|не** 63а/3-4, 70б/20, 132а/19, 134б/5, 151а/2, 154а/4-5, 171а/19, **ст|х|р по|д|(о)бне** 63б/11-12, **ст|х|р по|д|(о)б'не** 80б/1, **ст|х|р пав'лове** 83б/7-9, **ст|х|р в'скр|с|не** 106б/19, 137б/1, 153б/6, 189а/13-14, **ст|х|р азбоуковне** 137а/11, **обы|ч|не ст|х|р** 145а/9-10, **ст|х|р азбоуков'не** 186а/7. У наведеним синтагмама реч **ст|х|р** је остављена незавршена, јер се тако налази у тексту. И у следећим примерима именица је неразрешена: **на ст|х|** **азбоуков'не** 184а/14, 189б/2, **на сти|х|** **азбоукове** 186б/17, **на ст|х|** **азбѕковне** 193б/21-194а/1.

Уз примере **азбоукове** 62б/8, **азбоуков'не** 70б/8, 150б/13, 153б/11-12, 183а/1 именице нема. С обзиром на то да се у тексту појављују синтагме *стихире азбуковне*, и ови се облици дају у групи придева А мн. ж. рода.

Заступљени су међу облицима А ж. рода и примери одређеног вида: **вь цр|с|киѥ** 1б/6, **иерескиѥ** 2б/17, **бг҃атыѥ** 3б/6, **бж|с|твныѥ** 10а/3, **бес'чед'ныѥ** 59а/3 итд.

У А ср. рода неодређени вид имају придеви **х|с|ва** 14а/8, **акраган'динова** 55б/6, **гн҃га** 69б/8, 176а/14, 192а/18, који одређени вид нису ни имали.

Остали примери А ср. рода, с обзиром на то да су се због сажимања наставка сложене промене оба вида могла изједначити, наводе се због писања **-а/-аа**: **велика** 11а/15, **ве|л|ка** 11б/5, **wбычна** 12а/10, **вскр|с|на** 101а/1-2; **малаа** 7а/18, **великаа** 13а/10, **ве|л|каа** 13б/5, **сѫга** 17а/21, **єѵ|г|лиа в҃скрнаа** 17б/20 итд.

---

[100] Миклошић, *Речник старословенског језика*, 1077: **оутрьничьнъ**, adj.

Примери у В, сва три рода, нису нађени.

У И од сва три рода долазе само облици сложене придевске промене, што одговара књижевној норми: **прѣ|д| красными** 1а/6, **прѣ|д| сѫтыми** 6а/12-13, **съ непороч'ными** 9б/17, **златыми** 51а/13, **достохвал'ными** 90б/2, **похвал'ними** 118а/11 итд.

Изузетак чини пример у ж. роду **съ босил'ковѣми вѣт'вами** 30а/4, који није правилан у односу на књижевни језик јер се у њему налази наставак тврде заменичке промене унесен из народног језика (в. стр. 103, нап. 93).

У Л мн. наставак одређеног вида према књижевној норми уопштен је у сва три рода: **на разоумни|χ|** 24б/1, **вь сты|χ|** 26а/11, **вь сла|д|ки|χ|** 52а/14, **вь велики|χ|** 140а/18, **вь ап|с|лкихъ** 169а/18 итд.

На једном месту Л придева у ж. роду је без *-х*, а како је тај придев последња реч у реду вероватно је крајње *х* у наставку тврде заменичке промене изостављено омашком: **на стр|с|тєхъ χ|с|вѣ** 42б/5.

Скраћено написан пример **вь сѫхъ** 33а/12 не показује потпуни наставак. Облик је могао бити из сложене придевске промене или именички, па и заменички.

У Г, Д, И и Л мн. није констатован неодређени придевски вид, који у редакцијским текстовима има тенденцију губљења.[101]

3. Падежи двојине су ретки. Налазе се у тексту Н, Г, Д и А у м. роду и А у ж. роду. У ср. роду примера у грађи нема.

У Н м. рода је одређени вид: **сѫта** 46б/5, **славната** 46б/5-6 и др. Код примера **ната** 75а/3-4 вид не може да се одреди.

И запажени пример Г има одређени вид: **сѫтыю** 22а/2, 40б/15, 46а/20, 119б/7 и др. Наставак **-ыю** место **-оую** је српскословенска иновација настала под утицајем наставка **-ыма** у Д и И дв.

Уочени су и у Д облици сложене придевске промене: **сѫтыма** 40б/16, **прпо|д|(о)бныма** 83б/8.

Пример Д **χ|с|вѣма м|ч|кома** 40б/19 одступа од књижевне норме. Заменичка основа у њему је нанос из народног говора (в. стр. 103, нап. 93).

Примећен је свега један случај у А: **м|ч|нч'на** 40а/15 (вид формално не може да се утврди).

Потврђен је А и у ж. роду. У два запажена случаја јавља се именички наставак **-ѣ**: **свєзанѣ имѣѥ роуцѣ** 3а/7, **ка|д|(измѣ) ·в̄· обы|ч|нѣ** 7а/11. У синтагмама **самогл|с|нє двѣ** 19а/19 и **двѣ самогл|с|нѣ** 88б/1 придеви су у ж. роду, али ни према ширем контексту не може да се утврди да ли је у питању Н или А.

Изнесена грађа показује да су облици сложене придевске промене, важи за сва три рода, фреквентнији од облика именичке промене, који се нису чували у потпуности већ у најстаријим нашим споменицима.[102]

---

[101] Јерковић, *Српскословенска норма*, 62.

Српскословенску норму нарушавају примери који имају особине народног језика писара. Међу њима већу групу чине облици са општештокавским карактеристикама. Постоји и неколико примера са заменичком основом на -ѣ-. Они имају дијалекатски карактер. У српским споменицима неки облици сложене придевске промене са заменичком основом на -ѣ- срећу се већ од 13. века.[103]

4. *Компаратив* се изузетно ретко среће. У м. роду употребљени Н јд. је по књижевној норми: **старѣи** 69б/9 (важи за оба вида).

Облик А јд. м. рода потврђен је једанпут, има одређени вид: **на вышьшии** 2а/15.

Неколико пута према српскословенском долази у сложеном облику и И јд. м. рода: **выш'шимь** 1б/20, 139б/14, 173б/17, **мьн'шимь** 146б/18, **вышьшимь** 166б/11, **выш'ши|м|** 175а/13.

Резултат дијалекатског наноса је пример **повели|м| гл|с|мь** 2а/2-3, **пове|л|кмь гл|с|мь** 173б/6. Аналитичко образовање компаратива везом *по* + *позитив* замењује компаратив с наставком у призренско-тимочкој дијалекатској зони, а местимично долази и у косовско-ресавском дијалекту.[104] Једанпут је компаративу с наставком додат и префикс *по*-: **повышимь гла|с|мь** 9а/13-14.

Нађени пример компаратива у Н ж. рода је према књижевној норми: **болши** 118а/13.

У ср. роду једини запажен пример је у Г, али не припада књижевном језику због наставка који је унесен из српског народног језика: **вина болкга** 5б/15. Облици ср. рода, а и м. рода, без *ш* у зависним падежима придева срећу се у српском језику почевши од 13. века.[105]

Бројеви

У тексту су бројеви, основни, редни и збирни, најчешће писани словима у бројној вредности. Праћене су све врсте бројева написане речима, њихова парадигма и конгруенција са именском речи уз коју стоје, а и бројеви писани комбиновано – слову у бројној вредности дописан је падежни наставак којим су грађени, потпун или непотпун. Навешће се, од запажених бројева написаних на поменут начин, понеки пример који не одступа од књижевне норме и сви примери са новим особинама – и редакцијским и народним.

Пуно пута, због непотпуних реченица у којима је испуштен субјекат, предикат, објекат или допуна објекту, није увек могао да се одреди род, а ни

---

[102] Белић, *Речи са деклинацијом*, 144.
[103] *Исто*, 149.
[104] Ивић, *Дијалектологија*, 102, 111.
[105] Белић, *Речи са деклинацијом*, 169.

падежни облик употребљеног броја. За овакве случајеве показаће се понеки пример.

1. Примери броја **ѥдинь** долазе само у падежима једнине. Имају према српскословенском промену по заменичком обрасцу: Н **ѥдинь** 138а/21, Г **не ѥдиного** 37а/9, Д **ѥдиномоу** 53а/19, А **ѥдинь** 5б/17, **ѥдин** 123а/19 итд.

Уз именицу која означава биће, према српскословенској норми А јд. м. рода има облик Г: **ѥдиного** 22а/3. Због скраћивања основа и род броја у А се не види: **ѥ|д|** 61а/10.

Од основе **ѥдьн-**, била је већ и у старословенском, запажен је Л: **оу ѥдномь** 40а/16.[106]

И у ж. роду присутни су само облици једнине. Потврђени су Н и А са основом **ѥдьн-**, иновације у наставцима се и не очекују: Н **ѥдна** 71а/19, **ѥдꙗ̀на** 139б/2, А **ѥдноу** 8а/15, **ѥдꙗ̀ноу** 8б/4, **ѥдноу** 75а/15 итд.

У ср. роду употребљени облици Н и А јд. су углавном са основом **ѥдьн-**: Н **ѥдно** 75б/4, А **ѥдꙗ̀но** 9б/3, **на ѥдꙗ̀но** 23б/3-4, **оу ѥдно** 29а/8-9, **на ѥдꙗ̀но** 55б/11, **на ѥдно** 82а/17, **ѥдно** 172б/19-20 и др. Постоји у А и: **вь ѥдино** 65б/20.

Једини примећен Л има основу **ѥдин-**: **вь ѥдиномь** 204б/1.

У синтагмама **мета|н|ѥ ѥдꙗ̀но** 138а/8, **ме|т|ниѥ ѥдꙗ̀но** 138а/9, **мета|н|ѥ ѥдꙗ̀но** 141а/21-141б/1 и сл., због већ поменутог испуштања реченичних делова, облик броја у ср. роду је или у Н или у А јд., јер су у питању синкретизоване форме.

Бројеви **дьва** и **оба** су са двојинским наставцима према српскословенској норми и са именицом конгруирају правилно: м. род Н **два** 161а/18, **оба** 187б/13, Г **дꙗ̀вою** 205б/7, А **wба** 37а/8, **дꙗ̀ва** 39а/2, **вь дв҃а** 132б/20-21, **на два** 161а/18, **два** 182б/13, Л **по дꙗ̀вою** 163б/8 итд.; ж. род Н **wбѣ** 3а/1, **двѣ** 8а/13, **обѣ** 144б/9, Д **кь wбѣма** 1а/11, **обѣма** 57б/5, **wбѣма** 112а/16, А **wбѣ** 1б/2, **на двѣ** 16б/10, **на wбѣ** 166а/1-2, **двѣ** 194а/21, И **двѣма** 173а/8 итд.; ср. род А **двѣ** 17б/9, 10.

Под утицајем српског народног говора среће се следећи облик у Л м. рода: **w двѣю постоу** 205а/4. И у примеру Л **на двѣю маноуалю** 163б/15-16 број има форму према народном језику. Род броја није установљен, јер именица страног порекла, која уз број долази, није нађена у речницима старословенског језика који су ми били доступни.

Овакав Л постоји у старим српским текстовима.[107] Према Белићу "продирање **ѣ** и у ген. мн. за све родове према дат.– инстр.: *двѣју*, *обѣју* према: *двѣма*, *обѣма*... се извршило од XV века",[108] а рукопис БТ показује да је процес постојао већ и раније.

Из текста, због већ поменутог уобичајеног изостављања делова реченица, не види се, на пример, да ли се број у А **двѣ** 45б/8 односи на именицу ж. или ср. рода.

---

[106] Ђорђић, *Старословенски језик*, 126.
[107] Даничић, *Рјечник старина српских*, књ. 1, 259.
[108] Белић, *Речи са деклинацијом*, 181.

Уз бројеве *три*, *четири* и *пет* према књижевној норми именске речи се налазе у множини. Број *три* у Н м. рода гласи **три** 204а/1 и **трьѥ** 204б/16, а у тим облицима јавља се већ и у старословенским споменицима.[109] Потврђује се и А **три** 105а/2 у којем разлике од облика српског језика није било.

У ж. роду употребљени Н **три** 58б/9 и А **три** 169б/1 и сл. су по књижевној норми, а и по српском језику.

Од броја *четири* постоји Н ж. рода, **четыри** 138б/13, који обликом одговара и српскословенском и српском језику.

Број *пет* је уочен у А м. рода, иновација није ни било: **петь** 203б/19.

Од сложених основних бројева написаних речима запажени број у А је **петь тисоу̑цьь** 6а/1, у којем је бројна именица **тысоу̑ци** по норми писаног језика.

Од двојинских облика запажен је Г сложеног броја: **ѡ двѣю на де|с|(ѕ)те** 65б/6. У броју *два* је **-ѣ-** из народног језика (в. стр. 137 и нап. 107, 108).

Види се да нових особина у неким наставцима основних бројева постоји. У деклинацији броја *два*, па и кад је део сложеног броја, примери Л и Г дв. су према српском народном језику.

2. С обзиром на то да су у старословенском редни бројеви имали углавном одређени придевски вид,[110] у њиховој парадигми иновације су као и код придева у сложеној промени. Једини сигуран пример за употребу редног броја у неодређеном виду, као и у старословенском, налази се прилошки израз **испр҃ва** 112б/3.

У Н јд. м. рода долазе следећи бројеви: **пр҃вы** 16а/18, **првы** 175а/18, **прьвы** 175б/2, **вьтории** 33б/9, **вьторы** 122б/12, **дроу̑ги** 205б/7, **шести** 10б/13. Наставак сложене промене је чешће сажет, **-ыи** у **-ы/-и**. Често су бројеви и незавршени, па се наставак и не види: **дроу̑|г|** 175б/1.

У Г м. рода је српскословенски наставак **-аго**: **петаго** 122а/7, **шестаго** 142а/15, **девета|г|(о)** 143б/1.

Није запажен ни један број м. рода у Д јд.

У А јд. долазе: **пр҃вы** 2б/12, **прьвы** 15б/2, **втори** 7б/15, **в҃торы** 40б/3, **дроу̑гаго** 47б/19, **дроу̑ги** 139б/13, **на втори** 167б/1, **трети** 167б/4, **вь шесты** 103а/17, **вь шести** 142а/19, **шести** 146б/10, **вь девети** 143б/6. Сви примери, кад се облик А не изједначава са Г, имају сажет наставак.

Примери Л јд. м. рода према норми су: **на третиѥм҃** 2а/19-20, **по третиѥмь** 2б/1. Са замеичким наставком из српског језика постоје: **по пр҃вомь** 137б/17, **по вт|о|ром҃** 2а/20-2б/1, **на второ|м|** 65б/8, **на в҃торо|м|** 145б/6, **ѡ шестомь** 135б/9, **о де|с|(ѕ)томь** 66а/3. Примери **по шести п|с|лмѣ** 156б/18 и **по ѡсми дн҃и** 180б/1 нису по норми, не конгруирају са именицом.

---

[109] Ђорђић, *Старословенски језик*, 127.

[110] *Исто*, 131.

Од падежа множине у м. роду долазе: Н **дроүзи** 149а/7-8, Г **првы|χ|** 142а/17, **пр҃вы|χ|** 143б/3, **вьтори|χ|** 141б/8, А **прьвы** 81б/9, Л **вь дроүги|χ|** 91б/3, **по дроүги|χ|** 146б/12. Наставак сложене промене **-ыихъ** је сажет у **-ыхъ/-ихъ**.

Са наставком из народног језика нађен је у м. роду А мн.: **пр҃ве** 139а/19.

Редни бројеви написани речима у ж. роду употребљени су у Н, Г, Д, А и Л јд. и у А мн. Облик Н јд., у којем се наставци именичке и придевске промене формално не разликују, имају бројеви: **прьва** 26а/13, **дроүга** 31а/21, **в҃тора** 139б/3, **сед҃ма** 153а/8. Наставак одређене промене регистрован је такође: **прьваа** 157а/19, **прьваꙗ** 203б/21. Ни скраћено написан Н не показује наставак вида: **дроү|г|** 31б/6, 41б/7 итд.

Једанпут је Г јд. по књижевној норми, **ѿ прьвыѥ** 17б/3-4, а са новим наставком из српског народног језика су три потврде: **прьве** 62б/15, 194а/19 и **пр҃ве** 152б/15.

Једини облик Д јд. ж. рода је по српском језику: **кь дроүгои** 197а/4-5.

У А јд. ж. рода примери оба вида, сложене и именичке промене, формално су могли да се изједначе, па се вид следећих речи без текста не може да разликује: **пр҃воү** 54а/16, **првоү** 109б/7, **пр҃воү** 156а/18, **дроүг҃** 161а/6, **петоү** 187б/12. Облици сложене промене су: **вь прьвоүю** 75а/5, **вьтороүю** 103а/5, **дроүгоүю** 197а/2. Вид у скраћеници **дроү|г|(оү)** 64б/15, 77а/18 итд. није познат.

Забележени Л јд. има **-ои** из српског народног језика: **ѡ прьвои** 203б/13, **по в҃торои** 11а/8, **в҃ в҃торои** 127а/4-5, **вь второи** 160б/16. И наставак у првом делу сложеног редног броја је из народног језика: **по в҃торои на десете** 12б/1-2.

Од падежа множине у ж. роду запажен је само А са наставком сложене промене: **прьвиѥ** 133б/13.

Употребљени су у једнини ср. рода следећи редни бројеви и облици: Н **пр҃во** 19а/11, **в҃тороѥ** 41б/13, А **прьвоѥ** 123а/10, **пр҃воѥ** 175б/10, **в҃торо** 30б/4, **вьторо** 135б/10, **дроүго** 172б/20 и сл. Како се види потврђују се наставци неодређеног вида, а и одређеног.

Од присутних редних бројева у м. роду, исписаних целим речима, сем примера **испр҃ва**, јављају се само облици одређеног вида, најчешће са сажетим наставком. Бројева у ж. и у ср. роду има и у одређеном и у неодређеном виду.

Иновације у вези са редним бројевима тичу се наставака из народног језика. У падежима једнине по народном језику је неколико примера Л м. рода, затим Г, Д и Л ж. рода. Наставак из народног језика среће се и у А мн. м. рода.

3. Збирни бројеви су у тексту ретки: Н **ѡбоѥ** 145б/10, **двоѥ** 166б/17, А **на двоѥ** 23б/4-5, **ѡбоѥ** 28а/11, **на д҃воѥ** 152б/8.

Књижевни облик има и пример: **четворо** 87б/5-6. Окружење не показује да ли је број у Н или у А. Ни за сложени број **двоѥ на де|с|(ѥ)тица** 203а/21 (у другом делу је бројна именица) не може да се констатује употребљени облик.

4. Нађене су у тексту и бројне именице: Н **двоица** 90а/19, Г **петидесетнице** 180б/8, Д **по четврьти хлѣба** 172а/17, А **прѣ|з| петиде|с|(ѥ)тницоү** 181б/6, **вь петиде|с|(ѥ)тнїцоү** 194а/15-16. И бројне именице *деветина* и *десетина* срећу се

по једанпут у Н мн. са народним наставком: **деветине** 138б/12, **де|с|(є)тине** 138б/13.

5. У БТ су бројеви, основни, редни и збирни, а и бројне именице, често писани словом у бројној вредности, а уз слово у цифарској вредности налази се дописан и део суфикса којим је грађен одговарајући падежни облик броја.

Основни бројеви *три* и *четири*, овако написани, срећу се у следећим синтагмама: **сѣтыхъ ·г|χ|· мл|д|нць** 21б/21, **·г|χ|· дьцерь** 33а/17-18, **вь ·г|χ|·** 50а/12, **сѣты|χ| г|χ|· штрокь** 60б/16-17, **сѣты|χ| г|χ|· ѿро|к|** 61б/7-8, **по дроүги|χ| г|χ|· п|с|лмѣ|χ|** 146б/12-13, **ѿ ·д|χ|· словь** 67б/18 и сл. Бројеви *три* и *четири* употребљени су у Г који је према народном језику, али се пун наставак не зна. Литература казује да се од бројева *три* и *четири* у нашим споменицима у Г и Д налазе форме *трехь*, *четирем*, од 15. века и *трих*, *трим*, *четирима* и сл., а нарочито од 16. века и *четириехь*, *триема* итд.[111]

У Г јд. м. рода редних бројева завршно **-го** дописивано је пуно пута. Навешће се од запажених бројева по један пример: **·а҃· го ча|с|(а)** 181б/21, **·в҃· го ча|с|(а)** 195б/4, **·г҃· го п|с|лма** 146б/11, **·д҃· го гл|с|** 73б/9, **·ѕ҃· го сбора** 122а/8, **·з҃· го гла|с|(а)** 91б/3-4, **·ѯ҃· го ча|с|(а)** 168б/19, **·кз҃· го п|с|лма** 10б/14, **·ла҃· го дн҃е** 72б/9, **рн҃го п|с|лма** 147б/17-18. Употребљени су и српски народни облици на **-га**: **·в҃· га гла|с|(а)** 25а/18, **·г҃· га ча|с|(а)** 12б/2, **·ѕ҃· га ча|с|(а)** 14а/17 и **·ѕ҃· га гла|с|(а)** 29а/11.

Постоји у падежима једнине од редних бројева у м. роду много примера: Д **·ѯ҃· моү** 66б/6, И **сь ·г҃· мь ча|с|мь** 168а/8, **сь ·ѯ҃· мь ча|с|мь** 196а/8, Л **по ·а҃· мь п|с|лмѣ** 50а/8, **на ·а҃· мѣ ча|с|(ѣ)** 65б/18-19, **на ·а҃· мь ча|с|(ѣ)** 141а/17, **вь ·а҃· мь ча|с|(ѣ)** 205б/13, **по ·в҃· мь |ж|(є) ча|с|(ѣ)** 78а/14, **на ·г҃· кмь часѣ** 143а/7-8, **по ·г҃· мь п|с|лмѣ** 167а/15-16, **на ·ѕ҃· мѣ часѣ** 135б/2-3, **на ·ѕ҃· мь часѣ** 143а/7-8, **по ·ѕ҃· мь антф|н|(ѣ)** 166а/12, **вь ча|с|(ѣ) ·ѕ҃· мь** 205б/13-14, **по ·ѯ҃· мь ча|с|(ѣ)** 65б/19, **на ·ѯ҃· мь ча|с|(ѣ)** 161б/11, **вь ча|с|(ѣ) ·ѯ҃· мь** 205б/13-14 итд.

Од броја *педесети* Л јд. има наставак по српском језику: **на ·н҃· номѣ же п|с|лмѣ** 18а/17-18.

Примери редног броја у ж. роду нађени су Г јд.: **ка|н|(о)ү(н) ·г҃· к** (именица *песма* је испуштена) 56а/1, 75б/6, 186а/12. Због оваквог начина писања не види се да ли је у броју наставак књижевног или народног језика.

У запаженом А јд. иновације се и не очекују: **вь не|д|(ѣлю) ·н҃· ноү** 190б/11.

На исти начин написани срећу се и редни бројеви у ср. роду: Г **ѿ ·г҃· го слова** 75а/10, Л **по ·є҃· мь |ж|(є) движе|н|(ии)** 31а/1.

Каткад се због непотпуних реченица не види на шта се редни број односи и који је род броја употребљен. На пример: Л јд. **по ·г҃· мь |ж|(є)** 163б/11.

Често се наилази и на збирни број бележен комбиновано, уз слово које означава број налази се наставак: **на ·в҃· к** 21а/12, **на ·в҃· є** 26а/20, **на ·г҃· к** 20а/12, **на ·г҃· є** 75б/12, **на ·д҃· ро** 37а/20, **на ·є҃· ро** 86б/1 и сл.

---

[111] Белић, *Речи са деклинацијом*, 183.

У тексту су и бројне именице означене словом у бројној вредности којем је дописан падежни наставак, односно суфикс којим су грађени: јд. Н ·м҃· ца 14а/9, Г ·м҃· т'ницє 8а/16, ·м҃· цє 195а/4, ·н҃· цє 184а/5, А ·д҃· цȣ 195а/9, вь ·м҃· цоу 14б/17-18, прѣз' ·м҃· цȣ 139б/18, прѣ|з| ·м҃· цоу 141б/19-20, Л ѡ ·м҃· ци 203б/12, 204б/15 итд.

Међу изложеним примерима бројева који су писани словом у цифарској вредности и слову је дописан суфикс, редни бројеви неколико пута у Г јд. м. рода и у једном Л, такође у м. роду, имају наставке према народном језику.

6. Праћене су у БТ и речи којима се изражава умножавање и дистрибутивност. Стање одговара старословенском.[112] У изразима *једанпут, двапут, трипут* и сл. ретко се налази број написан целом речју: по ѥдноу|щ|(и) 2а/8, по ѥдноущь 6б/9, ѥдноу|щ|(и) 62б/12, єдноу|щ|(и) 102а/12, єдноущь 135а/19, два|щ|(и) 10050б/2, трь|ж|(ди) 61а/5, трищи 84а/19-20 и сл. Најчешће долази слово у вредности броја над којим је щ које се чита *шти*: по ·а|щ|(и)· 189б/10, по ·в|щ|(и)· 1б/19, ·г|щ|(и)· 1б/13, по ·г|щ|(и)· 5б/13, по ·д|щ|(и)· или по ·ѕ|щ|(и)· 159а/19 и сл.

Употребљени су и изрази третицею (*трећи пут*) 147а/3 и сед'морицею (*седам пута*) 205б/12.

Израз *један другом* гласи: дроугь дроу|г|(оу) 52а/8, дроугь кь дрȣгоу 143а/11-12, а постоји и *један другога*: дроугь дроуга 174б/7.

7. У тексту су нађене разне сложене речи у чијем су првом делу бројне основе. Илустроваће се све забележене бројне основе које чине први део сложенице, а у другом делу сложених речи јављају се друге основе: ѥдиноѡбразно 204б/9-10, пр'вом|ч|коу 71б/4, прьвопрѣстол'ниче 84а/11-12, трьбл҃жен'не 89а/4, тр|с|томоу 163б/1, тридн҃евно 204а/15, четвороножцоу 29б/20, ѿ д҃· ропѣ|с|(ньць) 158б/2-3, тетроеу|г|лоу 161а/20, петостроун'не 60а/16, шестоп|с|лма 7а/7, по шестип|с|лмѣ 36б/11. Само се примери ѡс'мигл|с|мь (*у осам гласова*) 197б/8, ѡсмигл|с|мь 198б/9 у речницима којима сам се служила не потврђују.

Глаголи

Анализом глаголских облика обухваћени су лични глаголски облици, њихове основе и наставци, као и партиципи, њихово грађење и промена. Плусквамперфекат у рукопису није нађен.

1. а) Примери 1. л. јд. *презента* глагола тематских врста увек су употребљени с наставком по књижевној норми: вьзлюблю 7а/17, вьз'несоу 12б/5-6, бл|с|влю 14а/1, ѿврзоу 24а/14, поменоу 25а/4, люблю 35а/18 итд.

Атематски глаголи чувају стари наставак -мь: исповѣм се 7а/11, ѥсмь 16б/11, 73б/11, 74а/16, вьз|д|амь 21б/15, исповѣм |с|е 22б/5-6, не имамь 142б/1 итд.

---

[112] Ђорђић, *Старословенски језик*, 133.

У 2. л. јд. глаголи тематских основа имају српскословенски облик: **ѿпоущаѥши** 5б/10, **ѿврьзеши** 10б/12, **придеши** 13б/7, **бл|с|виши** 19б/1, **живеши** 30а/16-17, **хощеши** 93а/19, **не хощеши** 107а/3 итд.

Са наставком *-ш*, пренесеним из српског језика је неколико примера: **хощешь** 40б/2, 9, 49б/8, 205а/17, 205б/5, **ȣлȣчишь** 199б/4-5. Наставак *-ш* у 2. л. јд. српски језик има од првих времена.[113]

Скраћени облици 2. л. јд. не показују поуздани наставак: **хоще|ш|** 50а/4, 157а/14, 181а/2, **люби|ш|** 56а/3, **носи|ш|** 91а/10, **сьхрани|ш|** 97а/20 и сл. Случајеви 2. л. јд. који се завршавају надредним **ш** формално су по српском језику, али с обзиром на то да је у тексту овакав начин скраћивања чест, мора се претпоставити да су и наведене речи можда читане са *-ши*. Због скраћивања у нашој књизи се каткад у примерима 2. л. јд. глагола **хотѣти** не види ни презентска основа ни наставак: **на л|т|(о)ѹ(ргии) аще хо|щ| сл(о)ѹ|ж|(боѹ) и щи** 26а/21, **кою хощь** 32а/20, **кою хо|щ|** 42а/8, 181а/9, 181б/12, 189б/2, **прпо|д|(о)бно|м| ако хо|щ|** 71б/9-10, **ако хо|щ| прпо|д|(о)бно|м|** 72а/17-18 итд.

Атематски глагол је по норми: **ѥси** 4б/18, 11б/16, 13а/14, 16б/12, 20а/1, 89а/5 итд.

У примерима **сь ст҃ыми си х|с|те бе҃ покои** 13б/17-18, **свободь си ѡ всѣ|х|** 76б/12 не може да се утврди да ли је писар према српском језику употребио енклитику помоћног глагола или партицип презента активног.

Облици 3. л. јд. тематских глагола чувају књижевни наставак: **жизаеть** 1а/1, **кадить** 1б/4, **знаменаѥть** 1б/6-7, **ѿходить и чтеть** 2а/11, **хощеть** 4б/12, **празноуѥть** 7б/13-14, **ѡбрѣщеть** 15а/4, **глѥ|т|** 28б/4 итд.

Без наставка *-т*: **диꙗ|к| знаменаѥ кр|с|ть кад|л|ницо|м| гл҃ѥ** 3а/2-3, **м|л|(итвоу)** (*молитву*) **кою кьж|д|о любии** 14б/8-9, **че|д|(о) гони правдоу** 70а/19, **че|д|(о) трѣзви се ѡ всѣ|х|** 74б/3, **поѥ ѡна страна** 196б/19. Од најстаријих времена, већ у 12. веку у српским народним говорима у 3. л. јд. и мн. наставак *-т* се губи.[114]

Презентска основа се пуно пута не види, јер је реч скраћена. Изнеће се неки примери. Ликови глагола **вьзгласити, -шоу, -сиши** су **в҆згл|с|ть** 1а/15-16, **вьзгла|с|ть** 9а/21, а од **вьходити, -ждоу, -диши** долази **в҆хо|д|ть** 29б/10-11, па **исхо|д|ть и ка|д|ть** (глаголи **исходити, кадити**) 176б/15 и др. Понегде се због скраћеног писања не види ни презентска основа ни наставак: **сти|х|ло|г|** 2а/18, **вз҆гл|с|** 3а/13, **вьзгл|с|** 4б/13, 19а/16 и сл.

Од глагола **сьлоучити се, -чоу се, -чиши се** у примерима **аще сл(о)ѹ|ч|т се не|д|(ѣ)лꙗ** 95а/16, **аще ли сл(о)ѹ|ч|т҆ се по|с|(ть)** 95б/11-12, **ѥг|д|а сл(о)ѹ|ч|т҆ се по|с|(ть)** 97б/6, **аще ли сл(о)ѹ|ч|т҆ се в҆ соу|б|(отоу)** 97б/7, **аще ли сл(о)ѹ|ч|т҆ се бл҃говѣще|н|(иѥ)** 103б/4-5, **аще сл(о)ѹ|ч|т҆ се пра|з|никь сии в не|д|(ѣлю)** 119а/4-5 и још на неким местима, такође се не види презентска основа. У рукопису у сличним конструкцијама овај је глагол писан и на следећи начин: **вь кою годѣ**

---

[113] Белић, *Речи са конјугацијом*, 57.

[114] *Исто*, 58.

се сл|о|ѵчии не|д|(ѣ)лю поста 24б/19, **ако се сл(о)ѵ|ч|и вь нѥ** 107б/15, **ако се сл(о)ѵ|ч|и бл҃говѣщ|е|н|ѥ** 107б/20. С обзиром на претходно наведене примере употребљене у 3. л. јд. презента, можда су и облици овог истог глагола без *-т* такође у презенту, али у духу народног језика. Формално гледајући облици глагола без *-т* могли бити и у аористу.

Често се и у овом глаголу због скраћеног писања не види ни основа ни наставак: **аще се сл(о)ѵ|ч| в' не|д|(ѣлю)** 24б/14, **аще се сл(о)ѵ|ч| сии пра|з|ни|к|** 27б/19-20, **кои годе се дн҃ь сл(о)ѵ|ч|** 96а/17, **кои любо се дн҃ь сл(о)ѵ|ч|** 98б/17-18, **ако се сл(о)ѵ|ч| велика ст҃го дн҃ь** 133а/13, **кои годѣ се сл(о)ѵ|ч| ст҃ы** 135а/15-16 и др.

Атематски глаголи у већем броју имају облик 3. л. јд. у складу са књижевном нормом: **ѥсть** 3а/16, 192б/15, **ѥ|с|(ть)** 3а/17, 5б/15, 7а/3, 8б/1, 9а/11 итд., **нѣ|с|(ть)** 13а/6, 15а/21, 28а/12, 195б/16 итд., **да|с|(ть)** 24б/11, 27а/9, **пода|с|(ть)** 24б/11, **да|с|(ть) се** 87б/11 итд.

Поред овога јављају се и облици према српском народном језику: **ѥ** 13а/6, 14а/7, 28а/9, 30а/2, 76а/20, 21, 138б/12, 139а/17.

Глагол **имѣти** се налази по норми: **има|т|** 5б/9, 38б/11, 12, **не имат'** 10б/19, **не има|т|** 16а/1, 38б/11, 12 и др. Потврђују се и облици које је писар имао у свом језику: **не има** 15б/18, **има** 21а/14, 96а/4.

б) Примери 1. л. мн. глагола са тематском основом готово сви одговарају књижевној норми: **мл҃им' се** 3б/15, **вьстаѥмь** 5б/3, **вьходимь** 5б/4, **стоим** 8б/18, **творим'** 9б/7 итд.

Са народним наставком долази: **вьсиламо** 4б/19, 5а/20, 6а/8. Исти глагол се уместо облика **вьсылаѥмь** у 1. л. мн. презента сређе са сажетом основом и наставком *-мо* и у другим нашим каснијим рукописним споменицима и често је то у 1. л. мн. презента и једини пример наноса из народног језика.[115] Наставак *-мо* у 1. л. мн. српски језик има од првих времена.[116]

И у 1. л. мн. налазе се непотпуни примери, па се основа и наставак речи не виде, на пример: **покл|о|** (**поклонити, -ноѵ, -ниши**) 5а/1.

У незавршеним речима негде је основа написана, али за наставак није сасвим извесно да ли је по норми или је понеки случај могао бити читан и са *-мо*: **гл҃ѥ|м|** 11б/2, **чтѥ|м|** 41а/10, **пок|м|** 59а/15, 196а/21, **твори|м|** 70б/7, **сти|х|ло|г|саѥ|м|** 76а/19, **ѡ|с|влаѥ|м|** 135а/8, **лѣжи|м|** 145б/18-19 итд.

Атематски глаголи имају доследно облике који одговарају српскословенској књижевној норми: **гамыи** 12а/11, 100б/2, 105а/16, **не гамыи** 31б/20, 165б/7, **гами** 31б/21, 195а/9, **гамы** 66б/13, 67а/10, 135а/20, **не гамы** 78а/2, 13, **ѯсмы** 161б/18 итд. Са наставком **-мы** у 1. л. мн. срећу се атематски глаголи понегде већ и у старословенским споменицима.[117]

---

[115] *Ћирилске рукописне књиге*, *Акатисти*, 18, 45, 54, 55.
[116] Белић, *Речи са конјугацијом*, 58.
[117] Кульбакин, *Старословенска граматика*, 114-115.

Примери 2. л. мн. су ретки и одговарају књижевној норми. Запажени су: **ѥсте** 47б/16, 131а/1, **ѡ|с|тавлꙗѥте** 137б/11.

Углавном, и од тематских и од атематских основа, постоје књижевни облици 3. л. мн.: **рекоу|т|** 2б/12, **ѿкривають** 2б/20, **чтоут҄ се** 6а/19, **не имоуть** 11а/3, **соуть** 16б/8, 41а/3, 47б/15, **вьзгл҃ють** 89а/12 итд.

Без наставка *-т*, према српском језику, написани су: **ѡблѣкоу** 32б/14, 38б/9, 39б/1, 48а/11, **соу** 81б/17, 160б/18, 189а/16, 17, **вьзгл҃ю** 88а/16, 88б/5, 89а/2, **не имоу** 176а/17. И у 3. л. мн. наставак *-т* се у српским народним говорима губи од најстаријих времена (в. стр. 142, нап. 114).

И у овој категорији има скраћено написаних речи које не показују ни презентску основу ни наставак глагола. Тако у примерима 3. л. мн. **нб҃са исповѣ|д|** 36б/б14-15, 37а/13, 39а/6, **нб҃са исп** 40б/11, **нб҃са исп|о|** 119а/20 и сл. не може да се зна који је глагол употребљен, **исповѣдати**, **-даю**, **-даѥши** или **исповѣдѣти**, **-вѣмь**, **-вѣси**. У БТ се на неким местима у истој синтагми налази и пун испис глагола: **исповѣдеть нб҃са** 37а/15, 43а/7, 44б/10, 53а/3, 57а/5, **нб҃са исповѣдаю|т|** 44б/8, 118а/18, 177а/11 и др.

На страни 43а/5, није крај реда, глагол **исповѣдати** је у 3. л. мн. без *-т*, као у српском језику: **нб҃са исповѣдаю**.

в) Облици двојине нађени су у 3. л. и одговарају српској књижевној норми – доследно је употребљен наставак **-та** због једначења са 2. л.: **творита** 2а/6-7, **станета** 2а/9, **сьвькоуплꙗѥта се** 3а/1, **слу|ч|та** 71а/15, **ѥста** 117а/18, **помрачита се** 169б/15 итд.

У примеру **глѥ|т| ѡбѣ странѣ** 147б/20 глаголу у 3. л. није написано завршно **-а**.

Постоји и замена двојине множином: **оба лика гл҃ють** 187б/13. У српском народном језику се већ у 13. веку уз двојински облик именских речи употребљавао плурал у предикату.[118]

2. У облику *аориста* највише је глагола који граде аорист на један начин. Појављују се у старом сигматском типу, најчешће у 3. л. једнине и множине. Глаголи коренске инфинитивне врсте на сугласник имају аорист на млађи начин, а долази и понеки пример грађен на старији од глагола **рещи**. У БТ асигматског аориста нема.

а) У 1. л. јд. *старијег сигматског типа* промена у личном наставку се и не очекује: **вьзва|х|** 2б/5, **скрьбѣ|х|** 8а/3, **вьзв|х|** 16а/16, **вьзлюбихь** 27б/7, **поменоу|х|** 69б/8 итд.

Од глагола коренске врсте на сугласник долазе: **рѣ|х|** 69б/7, **рѣхь** 192а/17.

Пример за 2. л. јд. није нађен.

За 3. л. јд. среће се пуно потврда. Наводе се илустративно неке: **вьходе** 1б/5-6, **оутвр҄дии се** 2б/13, **вьцр҃и се** 5б/6, **оудиви се** 7а/20, **виде** 13а/13 итд.

---

[118] Белић, *Речи са деклинацијом*, 55.

Од глагол **быти** у 3. л. јд. увек је **с** над редом за **сть**: **бы|с|(ть)** 22а/15, 22б/16, 19, 51а/8, 81а/16 и др.[119]

Према српскословенској норми су и облици: **пода|с|(ть)** 24б/12, **прѣдасть** 113б/5.

Код следећих глагола коренске инфинитивне врсте на сугласник разлика се у грађењу аориста не показује, па се тип аориста не види: **наиде** 15а/14, **ре|ч|(е)** 15б/7, 22б/5, 110а/6, **wврѣте** 16б/13, **вьниде** 20б/17, 25б/4, 130а/10, **вьзиде** 25б/20, **приде** 27б/5, 62б/10, 74а/21, **изиде** 73а/20, **принесе се** 94а/5-6 итд.

У 1. л. мн. готово увек долазе облици с наставком из српскословенског: **прѣкѫхомь** 6б/5, **быхомь** 11а/5, **расоудихомь** 107б/15, **сказахо|м|** 107б/18, **прикѫхомь** 127б/11 итд.

Налази се у 1. л. мн. и наставак *-смо* из српског језика: **пѣсмо** 65а/21, **прѣ|д|наредисмо** 107б/11-12, **прѣ|д|ложисмо** 148б/17.

Од глагола који су могли градити више типова аориста старији сигматски тип имају примери: **рѣхомь** 2б/16, 8б/5, **рѣхо|м|** 14а/7, 30б/5, 76а/10, **рѣхом**[ъ] 136а/19.

Наставак 2. л. мн. у књижевном језику је исти као и у народном. Једини уочени пример је: **прикосте** 59б/4.

Постоје и случајеви у 3. л. мн. Од глагола који су могли градити аорист и на други начин једино је у овом лицу **даше** 167а/6, од глагола **дати**. Остали забележени примери 3. л. мн. су од глагола који су аорист градили на један начин: **wпоустише се** 12б/7, **вьзваше** 22б/4, **видѣше** 29а/14, **створише** 31б/18, **вьзвратише се** 74а/14-15 итд.

б) Примери 1. л. јд. *млађег сигматског аориста* јесу: **вьз|д|виго|х|** 25б/17, 74б/2, 134а/3. Има у овом лицу и глагола коренске инфинитивне врсте на сугласник: **вьзнесо|х|** 25б/19, **вьзнесохь** 113б/14.

Остала лица једнине нису констатована.

Потврде 1. л. мн. су према књижевном језику: **навико|х|(о)мь** 97а/11, **навыкохомь** 157а/8.

Наставак по норми је и код глагола коренске инфинитивне врсте: **наидохомь** 107а/18, **идохомь** 108а/1, **ре|к|хо|м|** 177б/4.

Примери постоје и у 3. л. мн.: **проидоше** 40а/17-18, **стекоше |с|(е)** 69б/12, **идоше** 70а/21, **сьвлѣкоше** 104б/17, **изидош(е)** (незавршена реч) 118а/19, **ведоше** 166а/16, 20 итд.

У двојини се не потврђује 1. и 2. лице. У 3. л. примери имају наставак **-та** према редакцијској норми: **рѣкоста** 74б/21, **вьзнесоста** 93а/3-4, **проидоста** 119а/17, **срѣтоста се** 183б/2-3, 183б/18.

в) У БТ употребљен је и *аорист пасива*, који се, као и у књижевном језику, састоји од аориста помоћног глагола **быти** и пасивног партиципа

---

[119] Над редом је **с** за **сть** и у именицама **прѣмоудро|с|(ть)** 3а/3, **радо|с|(ть)** 23б/21, **х|с|а** 46б/4, **гар|с|(ть)** (=*јарост*) 60а/11, па и у придеву **х|с|вь** 22б/19 и др., а на пример у **кр|с|ть** 3а/2, **кр|с|та** 3б/12, **мло|с|ть** 45б/7 није.

претерита: **посѣчень бы|с|(ть)** 22б/18-19, **вѣнꙋчань бы|с|(ть)** 56б/2, **послань бы|с|(ть)** 101б/1, 102а/6 и сл.

3. Један случај *имперфекта* нађен је у 1. л. јд.: **слышахъ** 112б/3. На стр. 69а/7, према смислу текста, да је реч **вл|д|ч|с|тво** завршена имала би облик 1. л. јд. (у КТ је **вл|д|чьствоваxь** 83а/1).

Потврђује се 3. л. јд.: **наоꙋчаваше** 35б/20, **гаавлгаше се** 61б/18, **свѣ|д|(ѣ)-телꙋствоваше** 77б/11-12, **вьпиѓаше** 93б/14, **радоваше се** 94а/3-4, **бл҃гословразоваше** 164а/7-8 и др. У основи **-ѣа-** није увек извршено сажимање: **имѣше** 45а/21, 45б/14, 55а/13; **имѣѓаше** 26а/13, 120а/10. Скраћено написан пример **не вѣ|д|ше** 104б/19 не показује са сигурношћу да је у основи **-ѣа-** извршено сажимање.

Од помоћног глагола **быти** имперфекат је у облику **мѣста не бѣ** 65а/12, **бѣ испрꙋва** 112б/3, **бѣ слово** 175б/14, који се налази и у старословенским споменицима.[120]

Множина 3. л. је по норми: **стоѓаxоꙋ** 37а/16-17, **радоваxоꙋ се** 61б/16, **ведѣxоꙋ** 166б/7 и др. Основе на **-ѣа-**, **-аа-** увек су сажете.

4. *Перфекат* је у БТ редак. Нађени су примери 2. и 3. л. јд., а једанпут и 1. л. мн. Друго лице једнине одговара српскословенском језику: **принесль кси** 22б/15, **показаль кси** 27а/2, **прикль кси** 28а/20, **вьздѣлаль кси** 43б/11, **не даль кси** 86б/11 итд. Једанпут је помоћни глагол у 2. л. јд. изостављен: **глѣбинѣ ѿкриль** 73б/16. Испуштање помоћног глагола у овој категорији вероватно није ствар синтаксе, већ је последица писарског манира да се у типику упутства о поретку богослужења скраћују.

Не одступа од правила ни 3. л. јд.: **к|с|(ть) тльковаль** 17а/16, **процвьло к|с|(ть)** 64а/3, **посѣтил к|с|(ть)** 68а/13, **слоꙋжиль к|с|(ть)** 142б/3.

Прво лице множине **смо пѣли** 162а/21 је из српског језика.

Употребљен је и *перфекат пасива*: **прѣдана соꙋ|т|** 20б/18. Сложени пасивни облик перфекта је према књижевној норми.

5. *Сложени футур* са глаголима **имѣти** и **хотѣти** примећен је неколико пута.

Први глагол у конструкцији футура среће се у 3. л. мн.: **не имоꙋ|т| створи|т|(и)** 11а/3. Вероватно је овде инфинитив на *-и*, писар је ставио **т** над ред између два иста вокала.

Футур са помоћним глаголом **хотѣти** долази у 2. л. јд.: **хо|щ| чисти** 65а/1, **не хощь рещи** 112а/6-7. Као што се види облик помоћног глагола одступа од српскословенске норме.

У примеру 3. л. јд. **хощеть быти** 135б/15 нема таквог одступања.

Забележен је и *футур пасивни*, грађен према норми књижевног језика: **гако да боꙋдеть слоꙋжба вьса неврѣж|д|ена и нераз|д|ѣлѥна** 28а/5-7.

---

[120] Ђорђић, *Старословенски језик*, 158; Николић, *Старословенски језик I*, 197.

6. У *потенцијалу*, а тако је већ било и у старословенским споменицима, посведочен је новији облик помоћног глагола који је настао под утицајем аориста: **не биχомь имѣли** 148а/2.

7. Облици *императива* највише се јављају у 2. л. јд. и мн. и ређе у 1. л. мн. Примери 3. л. јд. и мн., па и двојине појављују се у једном до два случаја.

а) Примери глагола који 2. л. јд. граде са *-и* немају иновације јер се наставак српског и српскословенског језика подудара: **бл|с|ви** 1б/8, **изведи** 2б/8, **сп̃си** 3б/2, **посѣти** 3б/3, **вьз꙽выси** 3б/4, **боуди** 4б/16 итд.

Примери грађења са **-jь*, **не даж|д|ь** 11б/9-10, **ви|ж|(дь)** 24б/5, **виж|д|ь** 70а/18, 178а/3, **не прѣдаж|д|ь** 168б/18, **подаж|д|ь** 194а/9 и др., одговарају књижевној норми.

Једанпут од глагола **вѣдѣти** императив гласи **вѣди** 7б/13, а не **вѣжды**, и настао је аналогијом према формама глагола са основом на *и*.

У следећим примерима постојала је могућност двојаког читања крајњег слова **и**, са *ји* и *j*: **помл̃оуи** 3б/17, 11а/13, 13б/19, **ра|д|(о)уи се** 5б/12, 9б/2, 28б/10, 121б/18, **дароуи** 11б/13, **знаи** 34б/21, **красоуи се** 121б/18 и др. Незавршених речи има и у овој категорији: **гн̃ помл̃оу(и)** 9а/2.

Описно грађен императив 3. л. јд., помоћу везника **да** и личног глаголског облика у презенту, у складу је са књижевним језиком: **да се исправить** 92б/10-11, 97а/19.

б) Нађени примери 1. л. мн. императива не одступају од српскословенске норме: **поклоним꙽ се и припадѣмь** 2а/1, **пои|м|** 2б/4, 9, 3а/17, 5б/5 итд., **рцѣмь** 3а/11, **р꙽цѣмь** 4а/5, 4б/10, **починаимь** 7б/12-13, **свр꙽шаимь** 8а/18-19, **вьзидѣмь** 126а/3-4 итд.

У 2. л. мн. такође није запажено одступање: **повелите** 1а/17, **мл̃ите** 9б/3, **χвалите** 11а/9, **пристоуπите** 13б/11, **бл|с|вите** 23б/14-15, **поите** 25б/10, **гредѣте** 31а/7, **примѣте** 77а/2, **исповѣдаите се** 80а/12 итд.

Конструкција **да** + *презент* у 3. л. мн. нађена је једанпут: **да чекають** 12а/2.

в) Двојину илуструје 2. л.: **не криита се** 75а/3, где је наставак **-а** према српскословенској норми.

8. *Инфинитив* је по грађењу према српскословенској норми, па у издвојеним примерима који су написани без скраћивања нема ништа што изискује коментарисање. Нису посебно занимљиви ни случајеви у којима се у скраћеном испису инфинитивна основа не види, на пример: **сти|χ|логи|с|ти** 8б/2.

Неколико речи имају облик супина, али само формално, јер услова у њиховом окружењу за употребу супина нема: **рцѣмь в꙽си и т꙽вори|т| wбы|ч|ны поме|н|** 3а/11, **поспѣши|т| и съхранити кго w всѣмь** 4а/2-3, **истины не имоуть створи|т|** 11а/3, а писање без крајњег *-и* подудара се са правописним правилом дизања сугласника над ред између два иста вокала, те је у читању са *-ити*. У контексту **шь|д| створи|т| мета|н|іа** 1а/9-10 услова за употребу супина има, али

с обзиром на маркантан манир скраћеног писања сматрам да је и овде у питању скраћено написан инфинитив.

9. *Партицип презента активни* се у рукопису налази у приличном броју. Праћено је његово грађење и парадигма због евентуалних иновација у наставцима које су могле продрети из народног језика. Од падежа једнине примећени су Н, Г, Д, А и И, а у множини се налазе Н, Г, Д, А, И и Л. Ни у једнини ни у множини нису заступљени сви падежи у сва три рода. Најбројнији су примери у м. роду, знатно је мањи број примера у ж. роду. Свега је један И јд. у ср. роду, а такође и облик Н двојине у ж. роду. Без обзира на употребљени род, партиципи у падежима једнине у којима се облици оба вида разликују чешће имају неодређени вид, а у множини преовлађују у одређеном виду.

а) У Н јд. се појављују примери м. рода који партицип презента активни граде наставком **-ы**: **веды** 12а/3, **рекы** 37б/18, 83а/5, **имыи** 39б/8, **гредии** 80а/11, **вѣди** 92б/13, **гады** 185б/9 и др. Формално су се неодређени и одређени вид због сажимања наставка **-ыи** могли изједначити.

Случајеви грађени наставком *-(j)e* обично имају облик у неодређеном виду: **дрьже** 1а/16, **вьхоже** 1б/5-6, **вьзглашаѥ** 1б/7-8, **гл҃ѥ** 1б/13, **творе** 2б/7, **имѣѥ** 3а/7, **чаѥ** 3а/8, **w҃сцаѥ** 6а/7, **зре** 6а/13, **стоѥ** 10б/16, **исправлаѥ** 22а/14, **носе** 22б/17, **хоте** 75а/6 итд. Одређени вид налази се ређе: **твореи** 12б/10, **рож|д|еи се** 13б/4, **боѥи се** 21б/17, 44а/1, 57б/19 и др., **разореи** 24б/10-11, **любеи** 25б/14, **хотеи** 34б/16, **не вьходеи** 51а/4, **пиѥи** 185б/9 итд. У грађењу нема неправилности.

У ж. роду долази у Н неодређени вид, правилно грађен: **зовоуци** 24а/7, **ицоуции** 35а/19, **дѣюци** 35б/19-20, **посилаюци** 94б/12, **ра|д|(о)уюци се** (а+у је лигатура) 124а/1, **соуции** 129б/5 итд. Запажен је и одређени вид: **нераж|д|аюцига** 34б/10, **нераж|д|аюциа** 86а/13, такође по књижевној норми.

Ни Г м. рода нема неправилности у грађењу, а и наставак је према српскословенском језику: **имоуца** 46б/4, **гл҃юца** 133а/3; **животворецаго** 3б/12, 27б/17.

Такође је правилан и партицип у одређеном виду ж. рода: **до приходецеѥ** 138б/11.

И примери Д који су употребљени у м. роду правилно су грађени. Има их у оба вида, али преовлађују ликови неодређеног: **прѣ|д|ходецоу** 3а/19, **соуцоу** 18а/21, **знаменающоу** 30а/10-11, **призывающоу** 52б/14, **кр҃щающоу се** 77б/9 итд. Потврде одређеног вида с наставком *-ому* који је у српскословенском језику превладавао бројнији су од оних на *-уму*: **дающомоу** 38а/14, **настоѥщомоу** 97а/16, **хотещомоу** 200б/19-20, **просещомоу** 201а/3 итд.; **ѕдаращѕмѕ** 200б/15, **кь вѕ|д|(оу)щѕмоу** 203б/8. Поштује се закон прегласа у случају с наставком *-ему:* **животворече|м|(оу)** 31а/7.

Издвојени Д ж. рода нису по норми, јер су са заменичким наставком: **животворецеи** 1б/14-15, **гредоуцеи** 41б/9-10.

У А међу нађеним примерима м. рода има облика оба вида: **спеца** 15а/4, **имоуцаа** 15а/15, **хотеца** 34б/12, **припа|д|(а)юца** 36б/5, **гредоуца** 81а/19; **живот'вореции** 27а/8, **идоуцаго** 90б/13-14, **подаюцаго** 91б/12, **цр|с|твоуюции** 113б/4, **спсаюцаго** 114а/12 и др. Сви су по књижевној норми.

У ж. роду су **болецоу** 34б/13-14 и **вь гредоуцоую** 71а/11. Вид формално не може да се разликује, јер се наставак одређеног вида сажимањем могао изједначити са наставком неодређеног вида.

Облици И, у м. роду **прѣ|д|лагаюцим се** 28б/20, у ср. роду **гл҃юцим се** 77а/18-19, јесу према књижевној норми.

б) У Н мн. уочени су облици м. рода, који су правилно грађени у неодређеном виду: **исходеце** 3а/18, **гл҃юце** 11б/5, **припа|д|(а)юце** 23а/20-21, **вьходеце** 31а/5-6, **бл҃годареце** 31б/21-32а/1 итд.

Примери **прѣ|д|ходеци** 1б/3, 2б/19, 37а/3-4 имају наставак **-и** који се среће већ и у канонским текстовима.[121]

Запажени примери одређеног вида у складу су са српскословенским обрасцем: **хотецеи** 14б/9, **слоужецеи** 67а/4, **бокцеи се** 80а/7.

У Г м. рода налази се само, према књижевном језику, одређени вид: **лежещи|х|** 4б/5, **соущихь** 4б/6, **припа|д|(а)ющи|х|** 38а/12, **хр|с|тианомсоуж|д|аюцихь** 41б/15-16, **соущи|х|** 73б/1 итд.

И у Д такође: **поющим'** 7б/1, **прѣкланѥающи|м|** 8б/20, **вьстающимь** 8б/20-9а/1, **поющимь** 29б/9, **поюци|м|** 31а/2, **ищоущимь** 88а/9, **ч'тоущимь** 122б/16, **бокци|м|** 151а/19-20 и др. Запажен је свега један случај употребљен у неодређеном виду: **соущемь** 168а/3-4.

У ж. роду потврде у Д имају само одређени вид: **сѣдещи|м|** 1а/12, **прѣ|д|-ходещимь** 106а/5, **поющимь** 106а/7, **стокщимь и послоушающимь** 132а/10-11 итд.

Написано **за скрьбецек** 4а/10, **мл҃ецек** 27а/11 показује у А одређен вид м. рода, а у примеру **вѣдоуще** 32б/12, вид не може да се одреди, јер су се због сажимања наставка у одређеном виду оба вида изједначила.

Једини примећен случај И је у одређеном виду м. рода: **сь живоущими** 4а/13-14.

У Л је само м. род: **ѡ слоужещихь** 4б/8-9, **ѡ слоужещи|х|** 30б/16-17. У наставку је **-и-**, које имају оба вида (**-и-**, али и **-и-<-ии-**).

в) У двојини је запажен А ж. рода: **мл҃твѣ чтоущи се ѿ иереа** 77а/19-20.

г) Одступање од српскословенске норме јавља се у облицима партиципа с наставком **-и**, који су изгубивши партиципско значење добили, према српском, значење прилошко: **приводить мл҃твоу испльнѥающи дн|с|ь ра|д|(о)ующи се вь цр҃кви г҃ни** 53б/18-20, **поимь тро|п|(арь) и ко|д|(акь) вьз'вращающи се** 79а/21, **покмь |ж|(е) покланѥающии се братии** 155б/2-3. Прилог који је постао од овог

---

[121] Николић, *Старословенски језик I*, 201.

партиципа у српским споменицима од најранијих времена па све до краја 16. века чешће има завршетак **-є**. Од 13. века долази и завршетак **-и**.[122]

На неким местима упутства којима се казује поредак и начин вршења црквених служби су непотпуне, незавршене реченице па се из текста не види да ли је партицип презента активни правилно употребљен. На пример: **ѡ братии нашеи вь слоуж'бахь соуще** 4б/7-8, **иереи ѡблачить в'соу стл|с|коу ѡдеж|д|оу и вьзимаѥ|т| ч|с|тноѥ дрѣво вь роуцѣ прѣ|д|ходещи кадилници и ламбадамь** 79а/9-12, **пои|м| ча|с|се(!) ·г҃· вь папратѣ бывающии сл(о)у|ж|бѣ ихь** 104а/4-5, **идѣ же веселещим се жилище вь славѣ ра|д|(о)ующи се нн҃ꙗ прѣиде чтꙋщим те любовию грѣхомь просещї ѡставлѥниꙗ** 123б/20-21-124а/1-3, **х|с|во прѣѡбражениѥ прѣ|д| оусрѣщиимь свѣт'ло трьжьствоующе** 126а/6-8.

10. *Партицип презента пасивни* у рукопису је употребљен неколико пута, и то према норми књижевног језика. Нађени су примери сва три рода.

а) У једнини се налазе: м. род Н **сѣкомыи** 118б/10, **нарицаѥмыи** 132а/13, Д **бываѥмоу** 66б/5, А **несѣкомаго** 118б/10, **нарицаѥмаго** 191а/15, Л **ѡ бм҃ьхранимѣмь** 3б/18-19, **вь неза|хо|димѣмь** 38б/2; ж. род Н **неѡборима** 12б/12, Д **нераз|д|ѣлимѣи** 173а/18-19; ср. род Д **свр'шаѥмоу** 131а/14, **сьврьшаѥмоу** 131а/16. Постоји на страни 1б/15 незавршен облик Д у ж. роду, па се наставак партиципа не види: **нераз|д|ѣ**.

б) Од падежа у множини употребљени су у м. роду Г **ѿ праз|д|ноуѥмы|х|** 40а/19-20 и А **за ѡби|д|(и)мыѥ** 4а/11, а у ж. роду А **приносимые** 27а/5.

в) Облик двојине има само м. род: А **вь рекома** 66б/6.

г) Нејасно конгруирање је у контексту **к евр|м| бра|т|ѥ вѣрою зово|м|** 63а/15 и у **ꙗко младе носима кь цр҃кви прьвѣнца всеѥ твари** 90б/14.

11. *Партицип претерита активни* у тексту се претежно среће у једнини. Издвојени су сви падежни облици сем И, а то важи и за примере у множини. У двојини долази Н. Ни код овог партиципа у употребљеним падежима не потврђују се сва три рода. Нађени примери већином су у м. роду. Облици ж. рода су ретки, а у ср. роду забележен је један случај. И овде је неодређени вид присутнији у једнини, а одређени вид у множини.

а) Примера Н јд. м. рода има у приличном броју, што је омогућило и њихово раздвајање у цитирању и по неким инфинитивним основама. За остале падеже те могућности није било.

Од инфинитивне врсте са кореном на сугласник партицип се гради доследно према српскословенском: **изьшь|д|** 1а/4, **вьшь|д|** 1а/5-6, **ѡшь|д|** 1б/3-4, **сьшь|д|** 10а/6, **приѥмь** 10а/10, **ѡбльк' се** 22б/13, **вьзведь** 27а/18, **вьзлегь** 36а/20, **пришь|д|** 79а/7, **ѿрек' се** 83б/9 итд.

Примери глагола са инфинитивном основом на *-и-* су такође по књижевној норми, имају чешће млађи облик. У неодређеном виду се налазе: **покадив'** 1а/17-18, **вьзвратив' се** 1б/5, **обратив же |с|(е)** 3а/6, **оуготовивь** 6б/21, **ѡставивь**

---

[122] Белић, *Речи са конјугацијом*, 70.

90б/9 итд. Одређен вид забележен је само у примерима **бл|с|вивыи** 5б/20, **оутврьдивы се** 86а/8-9 и **из'бавивы** 196а/13-14. У српскословенским споменицима новији начин грађења, који се слаже и са народним језиком, није у нескладу са књижевном нормом.[123]

Старији начин грађења партиципа претерита активног имају само: **насыщь** 6а/1-2, **кр̄щь се** 78б/18, **прѣклон' се** 90б/13, **повращь се** 163а/16.

Правилни су и примери других инфинитивних основа: **разрѣзавь** 6б/2, **въставь** 15а/1, **имѣвь** 19б/16, **бывь** 22а/11; **начрьтавь** 25а/10-11, **видѣвь** 81а/19 и др.

У ж. роду код грађења наставком **-ьши** нема неправилности. Неодређени вид потврђују: **приѥм'ши** 35б/18-19, **съхран'шии** 123а/15-16. Одређени вид се јавља у случајевима: **поч'ншиꙗ** 12а/4, **процв'тьшиꙗ** 32б/21, **рож|д|ьшиꙗ** 60б/11-12, **по|ч|н'шиꙗ** 147б/14.

И облици на *-ваши* су правилни. У тексту се сређе неодређени вид: **въстав'ши** 25а/6, 106а/19, **вьсиꙗв'шии** 50б/7, **въставши** 54б/16, 99а/20 и одређени вид: **неболѣвшиꙗ** 86а/14.

У реченици **по|ч|н'ша стра|н|(а) глѥ|т| про|ч|ѥ** 147б/17 партицип у Н ж. рода је на **-а** аналогијом према падежном завршетку придева у ж. роду. Појава је запажена и у другим српским редакцијским споменицима, па и у старословенском.[124]

Једини уочен Н ср. рода је, како се и очекује, по норми књижевног језика: **рож|д|ьшѥѥ** 117а/6.

Међу прикупљеним примерима Г м. рода од глагола са основом на *-и-* присутан је свега један пример у неодређеном виду: **съставльшаа** 48а/18. Више је примера у одређеном виду, доследно су с наставком **-аго**. Новије форме су **постившаго** 48а/17 и **просвѣтившаго** 77а/4. Старији облик грађења од исте инфинитивне основе имају: **прилоуч'шаго се** 15б/8-9, **ꙗвльшаго се** 80б/19-20, 111а/17-18, **заблоуж|д|ьшаго** 132а/17.

Од осталих заступљених инфинитивних основа у неодређеном виду су: **ра|д|(и) постра|д|(а)вша и вскр|с|ша** 173а/14, а у одређеном је **бывшаго** 23а/8.

Облици Г у ж. роду су као у српскословенском, потврђује се одређени вид: **ра|д|(и) прѣшь|д|(ь)шѥѥ** 51б/5, **ѡставшѥѥ** 72б/9.

Међу примерима у Д м. рода више их је у неодређеном виду. Глаголи са инфинитивном основом на *-и-* имају и нов и старији начин грађења: **свршив'шоу се** 2а/15-16, **бл|с|вившѕ** 76а/17; **рож|д|ьшоу се** 69а/17, 72а/14. У одређеном виду старији начин грађења са редакцијским наставком је у **оукрѣпльшомоу** 38а/13.

Облици других инфинитивних основа такође одговарају српскословенском. У неодређеном виду су: **прѣставшѕ** 10а/13-14, **вьшь|д|(ь)шоу** 45б/18,

---

[123] Јерковић, *Српскословенска норма*, 64.

[124] Ђорђић, *Старословенски језик*, 165; В. на пример, Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Апостола*, 60.

приєм'шоу 107б/9, **рекшоу** 144б/8, **быв'шоу** 161а/17, **вьшь|д|(ь)шоу** 173б/10 и др., а у одређеном је **вѣн'чав'шомоу** 38а/13-14.

Нема примера у ж. и ср. роду.

Запажени облици А м. рода су по књижевној норми. Од глагола са инфинитивном основом на *-и-* јавља се старији облик: **просвѣщь** 77б/15. Забележен је А и од глагола инфинитивне врсте са кореном на сугласник, који је, према норми, пошто се ради о бићу, једнак Г: **вьзлег'шаа** 36б/6.

У А ж. рода налазе се: **пожьр'шоу се** 35б/4, **доив'шоу** 70б/12-13.

Једини нађен Л је у ж. роду и не одговара српскословенском, јер је партицип употребљен с наставком заменичке промене: **вь миноувшеи** 155а/2.

б) У Н мн. партицип је уочен само у м. роду и има правилно грађен облик неодређеног вида с наставком **-є**: **ст'вор'ше** 10а/2, **рек'ше** 36а/18, **wставше** 51б/12-13, **вьжег'ше** 66б/21-67а/1, **приємше** 73а/21, **сьшь|д|(ь)ше се** 114а/10, **вид'ѣвше** 127б/6 итд. Глаголи са основом на *-и-* су у млађем облику, исто само у неодређеном виду: **оугасив'ше** 59б/2-3, **вьзвративше се** 100б/16, 101а/4-5, **створивше** 172б/17.

Облици Г у БТ налазе се једино у м. роду, у одређеном виду: **ошь|д|(ь)ши|х|** 4б/4, **бывши|х|** 22а/1, **стра|д|(а)вши|х|** 23а/10, **сьшь|д|(ь)шихъ' се** 41б/13, **постра|д|(а)вшı|х|** 108а/9 итд. Сажимање присутно у сваком примеру можда показује читање *и* дугог у овој категорији. Примера са именичким наставком нема.

Примери Д м. рода појављују се у оба вида. Облик неодређеног вида је редак: **ре|к|шемь** 10а/15, 105б/19, **починоув'ше|м|** 14а/3-4, **рекше|м|** 139а/5, **прѣклон'шемь** 192а/20-21, 192б/7, 192б/11-12. Одређени вид је заступљенији: **прѣклон'ши|м|** 5а/2, **ошь|д|(ь)шимь** 71а/17, **сьбрав'шим' се** 78а/16, **прилу|ч|в'-шим' се** 133а/10-11, **wвецıав'ши|м|** 140б/12-13, **wбльк'шим' се** 171а/15 итд. И овде је доследно извршено сажимање **-ии-** у **-и-**.

Забележен је у Д и партицип ж. рода, у одређеном виду са сажетом основом: **wврьз'шим' се** 106а/4.

У БТ потврђује се А м. рода у одређеном виду: **за wстав'шєк и за wшь|д|(ь)шєк** 4а/20-4б/1, **оставшєк** 45а/9, **wставшєк** 49б/21, **w|с|вшєк** 74а/2 и др. Грађе у ж. и ср. роду нема.

Облик Л долази само са **-и-** у наставку, у м. роду **w слоужив'шихъ** 4б/8-9, **w слоужившı|х|** 30б/17, а у ж. роду **на прѣшь|д|(ь)ши|х|** 133а/12, **на прѣшь|д|(ь)шихъ** 136б/1-2.

в) Од облика двојине нађен је само Н м. рода: **изьшь|д|(ь)шаа** 2а/6, **wшь|д|(ь)ша** 2а/8. Пример Г мн. м. рода **постра|д|(а)вшихъ** 119б/9 стоји уместо облика двојине.

12. *Партицип претерита пасивни.* Неправилности у грађењу овог партицип нису постојале, јер се он у народном језику чувао.[125] Највише је пута

---

[125] Белић, *Речи са конјугацијом*, 188.

употребљен Н јд. у ср. роду. Такође у Н, примери у м. и у ж. роду, налазе се у знатно мањем броју. Остали присутни падежи, важи за сва три рода, сасвим су ретки.

а) Мушки род у једнини потврђују облици Н, Д и В. У Н су, на пример: **м|ч|нь** 22а/15, **посѣчень** 22б/18-19, **вьзлюблѥ|н|** 36а/12, **оумл҃ѥнь** 44б/19, **прѣданъ** 81б/11, **прос'лављѥнь** 93б/14-15 и сл. И у овој категорији има незавршених примера: **вьзлю|б|(лѥнь)** 36а/13.

Постоје у Д примери неодређеног вида: **wбльченоу** 105б/11-12, **оуготовлѥноу** 172а/9, и одређеног: **вьзлюблѥномоу** 11а/5, сви по књижевној норми.

Вокатив је с наставком **-ѥ**, који се у тврдој промени среће још у старословенском:[126] **вьзлюблѥн'не** 36б/3.

Уочени су у једнини и правилно грађени примери у ж. роду, оба вида су могла да се изједначе: Н **wбрадован'на** 5б/13, **нарє|ч|(є)на** 24а/16, **невр҃ж|д|ена и нераз|д|҃лѥна** 28а/6-7, **пи|с|на** 52а/9, **сьвькоуплѥна** 106б/10; А **рє|ч|(є)ноу** 8а/11, **рє|ч|(є)нноу** 12б/20; И **w҃крьвеною** 192а/21-192б/1. Потврда Л је у неодређеном виду и гласи: **по рє|ч|(є)нн҃ѣ** 13а/15.

У Н ср. рода углавном се налазе именички облици: **сказано** 12а/19, 12б/17, 50б/19, 65б/18, **бл|с|вно** 13б/21, **пи|с|но** 51а/15, **оуказано** 67а/16, **ска|з|(а)но** 75б/21, **рє|ч|(є)но** 100б/10, **пи|с|н|о|** 100б/20 итд., али ту је и случај у одређеном виду: **скрьвенок** 114а/7-8.

б) Правилно су грађени и уочени множински облици м. и ср. рода, а сажимањем наставака видови су могли да се изједначе: м. род Н **рє|ч|(є)ннї** 16б/4, **рє|ч|(є)нни** 20а/11, **звани** 118б/15; ср. род Н **w҃поуцiена** 16б/7-8, А **прѣдана** 83а/7.

О прилозима

Прилози у БТ различитог су порекла и разликују се по морфолошкој структури, али се они по том критеријуму овога пута нису анализирали. Навешће се само неке напомене о образовању прилога. Међу прилозима који су употребљени у нашем рукопису издвојени су они који су сложени са префиксима *по-* и *за-*, који модификују прилошко значење.

Префикс *по-* појачава значење прилога: **пои|м| типикє побрьже и бла|ж|н'не** 13б/5-6, **побрьзо по|т|(омь) по|ч|нак|м| вє|ч|(є)рню** 92б/8.

Такође и префикс *за-*: **прѣ|ж|(дє) вє|ч|(є)рнѥ мало заране оударакѣть кан'диложежьц'** 8б/11-12, **сл(о)ѵ|ж|ба бывак|т| заране** 156б/7.

Има примера којима су придодата оба поменута префикса: **нь позаране троуда ра|д|(и) агрип'ник и по си|х| починаи|м| вє|ч|(є)рню** 98б/5-7, **клеплѥ|м| вє|ч|(є) позарана** 192а/9-10.

---

[126] Николић, *Старословенски језик I*, 154.

Аналитичким принципом компарирани прилози, а и наведени придеви са аналитичким образовањем компаратива, представљају народну црту писаревог језика. Овакав начин компарације је у призренско-тимочкој дијалекатској зони, а местимично се среће и у косовско-ресавском дијалекту (в. стр. 136 и нап. 104).

Општи осврт

У рукописном *Бечкеречком типику* (БТ) Библиотеке Матице српске испитиване су фонетске и морфолошке особине. Текст обилује скраћеницама и речима које нису написане до краја па се најчешће у речима у којима се очекује потврда српскословенске језичке норме редакцијске црте не виде, јер нису написане у целости.

У БТ долази искључиво *танко јер*. Писар углавном поштује традиционално писање **ь** које је имало гласовну вредност. Нема у БТ речи са **а** место **ь**, а ни примера у којима је етимолошко *а* писано са **ь** или са *јерком*, што свакако не искључује изговор **ь** рефлексом *а* у категоријама у којима је у српскословенском и српском језику читање **ь** било *а*. У одређеним лексемама и у одређеним морфолошким категоријама које је српскословенски усвојио срећу се измене **ь** у **ѥ** и **ъ** у **ѻ** (на пример: *праведно*, *љубов*, *моштем*). И у овој категорији чешће се у одређеним речима старословенска вокализација не види, јер нису написане целе, већ су скраћене.

Јат је најчешће на етимолошком месту. Има и замене **ѣ** са **ѥ** и замене етимолошког *е*, па и *ę* са **ѣ**, које показују значајну језичку црту књижевног језика. Присуство екавске замене *јата* упућује и на закључак да графема **ѣ** и у говору писара има вредност *е*.

Мешање **ы** и **и**, присутно у различитим категоријама и лексемама, потврђује да у вокалском систему књижевног језика, а и у говору писара, постоји само фонема *и*.

У тексту се вокално *л* и *л* на крају речи и слога чувају. И у иницијалном **вь-**, **вьз-/вьс-** норма књижевног језика је доследно спроведена, нема замене са *у-*, *уз-/ус-*. Такође се према српској књижевној норми доследно чува група **чр-**. Према књижевној норми и група **жд** је неизмењена. Увек је место етимолошког **ѕ** стављено **з**. Графема **ѕ** (облик обрнутог латиничког *s*) не налази се ван бројне вредности.

Под утицајем народног језика постоје и фонолошке промене којима је у БТ нарушена српскословенска норма. Српскословенски предлог **вь** се не чува доследно. Двапут у А јд. и једанаест пута у Л јд. и мн., дакле у тринаест примера предлог **вь** је замењен са *у* (на пример: **оу кдномь** 40а/16).

У заменичкој групи **вьс-** испуштање *јера* у писању у већини примера упућује на старији изговор по старословенском и по народном, са *вс-*.

Група **чьт-** је стална, осим у одречној заменици *ништа*, која тринаест пута долази са изменом у *шт* (на пример: **ницıа** 63а/20). И група **цı** се поштује према српској књижевној норми, само је у пет примера прилога **вецıе** место **цı** написано **к** за формирану африкату *ћ* у језику писара од старог **tj* (на пример: **векє** 12б/14).

Употреба предлога *у*, речи са *шт* и са *ћ* одликује најстарију фазу развитка српског језика. Настале у најстаријем времену ове фонолошке измене заједничке су свим штокавским дијалектима и јављају се већ од првих писаних редакцијских текстова.

И испитивање морфолошких особина језика у БТ показало је да је рукопис српске редакције. У систему деклинација и конјугација заступљене су све редакцијске црте које чине књижевну норму и налазе се и у свим испитаним српскословенским споменицима. Број потврда због помињаног скраћивања речи није висок. Облици А јд. м. рода за биће изједначени су са Г. Према српскословенској норми потврђују се И јд. и Д мн. са наставком **-емь** и Л мн. на **-ехъ** код именица са основом на **ĭ* и на консонант. Редакцијски наставак **-емь** у И јд. се види у две именице м. рода са основом на **ĭ* и у једној именици у ср. роду са основом на консонант, Д мн. са наставком **-емь** јавља се у неколико именица ж. рода са основом на **ĭ* и код једне именице м. рода на **-тель**, наставак **-ехъ** у Л мн. написан је у три примера именица ж. рода са основом на **ĭ* и у једној именици ср. рода на консонант. У категорији Д јд. м. рода сложене придевске промене је српскословенски наставак **-омоу/-емоу** (има двапут и **-оумоу**). У косим падежима множине распрострањени су облици сложене придевске промене, а ретки примери просте придевске промене долазе само у конструкцији апсолутног датива. Завршетак атематских глагола у 1. л. мн. презента је **-мы**. Према норми књижевног језика у 3. л. двојине презента и аориста се налази наставак **-та**. Нема у тексту облика супина, а ни асигматског аориста.

Констатовано је и присуство наслеђених архаичних, односно старословенских иновација. Постоји низ примера који илуструју утицај продуктивних именичких врста на непродуктивне и обрнуто: наставак **-оу** у Г (**гла|с|(о)у**) и Л јд. (**по редоу**) код именица м. рода **о* основа из **й* основа, проширење основе са **-ов-** у Д јд., Г и И мн. именица м. рода **о* основа под утицајем основа на **й*, а проширење основе у Д јд. имају и примери именица м. рода са основом на **ĭ* и са основом на консонант м. рода, наставак **-ик** из **ĭ* основа у Н мн. м. рода основа на **jo* (један пример), Г мн. са наставком **-еи** из **ĭ* промене у именици ср. рода **jo* основа, а исти наставак **-еи** је и у именици ж. рода основа на **ĭ*, наставак **-ми** у И мн. има именица м. рода на **-тель** и именица ср. рода са основом на **jo*. Наставци продуктивне **о* основе долазе у облицима именица м. рода **ĭ* и **й* промене и у промени именица м. и ср. рода са основом на сугласник. У Л јд. и Г мн. наставак **-и** под утицајем **ĭ* промене потврђује се у примерима једне именице ж. рода са основом на **ū* (*црква*). Код

именица м. и ср. рода на консонант у Л јд. је наставак **-и**. Наставак **-ии** као у старословенском, поред **-и**, јавља се у Л јд. именице ср. рода **jo* основа и именице ж. рода **ja* основа. У Н двојине именице ср. рода основа на **s* присутан је облик по **ĭ* основама (*очи*). Од заменице **сь, сѣ, си** има и старих и нових облика, од којих аналошки претежу над старима. Скоро доследно придеви м. рода неодређеног вида у В јд. су са **-ѣ**. Неколико пута у Н мн. м. рода партиципа презента активног је наставак **-и**.

Архаичну ноту уносе примери именица *Бог* и *Господ* које у А чувају облик једнак Н (на пример: **на бѣ̀ гѣ̀** 16б/4). БТ са старијим текстовима повезују и примери Г јд. именица ж. рода са основом на **ū* и именица сва три рода са основом на консонант који увек садрже старије старословенско **-ѣ**, а не нешто новије **-и** које се из **ĭ* промене већ јавља и у споменицима канона (на пример: **до цр̀кве** 29б/14). Архаизми су и старословенски облик **и** у А јд. м. рода личне заменице 3. л. (5б/18) и три пута нађен облик **ѥ** у А мн. исте заменице (5б/13 и др.).

Књижевна норма нарушена је низом примера који су заменом наставка употребљени у форми народног језика писара. У систему деклинационих облика у БТ среће се **-оу̑** у једном Л јд. именице ср. рода **jo* основа (**по ловизанию** 7б/7), **-ѣ** у А мн. именица м. рода **o* основа (29 пута) и поименичених придева у м. роду (33 примера), наставак **-ѣ** код именица ж. рода **a* основа у Г јд. (23 пута), у Н мн. (2 пута) и у А мн. (19 пута), наставак **-омь** у И јд. именица ж. рода **a/ja* основа (36 пута).

Један И јд. именице ж. рода **ja* основа према веома старој српској традицији долази са наставком **-овь** (**с литиѡ|в|** 99б/17).

У заменичкој и сложеној придевској промени из народног језика су: наставак **-га** у Г јд. одређеног вида придева м. рода (7 пута), компаратива у ср. роду (**болѥга** 5б/15) и редних бројева м. рода (наставак **-га** је слову у цифарској вредности додат 4 пута), наставак **-ѣ** у Г јд. ж. рода тврде заменичке промене има показна заменица **та** шест пута, са партикулом или без ње (на пример: **теж|д|ѣ** 146а/15), **-ѣ** је и у Г јд. придева ж. рода (16 пута) и једног редног броја у ж. роду (3 пута), наставак **-ои** у Д јд. придева ж. рода (43 пута), редног броја у ж. роду (**кь дроу̑гои** 197а/4-5), наставак **-га** у А јд. личне заменице 3. л. јд. м. рода (**в нѥга** 149б/18) и у односној заменици м. рода (**ѥгаже** 7а/2), са наставком **-омь** је лична заменица 3. л. јд. ж. рода у И (**прѣ|д| но|м|** 196б/18), **-омь** је и у И јд. придева ж. рода (5 пута), наставак тврде заменичке промене **-омь** у Л јд. м. рода сложене придевске промене имају придеви (11 пута) и редни бројеви (7 пута), наставак заменичке промене и покретно *-у* је у једном Л јд. придева м. рода (**ѡ зла|т|(о)у̑стомоу̑** 28а/18-19), у Л јд. наставак меке заменичке промене **-ѥмь** се јавља у два придева м. рода, са **-омь** у Л јд. долазе и придеви и поименичени придеви ср. рода (9 пута), наставак **-ои** у Л јд. одређене заменице ж. рода (**по всои** 157б/5), придева (9 пута) и редних бројева у ж. роду (5 пута). Са наставком **-ѣ** у А мн. м. рода среће се одређена заменица (**вь всаѥ**

136а/7) и показна (**вь тѣ** 169а/16), а у ж. роду истог наставка су неодређена (**ине** 81б/17) и одређена заменица (**вь вса|кѣ**, двапут). Према српском облике А мн. с наставком **-ѣ** имају придеви у м. роду (3 пута) и у ж. роду (45 пута), а и један редни број у м. роду (**пр҃вѣ** 139а/19).

У деклинацији заменица су још неке особине унете из народног језика. Енклитички облик личне заменице 3. л. јд. м. рода у Д јд. **моу** употребљен је двапут (пун облик је чешћи), а **га** је у А јд. нађено такође два пута. С предлогом заменица 3. л. јд. сва три рода има *њ-*, сем у два случаја. Показна заменица **ть** најчешће у Н јд. м. рода гласи **тьи**. У парадигми упитне заменице **кыи**, **каа** нема нових падежних наставака, а присутни облици доследно имају основу **ко-**, сем једног Н јд. ж. рода (**каа** 118б/12). И контракције у наставку Г јд. ж. рода придевских заменица су из народног језика. Сажимање имају примери присвојних заменица (**твоѥ** трипут, **своѥ** једанпут, **наше** једанаест пута – и чешће је по народном него по књижевном језику). Анафорска заменица ж. рода у присвојном значењу сажета је једанпут (**м|ч|ниѥ ѥ** 64б/21-65а/1), примера по норми има више. Са сажимањем је и одређена заменица ж. рода (**ѿ вс҃е** 200а/11).

У систем конјугације из народног језика је унесен наставак **-шь** у 2. л. јд. презента (6 пута), потврђује се у презенту и губљење наставка **-ть** у 3. л. јд. (8 пута) и у 3. л. мн. (13 пута), наставак **-мо** у 1. л. мн. (2 пута), среће се и енклитика помоћног глагола **ѥсть** у 3. л. јд. (8 пута). Затим, јавља се наставак **-смо** у 1. л. мн. аориста (3 пута). На једном месту у 1. л. мн. перфекта помоћни глагол **ѥсмь** је узет из српског језика (**смо пѣли** 162а/21). Особине народног говора огледају се и у грађењу млађег уместо старијег сигматског аориста код глагола коренске инфинитивне врсте на сугласник (старији сигматски тип се јавља неколико пута од глагола **рєщи**). Примери партиципа претерита активног код глагола са инфинитивном основом на *-и-* према народном језику чешће имају млађи начин творбе. Из народног језика је и неколико партиципа презента активног у прилошком значењу.

У БТ облик броја *два* у Г (**ѿ двѣю на дє|с|(є)тє** 65б/6) и у Л (**на двѣю маноуалю** 163б/15-16, **ѡ двѣю постоу** 205а/4) има **-ѣ-** према народном језику. И примери основних бројева *трех* и *четирех* у Г (**·г|χ|·** 21б/21, **ѿ ·д|χ|·** 67б/18 и сл.) су из народног језика. Према научној литератури ови се облици у српским текстовима срећу од 15. века, а наша књига показује да их је било и раније.

Двојински облици се у БТ ретко срећу, а неколико пута су замењени множином.

Све присутне народне црте у области морфологије, а неке од њих у БТ и нису баш ретке, представљају нанос из народног језика писара и све имају општештокавски карактер. Оне су врло старе и реализују се већ у најстаријим српским текстовима па за датирање рукописа нису релевантне.

У БТ има и неколико језичких одлика које имају регионални карактер. На два места у множини је за Л стављен облик Г (**ѡ грѣχь нашихь** 4б/17-18, **ѡ**

грѣ|х| нашихъ 139а/13). Једанпут А мн. одређене заменице м. рода има облик Г/Л (**на всѣхъ** 6а/15). Једначење падежних облика у множини одликује призренско-тимочки дијалекат, а постоји и у косовско-ресавском.

Неки облици сложене придевске промене са заменичком основом на -ѣ- унесени су под утицајем народног говора писара. Примери са заменичком основом на -ѣ- јављају се у И јд. придева м. рода (**малѣмь гл|с|мь** 1б/17), у Г мн. ср. рода (**мадεшвѣ|х| εу|г|ли** 194а/18), у Д мн. придева ж. рода (**х|с|вѣмь таина|м|** 156б/9), И мн. придева ж. рода (**сь босил҃ковѣми вѣт҃вами** 30а/4), Л мн. придева ж. рода (**на стр|с|тεхь х|с|вѣ** 42б/5, крајње **х** није написано) и у Д двојине придева м. рода (**х|с|вѣма м|ч|кома** 40б/19). Они показују да је народни говор писара припадао оној групи дијалеката у којој сложена придевска промена уопштава наставке тврдих заменичких основа, а то су, данашњи косовско-ресавски, источнохерцеговачки и зетско-сјенички говори.

Из народног језика су и примери аналитичког образовања компаратива (**повели|м| гл|с|мь** 2а/2-3, **повышимь гла|с|мь** 9а/13-14, **пове|л|кмь гл|с|мь** 173б/6), а и прилога којима је за појачавање значења додат префикс (**заране** 8б/11-12, 156б/7, **побрьже** 13б/6, **побрьзо** 92б/8, **позаране** 98б/6, **позарана** 192а/10). Аналитички принцип у грађењу компаратива придева и прилога одликује призренско-тимочке говоре, а среће се и у косовско-ресавским.

Присвојна заменица ср. рода у Л јд. употребљена је с наставком *-им* (**на свои|м| мѣсте** 2а/9). Тешко је рећи да ли је овакав Л јд. ср. рода заменичко придевске промене у БТ настао под утицајем народног говора или је у питању писарска грешка. Одговора нема ни у научној литератури.

Резултати фонетске и морфолошке анализе рукописног *Бечкеречког типика* показују да се у овој књизи примењују језичка правила српске редакције старословенског језика. Српскословенска фонетска и морфолошка традиција се чувају, али чистоту књижевног језика нарушавају наноси из народног језика, што открива не баш пажљивог писара. Има фонетских и у приличном броју морфолошких црта које су продрле из народног језика писара и типичне су за штокавско наречје, па немају посебан значај за одређивање територије на којој је БТ настао. Сем говорних особина штокавског порекла присутне су у рукопису и морфолошке црте које имају дијалекатски карактер. Међу њима са једне стране су особине које постоје истовремено на најразличитијим странама, у дијалектима који међу собом немају никакву везу, а са друге стране стоје и особине према којима може да се закључи да народни говор писара улази у састав призренско-тимочког или косовско-ресавског дијалекта.

У *Бечкеречком типику* нема гласовних измена које померају већ утврђену временску границу настанка преписа постављену у научној литератури, прва половина 14. века. Само неколико употребљених облика основних бројева који се у тексту налазе наука о историји српског језика бележи од 15. века и они настанак споменика померају у познији период 14. века. Да је рукопис настао

у старијој фази 14. века показују и најновији резултати палеографске и ортографске анализе, објављени у овој књизи.

ЛИТЕРАТУРА

Белић, *Речи са деклинацијом* — Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са деклинацијом*, Београд 1965.

Белић, *Речи са конјугацијом* — Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи са конјугацијом*, Београд 1965.

Белић, *Фонетика* — Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Београд 1976.

Веселинов, *Бечкеречки типик* — Иванка Веселинов, *Бечкеречки типик 14. века*, у књизи: *Трагом српске прошлости*, Нови Сад 1991, стр. 29-41.

Вечерка, *Генитив* — Радослав Вечерка, *Синтаксис беспредложного родительного падежа в старословянском языке*, Исследования по синтаксису старословянского языка, Сборник статей, Прага 1963, стр. 183-223.

Вуковић, *Фонетика* — Jovan Vuković, *Istorija srpskohrvatskog jezika*, I dio, *Uvod i fonetika*, Beograd 1974.

Грковић-Мејџор, *Питања из синтаксе* — Јасмина Грковић-Мејџор, *Питања из старословенске синтаксе и лексике*, Нови Сад 2001.

Даничић, *Историја облика* — Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, Биоград 1874.

Даничић, *Рјечник старина српских* — Ђура Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, дио 1-3, Београд 1975 (Фотокопија издања из 1863-1864).

Ђорђић, *Историја српске ћирилице* — Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971.

Ђорђић, *Књижевни језик* — Petar Đorđić, *Književni jezik II*, Enciklopedija Jugoslavije, 4, Zagreb 1940, стр. 511-514.

Ђорђић, *Старословенски језик*	Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975.
Ивић, *Дијалектологија*	Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956.
Ивић, Грковић, *О почецима замене полугласа*	Павле Ивић и Милица Грковић, *О почецима замене полугласа са а у ћирилским споменицима*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XIV/1, Нови Сад 1971, стр. 53-59.
Ивић, Јерковић, *Дечанске хрисовуље*	Павле Ивић, Вера Јерковић, *Палеографски опис и правопис Дечанских хрисовуља*, Нови Сад 1982.
Ивић, Јерковић, *Правопис повеља XII и XIII века*	Павле Ивић, Вера Јерковић, *Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад 1981.
Јерковић, *Александрида*	Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352). Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, Београд 1983.
Јерковић, *Српскословенска норма*	Вера Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, Jugoslavenski seminar za strane slaviste, knj. 33-34, Zadar 1984, стр. 55-66.
Јерковић, *Српскословенска норма у Ирмологију*	Вера Јерковић, *Српскословенски и његова норма у Ирмологију Кипријана Рачанина*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 11-16. IX 1984, Реферати и саопштења, 14/11, Београд 1985, стр. 219-224.
Куљбакин, *Мирослављево јеванђеље*	Ст. М. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом јеванђељу*, Сремски Карловци 1925.
Куљбакин, *Старословенска граматика*	Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930.
Миклошић, *Речник старословенског језика*	Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862-1865.
Минчић, *Деклинација именица*	Ксенија Минчић, *Деклинација именица у Вукановом јеванђељу*, Прилози проучавању језика, књ. 21, Нови Сад 1985, стр. 9-21.

Минчић-Обрадовић, *Језик Јазачког апостола*	Ксенија Минчић-Обрадовић, *Језик Јазачког апостола из 1541. године*, у књизи: *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 2, *Апостоли*, Нови Сад 1991, стр. 97-133.
Мирковић, *Православна литургика I*	Лазар Мирковић, *Православна литургика или Наука о богослужењу православне источне цркве*, први општи део, Београд 1965.
Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*	Александар Младеновић, *Елементи историје српскохрватског језика*, Општа енциклопедија Larousse, том I, Београд 1971, стр. 419-426.
Младеновић, *Напомене о српскословенском*	Александар Младеновић, *Напомене о српскословенском језику*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XX/2, Нови Сад 1977, стр. 1-20.
Николић, *Старословенски језик I*	Светозар Николић, *Старословенски језик I*, Београд 1984.
Николић, *Старословенски језик II*	Светозар Николић, *Старословенски језик II*, Београд 1984.
Речник српскохрватскога језика	*Речник српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска – Матица хрватска, Нови Сад – Загреб, 1967.
Рјечник ЈАЗУ	*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u Zagrebu 1959-1962.
Словник	*Slovník jazyka staroslověnského*, Praha 1958-
Ћирилске рукописне књиге, Акатисти	*Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 7, *Акатисти, Стихологије, Богородичници*, Нови Сад 1999.
Ћирилске рукописне књиге, Апостоли	*Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 2, *Апостоли*, Нови Сад 1991.
Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Апостола*	Катица Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Апостола из збирке Библиотеке Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за 1993, Нови Сад 1994, стр. 21-66.
Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног Четворојеванђеља*	Катица Шкорић, *Фонетске и морфолошке одлике рукописног*

Четворојеванђеља из збирке Библиотеке Матице српске, у књизи: *Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, књ. 1, *Јеванђеља*, Нови Сад 1988, стр. 129-140.

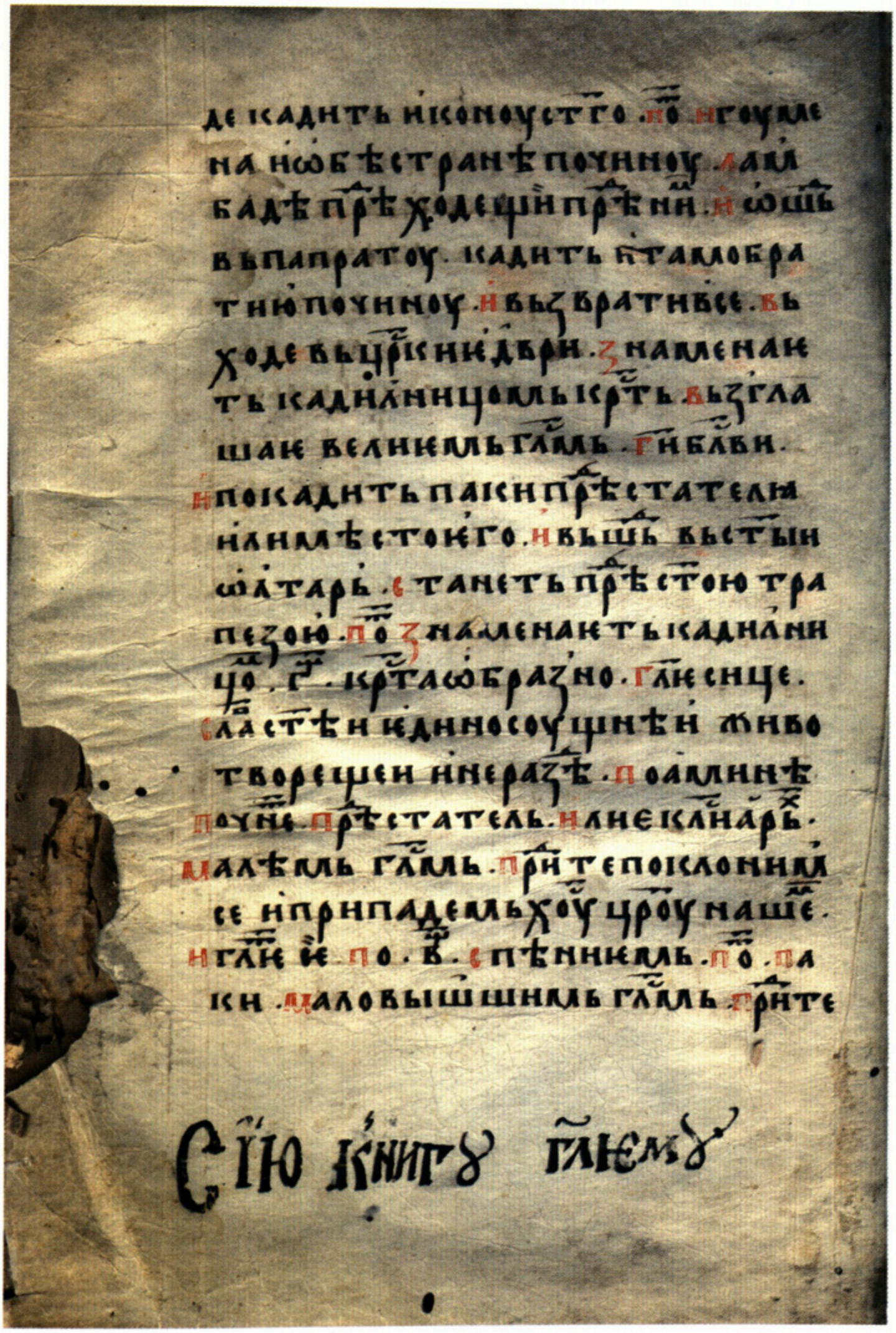

де кадить иконоустго. по игоуме
на иѡбѣстранѣ починоу. лам
бадѣ прѣходещи прѣ ним. и ѡшь
вь папратоу. кадить ѥтамобра
тию починоу. и вьзвративсе. вь
ходе вьцркиѥ дври. знаменаѥ
ть кадилницомь крть. вьзгла
шаѥ велиѥмь глмь. гн блви.
и покадить паки прѣстателя
и лимѣстоѥго. и вьшь вьстыи
ѡлтарь. станеть прѣстою тра
пезою. по знаменаѥть кадилни
цо. г. крта ѡбразно. глѥ сице.
сла стѣи ѥдиносоущнѣи живо
творещеи инеразѣ. поаминѣ
почне. прѣстатель. и лиѥклиарь.
малѣмь глмь. прите поклоним
се и припадемь хоу цроу наше.
и глѥ ѥ. по. в. спѣниѥмь. по. па
ки. маловышшимь глмь. прите

Сїю книгу глѥму

Л. 1б

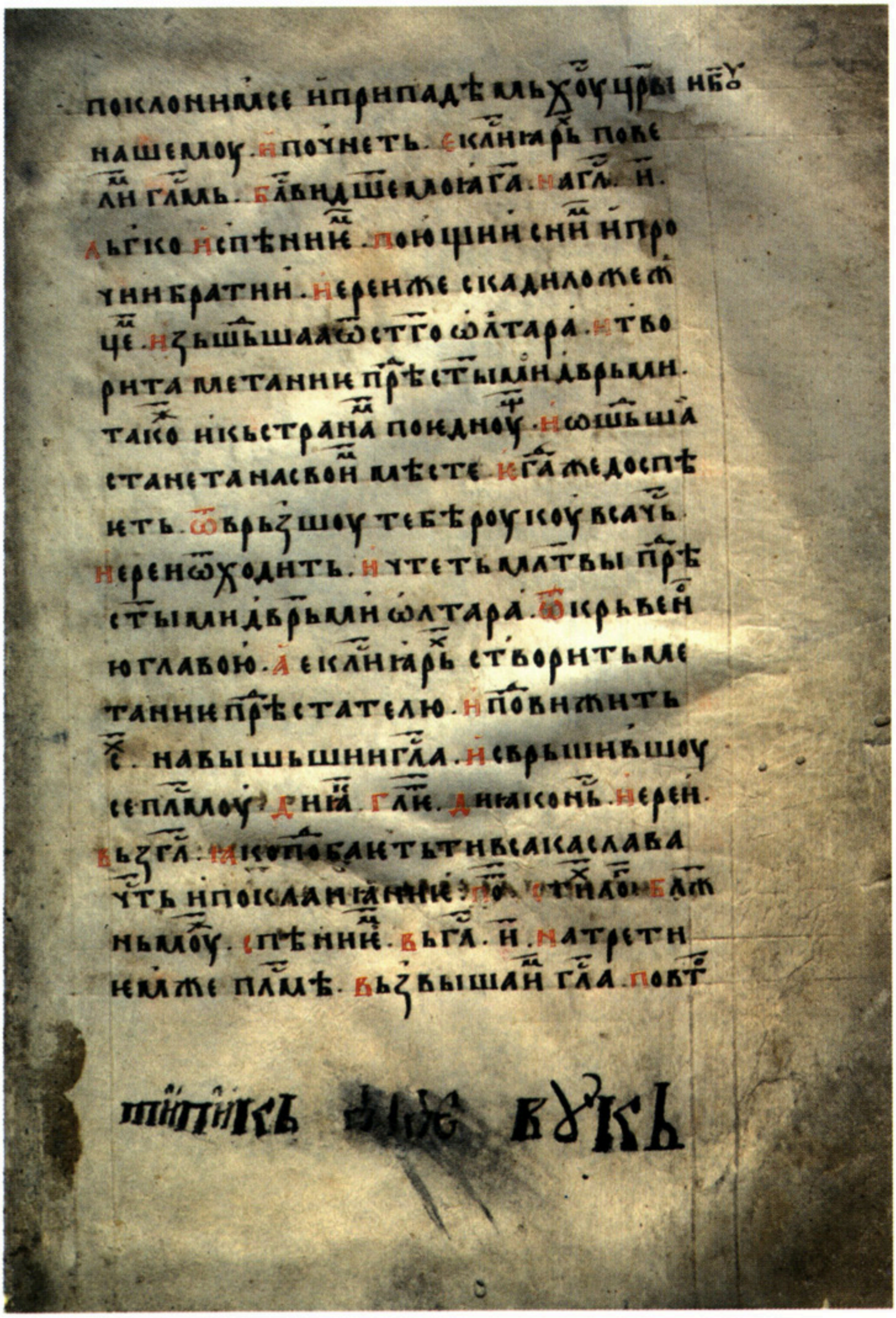

поклонимсе и припадѣ мьхоу црвы нбоу
нашемоу. и почнеть. еклиꙗрь пове
лим глмь. блвидшемоꙗга. на гл. и.
льгко и спѣниѥм. поющии сним и про
чии братии. и ереиже скадиложем
цем. изьшьшаа ѿ стго ѡлтара. и тво
рита метаниѥ прѣстыми дврьми.
такожь и кьстранам поѥдноу. и ѡшьша
станета на своим мѣсте. ѥгда же доспѣ
ѥть. ѿврьзшоу тебѣроукоу всачь.
и ереи ѿходить. и чтеть млтвы прѣ
стыми дврьми ѡлтара. ѿкрьвеи
ю главою. а еклиꙗрь створить ме
таниѥ прѣстателю. и повижить
сх. на вышьшии гла. и свршившоу
се плмоу. дниꙗ. глѥ. дниꙗконь. и ереи.
вьзгл. ꙗкоподобаѥть ти всакаслава
чть и поклаиꙗниѥ. по. стихлоу. блж
ньмоу. спѣниѥм. вьгл. и. на трети
ѥмже плмѣ. вьзвышаим гла. повто

тиꙗкь ѥже вꙋкь

Л. 2а

ромже и третиемь. а нтфонѣ дия
глѥ. дияньс. мала. иереиже. вьзгл. на
режениже мних канерхати. посвр
шени. стихологиѥ. даѥть гла. и поим.
гн вьзвах к тебѣ. на гл. редовны вь
ѡ. иереиже кадить и лидия. по
ѡбыю. творе метаниѥ прѣстателю
ѡбыно. ѡ. і. с. до. с изведи ист
мницедшоу мою. и поим стр. вскрн.
г. и вст. д. и вьминѣи. г. на слау.
самогл ноу стом. а коима. а коли. сла.
ин. бо првы. редовны глау. ѥгаже рекоу.
с. яко оутвердиисе млтьѥго. ѿходи
ть иереи и дия. и створитаменниѥ
прѣстателю, и лимѣстоу ѥго. яко
прѣжде рѣхомь. и вьшша ѡблачи
та иереи иереискиѥ ризы вьдия
ницѣ. и творита исхо. с кадилни
цомь. ламбадѣ прѣходещи имь.
в саже брата ѿкриваютьглавы.

ДЯКЬ ВАЦРКОВЬ БЕ

Л. 2б

сьвькоуплѧѥтасе ѡбѣ странѣ.
по. днѧ. знаменаѥ крть кадлницо
глѥ. прѣмоудро про. канена рьже
поѥ. свѣти. и повхо. нарежении
мни. творить ѡбыномета ѥ игоу
меноу. и поѥ. пр. дн. ѡбрати вже
кь западоу свезанѣ имѣѥ роуцѣ
стоить. чаѥ свршениѧ промна.
и по. створить мениѥ. и подить на ме
сто своѥ. по промнѣ. глѥ днѧ. днѧнь.
рцѣмь вси. и твори ѡбыны поме. та.
сподбиги вьверьсии. днѧ и спльнѧ и мь
верниѥм. и проѥ. иереи вз гл. ѧко блг
чл ко любць бьѥси и тебѣ славоу вь
мирь всѣ. днѧ. главы наше. и глѥ. иереи
м. таи и вз гл. ѥсть дрьжава цртва во
по пои. стр. сто. ѥгоже ѥ црки. на гл.
дневнии. и сходеще вьпапратоу. иере
ю прѣходещоу скадлницо. и сламба
домь. сла. ин. бо. и по. вьзгласить
ѥреи

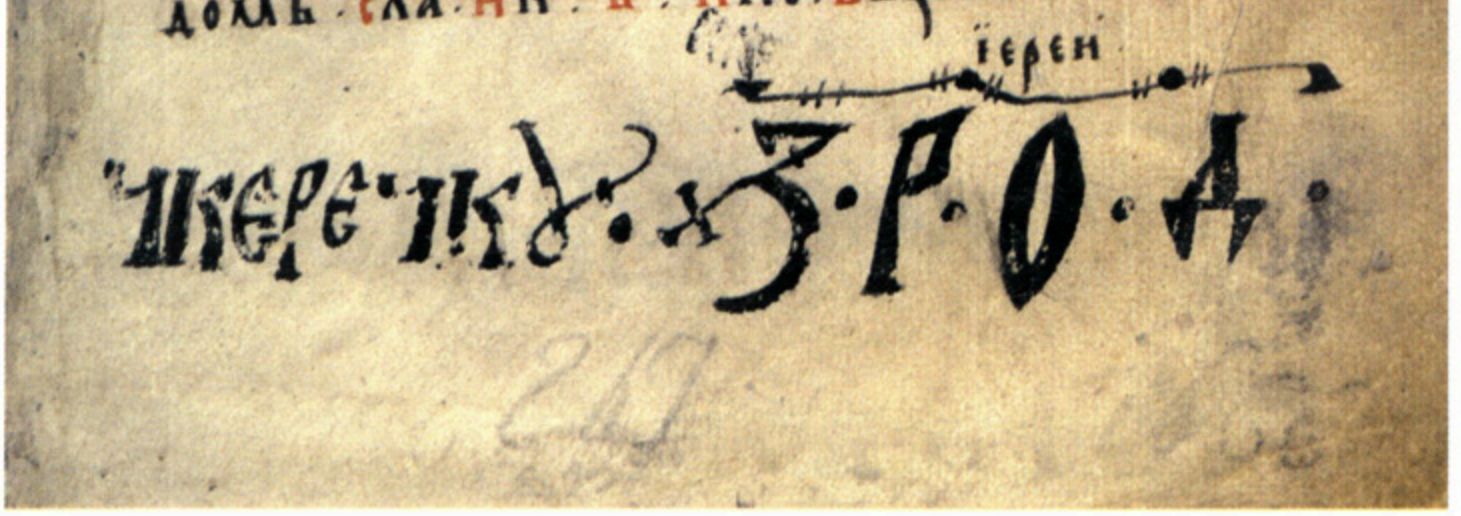

Л. 3а

ь оуслышаниѥ всѣмъ млтвысиѥ, м҃ а҃.
Спси гилюдъ своѥ и бл҃ви дс҃оѧниѥ
своѥ. и посѣти мирь свои млтїю
и щедротами. и вьзвыси рогь хрстї
ѧнскии. и ниспослинаны млти
твоѥ бгатиѥ. млтвами прчты
ѥ влчце наше бце. прно дв҃ы марїе.
и чтныих нбныихь силь беспл҃тныхъ.
чтнаго и славнаго пррка прче и
крстлѧ іѡна. стыих и славныхь и
прѣхвалныхь апль. силою чтна
го и животворещаго крста. прпо
бныих и бгоносныих ѡць нашихь.
и стго и мр҃. и всѣх стхь твоихь.
млимтисе много млти в еги. оу
слыши нас грѣшныхь млещих
тисе и помлоу и нас. г҃и помлоу. м҃.
Еще млимсе ѡ блговѣрнемь и бмь
хранимѣмь цри нашемь. и мр҃.
дрьжавѣ побѣ прѣбывании, ѡ

м҃. в҃.
мца маіа · кг҃ · на вознесе

Л. 3б

мирѣ зрадвии и спсении его. и гоу
бо у нашемоу наипаче поспѣши
и сьхранити его ѡ всѣмь. и по
корити по нозѣ его всаки еврa
гы и соупостаты. рцѣмь вси
гн помлоуи. л

Іеще млимсе за ѡтпоущение грѣ
ховь, еппа нашего имр, и всеи
ѡхсѣ братии нашеи. и за всакоу
дшоу хртиянскоу. заскрьбеще
еже и за ѡбидимые. млти бжие
и помощи трѣбоующихь. по
крити мѣсто сесь всѣми живоу
щими вьнемь. ѡ мирѣ и ѡ оу
строении всего мира. ѡ блгосто
яни стыхь бжихь цркви. спсени
и помощи и же сьтьщаниемь и
сьстрахомь бжиемь троужаю
щихсе, и слоужещихь ѡць и бра
тие наше. за ѡставшее и за ѡ

ние хсвоитковѣе ѡтнимити

Л. 4а

10

шьшеѥ соуще. ѡ исцѣлѥнии вьнемо
щехь слежещихь. ѡ покоитиши
нѣ и блаженѣ и памети. и ѡ оста
влѥнии грѣховь. прѣжде ѡшьших
ѡцьь и братиѥ наше. и лежещих
зѣ, и вьздѣ соущихь. ѡ избавлѥ
нии плѣнникь. ѡ братии наше
и вьслоужбахь соуще. и ѡ всѣхь
слоужещихь и слоужившихь вь
стѣмь мѣстѣ семь, рцѣмь вси
люѥ. гн помлоуи. н. по поменоуѥ.
и ереи зѣ. и хже хощеть. живых. и оу
мрьшихь. та. и ереи. вьзгл.
Оуслыши нас бе спсителю нашь. оу
пваниѥ всѣмь конце мьземлѥ.
и млтвь. млтвь боуди ѡ грѣсѣ
нашихь. млтивь боуди ѡ грѣхь
нашихь. млтивь бо бь ѥси. и тебѣ
славоу вьсила мо ѡцоу и сноу и сто
моу дхоу. и нн҃ѧ и прно и вьвѣкы

ѿ ѡве цркве дае прокалеть

Л. 4б

мирь всѣмъ. дн҃ꙗ. главы наше гв҃и поклⷪ.
на мже прѣклонши. колѣнѣ до зе
млѥ. попь. м҃л. велми.

Влко многомлⷭ҇тиве гн҃и ісхе бе на
шь. млⷭ҇твами прⷱ҇тыѥ влⷱ҇це на
ше бц҃е. прⷭ҇но дв҃ы марие. чⷭ҇тны
хъ нбⷭ҇ныхъ силъ бесплътныхъ
арахг҃лъ. чⷭ҇тнаго прⷪ҇рка прⷭ҇тче,
и крⷭ҇тлꙗ іѡ҃а. стыхъ славныхъ
и прѣхвалныи апⷭ҇лъ. и стго имⷬ҇.
и всѣхъ стыхъ твоихъ. блгⷭ҇ при
ѥтноу створи млⷭ҇твоу нашоу.
и дароуи намъ ѡставлениѥ прѣ
грѣшениѥмъ нашимъ. покрина
кровомъ крилоу твоѥю. ѿ жені
ѿ нⷭ҇а всакого врага и соупостата.
оумири нашоу жизнь гн҃и. и помі
лоу и нⷭ҇а и мирь свои. и спⷭ҇и дше
наше. ꙗко блгⷭ҇ь и чл҃ко лю бцⷭ҇ь бⷭ҇ь
ѥси. и тебѣ славоу вьсила мо ѡцⷭ҇ꙋ

ВІСИ ВЕКЪ И ВАБОУ ИХЪ

Л. 5а

прѣжде вселѣто. и по ѿпоущении не по
баеть мнихомъ. творити бесѣды дру
гь къ дроугоу. нь вь свое келие ѿ
ходити. и чинити маало трсто.
и почивати сь вьниманиемь. и вь
стаемь на полоунощнице. и на пр
чее пѣние на сьбрание црькъвное.

ПОСѢДОВАНЕЦЪКВЫГО

пѣния, сбрание всего лѣта. ѿ мцы
септебра. до мца авгоу. по оуставоу
иерлмкоу. Мцъ септе. и мат дни
л. днь и мат. ча. ві и нощь. ві.
Вь. а. зало индиктоу. еже е новаго
лѣта и памет прпобнаго ѡца наше
сумеѡна стльпника. и памет стые
бце мисианскии. и стго мка а
иѳалы. и стхъ. м. женьь самона
дияконa оучителa ихъ. и памет
днь стхъ мнкъ. калиста и еуда и ер

Л. 18б

вьзва. ѡ. г. и поим. стрпостым. сл.
самогл. анѳим. гл. г. и ереизаконны.
ин. бо. наст вьѡ. сл. самогл. ѳеѡкти
гл. г. прпобнеѡчевьвсоуземлю.
ин. бо. тр. анѳим. гл. д. и нравомь
причес. пи. семца. д. дроу ѳеѡкти.
гл. и. сльзь твоихьисто. пи. ѡ. ка.
наѹ стилоѳ. обы. и чтем ѿ житиꙗ стго
симеѡна ѡставшеѥ. и житиѥ стго
анѳима на. в ѥ. каѹ. вьѡ. по. г. и сты
по. г. с. по. г. пѣ ко. свѣ. нбозвѣза.
наст. вьѡ. сл. самоглн. анѳим. гл. д.
никомидискаго великаго гра. ин. бо.
наѹ. пр. гл. з. чтнапрѣгмь. с. что
вьзамьгви. апл. кевре братиѥ помни
те игоумени. алѹа. гл. в. ереитвои
и прпобно. блжнь моу боѥ и сега. еѹ.
ѿ іѡа. реч гь азьѥсмь двьрь. дроу првьпа
вь. д. сщенномнка вавѹлы арие
ппавеликиѥ андиѡхиѥ. и снимь.
стыхь. г. млнць. и стгомнка ва

Л. 21б

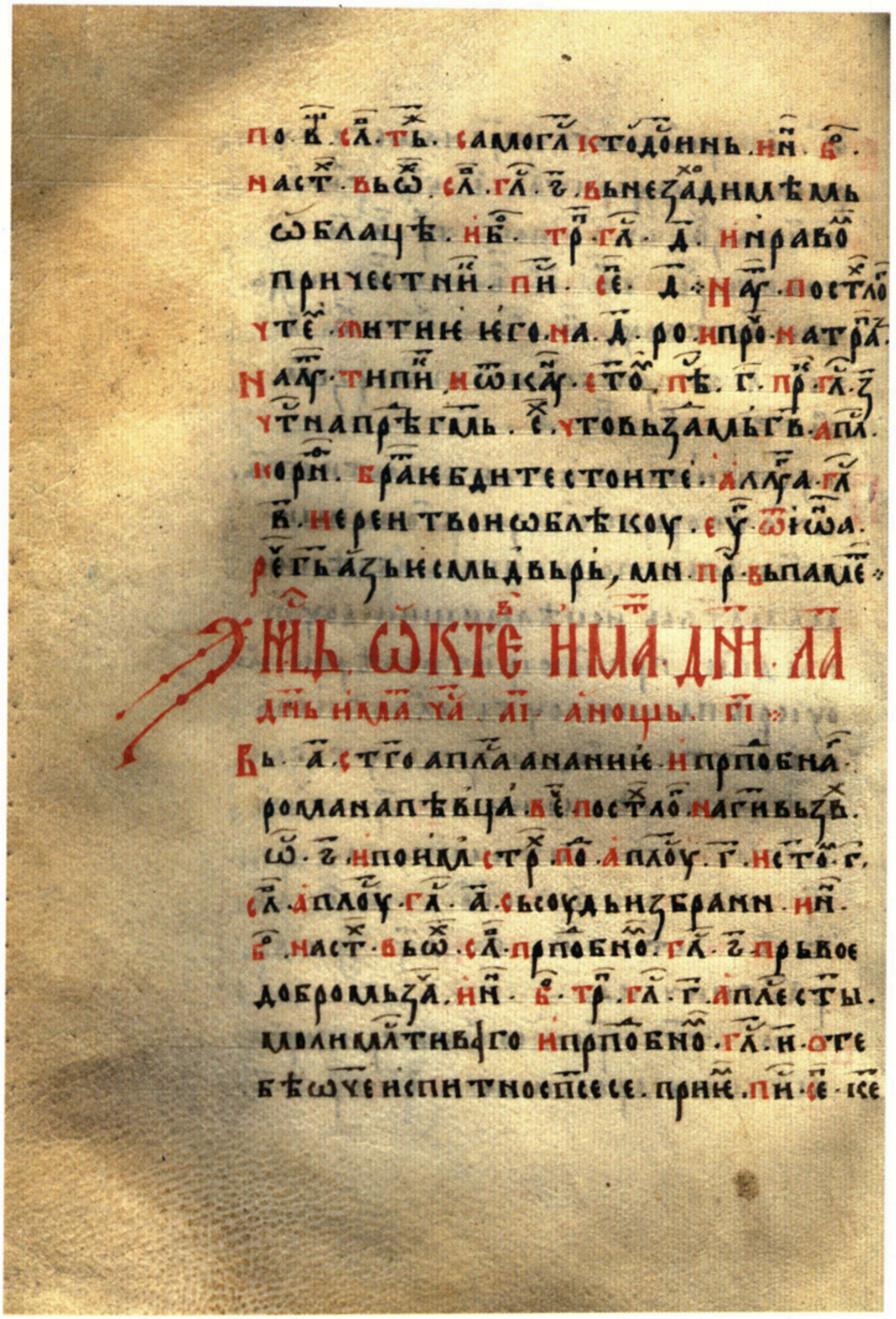

Л. 38б

б҃. славословиѥ вѣ҃ко. и ѿ пу҃. на у҃.
типи҃. и ѿ ка҃. а плоу҃. г҃. ѕ҃. пѣ҃. пр҃ гл҃. и҃.
вь в соу землю. с҃. и бс҃а исповѣ҃. а пл҃.
ищи. і҃. не҃. корн҃. бь҃ны а пл҃ы. а лу҃а
гл҃. а҃. исповѣдеть нбс҃а еу҃. ищи в ср҃ попа҃. пр҃ вь в соу зе҃.

мц҃ь декеб҃. имат дн҃и ла҃

днь имат ча҃. о҃. а нощь. еі҃.

Вь. а҃. ст҃го пр҃рка наоума. а лу҃а.
Вь. в҃. ст҃го пр҃рка аввакоума. а лу҃.
Вь. г҃. ст҃го пр҃рка софониѥ. а лу҃а.
Вь. д҃. ст҃ыѥ вѣ҃ко мч҃нце варвары и пр҃п
бнаго ѡц҃а нашего іѡа дамаскина.
вѣ҃ постилоѕ҃. на г҃и вь зв҃ стр҃. ст҃ѣи. г҃.
и ст҃о. г҃. сл҃. гл҃. ѕ҃. ѿчьство и ро҃ ѡста.
на ст҃. вь ѡ҃. сл҃ гл҃. ѕ҃. пр҃по бне ѡч҃е вь в соу зе҃.
ин҃. б҃. тр҃. мч҃ници. гл҃. д҃. агница во
пи҃. се҃. кд҃. дроу҃. пр҃по бно. гл҃. и҃. пра
вовѣрию наставни҃. пи҃. ноѥ҃. аі҃.
на у҃. почина и҃ чисти ѿ житиѧ ст҃го
савы. на в҃. ѥ҃. мч҃ниѥ ст҃ыѥ варва

Л. 57а

утемь имние стго. сꙋбоужеегопо
имь напавѣрници коупносьстым
харламфиемь.
Вь. і. стго мка харламфиꙗ тр. гл.
д. мникь твоиги ижевьстра.
Вь. аі. сщенномка власиꙗ тр. инравом.
Вь. ві. стго мстиꙗ арнеппа андиѡхи
скаго. тр. правиловѣрѣ.
Вь. гі. прпобнагоѡца нашего мар
тимиꙗна. ащенѣ. м. ца тр. гл. и.
Пламеньстртный сльзнымьтече
ниемьоугасильеси блженне. мо
рскые вльны изверные ꙗрости
ѡбоуздальеси. ивьпиꙗше прос
лавленьеси всесилне. ѡгнꙗ ивль
нь морскихь спсаеме.
Вь. ді. прпобнагоѡца нашего авзе
нтиꙗ. тр. поустинныи житеи.
Вь. еі. стго апла ѡнисима. тр. апле сты
Вь. ѕі. стго мка памфила идроужнеи
Вь. зі. стго велкомка ѳеѡдора тирона.

Nema
Св. Симеу-
на (Ne-
мање)
13. II.

Л. 93б

Вь. г҃. прпⷣбнагоѡц҃анашеⷢ еѵ҃тиха кон҃тиг҃ра.
Вь. з҃. прпⷣбнагоѡц҃анашегогеѡргїа еппⷭ
мнтилинскаго.
Вь. и҃. ст҃ыхь апл҃ь иродиѡна агава
роуфа ии жесними.
Вь. ѳ҃. ст҃го мл҃ка еѱихиꙗ.
Вь. і҃. ст҃хь мл҃кь. м҃. терентиꙗ пом
биꙗ ии жесними.
Вь. аі҃. ст҃го мл҃ка антифы еппⷭ. пергамскⷭ.
Вь. ві҃. прпⷣбнагоѡц҃анашеⷢ исповнника
василиꙗ еппⷭ папарнискаго.
Вь. гі҃. ст҃щенномл҃ника арѳемона.
Вь. ді҃. прпⷣбнагоѡц҃анашего исповеⷣ
дника маргинна папырнмскаго.
Вь. еі҃. ст҃ыхь апл҃ь аристарах. фоуды и трофима.
Вь. ѕі҃. ст҃ыхь двьь мл҃нць ирины агафие и хїѡне.
Вь. зі҃. прпⷣбнагосимеѡна и жевьпе
рсиди и прпⷣбнагоакакиꙗ и вьмлетин.
Вь. иі҃. прпⷣбнагоіѡана оученика
ст҃го григориꙗ декаполита.
Вь. ѳі҃. прпⷣбнагоѡц҃анашего іѡ҃на па
леѡ лаврита

Л. 108б

ищи. не. і. алуа. гл. а. исповѣть
нбса. с. днь дни ѡригаєть гл.
єу. ѡу. вьѡ стаісь приєзерѣ гени
саретьсцѣ. пр. вьвсоузеллю.

ѡц. ню. имѧ. дни. лѧ.

днь имѧ ча. ді. анощь. і.

Вь. а. стыю чю творцоу и бесребрь
никоу, козмы и дамиѧна иже
вьримѣ пострадавшихь. сѹ все ищи
ноєбра. а.

Вь. в. положениє чтныє ризы прѣ
стыє влчє нашє бцє. вьлахернѣ.
постило. ве. наги вьзв. стр. по. да
знамє. гл. д. сл. ин. гл. в. оумь
ѡчтивше. наст. вьѡ. сл. ин. гл. в.
ѧковѣнцьпрѣ. тр. гл. и.

Бцє прно дво улкомь покрове. ри
зоу и поѧсь прчтаго тѣла твоєго
дрьжавно ѡдѣниє градоу твоє
моу дарова. бесѣменны мьро

Л. 119б

сьблюдающе правило стго ѡца на
шего никифора патриарха коста
нтинаграда и исповника. глюща
ꙗко подобаеть постисе мнихомь
в сырноу срѣ и пе. и по ѿгу прѣже
ѡсщенныхъ ꙗсти сырь и ꙗица. и
дѣже аще се ѡбрѣтаеть. попи
рающе правило догмы ꙗковить
скиѥ и тетрадитскиѥ ѥреси.
Се же вѣди ꙗко службоу приꙋвши
мсе стымь. в соу. и не мегу. пои
напрѣшьшихъ павѣрницахь раз
вѣ ако се сꙋ велика стго днь.
В пе. ве. памѧте творимь всѣмь
ѿ вѣка оусьпшихъ. хртиꙗномь
правовѣрныхъ, ѡцемь и братиꙗмь
нашихъ. поѡбыю стихо. нагивь
зв. ѡ. г. и поих. стр. вьѡ м. г.
и вьтриѡ. г. гл. и. по. раиже. сл.
ть. рыдаю и плачюсе. ин. б. првы
глꙋ. вьмѣ пр. алꙋа. наст. вьѡ.

Л. 133а

САДРЖАЈ

КАТАЛОШКИ ОПИС

81. БЕЧКЕРЕЧКИ ТИПИК XIV век, трећа четвртина 7

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Душица Грбић
ПАЛЕОГРАФСКИ И ОРТОГРАФСКИ ОПИС *БЕЧКЕРЕЧКОГ ТИПИКА* 23

Катица Шкорић
ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ *БЕЧКЕРЕЧКОГ ТИПИКА* 92

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига IX

БЕЧКЕРЕЧКИ ТИПИК ИЗ 14. ВЕКА

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1

За издавача
Миро Вуксановић

Технички уредник
Реља Дражић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство за културу Републике Србије

Коректура
Аутори

Тираж
350 примерака

Штампа
Футура публикације, Нови Сад
Стевана Мусића 24

CIP — Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

091=163.41"13"

ГРБИЋ, Душица
Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске. Књ. 9, Бечкеречки типик из 14. века / аутори каталошког описа и прилога Душица Грбић, Катица Шкорић ; редактор Вера Јерковић. - Нови Сад : Библиотека Матице српске, 2003 (Нови Сад : Футура публикације). - 162 стр., [16] стр. с таблама; 25 cm. - (Рукописне књиге Библиотеке Матице српске ; књ. 9)

Тираж 350. - Библиографија

ISBN 86-80061-32-8
1. Шкорић, Катица
а) Бечкеречки типик - 14. в.

COBISS.SR-ID 190945031